

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЛЮБЧЕНКО ІННА ІВАНІВНА

УДК 159.955:372(043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ
У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

Кочубей Тетяна Дмитрівна,

доктор педагогічних наук, доцент

Умань – 2014 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНО МИСЛЕННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	11
1.1. Сутність і характеристика ключових понять проблеми.....	11
1.2. Особливості і розвиток мислення у дітей дошкільного віку.....	30
Висновки з розділу 1.....	52
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТАРШІ ДОШКІЛЬНИКІВ	56
2.1. Стан розвитку логічного мислення у старших дошкільників у сучасній практиці дошкільного навчального закладу.....	56
2.2. Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників.....	84
2.3. Модель та експериментальна методика розвитку логічного мислення у старших дошкільників.....	94
2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи.....	127
Висновки з розділу 2.....	139
ВИСНОВКИ.....	143
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	147
ДОДАТКИ.....	182

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку освіти в Україні відображає зміни в соціально-економічному та політичному житті. Основні напрями розвитку освіти, що визначені «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», Базовим компонентом дошкільної освіти, Законом України «Про дошкільну освіту», передбачають модернізацію системи освіти в усіх її галузях. Завдання модернізації освіти визначають: відхід від авторитарної педагогіки; створення умов для формування активної, відповідальної, творчо мислячої особистості, здатної до самоосвіти та саморозвитку; забезпечення умов для реалізації та самореалізації сутнісних сил дитини у різних видах її діяльності, розвитку її логічного мислення.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей; виховання високих моральних якостей; формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу та підвищення освітнього рівня народу.

«Державна цільова програма розвитку дошкільної освіти на 2011 – 2017 роки», передбачає розробку механізмів розвитку дошкільної освіти та впровадження їх в практику роботи дошкільних навчальних закладів різного типу; забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям дошкільного віку на доступність та безоплатність здобуття дошкільної освіти, в тому числі і дітям п'ятирічного віку у державних та комунальних дошкільних навчальних закладах.

Питання розвитку мислення завжди перебувало в центрі уваги психологів (О. М. Леонт'єв, А. О. Смирнов, Д. Б. Ельконін, П. П. Блонський, А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, О. К. Дубосавицький, Б. М. Кедров, Я. А. Пономар'єв, С. Л. Рубінштейн) і

педагогів (Л. В. Занков, Г. С. Костюк, І. Я. Лернер, В. Ф. Паламарчук, М. Н. Скаткін, В. О. Сухомлинський та ін.).

Педагогічні аспекти проблеми формування логічного мислення у дітей висвітлено в низці досліджень (І. Л. Арістова, Д. В. Вількеєв, Л. П. Добраєв, І. Я. Лернер, Р. В. Павелків, О. В. Проскура, П. І. Підкасистий, І. Н. Федоренко). Закономірності розвитку логічного мислення вивчалися ученими Д. П. Горським, М. І. Каринським, І. М. Кондаковим, Т. Д. Кочубей, В. М. Мельниковим, Л. В. Рутковським, О. Ф. Серебрянниковим, М. С. Строговичем та ін.

Пошуку шляхів розвитку логічного мислення дітей, вивченню впливу особливостей організації навчально-пізнавальної діяльності на формування логічних умінь присвячені кандидатські дисертації Н. Г. Мартинюк, О. І. Федоренко, В. Ф. Курбейло, В. Н. Осинської, Л. І. Воробйової, Т. С. Михайлович, Г. Ю. Лаврешиної та ін.

Незважаючи на численність наукових напрацювань із проблеми формування логічного мислення, залишаються недостатньо вивченими особливості й основні напрями діяльності дошкільних навчальних закладів щодо розвитку логічного мислення у старших дошкільників; не розроблено методики, спрямованої на педагогічну підтримку вихователів у розвитку логічного мислення у дітей 5–6-го років життя.

Таким чином, сучасна педагогічна практика породжує низку суперечностей між:

– необхідністю розвитку логічного мислення у дітей шостого року життя та відсутністю методичного супроводу щодо його розвитку;

– реалізацією принципів індивідуалізації і диференціації в мисленнєвому розвитку дітей і відсутністю різнорівневих програм щодо розвитку логічного мислення у дітей.

Педагогічна значущість та недостатня розробленість проблеми розвитку логічного мислення у старших дошкільників зумовили вибір теми

дисертаційного дослідження «Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових робіт лабораторії «Дошкільна освіта: сутність, перспективи розвитку у XXI столітті» кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Тема дисертації затверджена вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 7 від 25.02.2008 р.) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 3 від 25.03.2008 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку логічного мислення у старших дошкільників у дошкільному навчальному закладі.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність і структуру поняття «логічне мислення у старших дошкільників»; уточнити поняття «розумові операції».
2. Виявити критерії, показники та схарактеризувати рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників.
3. Визначити та обґрунтувати педагогічні умови ефективного розвитку логічного мислення у старших дошкільників.
4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методику розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Об'єкт дослідження – навчально-пізнавальна діяльність старших дошкільників у дошкільному навчальному закладі.

Предмет дослідження – експериментальна методика розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Гіпотеза дослідження. Розвиток логічного мислення у старших дошкільників буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

взаємозв'язок пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей; наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення дітей; занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність.

Для вирішення поставлених завдань та перевірки гіпотези нами був використаний комплекс взаємодіючих **методів дослідження**: з метою обґрунтування змісту поняття «логічне мислення у старших дошкільників», визначення його структури, критеріїв, показників, педагогічних умов розвитку у старших дошкільників логічного мислення, уточнення понятійного апарату дослідження використано метод аналізу й узагальнення наукових даних філософської, психолого-педагогічної і методичної літератури; для визначення рівнів розвитку досліджуваного явища у старших дошкільників, особливостей впливу педагогів і батьків на процес розвитку у старших дошкільників логічного мислення використано спостереження, бесіди, анкетування, вивчення планів навчально-виховної роботи вихователів дошкільних навчальних закладів; з метою визначення ефективності педагогічних умов розвитку логічного мислення у старших дошкільників використано метод педагогічного експерименту; для виявлення достовірності експериментальної методики, кількісного та якісного аналізу отриманих даних використано методи математичної статистики.

Базою дослідження виступили: дошкільні навчальні заклади №№ 9, 30, (м. Умань Черкеської обл.), № 10 (м. Ладижин Вінницької обл.), «Барвінок» (с. Мошурів Черкаської області); навчально-виховні комплекси с. Вершино-Кам'янський Кіровоградської області та с. Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл. На різних етапах дослідження експериментальною роботою було охоплено 627 осіб, у тому числі 300 дітей старшого дошкільного віку, 175 батьків, 152 вихователя.

Наукова новизна дослідження:

вперше науково обґрунтовано педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників (взаємозв'язок змісту пізнавальної,

мовленнєвої та ігрової діяльності дітей; наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення дітей; занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність); визначено зміст поняття «логічне мислення у старших дошкільників» (процес формування логічних прийомів мислення в пізнавальній діяльності старших дошкільників для активного здобування ними знань, вміння застосовувати їх у творчому перетворенні дійсності; розвиток у них таких якостей, як уміння виділяти суть питання (висловлення), відмежовувати від неістотних деталей (абстрагування), переходити від конкретної ситуації до схематичної (створювати простішу модель), виділяти із загального твердження часткове, доходити логічних висновків з посилянь і застосовувати ці висновки тощо) та критерії (гносеологічний, конструктивний, мовленнєво-мислительний, оцінно-рефлексивний), показники і схарактеризовано рівні (достатній, вище задовільного, задовільний, низький) розвитку логічного мислення у старших дошкільників; розроблено модель, що містить етапи (інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, креативно-дослідницький, оцінно-рефлексивний), форми та методи роботи з реалізації педагогічних умов розвитку логічного мислення дітей старшого дошкільного віку (інтегровані заняття, дидактичні ігри та вправи, розваги, свята, трудова діяльність тощо);

уточнено поняття «розумові операції»;

подальшого розвитку набула навчально-пізнавальна діяльність старших дошкільників у дошкільному навчальному закладі

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці діагностичної та експериментальної методик розвитку логічного мислення у старших дошкільників; системи занять, ігор та логічних вправ, навчально-методичного посібника «Розвиток логічного мислення у старших дошкільників» для вихователів та студентів вищих навчальних педагогічних закладів освіти.

Результати дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів; у підготовці майбутніх педагогічних кадрів для системи дошкільної освіти у змісті курсів «Дошкільна педагогіка», «Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень», «Дошкільна лінгводидактика» тощо; у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки вихователів дошкільних навчальних закладів; у розробці програм виховання дітей дошкільного віку і підготовці методичних посібників.

Результати дисертаційного дослідження впровадженно у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів № 9 (м. Умань Черкаської обл.) (довідка про впровадження № 125 від 30.08.2012 р.), № 30 (м. Умань Черкаської обл.) (довідка про впровадження № 24 від 17.09.2013 р.), № 10 «Росинка» (м. Ладижин Вінницької обл.) (довідка про впровадження № 49 від 17.07.2014 р.), «Барвінок» (с. Мошурів Черкаської обл.) (довідка про впровадження № 4 від 17.02.2014 р.); навчально-виховних комплексів с. Вершино-Кам'янка Кіровоградської обл. (довідка про впровадження № 109 від 30.10.2012 р.) та с. Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл. (довідка про впровадження № 286 від 23.12.2013 р.)

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися на різного рангу конференціях: *міжнародних*: «Актуальні питання сучасної науки» (2010 р., м. Таганрог (Росія)), «Парадигми сучасної науки» (2011 р., м. Караганда (Росія)), «Сучасні тенденції використання дидактичних ідей Яна Амоса Коменського» (2012 р., м. Умань), «Дитинство і сучасний світ: питання теорії і практики» (2012 р., м. Умань); IX Міжнародна науково-практична конференція «Ефективні інструменти сучасних наук – 2013» (2013 р., м. Прага (Чехія)), VIII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні досягнення європейської науки – 2013» (2013 р., м. Софія (Болгарія)); *всеукраїнських*: «Психолого-педагогічні проблеми сільської школи» (2009 р., м. Умань), «Пріоритети нової особистісно-

орієнтованої парадигми дошкільної освіти в Україні» (2010 р., м. Черкаси), «Наукові обрії – 2011» (2011 р., м. Миколаїв), «Образ дитини у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях» (2011 р., м. Харків), «Дитинство. Освіта. Соціум.» (2012 р., м. Київ), «Розвиток вітчизняного та зарубіжного дитячого руху: історія та сучасність» (2012 р., м. Умань), «Вплив навколишнього середовища на формування особистості» (2014 р., м. Умань); *міжвузівських*: «Наступність у навчально-виховній роботі суміжних ланок освіти: дошкільної та початкової» (2008 р., м. Умань), «Гуманне виховання як формуюча складова сучасного змісту освіти» (2012 р., м. Умань), «Здоров'язберігаючі основи формування майбутнього громадянина України» (2012 р., м. Умань), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (2012 р., м. Умань), «Інноваційна діяльність педагога в сучасному освітньому просторі» (2012 р., м. Умань), «Інноваційна діяльність в сучасному освітньому просторі» (2013 р., м. Умань); *регіональних*: «Диференційований підхід у здійсненні креативного розвитку дошкільників: досвід, проблеми, перспективи» (2010 р., м. Черкаси), «Організаційно-методологічні засади стимулювання професійного саморозвитку педагогічного працівника дошкільного навчального закладу» (2010 р., м. Черкаси), «Організаційно-методичні засади стимулювання професійного саморозвитку педагогічного працівника» (2012 р., м. Черкаси), «Актуальні проблеми корекційної педагогіки» (2013 р., м. Умань), «Використання творчої спадщини В. О. Сухомлинського в навчально-виховному процесі ДНЗ та початкової школи» (2013 р., м. Умань), «Сучасні тенденції розвитку корекційної освіти в Україні» (2014 р., м. Умань), «Методичні аспекти інклюзивної педагогіки» (2014 р. м. Умань); *звітних конференціях* Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2010 – 2013 рр., м. Умань); *зарубіжний журнал* «Наука 21 века : вопросы, гипотезы, ответы» (2014 р., м. Таганрог (Росія)).

Публікації. Основні положення результатів дисертаційного дослідження

опубліковані у фахових виданнях України. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 26 одноосібних публікації, з них: 8 – у фахових наукових виданнях України; 6 – у зарубіжних виданнях; 1 навчально-методичний посібник.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів і висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків на 311 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 177 сторінках. Робота містить 10 рисунків, 15 таблиць, що обіймають 3 сторінки основного тексту. Список використаних джерел містить 353 найменувань (з них 4 – іноземною мовою), що займають 36 сторінок.. Додатки викладено на 134 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Сутність і характеристика ключових понять проблеми

Формування особистості дитини, навчання її творчо мислити, виховання активного ставлення до здобуття знань, розвиток її інтелектуальних і творчих здібностей, логічного мислення – завдання, важливість яких визначаються вимогами часу. Тому в дослідженні ключовими, на наше переконання, є терміни: мислення, логічне мислення, міркування, розвиток мислення.

Розглянемо насамперед сутність стрижневого терміна дослідження – мислення.

Проблема мислення досить широко досліджена як у вітчизняній (П. П. Блонський, А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, О. К. Тихоміров та ін.) так і в зарубіжній (Л. М. Веккер, Дж. С. Бруннер, Д. Дьюн, Ж. Піаже, В. Штерн та ін.) психології.

Звернемося насамперед до термінологічних словників. У словникових джерелах поняття «мислення» тлумачиться як: процес пізнавальної діяльності індивіда, що характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності [311, с. 37]; найвищий ступінь пізнання, тобто процес відображення об'єктивної дійсності в уявленнях, судженнях, поняттях [25, с. 29]; сукупність розумових процесів, що лежать в основі пізнання; до мислення саме відносять активну сторону пізнання: увагу, стиль сприймання, процес асоціацій, освіти понять і суджень [305, с. 68]; процес пізнавальної активності людини, що характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням предметів і явищ дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках і відносинах; активна пізнавальна діяльність, процес планування і регуляції діяльності (у широкому сенсі); процес розв'язання

задач (у вузькому сенсі) [223, с. 4].

Мислення належить до числа найскладніших наукових проблем, над якими працювали і працюють педагоги, психологи, філософи, культурологи, кібернетики, зокрема, досліджуються питання про індивідуальні особливості мислення, джерела його активізації та функціонування, розвиток, активізацію, визначення сутнісних механізмів і методів діагностики.

Історичний аналіз формування поняття мислення у *філософії* був здійснений В. С. Абловою [1]. На переконання дослідниці, в давньогрецькій філософії мислення вперше стає предметом вивчення у Парменіда, який розглядав його як спосіб пізнання, що призводить до істини (на відміну від сприйняття, яке призводить до роздумів). Мислення є процесом саме тому, що кожен крок мислення, будучи обумовлений об'єктом, по-новому розкриває об'єкт, а зміна останнього, у свою чергу, обумовлює новий крок мислення; в силу цього мислення неминуче розгортається як процес [321].

«Я мислю – отже, я існую» – проголосив кілька століть тому видатний французький мислитель Рене Декарт. Якщо залишити поза увагою філософський сенс цієї думки, а розглянути лише конкретно-психологічний зміст, то стає очевидним, що філософ висуває мислення на перший план в психологічному житті людини, вважаючи мислення ознакою існування людини: «Нічого, – на переконання автора, – так переконливо не доводить існування людини, як акт мислення» [124, с. 8]. Саме за допомогою мислення людина осмислює світ і себе у ньому.

Прагнення людини пізнати закони мислення існувало ще задовго до виділення *психології* у самостійну науку. Не випадково наука про мислення вперше виникла як результат виділення і узагальнення адекватних правил наукового пізнання, засобів і способів розмірковування [224]. Подвійний перехід – від одиничного до загального і від загального до одиничного – здійснюється у ході складного пізнавального психічного процесу, який і називається мисленням. Адже, мислення, на думку науковців (Г. Г. Голубева, К. К. Платонов), – це процес відображення загальних властивостей предметів

і явищ, знаходження закономірних зв'язків і відносин між ними. Іншими словами, мислення – це узагальнене і опосередковане відображення дійсності [273].

Мислення як психологічний процес розглядає Т. В. Дуткевич. Проте, зауважує вчений, на відміну від процесів чуттєвого пізнання (відчуття, сприймання), у процесі мислення предмети і явища дійсності відображаються в їх істотних ознаках, зв'язках і відношеннях. Через сприймання людина пізнає одиничні предмети в сукупності всіх їх випадкових і основних ознак. Виділяючи в процесі мислення основне, істотне в явищах, людина «проникає в глибину речей», пізнає різноманітні залежності між явищами та їх закономірностями [95, с. 164]. Т. В. Дуткевич, робить висновок, що мислення – це процес руху думки від невідомого до відомого. Воно започатковується там, де перед людиною постає щось нове, невідоме і коли вона починає щось аналізувати, порівнювати, узагальнювати [95, с. 164].

Прийнято вважати, що мислення є активним пізнавальним процесом, коли шляхом міркування формуються нові поняття і судження, виявляються нові зв'язки, відношення і властивості об'єктів і явищ, потрібні для більш успішної оцінки ситуації і досягнення кінцевого результату. Нові зв'язки, відношення і властивості об'єктів (явищ) можуть діагностуватися як інтуїтивно, так і шляхом логічних операцій. При цьому інтуїтивні підсвідомо служать основою для логічних операцій. У той же час, логічні операції можуть стати джерелом інтуїтивно-підсвідомої інформації для логічного процесу. Інтуїтивні зв'язки представляють таким чином багатий резерв для логічних операцій. Мислення виконує підготовчу аналітико-синтетичну діяльність і мобілізує практичну активність [309].

Мислення відбувається за законами, загальними для всіх людей, разом з тим на процес мислення впливають вікові та індивідуальні особливості людини.

Оскільки мислення – це вищий пізнавальний процес, що є породженням нового знання, активною формою творчого відображення і перетворення людиною дійсності. Мислення, на наш погляд, можна розуміти як отримання

нових знань, творче перетворення наявних уявлень. Відмінність мислення від інших психологічних процесів полягає також у тому, що воно майже завжди пов'язане з наявністю проблемної ситуації, завдання, яке потрібно вирішити, і активною зміною умов, у яких це завдання задане. Мислення, на відміну від сприйняття, виходить за межі чуттєво поданого, розширює межі пізнання. У мисленні на основі сенсорної інформації формуються певні теоретичні та практичні висновки. Воно відображає буття не лише у вигляді окремих речей, явищ та їх властивостей, але й визначає зв'язок, що існує між ними, який найчастіше безпосередньо, в самому сприйнятті людині не подане. Властивості речей і явищ, зв'язків між ними відображаються в мисленні в узагальненій формі, у вигляді законів, сутностей [309].

Слід звернути увагу на той факт, що на практиці мислення як окремого психічного процесу не існує. Воно присутнє у всіх інших пізнавальних процесах: у сприйнятті, увазі, уяві, пам'яті, мові. Вищі форми цих процесів обов'язково пов'язані з мисленням, і ступінь його участі у цих пізнавальних процесах визначає їх рівень розвитку. Тобто, мислення – це рух ідей, що розкривають суть речей. Його результатом є не образ, а певна думка, ідея. Специфічним результатом мислення може виступити поняття – узагальнене відображення класу предметів у їх найбільш загальних та істотних властивостях [95].

Мислення – це не стільки знання, скільки здобуття знань, це не тільки те, про що думає, а й те, яким чином думає суб'єкт. Особливість мислення полягає у виявленні суттєвих, необхідних зв'язків, що ґрунтуються на реальних залежностях (закономірностях), відокремивши їх від випадкових співпадань. Мислення розпочинається із запитання, на яке людина може відповісти, сприймаючи певні об'єкти чи уявляючи їх. Мислити – це не лише знати і вміти, а й виявляти певні зв'язки і відношення. Мислення починається там, де виявляється недостатнім, або безсилим чуттєве пізнання [95].

С.Л. Рубінштейн відзначав, що неправомірно підпорядковувати проблему розвитку мислення проблемі засвоєння знань [287]. Водночас А. В. Брушлинський мислення розглядає як соціально обумовлений,

нерозривно пов'язаний з мовою психічний процес пошуків і відкриття істотно нового, процес опосередкованого і узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу. Мислення виникає на основі практичної діяльності з чуттєвого пізнання і виходить далеко за його межі. Через відчуття і сприйняття мислення безпосередньо пов'язане із зовнішнім світом і є його відображенням. Правильність (адекватність) цього відображення безперервно перевіряється в процесі практичного перетворення природи і суспільства [28]. Мислення – це особливого роду теоретична та практична діяльність, що передбачає систему включених у неї дій та операцій орієнтовно-дослідницького, перетворювального та пізнавального характеру [252, с. 274].

За допомогою мислення людина отримує знання, які не можуть дати органи чуття. Мислення співвідносить дані відчуттів і сприйняття, порівнює, розрізняє та розкриває відношення між довкіллям і людиною. Результатом мислення є думка, виражена в слові. У ході предметної діяльності і спілкування з довколишніми, освоєння її суспільного досвіду відбувається розвиток мислення. Спочатку людина повинна накопичити певну кількість знань і вмінь, а потім вже може навчитися ними керувати [28]. Звідси, мислення – найвища форма відображення мозком довкілля, складний пізнавальний процес, яким володіє лише людина. Осягнути відношення і закономірні зв'язки між об'єктами та явищами дійсності допомагають їй різноманітні розумові дії: вона порівнює, робить висновки, узагальнює [110, с. 18].

Мислення людини характеризується єдністю усвідомленого і несвідомо. Мислення є складником й особливим об'єктом самосвідомості особистості, до структури якого входять розуміння себе як суб'єкта мислення, диференціація «своїх» і «чужих» думок, усвідомлення ще не вирішеної проблеми, усвідомлення свого ставлення до проблеми. Онтогенетичний розвиток мислення людини здійснюється в ході її предметної діяльності і спілкування, освоєння суспільного досвіду. Особливу роль тут відіграє

цілеспрямоване навчання та виховання [101].

Про самостійність мислення свідчить уміння висувати нові завдання й самому розв'язувати їх. Гнучкість виявляється у свободі думок, у здатності швидко змінювати свої дії, переходити від однієї до іншої; глибина – у розумінні сутності складних питань, причин різних явищ, у передбаченні подальших подій; об'ємність – у пізнавальній діяльності людини, що обіймає різні сфери життя, у різнобічній допитливості. Критичність мислення підтверджується вмінням людини об'єктивно оцінювати свої і чужі думки, ретельно перевіряти подані положення і висновки [110, с. 18].

З мисленням тісно пов'язаний процес міркування. Під міркуванням розуміємо процес зіставлення думок, поєднання їх задля відповідних висновків, логічного мислення, а також для аналізу і синтезу даних, та їх оцінці. Адже людина повинна володіти і здатністю до логічного мислення-міркування, тому, що саме міркування наповнює факти, проблеми і поняття змістом: міркуючи над засвоєнням знань, людина проходить до більш повного розуміння предмета. Міркування є також предметом логіки [110].

Ми дотримуємося думки, що логічна правильність міркування є умовою істинності думок. Це міркування, в якому одні думки (висновки) з необхідністю впливають з інших думок. Закон мислення, чи логічний закон – це необхідний, суттєвий зв'язок думок у процесі міркування. Слід розрізняти формально-логічні і діалектичні закони (усне пояснення) [110].

Предмети і явища дійсності наділені такими властивостями і відношеннями, які можна пізнати безпосередньо, за допомогою відчуттів і сприймання (кольори, звуки, форми, розміщення і переміщення тіл у видимому просторі), і такими властивостями і відношеннями, які можна пізнати лише опосередковано і завдяки узагальненню, тобто за допомогою мислення. Мислення має певні особливості. Це, насамперед, його опосередкований характер. Те, що людина не може пізнати прямо, безпосередньо, вона пізнає побічно, опосередковано: одні властивості через інші, невідоме – через відоме. Мислення завжди спирається на дані чуттєвого

досвіду – відчуття, сприйняття, уявлення – і на раніше придбані теоретичні знання. Непряме пізнання і є пізнання опосередковане. Інша особливість мислення – його узагальнення. Узагальнення як пізнання загального й істотного в об'єктах дійсності можливе тому, що всі властивості цих об'єктів пов'язані між собою. Загальне існує і виявляється лише в окремому, в конкретному [110].

Виокремлюють словесно-логічне, наочно-образне та наочно-дієве види мислення. Також розрізняють мислення теоретичне і практичне, творче і репродуктивне, логічне (аналітичне) та інтуїтивне, дискусивне, реалістичне аутистичне (пов'язане з відходом від дійсності у внутрішні переживання), продуктивне і репродуктивне, мимовільне і довільне [101].

До найістотніших ознак мислення належать самостійність, гнучкість, глибина, об'ємність, швидкість, критичність та ін. (рис. 1.1).

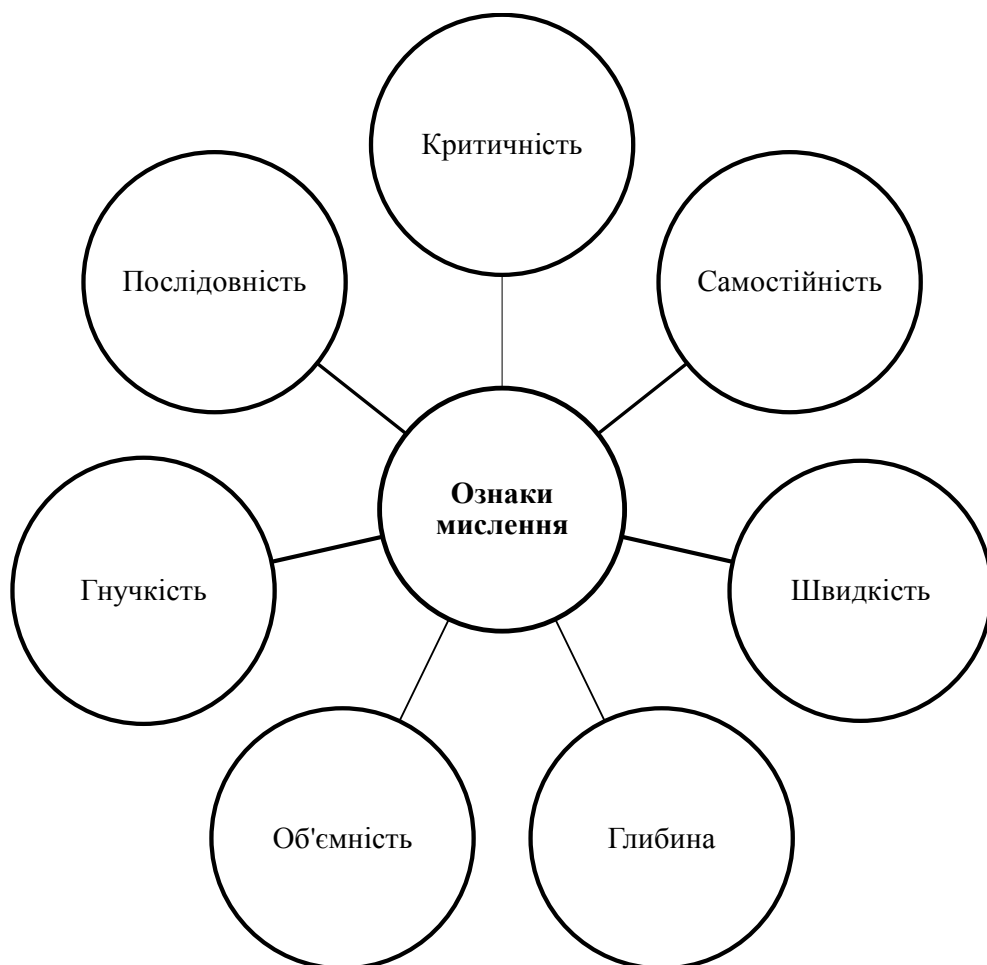

Рис. 1.1. Ознаки мислення

Залежно від характеру і змісту завдань, які виконуються види мислення класифікують:

- за формою відображення дійсності: наочно-дієве, наочно-образне і словесно-логічне (абстрактне) мислення;
- за характером проблем, які розв’язуються: практичне і теоретичне;
- за ступенем новизни одержаного продукту: творче і репродуктивне;
- за розгорнутістю в часі: інтуїтивне і дискусивне;
- за впливом на емоційну сферу: позитивне і негативне (рис. 1.2) [101].

Рис. 1.2. Класифікація видів мислення

На відміну від процесів чуттєвого пізнання (відчуття, сприймання), у процесі мислення предмети і явища дійсності відображаються в їх істотних ознаках, зв’язках і відношеннях. Через сприймання людина пізнає одиничні

предмети в сукупності всіх їх випадкових і основних ознак. Виділяючи в процесі мислення основне, істотне в явищах, людина «проникає в глибину речей», пізнає різноманітні залежності між явищами та їх закономірностями [101].

Дослідники процесу мислення одностайні в тому, що мислення нерозривно пов'язане з мовленням (А. М. Богущ, Б. Ф. Боев, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін та ін.). Учені зазначають, що мислення людини нерозривно пов'язане з мовою, яка є знаряддям формування і способом існування думки. У слові закріплюється нагромаджений пізнавальний досвід, який людина використовує в разі потреби. Узагальнюючи у слові свої знання про предмети та явища дійсності, людина виходить за межі того, що дано їй безпосередньо у відчуттях і сприйманнях, значно розширює свої пізнавальні можливості, удосконалює мислення [205, с. 156].

У ході дослідження будемо враховувати наступні положення.

1. Процеси мислення і мовлення становлять складну єдність. Мислення не є мовою, воно виражене в мові. Незважаючи на те, що в онтогенезі відношення мислення і мовлення своєрідні і мінливі, неможливо вивчати процес мислення поза аналізом розвитку мовлення.

За допомогою мислення людина відкриває нові закономірності, зв'язки, відношення, а за допомогою мови лише називає їх. За допомогою мови людина не створює думок, а лише виражає їх. Мислення підлягає логічним та психологічним законам, а мова – законам мовознавства. Специфічно людське мислення виникло в мовній формі, в ній воно і розвивалося (Г. С. Костюк) [143].

На переконання прихильників біхевіористики (Д. Б. Уотсон, І. М. Сеченов, В. М. Бехтерев), мислення і мова – тотожні поняття. Мова – мінус звук – це мислення, а звукове мислення – це мова. Для них думка – це не що інше, як «діяльність мовленнєвого апарату». Таке зведення мислення

до мови збіднює (спрощує) не лише мислення, а й мову [224, с. 10].

Л. С. Виготський, досліджуючи взаємозв'язок мислення і мовлення, відзначав, що в розвитку мовлення і мислення дитини важливим є те, що в певний момент (ранній вік) лінії розвитку мислення і мовлення, які відбувались окремо, перехрещуються, збігаються у своєму розвитку і дають початок зовсім новій формі поведінки, що характерна людині. Цей переломний момент починається з того, що мова стає інтелектуальною, а мислення мовним [51].

2. Мислення дорослої людини має узагальнений характер. Про що б людина не думала, над розв'язуванням якої б конкретної задачі не працювала, вона завжди думає за допомогою мови, отже, узагальнено. А для дитини старшого дошкільного віку узагальнено означає безліч явищ оновлення природи. Так, наприклад, узагальнене розуміння змісту, названого словом «весна» дає можливість позначити цим самим словом і певний період свого життя, час розквіту фізичних і духовних сил, і оновлення природи.

І. П. Павлов, визначаючи слово як особливий сигнал дійсності, як специфічний подразник, що має узагальнений характер, розкриває і його відношення до мислення. З цього приводу він писав, що словесні сигнали «є абстрагування від дійсності і припускають узагальнення, що й становить наше зайве, спеціально людське, вище мислення, яке створює спочатку загальнолюдський емпіризм, а нарешті й науку – знаряддя вищого орієнтування людини в довколишньому світі і в собі самій» [260].

Зв'язки між предметами і явищами відображуються звичайно у мовних формах, хоча деякі зв'язки, наприклад, просторові і часові, людина може сприймати й безпосередньо. Слова, що означають зв'язки між будь-якими конкретними явищами, виражають завжди узагальнене пізнання певних відношень, що мають місце між предметами і явищами довкілля.

Отже, узагальненість мислення забезпечена узагальнювальним значенням слова, яке є сигналом, що позначає різні, але завжди певні

категорії зв'язків.

3. Для мислення характерна проблемність, тобто пошук зв'язків у кожному конкретному випадку, в кожному явищі, яке є об'єктом пізнання. Цей пошук розпочинається звичайно у відповідь на словесний сигнал. Таким сигналом є запитання, з якого започатковується процес мислення. У запитанні формулюється завдання мислення. При цьому кожне запитання символізує цілком визначений тип зв'язку, розкриття якого в певному конкретному явищі і становить завдання, що постало перед людиною. Наприклад, запитання: «Чий м'яч покотився?» – потребує встановити зв'язок лише однієї категорії – відношень належності. Запитання: «Куди м'яч покотився?» – сигналізує також лише один тип зв'язку – напрям, місце. Запитання: «Чому м'яч покотився?» – зумовлює пошуки причинових зв'язків.

Отже, запитання виступає як одна з найбільш доказових форм єдності мислення і мовлення. Запитання є сигнал, і він спричиняє відповідь – специфічну для людини орієнтувальну реакцію, пошукову розумову діяльність. Тобто мислення це розв'язання певної задачі, сформульованої в запитанні. Пошук відповіді на поставлене запитання надає процесу мислення спрямованого, організованого характеру.

4. Мислення – стрижень будь-якої розумової діяльності людини. Цим розумовий процес, навіть, дворічної дитини, яка засвоює мову, якісно відрізняється від примітивних форм аналізу і синтезу, доступних вищим тваринам. Пошук шляхів розв'язання твариною здійснюється методами безладних випробувань і помилок, спрямованих на досягнення «приманки», але не на націленість. А сформульована в запитанні потреба пізнати, зрозуміти в людини має усвідомлений характер. Мисляча людина знає, що вона не знає і що хоче пізнати. Вона знає, що вона знайшла, розв'язавши поставлену задачу.

Звичайно, не тільки діти, а й дорослі не завжди відразу знаходять

правильний розв'язок поставленої задачі. Вони встановлюють подекуди не ті зв'язки, які є насправді між явищами або всередині кожного з них. Люди припускаються помилок. Практика рано чи пізно доведе людині правильність чи помилковість знайденого нею розв'язку.

5. Процес мислення здійснюється на основі вже набутого людиною досвіду, наявних уявлень, понять, умінь і прийомів розумової діяльності. Цей зв'язок мислення і знань чітко виступає вже на першому етапі розумового процесу. Не виникає розумовий процес і тоді, коли для розв'язання поставленої задачі треба використати такі знання, яких людина не має. На зв'язок пам'яті і мислення звернув увагу ще П.П. Блонський. Адже й результат мислення також пов'язаний з пам'яттю: він збагачує досвід людини новим відкриттям. Чим більше системні, усвідомлені і рухомі знання, тим успішніше може використати їх людина в розумовій діяльності. Мислення – це оперування знаннями [22].

6. Мислення може здійснюватися на рівні практичних дій або на рівні оперування словами. Розумовий процес включає різні операції: порівняння, абстрагування, конкретизацію тощо. Кожна з цих операцій є своєрідним виявом основних процесів аналізу і синтезу. Успіх розв'язання залежить від ступеня опанування людиною цих спеціальних розумових умінь. Людина повинна володіти різними способами (прийомами) розумової діяльності.

Найчастіше для розв'язання розумової задачі треба використати не одну якусь розумову операцію (тільки порівняння або тільки узагальнення), а цілу систему операцій. Треба вміти застосувати різні форми мислення: умовисновках, міркування в певних поєднаннях їх з іншими формами і операціями. Уміння використати різні операції і прийоми мислення в кожному конкретному випадку свідчить про високий розумовий розвиток людини.

7. Процес мислення невіддільний від діяльності особистості. Під час набуття дитиною досвіду постають різні види її предметної діяльності, що спричинює подальший розвиток психіки дитини. Взаємозв'язок психіки і

діяльності стає джерелом прогресивних змін. Кожному віковому етапу психічного розвитку властива своя провідна діяльність, у якій, за О. М. Леонтьєвим, передусім задовольняються актуальні потреби індивіда, формуються мотиваційні, пізнавальні, цілеутворювальні, операційні, емоційні та інші процеси[166]. Це такі види, як пізнавальна діяльність, спілкування, гра, виконання доручень дорослих, навчання, праця, творчість. Упродовж психічного розвитку і становлення різних видів діяльності складаються психічні властивості індивіда, що являють собою потенційну форму існування процесів і дій, які зберігаються й тоді, коли актуально не функціонують. Це розумові, емоційні, вольові, моральні й трудові якості індивіда, характерні риси його свідомості і самосвідомості. Створюється система психічних властивостей підростаючого людського індивіда – особистість. Особистість здатна усвідомлювати довколишнє буття, виділяти себе із середовища, виходити за межі минулого і теперішнього, прогнозувати своє майбутнє, передбачати не тільки близькі, а й більш віддалені результати своїх дій, усвідомлювати норми суспільної поведінки і керуватися ними.

Чим важча і незвичніша задача, чим бажаніша мета, чим глибші пошукові зв'язки, тим більш напруженим буде весь процес мислення і тим вище емоційне ставлення людини до результатів своєї діяльності [95, с. 198 – 202].

Поняття «мислення» включає в себе поняття «логічне мислення», і вони відносяться одне до одного як рід до виду.

Теоретичний аналіз літературних джерел довів, що, по-перше, поняття «логічне мислення» відсутнє у ряді тлумачних словників; що пропонують визначення термінів «мислення», зазначених вище, і «логічний», від терміна «логіка», що означає розумний, внутрішньо закономірний» [25]. По-друге, поняття «логічне мислення» тлумачать по-різному – надто вузько чи, навпаки, – надто широко. Досить часто категорію «логічне мислення» ототожнюють з мисленням взагалі. На наше переконання, підставою для цього є факти, коли ще в давні часи філософи, розмірковуючи з приводу

відмінності людини від тварин, відзначали таку її специфічну якість, як логічне мислення, здатність до свідомої, розумної поведінки [26, с. 6 – 7]. По-третє, вивчення наукових джерел дозволяє стверджувати, що у визначенні сутності поняття «логічне мислення» автори здебільшого звертають увагу на таке:

– мислення, в якому є логіка, тобто це чітко визначене, послідовне, несуперечливе, доказове мислення (М. Г. Тофтун [313]);

– мислення визначене, послідовне, що є доказовим і вільним від суперечностей (Н. А. Шмакова [284, с. 3]);

– мислення, що орієнтується на закономірності відношень і зв'язків понять (А. В. Петровський [284, с. 204]);

– мислення, що оперує поняттями, судженнями й умовисновками (П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, О. М. Леонт'єв, Н. О. Менчинська [64; 78; 338; 167; 219]).

Словесно-логічне мислення здійснюється у словесній формі за допомогою понять, які не мають безпосереднього чуттєвого підґрунтя, властивого сприйманню та уявленню. Більшість понять, якими виражаються економічні, суспільно-історичні, наукові категорії, є продуктами великої абстрагуючої діяльності мислення, в яких не простежується їх безпосередній зв'язок з чуттєвою реальністю. Саме цей вид мислення дає можливість встановлювати загальні закономірності природи та суспільства, на рівні найвищих узагальнень розв'язувати розумові завдання, будувати наукові теорії та гіпотези [206, с. 167].

Враховуючи вищезазначене, під логічним мисленням будемо розуміти мислення, яке суворо підпорядковується певним законам, що їх вивчає наука логіка. На підставі законів логіки формулюються правила логічного мислення. Протилежністю логічного мислення буде алогічне мислення, тобто таке, що суперечить законам логіки, або мислення не за правилами.

За В. І. Кириловим, «мислити логічно» – значить мислити точно і

послідовно, не припускати суперечності у своїх міркуваннях, уміти виправляти логічні помилки...» [133, с. 20].

Н. І. Кондаков пояснює процес правильного логічного мислення як зв'язок думок, що дає можливість дійти висновку в результаті розмірковування і робить наші думки «одягненими» у матеріальну мовну оболонку, зрозумілими і переконливими для інших людей [137].

Отже, мислити логічно означає мислити точно і послідовно, не припускатися суперечностей у своїх міркуваннях і вміти розкривати логічні помилки. Ці якості мислення мають велике значення в будь-якій сфері наукової і практичної діяльності людини, вимагаючи точності мислення, обґрунтованості висновків.

Правильне (логічне) мислення, на переконання Ю. В. Івлєва, відбувається у відповідності із вимогами логіки [116, с. 11].

Дослідження походження та визначення сутності поняття «логічне мислення», як зауважує Л. І. Бондаренко, найтісніше пов'язано з проблемою свідомості і у зв'язку з нею й досліджується. Зумовлено це переважно тим, що свідомість як найвища соціальна форма відображення дійсності виникає і розвивається у процесі формування трудової діяльності по мірі становлення логічного мислення людини як відображення суттєвих властивостей предметного світу. І хоча свідомість містить у собі не тільки логічне мислення, але й чуттєві форми пізнання – відчуття, сприйняття, уявлення, а також емоції і волю, наголошує автор, логічне мислення є ядром свідомості, оскільки його становлення відіграє провідну роль у генезисі свідомості. Саме виникнення логічного мислення, на думку Л. І. Бондаренко, у процесі трудової діяльності людини детермінувало корінне перетворення чуттєвих форм відображення – відчуттів, сприйняття, уявлення, перетворення їх в усвідомлені людські форми, сприяло виникненню емоцій і волі [26, с. 3 – 4].

Цінною для започаткованого дослідження є думка, що логічне мислення – це вибіркоче емоційно-пізнавальне ставлення особистості до предметів,

явищ, подій довколишньої дійсності, а також до відповідних видів людської діяльності. Тут виступають в єдності об'єкт логічного мислення, що має захоплюючі, привабливі аспекти, і суб'єкт, для якого ці аспекти життєво важливі.

Логічне мислення – це найвищий в онтогенезі ступінь мислення. Воно проявляється в умінні висловлювати свої думки за допомогою словесних і числових символів та умовних знаків. На цьому рівні людина спроможна оперувати символами відповідно до законів логіки. Вона може самостійно підтверджувати висловлені тези та оцінювати висловлені гіпотези. Цей вид мислення здійснюється у словесній формі за допомогою понять, які не мають безпосереднього чуттєвого підґрунтя, властивого сприйманню та уявленню. Саме цей вид мислення дає можливість встановлювати загальні закономірності природи та суспільства, на рівні найвищих узагальнень розв'язувати мислительні завдання, будувати наукові теорії та гіпотези [224].

Логічне мислення людини являється важливим моментом у процесі пізнання. Всі методи мислення використовуються людиною в процесі пізнання довкілля в повсякденному житті, з самого раннього дитинства. Здатність логічно мислити дозволяє дитині розуміти все те, що відбувається довкола, встановлювати зв'язки між предметами та явищами довкілля, робити певні висновки, вирішувати різноманітні задачі, перевіряти їх вирішення, доводити, заперечувати словом все необхідне для життя та успішної діяльності будь-якої людини [224].

Мислення людини складається із змісту і форми. Зміст мислення (думки) – це предмети, явища, процеси об'єктивного світу, які відображаються в мисленні, або предмет думки, або те, про що людина думає. За змістом думка може бути істинною або хибною. «Істинність» і «хибність» – основні логічні категорії, за допомогою яких дається логічна оцінка певному висловлюванню, що містить у собі думку про дійсність.

Вперше визначення істини дав Аристотель. Він схарактеризував істину як відповідність висловлювань (суджень) дійсності, а хибність – як їх невідповідність дійсності, і навів такий приклад: «Отже, не тому ти блідий, що ми правильно вважаємо тебе блідим, а навпаки, якраз тому, що ти блідий, ми, які стверджуємо це, говоримо правду» [324].

Зміст мислення не може існувати без форми. Форма мислення – це спосіб організації думки, спосіб її побудови та вираження. Форма мислення виражає дещо загальне, інваріантне в різних за змістом думках. Люди виражають свої думки в таких логічних формах: у поняттях, висловлюваннях (судженнях), умовисновках. За формою думка може бути побудована правильно і неправильно. Формальна правильність суджень, міркувань і висновків означає їх відповідність законам мислення [224].

Закони мислення – це необхідні, суттєві, стійкі, повторювальні зв'язки між думками у процесі суджень та міркувань про предмети, явища і процеси об'єктивного світу. Між змістом думок за істинністю чи хибністю і формально правильною побудовою цих думок може виникнути суперечність, тобто за формою думка може бути побудована правильно, а за змістом вона є хибною. Цю суперечність використовують люди для побудови навмисно хибних розсудів (софізмів) [224].

Структура будь-якого міркування складається з двох основних компонентів: засновків (висловлювання, в яких міститься вихідне, відоме знання) та висновку (висловлювання, в якому міститься нове знання і яке отримують логічним шляхом із засновків) [224].

Закони і форми мислення – це структура, будова наших думок, форма пізнання людиною об'єктивної дійсності. Однак у цій структурі логічні закони і форми виражають різні сторони. Логічні форми є безпосередньою структурою передусім самого змісту мислення. Логічні форми є результатом абстрагування загального в цьому різному змісті. Логічні ж закони є структурою, необхідною формою зв'язку між самими формами мислення.

Вони є результатом абстрагування загальних необхідних відношень в різних логічних формах. Змістом логічних законів виступають уже самі логічні форми. Зміст форм мислення – це пізнана та чи інша конкретна закономірність природи чи суспільства, конкретні ознаки, властивості предметів і явищ дійсності.

Між змістом мислення і логічною формою існує певний діалектичний зв'язок. З одного боку, зміст мислення зумовлює логічну форму, з іншого – сам зміст не може бути поза логічною формою. Остання надає змістові певної стрункості, чіткості, зв'язаності. Це відбувається завдяки тому, що логічна форма виступає щодо змісту, як загальне відносно особливого і одиничного.

Логічні закони і форми є результатом абстрагування загального від конкретних за змістом понять, суджень, умовиводів [274, с. 3]. Наприклад, є поняття: «дитячий садок», «заняття», «ігри». Зміст цих понять різний. В ньому відображаються окремі і конкретні явища дійсності. Цей зміст не входить до предмета науки логіки. Вона вивчає форму поняття як такого, що є спільним для різних за змістом понять. У пропонованому прикладу («дитячий садок», «заняття», «ігри») спільним для всіх різних за змістом понять, тобто формою, є те, що в них об'єктом думки є предмети дійсності в єдності істотних ознак. Отже, логічна форма як щось «спільне» в різних, але конкретних поняттях, судженнях, умовиводах, є структурою думки. Більш того, та чи інша форма мислення, зумовлюючись, конкретним змістом, є ніби продовженням і розвитком самого змісту. Будучи найзагальнішим у різному змісті, одна й та ж форма може виражати різний зміст і, навпаки, один і той самий зміст може виражатися в різних формах. При вивченні змісту мислення ми ніби безпосередньо бачимо зв'язок його з об'єктивною дійсністю. А при вивченні самих форм мислення для нас безпосереднім є передусім зв'язок і відношення цих форм до їх змісту. Тому зв'язок форм між собою і вираження у них змісту може бути або правильним, або неправильним. Зв'язок форм мислення з об'єктивною дійсністю

опосередкований через зміст цих форм.

Результати процесу мислення існують у формі понять, суджень, умовисновків. Але поняття, судження, умовиводи ніколи не бувають дані відразу, в готовому вигляді [321, с. 20].

Розвиток логічного мислення, як і будь-який процес становлення особистості, – це внутрішньо необхідний рух живої системи від нижчих до вищих рівнів її функціонування, це якісні зміни в цілому, перехід від нижчих структур пізнання до вищих. Розвиток логічного мислення відбувається одночасно й у взаємодії, на основі формування таких якостей: уміння виділяти суть питання (висловлення), відмежовуватися від неістотних деталей (абстрагуватися); переходити від конкретної ситуації до схематичної, не опускаючи нічого істотного, створювати більш просту модель; виділяти із загального твердження часткове; доходити логічних висновків з посилань і застосовувати ці висновки; оцінювати ефективність способів різних обчислень, перетворень тощо [224].

Отже, в пункті 1.1 наведена дефінітивна характеристика філософських та психолого-педагогічних термінів, що виконують функцію понятійно-категоріального апарату дослідження процесу розвитку логічного мислення у старших дошкільників. З'ясовано, що логічне мислення формується на основі наочно-образного і є вищою стадією мислення взагалі. Процес досягнення цієї стадії доволі тривалий і складний, оскільки повноцінний розвиток логічного мислення вимагає не лише високої розумової активності, але й передбачає наявність у людини певної суми знань про спільні і суттєві ознаки предметів та явищ довколишнього світу.

Оскільки предметом дослідження є розвиток логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку, вважаємо за доцільне в наступному пункті зупинитися на психолого-педагогічній характеристиці й особливостях розвитку мислення у дітей означеного віку та аналізі наукових праць, що лягли в основу започаткованого дослідження.

1.2. Особливості і розвиток мислення у дітей дошкільного віку

Проблема розвитку мислення у дітей та різних його проявів досліджувалася в різних напрямках: розвиток мислення як психологічного процесу (О. М. Леонт'єв, О. О. Смирнов, Д. Б. Ельконін, П. П. Блонський, А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, О. К. Дубосавицький, Б. М. Кедров, Я. А. Пономар'єв, С. Л. Рубінштейн, Н. Х. Швачкін, З. М. Богуславський, М. В. Вовчик-Блакитна, Г. І. Мінська, Є. М. Корзакова, Л. А. Яблокова та ін.), педагогічні засади мислення (Л. І. Войтко, Л. В. Занков, Г. С. Костюк, І. Я. Лернер, В. Ф. Паламарчук, М. Н. Скаткін, В. О. Сухомлинський та ін.).

Численними психолого-педагогічними дослідженнями доведено, що мислення формується і розвивається протягом дитинства під впливом умов життя і виховання. Дитина народжується, не володіючи мисленням. Пізнання починається з відчуття і сприймання навколишніх предметів, образи яких зберігаються в пам'яті. Це пізнання відбувається в процесі активної взаємодії дитини з дійсністю, у процесі практичних дій, які дозволяють їй краще ознайомитися з особливостями довколишніх предметів і уточнити власні уявлення про ці предмети. Уже в перші місяці життя малюка має відбуватися формування елементарної культури мислення, яке пов'язане із опануванням мови, розширенням кругозору, засвоєнням ходьби, удосконаленням рухів. М'язове відчуття, якого зазнає дитина від виконуваних дій, є основою для опанування тих способів розв'язання практичних задач, які завершуються досягнутим успіхом. У дошкільному віці дитина засвоює основи знань про довкілля, взаємини людей, про зовнішні і внутрішні якості, суттєві зв'язки предметів.

Основними напрямками розвитку мислення дошкільника є вдосконалення наочно-дієвого мислення (діти першого-третього років життя), інтенсивний

розвиток наочно-образного і початок активного формування словесно-логічного мислення шляхом використання мови як засобу постановки і розв'язання інтелектуальних завдань, засвоєння наукових понять. Наочно-образне мислення передбачає розв'язання задач шляхом реального перетворення ситуації та виконання рухового акту. Дитина кожен свою думку може бачити в дії. Збагачення дитячого досвіду здійснюється через його узагальнення. Поволі дитина починає помічати схожість між деякими спостережуваними явищами і переносить способи дії, засвоєні в одних умовах, в інші, схожі обставини.

Протягом дошкільного віку закладається фундамент інтелекту. Починається розвиватися і понятійне мислення. Переважання певної форми мислення залежить від сформованості розумових операцій. Для розвитку образних форм мислення істотне значення має формування та вдосконалення одиничних образів і системи уявлень, уміння оперувати образами, уявляти об'єкт у різних положеннях. У практичній діяльності дошкільника виділяються і набувають відносної самостійності особливі внутрішні мислительні процеси, які передбачають і визначають виконання зовнішніх предметних дій, спрямованих на досягнення необхідного практичного результату. У своєму мисленні дошкільники вже опираються не тільки на враження від предметів, які вони сприймають у даний момент і у відношенні яких вони зараз діють, але ґрунтуються також на уявленнях про те, що вони бачили й чули раніше.

У дошкільному віці діти переходять від наочно-дієвого до наочно-образного мислення. Наочно-дієве мислення – це мислення, при якому вирішення задачі включає зовнішні рухові спроби. До наочно-дієвого мислення старші дошкільнята звертаються у випадках вирішення завдань, які неможливо вирішити без дієвих спроб, причому ці спроби часто набувають планомірного характеру.

У старшому дошкільному віці провідне значення набуває наочно-

образне мислення, яке також включає спроби, спрямовані на пошуки вирішення задачі, але ці спроби виконуються подумки, за допомогою образів. Тепер перед дитиною можна поставити пізнавальні, мислительні завдання (пояснити явище, відгадати загадку, розв'язати головоломку і т. ін.). У процесі розв'язання подібних завдань дитина починає поєднувати між собою свої судження, доходити певних висновків. Таким чином виникають найпростіші форми індуктивних і дедуктивних умовисновків.

На ранніх етапах розвитку у молодших дошкільників, у зв'язку з обмеженістю їх досвіду і недостатнім умінням користуватися розумовими операціями, міркування часто виявляються дуже наївними, такими, що не відповідають дійсності. Малюк, спостерігаючи як доглядають за рослинами, починає поливати іграшкового зайчика, «щоб краще та швидше ріс».

Ознайомлюючись з новими фактами, пристосовуючись до явищ дійсності, дитина-дошкільник навчається міркувати більш-менш послідовно, уникаючи помилок і суперечностей. Характерною особливістю мислення дошкільників є його конкретний, образний характер. Хоча дошкільник може вже мислити про речі, які він безпосередньо не сприймає і з якими він у цей момент практично не діє, але в своїх міркуваннях він спирається не на абстрактні положення, а на наочні образи конкретних, одиничних предметів і явищ.

На кінець раннього дитинства у дитини починає формуватися знакова функція пізнання. Саме в цей період дитина починає розуміти, що предмет можна позначити, замінити його за допомогою іншого предмета, малюнка, слова.

Наявні у дітей уявлення не можуть стихійно перетворитися на поняття. Їх можна тільки використовувати при формуванні понять. Самі ж поняття і засновані на них застосування логічних форм мислення діти засвоюють в ході опанування основами наукових знань. Системне оволодіння поняттями починається в процесі шкільного навчання. Однак, в умовах спеціально організованого навчання, певні поняття можуть бути засвоєні дітьми вже в

період старшого дошкільного віку.

У дитини дошкільного віку необхідно розвивати мислення, яке оперує знаками, тобто логічне мислення. Головний акцент у тренуванні мислення дитини 5–6 років слід робити на розвиток образного мислення, оскільки, як доводять експериментальні дані, успішність навчання залежить саме від його ефективності. Високий рівень розвитку логічного мислення ще не гарантує успіху. Образне мислення ефективніше у випадках, коли суттєві властивості предмета чи явища можна собі уявити, побачити внутрішнім зором. Проте коли ці властивості є прихованими і уявити їх неможливо, але можна позначити словами чи іншими знаками, – без логічного мислення не обійтися.

Образне мислення є основним видом мислення дітей 5–6-річного віку і, як свідчать дослідження психологів (В. С. Мухіна та ін.), уже в цьому віці за допомогою спеціального тренування діти можуть оволодіти багатьма можливостями, пов'язаними з образним мисленням. Наприклад, дошкільники можуть навчитися подумки перетворювати образи реальних предметів, будувати наочні моделі (за схемою), які відображають суттєві властивості об'єктів або явищ, планувати свої дії подумки.

Відповідно до набуття мисленням дитини системності та критичності, вона спроможна розв'язувати інтелектуальні завдання, що вимагають кількох логічно пов'язаних розумових дій. Здатність дитини робити послідовні розумові перетворення вихідної думки приводить до побудови нею своїх власних теорій. При цьому дитина користується низкою способів розумової діяльності, серед яких: самостійне формулювання запитань-проблем; пошук відповіді на них з опорою на міркування вголос, з використанням порівняння й узагальнення, аналогії; висування можливих варіантів рішення, аргументів; обґрунтування висновків [279, с 10].

Діти вчаться бачити, з власного досвіду розуміти глибинний зв'язок між предметом і словом. Дитина починає мислити, а отже, помічати, пояснювати

причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами і явищами; пізнає нове, невідоме, намагається відшукати пояснення в самій природі речей і з допомогою дорослого узагальнює істотні ознаки. Дитяча думка тим особлива, що малюк, поринаючи в якийсь, навіть незначний, елемент спостережуваного, зосереджує на ньому всю свою увагу й забуває про решту. Спостерігаючи й розмірковуючи, дитина повинна самостійно робити відкриття, пізнавати себе як творчу силу, відчувати гордість від того, що все те бачила сама. І чим глибше вона пізнає насолоду відкриттів та мислення, тим органічніше її розум зливається з волею, тим більше відкривається перед нею незрозумілого і тим енергійнішим стає її бажання пізнати, отримати відповідь на свої «Що?», «Як?», «Чому?». Потреба мислити стає сутністю дитини. Вона вже намагається випробувати, перевірити все на власному досвіді.

Дитина починає мислити, а отже, помічати, пояснювати причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами і явищами; пізнає нове, невідоме, намагається відшукати пояснення в самій природі речей і з допомогою дорослого узагальнює їхні істотні ознаки. Власний досвід роботи зі старшими дошкільниками переконує, що дитяча думка тим особлива, що дошкільник, поринаючи в якийсь, навіть незначний, елемент спостережувального, зосереджує на ньому всю свою увагу й забуває про решту.

Мислення виникає в процесі життя дитини, в процесі її виховання. Перед появою мислення у дитини формуються інші види діяльності, які підготовлюють можливість виникнення розумного ставлення до дійсності. Для цього необхідний певний досвід, знання [279]. Вихователі привертають увагу дітей до окремих сторін об'єктів та явищ, залучають їх до аналізу, зіставлення, виділення ознак і встановлення зв'язків між ними. Завдяки цьому дошкільники глибше сприймають бачене, активніше мислять, краще роблять самостійні висновки, ретельніше обмірковують свої відповіді. Саме

взаємодію малюка і дорослого, малюка і предметного світу треба розглядати як джерело розвитку. Вже з перших тижнів правильно організована і підкріплювана взаємодія підвищує дитячу допитливість і пошукову поведінку, сприяє більш ранньому розвитку особистісних якостей та індивідуальних здібностей, розвитку логічного мислення. Оскільки розвиток – це системний, цілісний процес кількісних, якісних, структурних і функціональних змін людини, то й вплив на дитину, становлення її як особистості повинні мати цілеспрямований і комплексний характер. Без знання і використання педагогом загальних закономірностей розвитку організму, психіки й особистості дошкільника його робота ніколи не буде ефективною. Формування неможливе і без створення умов для самореалізації, самоутвердження дитини у взаємодії з предметним світом і світом людських взаємин.

Своєчасне виявлення індивідуальних особливостей дошкільників вже на початкових етапах навчання і послідовне врахування їх у навчальному процесі на основі індивідуального підходу до дітей значною мірою дає можливість запобігти майбутнім порушенням навчальної діяльності. Однак не завжди вдається повною мірою визначити вказані особливості безпосередньо з аналізу роботи дитини на занятті. Для цього вихователь повинен мати великий досвід і глибоку спостережливість. Тому в педагогічній психології розроблені спеціальні методичні засоби для виявлення індивідуальних особливостей розумової діяльності дітей. Щоправда, такі методи мають переважно експериментальний характер, бо потребують індивідуального підходу до кожної дитини та значного часу для одержання та обробки даних [279, с. 11].

Дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних культурних потреб. Тому дошкільний заклад має створити умови для повноцінного

оволодіння дітьми загальнопізнавальними вміннями й навичками, самовираження в різних видах діяльності, що сприятиме їх розвитку та мисленню. Згідно з концепцією Л. С. Виготського, в основі психічного розвитку дитини лежить зміна різних типів її діяльності, котрі вона реалізує в спілкуванні з дорослими. Кожному віковому періоду життя дитини відповідає особливий тип діяльності, який визначає виникнення і розвиток головних психічних новоутворень даного віку. Для дошкільного віку характерною є гра, при виконанні якої дитина засвоює основи теоретичної свідомості і мислення, зокрема і логічного.

Про необхідність розвитку логічного мислення йдеться в пояснювальних записках до навчальних програм дошкільних навчальних закладів, про це пишуть у методичних посібниках для вихователів, але конкретної програми формування логічних прийомів мислення немає. І тому робота ведеться без знання конкретної системи прийомів їх змісту і послідовності формування. А це призводить до того, що досить велика кількість дітей старшого дошкільного віку не володіє початковими прийомами логічного мислення навіть у старших класах, що в свою чергу, зумовлює неповноцінне засвоєння навчального матеріалу протягом одинадцяти років навчання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Відповідно до положень Базового компонента дошкільної освіти вихователь повинен діагностувати у вихованців уміння міркувати, орієнтуватися в усьому, що їх оточує, належно оцінювати життєві ситуації, приймати самостійні рішення, аргументувати свої міркування, помічати і розкривати причинно-наслідкові зв'язки в довкіллі. Усі названі вміння є складниками здібностей розумового розвитку дошкільнят. Відтак, набагато важливіше не просто дати дітям певні знання, визначити відповідні навички, а й сформувати їх як особистісні. Тому головний напрямок, який мають обрати вихователі у роботі з дітьми старшого дошкільного віку – розвиток логічного мислення у дітей під час ознайомлення з довколишнім світом у

всіх його взаємозв'язках і залежностях.

Характерним для дитини старшого дошкільного віку є удосконалення узгодженої діяльності різних органів чуття. Тому важливим тут є вправління у словесному супроводі ігрових дій, сприймання пояснень педагога в процесі виконання гімнастичних вправ, зображувальної діяльності і навіть одягання. Вдосконалення механізму узгодженої діяльності двох сигнальних систем є фундаментом для розвитку самостійності дій і мислительних операцій.

На п'ятому році життя особливо відчувається перевага збудження над процесами гальмування, що при найменшому порушенні умов життя призводить до бурхливих емоційних реакцій. Є небезпека закріпити підвищену нервову збудливість. Слід пам'ятати, що недосконалість гальмівних процесів впливає на характер формування системи вмінь і навичок. Сам же процес їх формування повільний, тривалий, вимагає від дорослого терпіння і чуйності.

Найголовніше для розвитку логіки, на нашу думку, – спілкування з дитиною. Чим більше дорослий буде розмовляти зі своєю дитиною, тим швидше у неї сформується схильність до аналітичного мислення і тим простіше буде дізнаватися як дитина пізнає довколишній світ.

Розглядаючи мислення дітей у безпосередньому зв'язку з мовою, видатний сучасний французький психолог Ж. Піаже зазначав, що мислення дитини послідовно проходить низку стадій. Спочатку – стадія сенсомоторних операцій, тобто дій з конкретним, що чутливо сприймається, матеріалом: предметами, їх зображеннями, лініями, фігурами різної форми, величини, кольору. На цій стадії розвитку мислення дитина не користується мовою і мовленням. Потім – стадія конкретно-операційних структур. Дитина мислить образами конкретних предметів і навіть деякими символами, мовними знаками (словами). Проте на цій, другій стадії вона ще не володіє логічними операціями. Лише для третьої стадії характерне оперування логічними відношеннями, відношення поняттями, абстракцією і узагальненнями. При цьому, на переконання Ж. Піаже, перехід від однієї категорії операцій до

іншої здійснюється не під впливом спеціально організованих вправ, а за внутрішніми законами, властивими самому процесу мислення.

Ранні форми мислення дитини Ж. Піаже пояснює властивим маленьким дітям егоцентризмом. Дитина, як асоціальна істота за своєю природою, мислить тільки про себе і зі свого погляду. Тому вона не може міркувати об'єктивно, прийняти погляд іншої людини. Мислення маленьких дітей алогічне, «сновидне», стверджував Ж. Піаже. Лише в процесі життя, в спілкуванні з людьми мислення переходить на ступінь логічних операцій.

У 50-х роках ХХ ст. Ж. Піаже вніс істотні зміни у свою теорію розвитку мислення. Він відмовився від розуміння егоцентризму, як показника природної асоціальності дитини і почав розглядати цю рису як вияв обмеженості, однобічності процесу пізнання, характерного для маленьких дітей. Як вказував радянський дослідник Ф. М. Шемякін, Ж. Піаже намагався прослідкувати, як мислення із зв'язаного і детермінованого зовнішніми ситуаціями перетворюється в логічне, з реактивного – в активне. Це відбувається завдяки тому, що дитина поступово оволодіває логічними операціями, піднімаючись від рівня, який нав'язувало йому «сприйняття твердих тіл» до рівня логіки відношень [334, с. 6]. Розвиток логічного мислення Ж. Піаже характеризував, як поступове оволодіння дитиною тим, що прийнято називати «логічними зв'язками», а також деякими елементарними операціями, що описані в математичній логіці. Він вважає, що дитина навчається логічно мислити завдяки внутрішній координації дій, які вона активно зіставляє одну з одною. Через свою активну мисленнєву діяльність дитина виявляє приховані суперечності в мисленнєвій структурі і на підставі цього здійснює внутрішню реорганізацію в ній, долає суперечності і досягає зрівноваженості операцій за рахунок все більшого ускладнення форм їх оберненості [340, с. 8].

Проте ядро цієї концепції залишилося незмінним. Ж. Піаже, як і раніше, вважає розвиток мислення мимовільним переходом від зовнішніх дій до

внутрішніх операцій, що здійснюється закономірно, як рух від синкретичних уявлень до логічних понять. Цю саму ідею про розвиток інтелекту як переходу від дії (зовнішньої) до думки, тобто до внутрішньої дії, впевнено проводить інший сучасний французький психолог А. Валлон.

На відміну від Ж. Піаже, А. Валлон показує роль навчання і спеціальних вправ у розвитку мислення дитини. При цьому він спеціально зупиняється на зміні змісту і способів розумової діяльності дітей під впливом вправ. Однак ні А. Валлон, ні Ж. Піаже не розкрили складних діалектичних відношень між діями (практичною і розумовою) і мовою, які насправді мають місце на різних ступенях розвитку мислення дітей [35]. На думку Ж. Піаже та Б. Інельдера все це повторюється багато сотень або навіть тисяч разів, і тип живого діяча, який здійснює явища або зміни в предметах зовнішнього світу, як найбільш звичний, стає в душі дитини шаблоном для їх пояснення [264].

І. М. Сеченов довів, що джерелом думки є спостереження, тобто чуттєве пізнання дитиною довкілля. Проте таке пізнання не можна звести до пасивного споглядання: дитина, сприймаючи предмети, активно діє з ними. Вона переміщує речі в просторі, обирає схожі і різні, обмацує їх, виконує дії з ними, роз'єднує складні і складає з частин ціле. На основі цієї практичної дії з чуттєво сприйнятими предметами дитина навчається зіставляти і порівнювати, аналізувати і групувати предмети.

Отже, І. М. Сеченов майже за 100 років до Ж. Піаже і всупереч йому висловив думку, що вищі логічні форми мислення виростають на базі елементарних форм пізнання – практичних дій дитини. Ці дії включені в чуттєве пізнання і є не тільки засобом розв'язання конкретної задачі, а й способом засвоєння самої розумової діяльності. Концепція І. М. Сеченова покладена в основу розуміння вітчизняними вченими (Виготський, Блонський) процесу розвитку мислення в дітей.

Відповіді дітей закономірні, бо мислення – це оперування знаннями, і дошкільник використовує тільки ті уявлення і знання, якими він володіє.

Справді, при цьому дитина часто суперечить сама собі і по-різному відповідає на схожі запитання. Це пояснюється тим, що в кожному випадку дошкільник мислить тією конкретною ситуацією, яку уявляє собі, почувши чергове запитання, і міркує саме стосовно до цього окремого випадку.

Проте повсякденна практика і експериментальні дослідження вітчизняних психологів, починаючи з П. П. Блонського, довели, що конкретна образність мислення дошкільника зовсім не виключає деяких примітивних форм міркувань і умовиводів, які завжди мають місце навіть у 3–4-річних дітей [22]. Так, О. А. Івін зазначає: «Правильне, або як звичайно говорять, логічне мислення – це мислення за законами логіки, за тими абстрактними схемами, що фіксуються ними» [120, с. 106]. В. К. Астаф'єв також вказує, що саме завдяки законам логіки мислення людини стає логічним [120, с. 13]

Логічне мислення, на думку Г. С. Костюка, характеризується послідовністю. Вчений обґрунтовує це тим, що послідовність мислення полягає в умінні людини дотримуватися логічних його правил, не суперечити самій собі у своїх міркуваннях, доводити, обґрунтовувати свої висновки, стежити за тим, щоб думка впливала одна з одною, не відходити від теми міркування, дотримуватися певного плану у викладенні думок, контролювати їх хід [143, с. 2].

Показником розвитку логічного мислення учнів, на думку А. І. Акуленко, є перехід від одного до іншого, більш високо рівня сформованості його компонентів. При цьому науковець пропонує доповнити загальноприйнятий рівневий розподіл опанування визначених вище знань і умінь (репродуктивний, продуктивний, творчий рівні) рівнем неусвідомленого застосування логічних знань і вмінь, який відповідає етапу стихійного некерованого формування і використання учнем інтуїтивних логічних уявлень і «передзнань» [5, с. 14].

У психолого-педагогічній теорії (С. Е. Гавриліна, Н. Л. Кутявіна,

І. Г. Топоркова, С. В. Щербиніна та ін.) існує позиція, згідно якої логічне мислення характеризується вмінням виводити наслідки з певних передумов, виокремлювати часткові випадки з деяких загальних положень, теоретично обґрунтовувати й узагальнювати одержані висновки. Вчені зазначають, що логічне мислення здебільшого виявляється у процесі навчання математики під час формування різних математичних висновків: індуктивних та дедуктивних, а також у ході доведень теорем, обґрунтування способів розв'язання задач [170]. Отже, логічне мислення правомірно визначати як опосередковане пізнання особистістю дійсності, якому притаманні такі властивості, як визначеність, послідовність, доказовість. Звідси випливає, що структурними одиницями логічного мислення виступають загальні розумові та логічні дії. Їх поєднання дає нове цілісне утворення – прийом логічного мислення, або логічний прийом. Логічний прийом – це такий прийом розумової діяльності, який орієнтований на дотримання логічних правил і законів за рахунок залучення логічних операцій [170].

Підтримуючи означену вище позицію, В. В. Давидов [79], Н. Ф. Тализіна [306] та ін., до початкових логічних прийомів мислення відносять, з одного боку, прийоми виокремлення різних властивостей предметів та явищ, прийоми порівняння, виведення наслідків і підведення під поняття, прийоми визначення понять, а з іншого, – прийоми одержання висновків, прийоми класифікації і доказу від протилежного.

Дослідження психологів (П. Я. Гальперін [61–67], Д. Б. Ельконін [339–341]) підтверджують думку, що логічне мислення необхідно розвивати вже на початкових етапах навчання, враховуючи при цьому прагнення дітей до конкретного мислення, наочного оперування фактичним матеріалом.

За Л. С. Виготським, з початком навчання мислення висувається у центр психічного розвитку дитини і є визначальним у системі інших психічних функцій, які під його впливом інтелектуалізуються й набувають самовільного характеру. У цей період мислення дитини знаходиться на переломному етапі розвитку; здійснюється перехід від наочно-образного до словесно-логічного,

понятійного мислення, що надає мисленнєвій діяльності дитини подвійного характеру: конкретне мислення, пов'язане з реальною дійсністю й безпосереднім спостереженням, уже підпорядковується логічним принципам, проте відвернені, формально логічні міркування, викликають у дітей труднощі[51].

Ми не погоджуємося з твердженням В. Л. Штерна [350], що дитині-дошкільнику недоступні причинно-наслідкові зв'язки між предметами і явищами, не доступні вищі форми логічного мислення, зокрема умовисновки. Проте факти переконують, що дитина 3-5 років може робити цілком правильні висновки через індуктивні і дедуктивні умовисновки. Це довели у своїх дослідженнях О. В. Запорожець [112] і У. В. Ульяновка [317].

У повсякденному житті діти часто висловлюють судження і умовисновки, цілком правильні як за змістом, тобто за встановлюваними зв'язками, так і за формою. Звідси можна дійти висновку, що дошкільники можуть висловити правильні логічні судження і дійти порівняно правильних висновків (умовисновків), розв'язуючи задачі, знайомі їм за змістом і умовами. Якщо для розв'язування поставленої задачі не вистачає потрібних знань, дитина легко оперує іншими, більш відомими їй фактами, образами, відомостями.

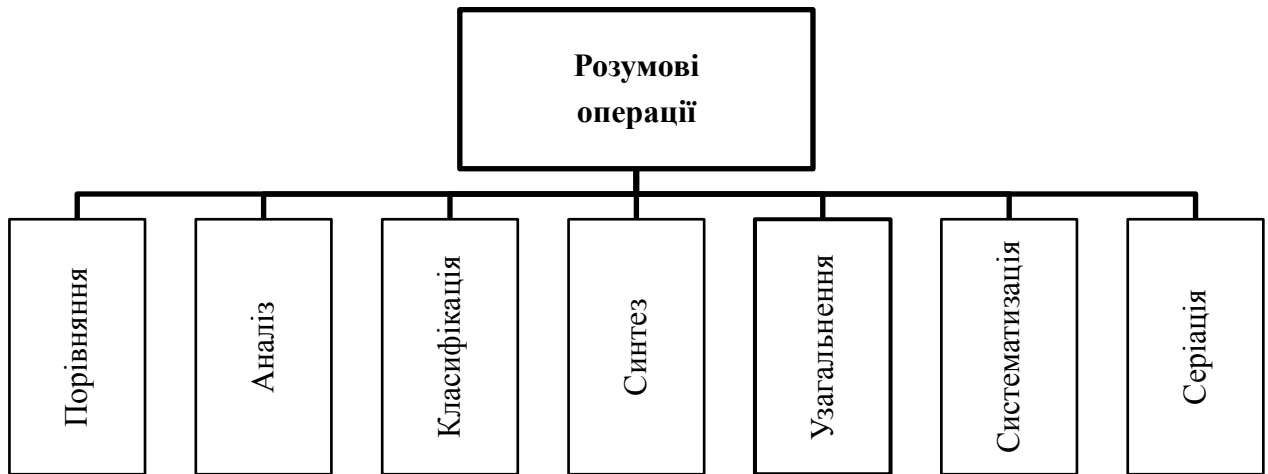
Дитина молодшого дошкільного віку, відштовхуючись від якогось окремого, яскравого елемента, легко встановлює зв'язки, які вона шукала. Природно, що вони часто не відповідали дійсності. Так, виникає алогічність дитячих суджень. Численні дослідження (О. В. Запорожець, О. М. Леонт'єв, Г. О. Люблінська та ін.) показують, що, коли дітей спеціально навчати (навіть недовгий час), в них швидко змінюється хід розумового процесу. Якщо 5–6-річних дошкільників навчають спостерігати і доходити висновків (наприклад, розрізняти, які предмети плавають, а які тонуть, за яких умов на зрізаних гілках тополі раніше з'являються листочки, порівнювати форму знаряддя з умовами його використання), в них відбуваються значні зрушення в розвитку мислення. Діти навчаються шукати і встановлювати найістотніші

ознаки в предметах і явищах, знаходити істотні залежності, зв'язки між ними, в них швидко розвиваються логічні форми мислення.

О. Р. Лурія [174] довів, що логічне мислення розвивається завдяки емоційній сфері дитини, адже воно дарує радість творчості та радість пізнання; воно міцно пов'язане з гостротою сприймання довколишнього світу, увагою, пам'яттю, мисленням і волею. Тобто для дітей старшого дошкільного віку саме ці особливості є притаманними і спонукальними до розвитку в них логічного мислення.

Якщо навчати дітей шукати за фактами і явищами їх взаємозв'язки, швидко зникнуть властиві дошкільнику «безглузді» висновки й запитання, пов'язані з тією чи іншою картиною або казкою, з вчинками людей, літературних персонажів (А. Ф. Яковличева, Г. А. Кондратович, В. А. Єзикеєва [353]). Організуючи спеціальне навчання, можна поліпшити й виконання окремих розумових операцій – порівняння, класифікації, узагальнення і хід розумового процесу в цілому (Н. З. Дьяченко, Г. І. Ліпкіна, У. В. Ульяновка [317]). Розумові операції - це один із способів інтелектуальної діяльності, за допомогою якого людина буде вирішувати ті чи інші завдання. Які з логічних операцій застосує людина, залежатиме від завдання й від характеру інформації, яку вона піддає розумовій переробці. Розумова діяльність людини являє собою вирішення різноманітних розумових завдань, спрямованих на розкриття сутності чого-небудь.

Якщо відчуття і сприймання дають початкову інформацію про об'єкти довколишнього світу у вигляді окремих ознак та наочних образів, то в процесі мислення ця інформація обробляється, серед виявлених властивостей виділяються істотні, формуються загальні поняття та правила оперування ними в різних ситуаціях. Уся ця величезна робота здійснюється за допомогою розумових операцій: порівняння, аналізу і синтезу, систематизації, узагальнення та класифікації, серіації (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Розумові операції

Досить часто логічні розумові операції називають також логічними прийомами мислення. Їх формування важливе для дитини, як для загального розвитку, так і для розвитку процесу мислення зокрема.

Найчіткіше виявляється логічне мислення в дошкільників при встановленні ними різних зв'язків між предметами і явищами. Раніше за інших дитина встановлює зв'язки функціональні (призначення, використання предметів). Найскладніше для маленьких дітей розкрити зв'язки простору і часу в логічному, тобто змістовому, їх значенні. Причиною цієї складності є: по-перше, прихована форма самих зв'язків (вони не лежать на поверхні явища, хоча доступні чуттєвому практичному досвіду). Дітям важко виділяти змістові зв'язки також через недостатню увагу педагогів до цих залежностей.

Розвиток мислення дитини-дошкільника забезпечується узагальненням і ускладненням його практики і засвоєнням способів самої розумової діяльності. Величезну роль у розвитку мислення дитини відіграє мовлення. Збагачення словника, засвоєння простих, а потім і досить складних граматичних структур, вміння слухати інших, зрозуміти і самому побудувати потрібне речення – необхідні умови розвитку логічних форм мислення в дошкільника.

Як зазначають учені (М. М. Пospelов, І. М. Пospelов), розвивати мислення означає: розвивати всі форми мислення; вдосконалювати розумові

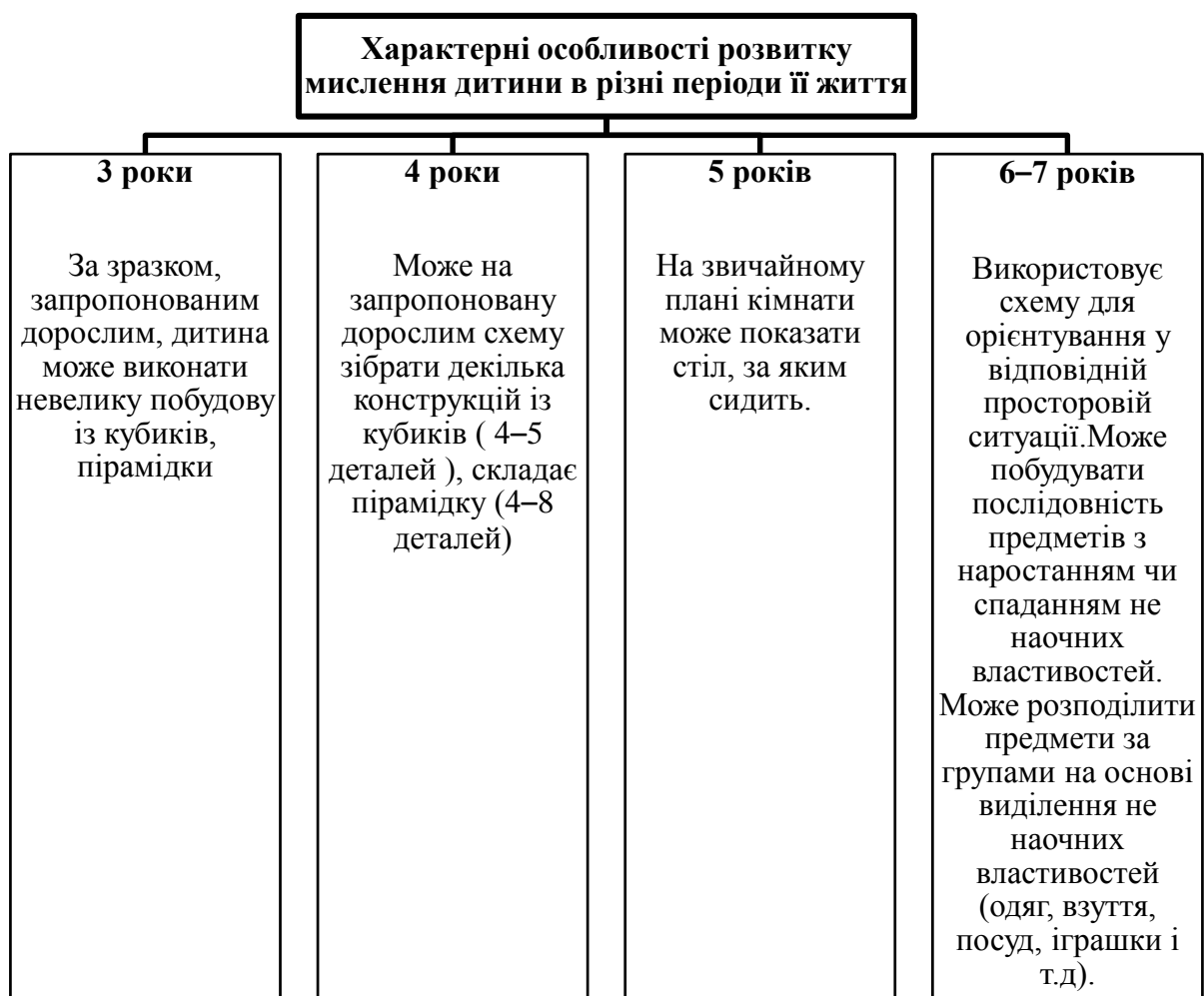
операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію та ін.); розвивати вміння: виділяти суттєві властивості предметів і абстрагувати їх від несуттєвих, знаходити головні зв'язки і відношення предметів і явищ довколишньої дійсності, доходити правильних висновків із фактів і перевіряти їх, доводити істинність своїх суджень і спростовувати хибні умовиводи, викладати свої думки впевнено, послідовно, несуперечливо і обґрунтовано, виробляти уміння здійснювати перенесення операцій та прийомів мислення із однієї галузі в іншу, передбачати розвиток явищ і доходити обґрунтованих висновків; стимулювати процес переходу від мислення, що базується на формальній логіці, до мислення, заснованого на діалектичній логіці [280].

Відповідно до сформованості у процесі розвитку мислення дитини системності та критичності вона спроможна розв'язувати інтелектуальні завдання, що вимагають кількох логічно пов'язаних розумових дій. Здатність дитини робити послідовні розумові перетворення вихідної думки приводить до побудови нею своїх власних теорій. При цьому дитина користується низкою способів розумової діяльності, серед яких: самостійне формулювання запитань-проблем; пошук відповіді на них з опорою на міркування вголос, з використанням порівняння й узагальнення, аналогії; висування можливих варіантів рішення, аргументів; обґрунтування висновків.

Міркування починається з постановки запитання дитиною, що свідчить про формування самостійності мислення [95, с. 220]. У процесі розвитку сенсорики у дітей дошкільного віку здійснюється перехід від наочно-дієвого і образного мислення до логічного, дитина набуває загальних уявлень, які стають основою для розвитку пізнавальної активності. Тому розвиток логічного мислення необхідно починати із старшого дошкільного віку. Схарактеризуємо особливості розвитку мислення дитини в різні періоди її життя (рис. 1.4).

Кожному віковому періоду притаманне формування певних психічних

функцій, важливих для переходу до розвитку вищих форм мислення. Таким чином, навички, вміння, набуті в молодшому дошкільному віці виступають фундаментом для одержання знань і розвитку задатків та здібностей дитини старшого віку. Найважливішою серед цих навичок є навичка логічного мислення, здатність «діяти в подумки». Дитині, яка не опанувала прийоми логічного мислення, буде важко у навчанні, адже розв'язування задач, виконання вправ вимагають більших витрат часу й сил. У результаті страждає здоров'я дитини, послаблюється, або й зовсім згасає інтерес до навчання. Опанувавши логічні операції, дитина стає більш уважнішою, навчається мислити ясно й чітко, уміє в потрібний момент сконцентруватися на суті проблеми, переконати інших у своїй правоті. Навчатися у школі такій дитині легше, а тому процес навчання, і саме шкільне життя приносять їй радість і задоволення.

Рис 1.4. Характерні особливості розвитку мислення

Дитина зростає, розширюється її світогляд, якісно вищого рівня сягає її мислення, вона здобуває нові знання і вміння.

Настає вік запитань (від двох з половиною, до шести-семи років). Спостерігається найбільша інтенсивність запитань у мовленні дитини. Переважають пізнавальні запитання, з метою отримання інформації про дійсність. Запитання набувають оригінального, несподіваного, творчого характеру, стосуються причин і часткових ознак явищ. Не випадково дітей цього віку називають «чомусиками». Дитина наполягає на відповіді, висловлює свою незгоду зі змістом відповіді, що свідчить про самостійне та критичне мислення. Виникає основа для появи внутрішніх запитань (О. М. Матюшкін) [350].

Найчастіше запитання виникають у результаті зустрічі дитини з новим об'єктом, якого малюк не може зрозуміти. Він хоче познайомитися з ним, знайти йому місце серед свого минулого досвіду. Запитання народжуються і при виникненні суперечності між тим, що малюк бачить або визнає, і його досвідом. Так, М. М. Поддяков [275] вважає джерелом дитячого мислення суперечність у досвіді дитини між зрозумілим і незрозумілим. Якщо нове уявлення відповідає сформованому тільки за деякими ознаками, а за іншими відрізняється, з'являється запитання. Це запитання виникає вже не у предметній діяльності, а на основі наявних у досвіді дитини уявлень, а пошук відповіді може відбуватися шляхом міркувань.

Дитина ставить запитання і тоді, коли хоче переконатись у правильності свого висновку, звертається до дорослого, щоб той визнав її компетентність. З віком така категорія запитань збільшується, стає основною.

Ми дотримуємося поглядів Г. Х. Гайдаржи та С. В. Ільченко, які вважають, що логічна підготовка повинна включати три елементи:

- 1) засвоєння елементарних логічних відомостей та знань;
- 2) логічні вміння і навички;
- 3) досвід виконання логічних операцій та процедур опису, пояснення і перетворення, тобто виведення елементарних правил та їх застосування на практиці [58, с. 94].

У розумовій діяльності старшого дошкільника представлені всі види і форми мислення, що дає змогу йому вирішувати інтелектуальні задачі. Усі види мислення функціонують в єдності. В залежності від умов і складності задачі на перший план виступає той чи інший вид мислення. «Наочно-дієве» мислення набуває усвідомленість, що виражається у здібності дошкільника планувати хід наступних дій і давати опис у мовленні виконаної дії. У зв'язку зі збагаченням запасу уявлень про предмети, їх властивостей, діями з ними, явища оточуючої дійсності, формуючим вмінням оперувати уявленнями провідним видом мислення в дошкільному дитинстві стає наочно-образне мислення, що дозволяє дитині виходити за межі безпосереднього сприймання і передбачувати хід подій. Правильно дібрані і добре організовані ігри, логічні задачі, вправи для розвитку уяви, пам'яті, уваги сприяють всебічному, гармонійному розвитку дошкільників, допомагають виробити необхідні в житті і навчанні корисні навички і якості особистості.

Варто зазначити, що під час розв'язування логічних завдань дитиною, роботи з текстом найважливіше значення має сам процес, експериментування, а не прагнення досягнути якогось конкретного результату гри.

На основі дієвого і образного мислення у дошкільника до шести років інтенсивно формується словесно-логічне мислення. До семи років дитина здатна побудувати струнку систему суджень, дійти об'єктивного умовисновку на основі тих знань, що вона вже має. Розвиток словесно-логічного мислення нерозривно пов'язаний зі знаннями, що у неї є, ступенем її узагальнення, розвитком операцій судження, що у свою чергу, залежить від

характеру навчання і виховання дошкільника. Розвинуті форми творчої і відтворювальної уяви дозволяють засвоювати матеріал, недосяжний для безпосереднього сприйняття, створювати образи на основі словесного опису. Ця здатність забезпечена досвідом дитини і високим рівнем розвитку мовлення. Словник старшого дошкільника досягає 4,5 тис. слів; у дошкільника розвинуті всі види усного мовлення, внутрішнє мовлення, він готовий до засвоєння писемної мови у процесі навчання.

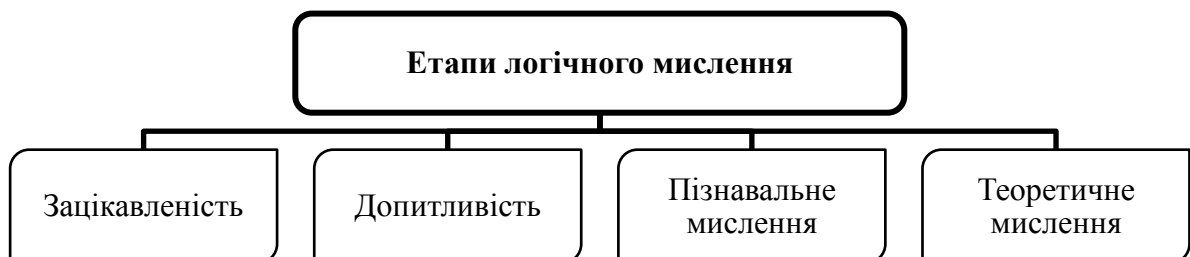
Старші дошкільники здатні оволодіти на елементарному рівні такими способами логічного мислення, як порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація і змістове співвідношення [311]. Зупинимося на кожному з означених способів.

Порівнянням називають особливий спосіб мислення, спрямований на виявлення ознак подібності й відмінності між предметами та явищами. Навчаючись способу порівняння, дитина повинна оволодіти такими вміннями: виділяти ознаки об'єкта на основі співставлення його з іншим об'єктом; визначити спільні і відмінні ознаки порівнювальних об'єктів; відрізнити важливі і неважливі ознаки об'єкта. Класифікація – це вміння подумки поділяти предмети на класи за їх найбільш суттєвими ознаками. Для проведення класифікації необхідно вміти аналізувати матеріал, співвідносити один з одним окремі його елементи, знаходити в них спільні ознаки, здійснювати на основі цього узагальнення, розподіляти предмети на групи на основі виділених в них і відображених у слові – назві групи – спільних ознак. Узагальнення – це здатність подумки об'єднувати предмети і явища за їх спільними і суттєвими ознаками. Систематизувати – означає приводити до системи, розміщувати об'єкти за певним порядком, встановлювати певну послідовність. У старшому дошкільному віці дитина здатна оволодіти такими вміннями, необхідними для здійснення систематизації: знаходити закономірність об'єктів, впорядкованих за однією ознакою і розташованих в одному ряді; впорядковувати об'єкти, розміщені в ряді за принципом

випадковості; знаходити закономірність розташування об'єктів, впорядкованих на основі двох чи більше ознак і розміщених у матриці. Змістове співвідношення, це коли дитина навчиться співвідносити, порівнювати предмети за їх зовнішніми ознаками, наприклад, за формою, кольором, величиною, можна переходити до навчання більш складної інтелектуальної дії – співвідношення предметів за змістом. Співвідносити предмети за змістом – означає знайти зв'язки між ними. Краще, якщо ці зв'язки базуються на суттєвих ознаках, властивостях предметів і явищ. Проте важливо вміти спиратись і на другорядні, менш важливі властивості і ознаки.

Розвитку логічного мислення у дітей, їхньому вмінню розмірковувати, доходити самостійних висновків присвячені роботи таких педагогів і психологів, як Л. В. Занкова, І. Я. Лернера, О. М. Кабанова-Меллер, З. І. Калмикової, С. Л. Рубінштейна [111, 124, 127, 287].

У педагогіці розрізняють чотири якісні етапи розвитку логічного мислення: зацікавленість, допитливість, пізнавальне і теоретичне мислення (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Етапи розвитку логічного мислення

Зацікавленість вважається найелементарнішим мисленням, що за певних ситуацій оволодіває дітьми, але при зміні ситуації швидко зникає. Цей стан розвитку мислення пов'язаний з новизною предмета, яка може й не мати особливого значення для людини. У старших дошкільників ще не помічається прагнення до пізнання суті предметів, явищ, процесів, які вони

вивчають.

Допитливість характеризується прагненням проникнути за межі побаченого, розширити свої знання, дістати відповіді на запитання, що виникають під час навчання. На цьому етапі характерні емоції здивування, почуття радості відкриття. Старші дошкільники самі прагнуть відповісти на запитання «чому?»; прагнуть розширити свої знання.

Пізнавальне мислення – це вищий етап розвитку мислення у дітей. Таке мислення пов'язане з намаганням старших дошкільників самостійно розв'язувати проблемне питання. В центрі уваги – проблема, а не готові знання. При цьому діти шукають причину, намагаються проникнути у суть предмета, самостійно встановити закономірність, розкрити причинно-наслідкові зв'язки. Дитина напружує думку, вольові зусилля, виявляє емоції.

Теоретичне мислення характеризується спрямованістю старших дошкільників не лише на глибоке і міцне засвоєння знань, пізнання закономірностей і опанування теоретичних основ, а й на застосування їх на практиці. Теоретичне мислення виникає у дітей тоді, коли в них формуються наукові погляди, переконання.

Всі ці етапи розвитку логічного мислення змінюються, взаємопроникають, пов'язуються між собою, часом співіснують в єдиному акті засвоєння дитиною знань, пізнанні нового.

Уміння порівнювати, аналізувати, узагальнювати, класифікувати та систематизувати, вміння розрізняти суттєве й несуттєве Н. А. Лошкарева визначає як навчально-інтелектуальні вміння, які полягають в оволодінні дитиною засобами організації розумової діяльності, постановки та вирішення проблем, а також прийомами логічного мислення [310].

А. Л. Гавриш у своєму дослідженні доводить, що добре продумані системи вправ можуть бути використаними для розвитку самостійного мислення дітей, для постановки перед ними пізнавальних задач, тобто розглядає побудовану систему вправ як засіб розвитку мислення дітей. Автор

вважає, що не можна забувати про те, що оволодіння поняттями, узагальненнями, знаннями вимагає, щоб у дітей сформувалися адекватні розумові операції [55].

У дослідженні О. І. Федоренко для формування логічних умінь у старших дошкільників, які розглядаються як можливість виконувати логічні дії та на основі вже наявних суджень і понять (у відповідності із законами логіки) отримувати нове, більш глибоке та всебічне знання, пропонується застосовувати пізнавальні задачі із логічним навантаженням [321].

Отже, виходячи із вищесказаного, під *логічним мисленням у старших дошкільників* будемо розуміти процес формування логічних прийомів мислення в пізнавальній діяльності старших дошкільників для активного здобування ними знань, вміння застосовувати їх у творчому перетворенні дійсності; розвиток у них таких якостей, як уміння виділяти суть питання (висловлення), відмежовувати від неістотних деталей (абстрагування), переходити від конкретної ситуації до схематичної (створювати простішу модель), виділяти із загального твердження часткове, доходити логічних висновків з посилань і застосовувати ці висновки тощо.

Висновки з розділу 1

Формування особистості дитини, навчання її творчо мислити, виховання активного ставлення до здобуття знань, розвиток її інтелектуальних і творчих здібностей, логічного мислення – завдання, важливість яких визначаються вимогами часу.

Мислення належить до числа найскладніших наукових проблем, над якими працювали і працюють педагоги, психологи, філософи, культурологи, кібернетики, досліджуючи індивідуальні особливості мислення, джерела його активізації та функціонування, розвиток, активізацію, визначення сутнісних механізмів і методів діагностики тощо.

Доведено, що мислення є активним пізнавальним процесом, у ході якого, шляхом міркування, формуються нові поняття і судження, виявляються нові зв'язки, відношення і властивості об'єктів і явищ, потрібні для більш успішної оцінки ситуації і досягнення кінцевого результату. Мислення виконує підготовчу аналітико-синтетичну діяльність і мобілізує практичну активність і відбувається за законами, загальними для всіх людей, водночас, на процес мислення впливають вікові та індивідуальні особливості людини.

Мислення – це вищий пізнавальний процес, що є породженням нового знання, активною формою творчого відображення і перетворення людиною дійсності, особливість якого полягає у виявленні суттєвих, необхідних зв'язків, що ґрунтуються на реальних залежностях (закономірностях), відокремивши їх від випадкових співпадань. Мислення розпочинається із запитання, на яке людина може відповісти, сприймаючи певні об'єкти чи уявляючи їх, тобто, починається там, де виявляється недостатнім, або безсилим чуттєве пізнання. Мислити – значить виявляти певні зв'язки і відношення.

Мислення людини характеризується єдністю усвідомленого і несвідомо. Мислення є складником й особливим об'єктом самосвідомості особистості, до структури якого входять розуміння себе як суб'єкта мислення, диференціація «своїх» і «чужих» думок, усвідомлення ще не вирішеної проблеми та свого ставлення до проблеми. Онтогенетичний розвиток мислення здійснюється в ході предметної діяльності, спілкування і засвоєння суспільного досвіду.

Виокремлюють словесно-логічне, наочно-образне та наочно-дієве види мислення. Також розрізняють мислення теоретичне і практичне, творче і репродуктивне, логічне (аналітичне) та інтуїтивне, дискусивне, реалістичне аутистичне (пов'язане з відходом від дійсності у внутрішні переживання), продуктивне і репродуктивне, мимовільне і довільне.

До найістотніших ознак мислення належать самостійність, гнучкість, глибина, об'ємність, швидкість, критичність та ін.

Залежно від характеру і змісту завдань, мислення класифікують: за формою відображення дійсності: наочно-дієве, наочно-образне і словесно-логічне (абстрактне) мислення; за характером проблем, що розв'язуються: практичне і теоретичне; за ступенем новизни одержаного продукту: творче і репродуктивне; за розгорнутістю в часі: інтуїтивне і дискурсивне; за впливом на емоційну сферу.

Мислення людини нерозривно пов'язане з мовою, яка є знаряддям формування і способом існування думки.

Зважаючи на вищезначене, у ході дослідження було враховано положення: 1) процеси мислення і мовлення становлять складну єдність; 2) мислення дорослої людини має узагальнений характер; 3) для мислення характерна проблемність, тобто пошук зв'язків у кожному конкретному випадку, в кожному явищі, яке є об'єктом пізнання; 4) мислення – стрижень будь-якої розумової діяльності людини; 5) процес мислення здійснюється на основі вже набутого людиною досвіду, наявних уявлень, понять, умінь і прийомів розумової діяльності; 6) мислення може здійснюватися на рівні практичних дій або на рівні оперування словами; 7) процес мислення невіддільний від діяльності особистості.

Поняття «мислення» включає в себе поняття «логічне мислення». Логічне мислення формується на основі наочно-образного і є вищою стадією мислення взагалі. Процес досягнення цієї стадії доволі тривалий і складний, оскільки повноцінний розвиток логічного мислення вимагає не лише високої розумової активності, але й передбачає наявність у людини певної суми знань про спільні і суттєві ознаки предметів та явищ довколишнього світу.

Мислення формується і розвивається протягом дошкільного дитинства під впливом умов життя і виховання. Основними напрямками розвитку мислення дошкільника є вдосконалення наочно-дієвого мислення,

інтенсивний розвиток наочно-образного і початок активного формування словесно-логічного мислення шляхом використання мови як засобу постановки і розв'язання інтелектуальних завдань, засвоєння наукових понять. Старші дошкільники здатні оволодіти на елементарному рівні такими способами логічного мислення, як порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація і змістове співвідношення.

Отже, виходячи із вищесказаного, під логічним мисленням у старших дошкільників будемо розуміти процес формування логічних прийомів мислення в пізнавальній діяльності старших дошкільників для активного здобування ними знань, вміння застосовувати їх у творчому перетворенні дійсності; розвиток у них таких якостей, як уміння виділяти суть питання (висловлення), відмежовувати від неістотних деталей (абстрагування), переходити від конкретної ситуації до схематичної (створювати простішу модель), виділяти із загального твердження часткове, доходити логічних висновків з посилок і застосовувати ці висновки тощо.

Основні положення розділу відображено у таких публікаціях автора: [177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 202, 203].

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Стан розвитку логічного мислення у старших дошкільників у сучасній практиці ДНЗ

Результати теоретичного аналізу показують, що проблема розвитку логічного мислення у старших дошкільників є недостатньо вивченою і потребує глибшого дослідження.

З метою з'ясування реального стану розвитку в дітей старшого дошкільного віку логічного мислення, отримання базових даних для створення методики формульовального експерименту проводився констатувальний експеримент. Методика констатувального етапу дослідження включала роботу з вихователями дошкільних навчальних закладів, роботу з батьками та роботу з дітьми.

Достовірність і об'єктивність показників констатувального етапу експерименту забезпечило використання комплексу різноманітних взаємодоповнюючих методів, зокрема педагогічного спостереження за роботою вихователів, батьками та дітьми в різних видах діяльності; аналізу програмно-методичного забезпечення та навчальних планів вихователів дошкільних навчальних закладах; індивідуальних бесід; анкетування; створення уявних і реальних проблемних ситуацій; аналізу розв'язання ігрових завдань; бесід з дітьми, батьками та педагогами; кількісної та якісної обробки й узагальнення отриманих результатів.

Робота з вихователями дошкільних навчальних закладів передбачала визначення їхніх уявлень про логічне мислення та необхідності його розвитку в період дошкільного дитинства; аналіз методів, що застосовуються вихователями в умовах дошкільного навчального закладу для розвитку у

старших дошкільників логічного мислення.

З метою виявлення знань вихователів про логічне мислення, завдання, методи та прийоми розвитку логічного мислення нами було розроблено анкету. В анкетуванні взяли участь 200 вихователів дошкільних навчальних закладів Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської, Вінницької областей та міста Умані (текст анкети див. у додатку В). Проаналізуємо одержані дані.

Аналіз відповідей на запитання анкети: «Що Ви розумієте під логічним мисленням?» показав, що респонденти пояснюють логічне мислення як: «уміння аналізувати» (35,3%), «уміння класифікувати» (29,4%), «уміння робити висновки» (23,5%), «уміння систематизувати» (11,8%).

Відповіді на запитання анкети: «Які види діяльності сприяють розвитку логічного мислення у старших дошкільників?» з'ясовано, що 50% педагогів надали перевагу заняттям, 23,5% – ігровій діяльності, 14,7% – індивідуальній діяльності, 11,7% – святам та розвагам.

Під час аналізу відповідей на запитання: «Які методи та прийоми, щодо розвитку логічного мислення у старших дошкільників Ви використовуєте у своїй роботі?» педагоги переважно користуються традиційними методами та прийомами, спрямованими на формування елементарних математичних уявлень (54,5%), читання художніх творів (23,6%), ігри (21,9%).

Відповіді на запитання анкети: «Яка методична література з проблеми розвитку логічного мислення є у Вас у групі?» розподілилися таким чином: програма наступності дошкільної та початкової освіти «Дитина» – 67,9%, журнал «Дошкільне виховання» – 7,6%, підручник «Дошкільна педагогіка» – 11,1%, журнал «Джміль» – 5,4%, посібники (І. А. Барташнікова «Учись играя», Чуб Н.В «Ігри впродовж дня. Вправи для розвитку пам'яті, уваги, мислення, уяви дитини» та ін.) – 6,8%, програма «Впевнений старт» – 1,3%.

Відповідаючи на запитання анкети: «Які ігри Ви використовуєте, для розвитку логічного мислення у старших дошкільників?», 69,8% педагогів надали перевагу дидактичним іграм, 10,7% – рухливим іграм, 7,8% – словесним іграм, 8,9% – сюжетно-рольовим іграм та ін. Не відповіли на

запитання 2,8% респондентів.

Аналіз відповідей на запитання анкети: «Назвіть чинники, які, на Вашу думку, негативно впливають на розвиток логічного мислення?» засвідчив, що серед причин, які негативно впливають розвиток логічного мислення у старших дошкільників, 29,3% вихователів відзначили недостатню обізнаність педагогів з цього питання, 30,1% – небажання батьків співпрацювати з ДНЗ, 40,6% – неправильно методика навчання.

79,4% педагогів відповіли позитивно на запитання анкети: «Чи впливає мікроклімат сім'ї на розвиток логічного мислення у старших дошкільників». Аргументували свою відповідь вихователі таким чином: «батьки мало уваги приділяють вихованню своїх дітей» – 71,1%, «взаємовідносини між батьками, та дітьми дуже складні» – 3,7%, «батьки не бажають співпрацювати з ДНЗ» – 4,6%, не дали відповіді на запитання 20,6% респондентів.

Відповідаючи на запитання анкети: «Назвіть пропозиції щодо поліпшення організації навчально-виховного процесу задля розвитку логічного мислення у старших дошкільників», вихователі виокремили: забезпечення належною навчально-методичною літературою (39,4%), ширше залучення батьків до співпраці з дошкільним закладом (13,5%), уведення в плани роботи різних видів діяльності, для розвитку логічного мислення у старших дошкільників (35,3%). 11,8% вихователів не висловили своїх пропозицій.

Аналіз відповідей на запитання анкети: «Які види роботи у своїй діяльності Ви використовуєте для підвищення ефективності роботи з педагогізації батьків?» засвідчив, що 29,6% вихователів надають перевагу батьківським зборам, 17,6% – текам-пересувкам, 14,7% – Дням відкритих дверей, 11,8% – тематичним лекціям, 5,8% – індивідуальним бесідам, 5,8% – спільним святкам за участю батьків і дітей, 2,9% – консультаціям. Не дали відповіді на запитання 11,8% респондентів.

Отже, аналіз анкет засвідчив, що вихователі загалом усвідомлюють зміст поняття «логічне мислення у старших дошкільників» та розуміють, які чинники впливають на виховання у дітей означеної якості. Однак не в достатній мірі використовують можливості дошкільного навчального закладу для розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

З метою подальшого з'ясування стану дослідженості проблеми розвитку логічного мислення у старших дошкільників було **вивчено та проаналізовано програмно-методичне забезпечення та навчальні плани вихователів старших груп дошкільних навчальних закладів**, що дозволило виявити позитивне та негативне в роботі дошкільних навчальних закладів.

Було проаналізовано 150 навчальних планів вихователів дошкільних закладів, охоплених констатувальним експериментом. Нас цікавило, чи планується у програмовому змісті занять з різних розділів програми завдання з розвитку логічного мислення впродовж року.

Результати аналізу планів навчально-виховної роботи подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати аналізу планів навчально-виховної роботи в ДНЗ

Види занять	Планування завдань з розвитку логічного мислення у старших дошкільників		
	Кількість планів		
	I квартал	II квартал	III квартал
Розвиток мовлення	2	1	1
Ознайомлення з довкіллям	3	1	4
Ознайомлення з природою	4	2	2
Формування елементарних математичних понять	6	8	6
Художня література	-	-	-
Кількість планів: 150			

Як засвідчує таблиця, в дошкільних навчальних закладах розвитку мислення дітей приділяється незначна увага. Лише в окремих планах було виявлено завдання з розвитку мислення дітей, яке носило загальний характер. Однак зазначимо відсутність їх наповнення щодо розвитку логічного мислення: у жодному плані не було визначено прийомів розвитку логічного мислення дітей.

Наступний етап констатувального етапу експерименту передбачав аналіз Базового компоненту дошкільної освіти та чинних програм із навчання дітей старшого дошкільного віку (табл. 2.2–2.5).

Таблиця 2.2

**Завдання з розвитку логічного мислення
у Базовому компоненті дошкільної освіти**

Освітня лінія	Зміст
1	2
Особистість дитини	Має уявлення про існування свого внутрішнього світу (думки, почуття, бажання, ставлення). Здійснює елементарні мисленнєві дії (аналіз, порівняння, узагальнення). Встановлює причинно-наслідкові та смислові зв'язки.
Дитина у природному довкіллі	Розуміє залежність змін у природі від кількості сонячного світла, тепла. Має уявлення про вплив погодних умов на стан рослин. Виокремлює позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи, довільно регулює власну поведінку в природі.
Дитина у світі культури	Вміє визначити мету, завдання, спрогнозувати кінцевий результат, спланувати послідовність дій, узгодити власні дії з діями партнерів. Свідомо добирає адекватні прийоми роботи, знаряддя праці, матеріали; обізнана з властивостями, технологією їх використання. Намагається відійти від зразка, виявляє фантазію, винахідливість.
Конструкторсько-будівельні ігри	Вміє планомірно розглядати предмети і споруди, виокремлювати в них основні складові конструкції; помічати їх співвідношення за розміром, формами, розташуванням.

1	2
Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі	Встановлює причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами в природному та соціальному довкіллі. Має уявлення про причинно-часові залежності ритмічних природних явищ. Класифікує предмети та їхні сукупності за кількісними та якісними ознаками: за допомогою моделей матеріалізує математичні, логічні, часові відношення.
Мовлення дитини. Монологічна компетенція	Володіє навичками послідовного, логічного, зв'язного мовлення, розмірковує про предмети, доходить елементарних узагальнень, висновків, складає розповіді-роздуми, міркування
Дитина у соціумі	Відчуває межу припустимої поведінки. Уникає гострих суперечок, намагається порозумітися. Передбачає наслідки своїх негативних дій, розуміє причини виникнення непорозумінь. Може визнати свою провину, поступитися власними інтересами. Знає та використовує слова-пояснення, виправдання. Обізнаність із різними соціальними ролями людей.
Світ мистецтва	Фантазує, експериментує, змішуючи кольори, вигадуючи оригінальну композицію, змінюючи і створюючи нові форми. Перевтілюється у сценічний образ за допомогою експресивних засобів (мовлення, міміка, жести, рухи, музика, танці, спів). Запам'ятовує сюжетну послідовність спектаклю, своєчасно включається в дію. Ідентифікує почуття та вчинки персонажів із власними, висловлює особисту позицію; вирізняє зачин, основну частину, кінцівку, повтори в казці, оповіданні.

Таблиця 2.3

**Завдання з розвитку логічного мислення
у програмі «Впевнений старт»**

Освітня лінія	Зміст
1	2
Фізичний розвиток	Дотримується певних інтервалів під час руху в різних шикунаннях, добре орієнтується у просторі.
Пізнавальний розвиток	Знає пори року та їх послідовність, може розповісти про їхні характерні ознаки; про відповідні сезонні зміни в природі, житті тваринного світу та діяльності людини. Класифікує предмети найближчого оточення, знає їх назву, функціональне призначення.

1	2
Мовленнєвий розвиток	Самостійно, повно, логічно, послідовно складає розповіді (описи, творчі, сюжетні – 10 – 15 речень) з опорою на наочність та по пам'яті, вільно переказує літературні твори.
Художньо-естетичний розвиток	За допомогою художніх засобів виразності створює власні образи в малюнку, ліпленні, аплікації, використовує багатопланові просторові взаємовідношення об'єктів у композиції за власним бажанням, надає мотивовану оцінку результатам. Вміє театралізувати творчу сюжетно-рольову гру, вигадує казку, підбирає засоби для її театральної реалізації, обирає методи самовираження в діях під музику.
Логіко-математичний розвиток	Розв'язує прості арифметичні та логічні задачі і приклади. Користується початковими логічними прийомами, висловлюється за допомогою зв'язок «і», «чи», «якщо, то», «ні». Порівнює предмети за висотою, вагою, шириною, довжиною, товщиною, загальною величиною, здійснює класифікацію за цими ознаками. Знаходить подібні форми у навколишніх предметах, малює / складає предмети з різних геометричних фігур або визначає фігури у заданому малюнку, візерунку.
Ігрова діяльність	Стимулює творчість шляхом включення в один сюжет реальних і вигаданих персонажів. Залучається до ігор-фантазій

Таблиця 2.4

**Завдання з розвитку логічного мислення
у програмі «Українське дошкілля»**

Освітня лінія	Зміст
1	2
Фізичний розвиток	Розуміє вплив природи та погодних умов на настрій та самопочуття людини. Вміє застосовувати набуті знання на практиці. Уміє мотивувати свої вчинки.
Соціально-моральний розвиток	Аналізує свою поведінку. Володіє навичками спілкування з дорослими та дітьми, уміє поводитися з людьми відповідно до їхнього віку, фізичного стану та настрою. Може пояснити свої вчинки, схвалити або засудити їх. Самостійно намагається знайти вихід із будь-якої ситуації.

1	2
Пізнавальний розвиток	Використовує знання сенсорних еталонів у процесі ознайомлення з новим предметом побуту, встановлює взаємозв'язки, класифікує, планує свої дії, погоджуючи їх з іншими. Розрізняє та групує за призначенням транспортні та комунікаційні засоби. Визначає зміни в природному довкіллі. Розуміє цінність життя і здоров'я людей, їх залежність від природного довкілля. Вміє знаходити спільне та відмінне у зовнішніх ознаках та будові.
Мовленнєвий розвиток	Добирає слова, близькі за звучанням, слова на відповідні звуки. Розрізняє і виділяє на слух голосні та приголосні (тверді та м'які) звуки. Вживає слова всіх частин мови: багатозначні, складні, узагальнюючі слова; слова, які означають абстрактні поняття, що характеризують взаємини між людьми. Користується в мовленні образними виразами, порівняннями; володіє словотворенням та словозміною. Складає окличні, розповідні, питальні, безособові речення зі вставними словами.
Художньо-естетичний розвиток	Визначає у структурі казки зачин, кінцівку, повтори, образні вирази, чарівні предмети. Змінює початок (кінцівку) казки, вводить нових героїв у зміст казки; дає оцінку вчинкам героїв; добирає слова-рими. Досліджує свої вміння, намагається використати їх. Під час розгляду зображень, картин намагається встановити елементарні причинно-наслідкові зв'язки.
Креативний розвиток	Розуміє, що стійкість будівлі залежить від положення форм. Бачить у конструкціях предмети навколишньої дійсності. Творчо розвиває сюжети ігор із будівлями. Втілює власний задум у будівлю, конструкцію. Активно проявляє творчий задум, висуває цікаві ідеї, схильна втілювати їх у діяльність; фантазує, висловлює власну думку щодо перевтілення у сценічний образ.
Логіко-математичний розвиток	Має уявлення про товарно-грошові відносини, вміє здійснити покупку, класифікує товар. Вміє виокремити першочергові потреби сім'ї. Порівнює множини за кількістю. Визначає об'єм речовин за допомогою умовної мірки, порівнює предмети.

**Завдання з розвитку логічного мислення у програмі навчання
та виховання «Дитина»**

Освітня лінія	Зміст
1	2
Зростаємо дружніми	Починає контролювати себе при виконанні різноманітних вправ, рухливих ігор, діють відповідно до поставленої мети. Уміють доцільно добирати спосіб виконання рухових дій залежно від умов предметного та навколишнього середовища.
Мово рідна, слово рідна	Розповідає за змістом картини (про той чи інший предмет) у логічній послідовності, плавно, без повторів, зайвих слів, надто довгих пауз (три-чотири речення). Доречно використовує в мовленні вербальні засоби виразності (епітети, образні вирази, порівняння, фразеологізми), узагальнюючі та абстрактні поняття; добирати синоніми, антоніми, епітети та ін.
У нас в гостях книжка	Розуміє ідею твору; орієнтується в композиційній структурі; аналізує та адекватно оцінює характер, вчинки персонажів; здійснює елементарний художній аналіз твору; впізнає за малюнком на обкладинці, про що розповідатиметься у книжці.
Дитина в довкіллі	Здійснює власний вибір, приймає рішення, віддає комусь (чомусь) перевагу. Розуміє значення кожної професії в суспільстві.
Граючись, зростаємо	Відтворює у творчих іграх реальні та казкові ситуації, взаємини людей, знання та уявлення про навколишнє, родину, працю людей, професії. Створює власний задум у різних видах творчих ігор, цікаво і змістовно розгортати сюжет ролі та гри.
Віконечко в природу	Розуміє суть явищ, визначає взаємозв'язки. Виділяє найважливіші ознаки сезонів, взаємозв'язки між висотою сонця і температурою повітря, опадами, змінами в рослинному і тваринному світі.
Математична скарбничка	Упорядковує та класифікує геометричні фігури, числові картки, предмети, дні тижня, місяці за певною ознакою та кількома ознаками. Розв'язує задачі на знаходження суми і остачі за допомогою малюнків та практичних дій. Аналізує просторове розміщення предметів у більш складних ситуаціях.

1	2
Чарівні фарби і талановиті пальчики	Аналізує твори різних видів мистецтва, розуміючи їх особливості, як спільні, так і ті, що їх відрізняють; створює власні художні образи в різних видах образотворчої діяльності; із задоволенням «занурюються» в світ мистецтва.
Привчасьмось працювати	Володіє безпечними та економічними прийомами роботи з різними матеріалами; контролює якість результатів праці.

Як засвідчують таблиці 2.2-2.5, у проаналізованих програмах навчання і виховання дошкільнят логічний компонент не подано, або подано частково, внаслідок чого проблема формування у дітей логічних умінь випадає з переліку педагогічних завдань. Ще одним недоліком у роботі дошкільних навчальних закладів є недостатня інтеграція впливів педагогів і батьків на процес розвитку у дітей логічного мислення, про що свідчить незначна кількість спланованих спільних заходів з батьками (диспутів, семінарів, консультацій, лекторіїв тощо). У цілому, якісний аналіз документації вихователів підтвердив результати анкетування і дозволяє резюмувати відсутність систематичної та планомірної педагогічної роботи зі стимулювання процесу розвитку логічного мислення у старших дошкільників

Підтвердженням фрагментарної та непослідовної роботи з розвитку у дітей логічного мислення стали **бесіди**, проведені з вихователями, та **спостереження** за їхньою педагогічною діяльністю. У процесі бесід було виявлено, що в навчально-виховній роботі зосереджується увага здебільшого на розвиток самого процесу мислення і менше уваги приділяється розвитку словесно-логічного мислення у дітей дошкільного віку. У ході спостережень було встановлено, що робота з означеної проблеми здійснюється педагогами в основному під час занять та дидактичних ігор. Однак це носить фрагментарний характер.

Як засвідчили плани роботи, бесіди та спостереження, до найбільш вживаних методів і прийомів розвитку у дітей логічного мислення можна віднести бесіди, читання та аналіз художніх творів, ігрову діяльність. Повне ігнорування або недостатня увага приділяється таким методам як створення логічних ситуацій, вправління тощо.

Отже, проведена робота з педагогами засвідчила неналежне ставлення вихователів до проблеми розвитку у дітей старшого дошкільного віку логічного мислення, недосконале вміння педагогів визначати потенціал різних видів діяльності та ігнорування у використанні комплексу адекватних методів та прийомів.

Робота з батьками на констатувальному етапі експерименту передбачала виявлення їхніх уявлень про розвиток логічного мислення у дітей. З цією метою було проведене **анкетування батьків**.

Проаналізувавши анкети, було отримано такі дані.

На запитання анкети: «Що Ви розумієте під *логічним мисленням*?» показав, що 36,2% батьків під логічним мисленням розуміють уміння аналізувати, 34,4% – уміння робити висновки, 19,2% – уміння систематизувати та класифікувати. 10,2% батьків не дали відповіді на запитання.

Відповідаючи на запитання анкети: «Які, на вашу думку, види діяльності сприяють розвитку логічного мислення у старших дошкільників?» з'ясовано, що 44,2% батьків надають перевагу заняттям, 33,5% – ігровій діяльності, 11,2% – індивідуальній діяльності, 11,1% – іншим видам діяльності.

Серед прийомів, які сприяють розвитку логічного мислення старших дошкільників 31,6% батьків назвали ігрову діяльність, 29,4% – логічні вправи. 39% батьків не змогли дати відповідь на запитання.

32,6% батьків серед причин, які негативно впливають на розвиток логічного мислення у старших дошкільників назвали власну

некомпетентність з досліджуваної проблеми, 43,2% – невдало підібрані методи та прийоми навчання дітей, 16,2% – інші причини. 17,8% батьків не дали відповіді на запитання.

Батьки дали 100% схвальну відповідь на запитання анкети «Чи впливає сім'я на розвиток логічного мислення у старших дошкільників?».

Відповідаючи на запитання анкети: «Чи потребує поліпшення організація навчально-виховного процесу у дошкільному навчальному закладі з розвитку логічного мислення у дітей?», 88,4% батьків відповіли ствердно. 11,6% батьків не відповіли на запитання.

Отже, аналіз відповідей батьків на запитання анкети дає підстави констатувати, що батьки не достатньо обізнані та готові до включення у процес розвитку логічного мислення у дітей та потребують допомоги у вирішенні цієї проблеми.

Узагальнюючі результати даних констатувального етапу дослідницької роботи дали можливість виявити часткову обізнаність педагогів та батьків щодо сутності поняття «логічне мислення» та методів його ефективного виховання, а також недостатнє налагодження роботи дошкільних навчальних закладів із сім'ями з метою надання їм допомоги у процесі розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Наступним завданням експериментальної роботи було **виявлення вихідних рівнів** розвитку логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку.

Перш ніж започаткувати експериментальну роботу з дітьми, ми вважали за доцільне насамперед визначитися з концептуальними підходами до організації процесу розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Дослідно-експериментальна робота проводилася і визначалася критеріями та показниками розвитку логічного мислення у старших дошкільників: *гносеологічний критерій* (показники: наявність розумових операцій – зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація);

конструктивний критерій (показники: наявність розумових операцій – спостережливість, планування, абстрагування, конкретизація); *мовленнєво-мисленнєвий критерій* (показники: уміння складати розповіді-планування, розповіді-міркування, розповіді-порівняння, розповіді-доведення); *оцінно-рефлексивний критерій* (показники: наявність розумових операцій аналізу, синтезу, узагальнення) (рис. 2.1).

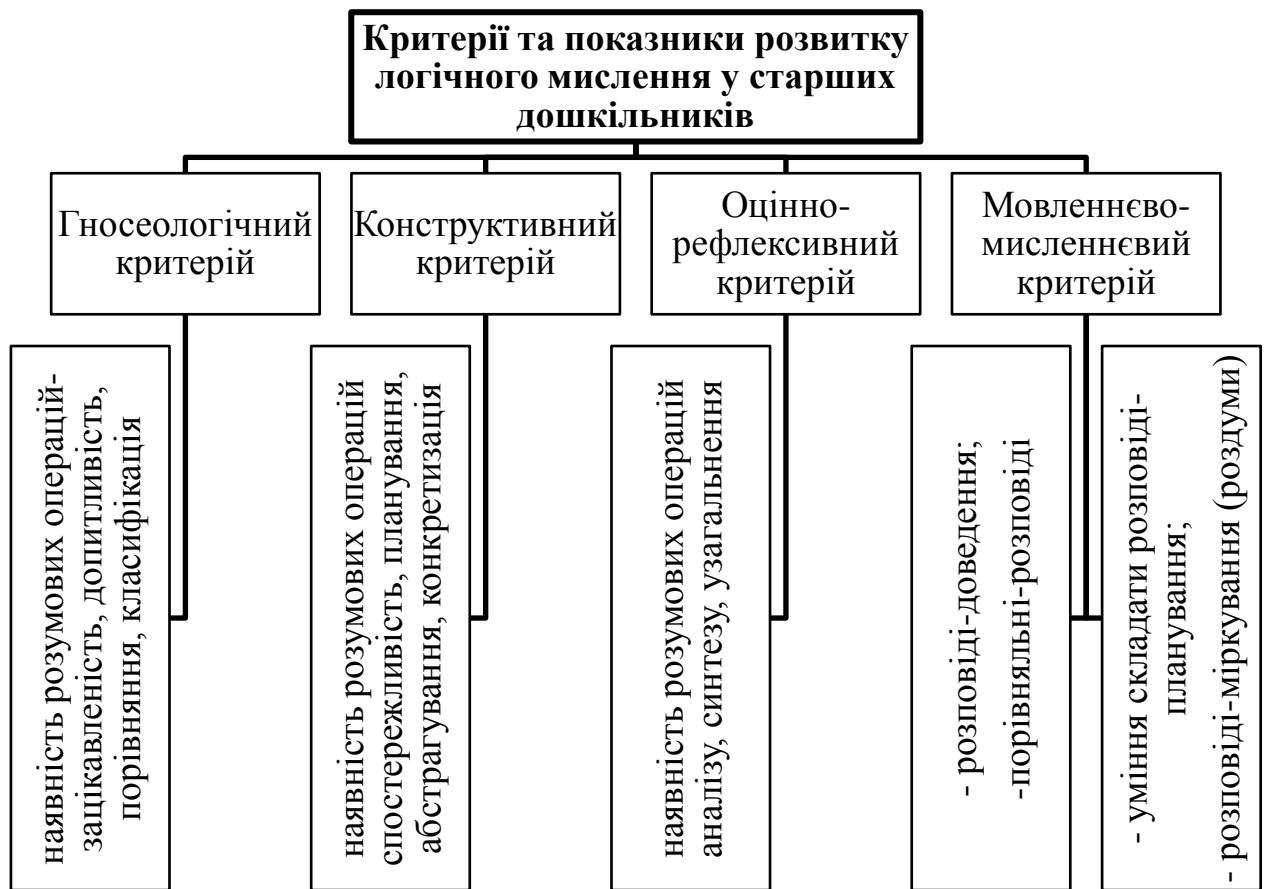

Рис. 2.1. Критерії та показники розвитку логічного мислення у старших дошкільників

За розробленими критеріями і показниками було схарактеризовано рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників: *достатній, вище задовільного, задовільний, низький*.

Достатній рівень розвитку логічного мислення у старших

дошкільників. У старших дошкільників цього рівня сформована позитивна мотивація на навчання, підкріплена стійким інтересом до цінностей педагогічної діяльності; спостерігається постійне прагнення до самовдосконалення, самовираження; вони відповідально ставляться до виконання завдань, пов'язаних із формуванням логічного мислення. Старші дошкільники демонструють наявність загальних інтелектуальних здібностей, а також творчої ініціативи та активності щодо діяльності, пов'язаної з формуванням логічного мислення у старших дошкільників; вони без труднощів оперують логічними операціями, установлюють логічні закономірності; спрямовані на формування пізнавальної активності, володіють умінням застосовувати на практиці логічні прийоми і дидактичні ігри. Старші дошкільники мають розвинені комунікативні здібності; вони вміють майстерно організовувати колективну ігрову діяльність; багато уваги приділяють плануванню й організації своєї діяльності, що спрямована на формування логічного мислення; відрізняються умінням швидко й легко налагоджувати доброзичливі стосунки з людьми, мають стійку схильність до самоаналізу та самооцінки своїх якостей і професійних дій; вміло використовують методи психолого-педагогічної оцінки, правильно оцінюють досягнуті результати, уміють виявляти й виправляти допущені помилки.

Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення характерний для старших дошкільників із переважною позитивною мотивацією на навчання; вони усвідомлюють необхідність самовдосконалення, самовираження у ігровій та навчальній діяльності; до виконання завдань ставляться з певною відповідальністю. У них розвинені загальні інтелектуальні здібності; їм притаманна творча ініціатива й активність щодо діяльності, пов'язаної з формуванням логічного мислення, достатньо сформовані вміння здійснення логічних операцій та визначення логічних закономірностей; вміло застосовують на практиці логічні прийоми і дидактичні ігри. У старших дошкільників достатньо розвинені комунікативні здібності; вони вміють

організовувати колективну ігрову діяльність; приділяють увагу плануванню й організації своєї діяльності, спрямованої на формування логічного мислення; достатньо доброзичливо ставляться до інших людей. Старші дошкільники цього рівня схильні до самоаналізу та самооцінки своїх якостей і дій; вони достатньо володіють методами психолого-педагогічної оцінки, добре оцінюють досягнуті результати і здебільшого вміють оцінити й виправити допущені помилки під час формування логічного мислення.

Задовільний рівень розвитку логічного мислення притаманний старшим дошкільникам, мотивованим на навчання; проте інтерес до цінностей педагогічної діяльності у них має епізодичний характер; вони спрямовані на педагогічну діяльність, але їхні бажання мінливі і здебільшого залежать від обставин; не завжди прагнуть до самовдосконалення, самовираження; до виконання завдань ставляться не завжди відповідально, не виявляють відповідного рівня загальних інтелектуальних здібностей; творча ініціатива й активність виражена не яскраво; демонструють поверхові знання щодо здійснення логічних операцій та визначення логічних закономірностей; не впевнені у важливості пізнавальної активності у формуванні логічного мислення; у них спостерігаються труднощі під час застосування на практиці логічних прийомів і дидактичних ігор; здобувають нові знання лише з необхідності. Старші дошкільники здебільшого намагаються діяти наодинці, не зацікавлені в розвитку своїх комунікативних здібностей; відчують труднощі в організації колективної ігрової діяльності; питанням планування й організації своєї діяльності приділяють увагу під контролем інших; стосунки з людьми, які їх оточують, мають нестійкий характер, подекуди виявляється байдужість. Самоаналіз та самооцінка особистісних якостей і професійних дій є необ'єктивними, часто завищеними; мають поверхові знання щодо методів психолого-педагогічної оцінки, в оцінці досягнутих результатів припускаються помилок; не володіють навичками виявлення й виправлення допущених помилок.

Низький рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Старші дошкільники характеризуються пасивністю в навчанні; не виявляють інтересу до цінностей педагогічної діяльності; вони не спрямовані на педагогічну діяльність; не зацікавлені в самовдосконаленні, самовираженні; безвідповідально ставляться до виконання завдань. Не виявляють відповідного рівня загальних інтелектуальних здібностей; творча ініціатива й активність не сформовані; їм важко здійснювати логічні операції й визначати логічні закономірності; зазнають значних труднощів у застосуванні на практиці логічних прийомів і дидактичних ігор; не відчують необхідності у здобутті нових знань. Старші дошкільники характеризуються формальним спілкуванням, не зацікавлені в розвитку своїх комунікативних здібностей; організація колективної ігрової діяльності здійснюється методом випробувань і помилок; планування й організації своєї діяльності необмірковані; відчують труднощі в налагодженні стосунків з іншими людьми. Майже не спостерігається самоаналіз та самооцінка особистісних якостей і професійних дій; відсутні знання щодо методів психолого-педагогічної оцінки, в оцінці досягнутих результатів не об'єктивні; зазнають труднощів у виявленні й виправленні допущених помилок.

Дослідження рівня розвитку логічного мислення у старших дошкільників відбувалося за кожним із виокремлених критеріїв. Задля цього було розроблено та дібрано серію діагностувальних завдань. Опишемо їх.

Гносеологічний критерій

Показник: наявність розумової операції – зацікавленість

Завдання: «На гостини до бабусі»

Мета: виявити наявність у старших дошкільників розумової операції – зацікавленість.

Матеріал: ігрове поле-серветка зі схематичними зображеннями баняка, глечика, глибокої та мілкої тарілок, чашки; картки-фішки із зображенням

продуктів харчування для приготування страв національної кухні: українського борщу, вареників, пампушок, млинців, узвару, кулешу та ін.

Процедура виконання. «Бабуся» запрошує до себе на обід. Дітям пропонують допомогти їй – «приготувати» національну страву, розповісти як вона готується (домашнє завдання). З-поміж карток-фішок із зображенням продуктів харчування діти мають дібрати необхідні для приготування даної страви. За кожну вірно приготовлену страву, вірну відповідь на запитання, та за вірно сформульоване запитання «бабуся» дає дитині виграшну фішку. Після «приготування» діти відповідають на одне запитання інших дітей, та одне бабусине запитання. Всі запитання повинні бути пов'язані зі стравою, або її приготуванням. Виграє та дитина, у якої більше виграшних фішок.

Показник: наявність розумової операції – допитливість

Завдання: Спостереження за повітрям

Мета: виявити у старших дошкільників наявність розумової операції – допитливість.

Матеріал: повітря (об'єкт в довкіллі), вітрячки, султанчики.

Процедура виконання. Дитині пропонують уважно подивитися довкола. Потім вихователь запитує: «Як ви гадаєте, чому листя на деревах тріпоче? Яке повітря на дотик? Чи має повітря колір? Для чого потрібне повітря? Що утворюється при русі повітря? Хто (що) очищує повітря? Як дерева очищають повітря?». Дітям пропонують за допомогою вітрячків та султанчиків визначити напрям вітру.

Показник: наявність розумової операції – порівняння

Завдання: «Знайди відмінності»

Мета: виявити наявність у старших дошкільників розумової операції - порівняння.

Матеріал: дві однакові картинки з сімома відмінностями (додаток 3)

Процедура виконання. Дитині пропонують уважно роздивитися картинку і знайти сім відмінностей між ними.

Показник: наявність розумової операції – класифікація

Завдання: Дидактична гра «Солодке, кисле, гірке»

Мета: виявити наявність у старших дошкільників розумової операції - класифікація.

Матеріал: овочів та фруктів, різні на смак: яблуко, груша, персик, лимон, огірок, помідор, баклажан, кабачок, морква, буряк, картопля, цибуля, часник та ін.

Процедура виконання. Дітям пропонують за допомогою аналізаторів (зорових, смакових) розподілити овочі та фрукти на групи в залежності від їхніх смакових властивостей: солодкі, гіркі, кислі. Діти обґрунтовують свій вибір і роблять висновки.

Конструктивний критерій**Показник: наявність розумової операції – спостережливість**

Завдання: «Будь уважним»

Мета: виявити у старших дошкільників наявність розумової операції – спостережливість.

Матеріал: сюжетні картинки (додаток 3)

Процедура виконання. Дитині пропонують уважно роздивитися запропоновану картинку (на протязі 20 секунд). Потім картинку закривають аркушем, а дитина має дати відповідь на п'ять запитань: «Хто із тварин на картинці носить окуляри? Скільки курчат йде за півником? Що лежить у півника в кошику? Скільки пелюсток у квітки? На чому сидить сова?».

Показник: наявність розумової операції – планування.

Завдання: «Вимкни будильник»

Мета: виявити наявність у старших дошкільників розумової операції – планування.

Матеріал: малюнок із зображенням ведмедя та лабіринтом, що веде до будильника.

Процедура виконання. Дитині повідомляють, що ведмедиків ще

хочеться поспати, але надто голосно дзвонить будильник. Потім пропонують допомогти ведмедику відшукати стежинку, щоб вимкнути будильник і розмалювати цю стежинку кольоровим олівцем.

Показник: наявність розумової операції – абстрагування

Завдання: «Хто зайвий?»

Мета: виявити у старших дошкільників наявність розумової операції – абстрагування.

Матеріал: ілюстрації білки, лисиці, вовка, ведмедя, зайця, лева, собаки.

Процедура виконання. Дитині пропонують розглянути ілюстрації. Потім вихователь пропонує: «Порахуй усіх тварин на малюнках. Скільки їх разом? Назви дитинчат цих тварин. Це дикі чи свійські тварини? Хто із тварин тут зайвий? Чому? Яких ще диких звірів ти знаєш? Згадай, чим дикі звірі відрізняються від свійських?».

Показник: наявність розумової операції – конкретизація

Завдання: «Знайди потрібну картинку»

Мета: виявити наявність у старших дошкільників розумової операції – конкретизація.

Матеріал: предметні картинки із зображенням овочів, фруктів, меблів, одягу, взуття.

Процедура виконання. Дітям пропонують розглянути картинки і відібрати їх за групами: фрукти, що ростуть на деревах; зимовий одяг; кухонні меблі; солодкі овочі тощо.

Оцінно-рефлексивний критерій

Показник: наявність розумової операції – аналіз

Завдання: «Створи пазли»

Мета: виявити наявність у старших дошкільників розумової операції – аналіз.

Матеріал: сюжетні картинки.

Процедура виконання. Дітям пропонують розрізати сюжетні картинки

на частинки – створити пазли. Потім із створених власноруч пазлів знову скласти цілу картинку.

Показник: наявність розумової операції – синтез

Завдання: «Оберіг» (пазли)

Мета: виявити наявність у дітей розумової операції – синтез.

Матеріал: розрізані на частини зображення (пазли) калини, верби, рушника, вінка, сорочки-вишиванки та ін. оберегів української родини.

Процедура виконання. Дітям роздають розрізні картинки, розрізані на частини, і пропонують з них скласти цілу картинку. Потім діти по-черзі розповідають про свій оберіг.

Показник: наявність розумової операції – узагальнення

Завдання: «Допоможи Білосніжці»

Мета: виявити наявність у старших дошкільників розумової операції – узагальнення.

Матеріал: набір геометричних фігур.

Процедура виконання. Дітям пропонують із набору геометричних фігур скласти будиночки для гномів. Потім об'єднати ці будиночки у вулицю, вулиці – у місто.

Мовленнєво-мисленнєвий критерій

Показник: уміння складати розповіді-доведення

Завдання: «Моя матуся найкраща, тому що...»

Мета: виявити у старших дошкільників уміння складати розповіді-доведення.

Процедура виконання. Дітям пропонують скласти розповідь, використовуючи доведення, «Моя матуся найкраща, тому що...».

Показник: уміння складати розповіді-порівняння

Завдання: «Вибери картинку»

Мета: виявити у старших дошкільників уміння складати розповіді-порівняння.

Матеріал: сюжетні картинки.

Процедура виконання. Дітям пропонують уважно розглянути картинки і, використовуючи порівняння, розповісти яка з картинок їм сподобалася більше і чому.

Показник: уміння складати розповіді-планування

Завдання: «У бабусі на городі»

Мета: виявити у старших дошкільників уміння складати розповіді-планування.

Процедура виконання. Дітям пропонують допомогти бабусі «посадити» город, спланувавши наперед свої дії.

Показник: уміння складати розповіді-міркування (роздуми)

Завдання: «Чомусики»

Мета: виявити у старших дошкільників уміння складати розповіді-міркування (роздуми).

Процедура виконання. Дітям пропонують подумати і пояснити, чому восени птахи відлітають у вирій, чому взимку не можна на вулиці їсти морозиво, чому не можна далеко запливати у морі, чому в спеку треба ховатися в тінь та ін.

Результати, отримані під час виконання дітьми пропонованих завдань, дали змогу визначити рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників за кожним із виокремлених критеріїв. Середній коефіцієнт виконання завдань, який було отримано шляхом поділу суми коефіцієнтів кожного виконаного завдання на їх кількість, засвідчив про чотири рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників за кожним критерієм.

Результати отриманих даних подано в таблицях 2.6–2.9.

Як видно з таблиці 2.6, достатній рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників за гносеологічним критерієм не зафіксовано.

Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення за гносеологічним критерієм мають дошкільники, які продемонстрували

недостатньо повні уявлення та вміння щодо таких розумових операцій, як зацікавленість, допитливість, порівняння та класифікація. До цього рівня віднесено 7,8% дітей експериментальних груп (далі – ЕГ) і 7,3% дітей контрольної групи (далі – КГ).

Таблиця 2.6

**Рівні розвитку логічного мислення старших дошкільників
за гносеологічним критерієм**

Показники	Рівні, %							
	Достатній		Вище задовільного		Задовільний		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Зацікавленість	–	–	8	7	28	30	64	63
Допитливість	–	–	10	9	34	35	56	56
Порівняння	–	–	7	8	25	25	68	67
Класифікація	–	–	6	5	22	24	72	71
Всього за критерієм	–	–	7,8	7,3	27,2	28,5	65	64,2

Задовільний рівень розвитку логічного мислення за гносеологічним критерієм продемонстрували старші дошкільники, які проявили посередні часткові уявлення і вміння щодо вищезазначених розумових операцій. Це 27,2% дітей ЕГ і 28,5% дітей КГ.

До низького рівня вихованості розвитку логічного мислення за гносеологічним критерієм було віднесено 65% дітей ЕГ і 64,2% дітей КГ, які мають обмежений обсяг уявлень та не оперують виокремленими розумовими операціями.

Таблиця 2.7 засвідчує, що достатній рівень розвитку логічного мислення за конструктивним критерієм у старших дошкільників відсутній.

Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення за конструктивним критерієм зафіксовано у старших дошкільників, які мають недостатньо повні уявлення та вміння щодо таких розумових операцій, як

спостережливість, планування, абстрагування та конкретизація. До цього рівня ми віднесли 6,3% дітей ЕГ і 6% дітей КГ.

Таблиця 2.7

**Рівні розвитку логічного мислення старших дошкільників
за конструктивним критерієм**

Показники	Рівні, %							
	Достатній		Вище задовільного		Задовільний		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Спостережливість	–	–	8	8	33	34	59	58
Планування	–	–	4	3	24	26	72	71
Абстрагування	–	–	7	8	30	32	63	60
Конкретизація	–	–	6	5	33	33	61	62
Всього за критерієм	–	–	6,3	6	30	31,3	63,7	62,7

Задовільний рівень розвитку логічного мислення за конструктивним критерієм продемонстрували 30% дітей ЕГ і 31,3% дітей КГ, які проявили посередні часткові уявлення і вміння щодо розумових операцій, віднесених до конструктивного критерію.

Низький рівень розвинутої логічного мислення за конструктивним критерієм продемонстрували, які мають обмежений чи відсутній обсяг уявлень та не оперують виокремленими розумовими операціями. Це 63,7% дітей ЕГ і 62,7% дітей КГ.

Як видно з таблиці 2.8, достатній рівень розвитку логічного мислення за оцінно-рефлексивним критерієм старші дошкільники не продемонстрували.

Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення за оцінно-рефлексивним критерієм продемонстрували старші дошкільники, які мають недостатньо повні уявлення та вміння щодо таких розумових операцій, як

аналіз, синтез та узагальнення. До цього рівня ми віднесли 7,7% дітей ЕГ і 7,7% дітей КГ.

Таблиця 2.8

**Рівні розвитку логічного мислення старших дошкільників
за оцінно-рефлексивним критерієм**

Показники	Рівні, %							
	Достатній		Вище задовільного		Задовільний		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Аналіз	–	–	8	7	32	33	60	60
Синтез	–	–	7	8	28	29	65	63
Узагальнення	–	–	8	8	34	35	58	57
Всього за критерієм	–	–	7,7	7,7	31,3	32,3	61	60

До задовільного рівня розвитку логічного мислення за оцінно-рефлексивним критерієм віднесено старших дошкільників, які проявили часткові уявлення і вміння щодо розумових операцій, віднесених до оцінно-рефлексивного критерію. Це 31,3% дітей ЕГ і 32,3% дітей КГ.

Низький розвинутої логічного мислення за оцінно-рефлексивним критерієм продемонстрували дошкільники з обмеженими уявленнями та, які не оперують виокремленими розумовими операціями за оцінно-рефлексивним критерієм. Це 61% дітей ЕГ та 60% дітей КГ.

Як видно з таблиці 2.9, достатнього рівня розвитку логічного мислення за мовленнєво-мисленнєвим критерієм у старших дошкільників не зафіксовано.

Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення за мовленнєво-мисленнєвим критерієм мають дошкільники, які продемонстрували недостатні вміння складати розповіді-доведення, розповіді-порівняння, розповіді-планування та розповіді-міркування (роздуми). До цього рівня було віднесено 5,5% дітей ЕГ і 5,8% дітей КГ.

**Рівні розвитку логічного мислення старших дошкільників
за мовленнєво-мисленнєвим критерієм**

Показники	Рівні, %							
	Достатній		Вище задовільного		Задовільний		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Уміння складати розповіді-доведення	–	–	6	6	29	28	65	66
Уміння складати розповіді-порівняння	–	–	7	8	33	32	60	60
Уміння складати розповіді-планування	–	–	4	4	25	26	71	70
Уміння складати розповіді-міркування (роздуми)	–	–	5	5	32	32	63	63
Всього за критерієм	–	–	5,5	5,8	29,8	29,5	64,7	64,7

Задовільний рівень розвитку логічного мислення за мовленнєво-мисленнєвим критерієм продемонстрували старші дошкільники, які проявили посередні вміння складати вищеозначені види розповідей. Це 29,8% дітей ЕГ і 29,5% дітей КГ.

До низького рівня вихованості розвитку логічного мислення мовленнєво-мисленнєвим критерієм було віднесено дітей, які виявилися нездатними складати розповіді. Це 64,7% дітей ЕГ і 64,7% дітей КГ.

Рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників за кожним критерієм (гносеологічним, конструктивним, оцінно-рефлексивним та мовленнєво-мисленнєвим) дали змогу визначити чотири рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників експериментальної і контрольної груп: достатній, вище задовільного, задовільний і низький. Середній коефіцієнт розвитку логічного мислення у старших дошкільників було отримано шляхом поділу суми коефіцієнтів кожного критерію на їх кількість.

Узагальнені дані щодо рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників подано в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників

Рівні Групи	Групи, %	
	ЕГ	КГ
Достатній	–	–
Вище задовільного	6,8	6,7
Задовільний	29,6	30,4
Низький	63,6	62,9

Як видно з таблиці 2.10, відповідно до якісної характеристики рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників достатнього рівня не зафіксовано.

Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення продемонстрували 6,8% дітей ЕГ і 6,7% дітей КГ. Ці діти мають позитивну мотивацію до навчання, відповідально ставляться до виконання завдань та усвідомлюють необхідність самовдосконалення, самовираження у ігровій та навчальній діяльності. У дітей, віднесених до цього рівня, розвинені загальні інтелектуальні здібності; їм притаманна творча ініціатива й активність щодо діяльності, пов'язаної з формуванням логічного мислення, достатньо сформовані вміння здійснення логічних операцій та визначення логічних закономірностей. Такі дошкільники уміло застосовують на практиці логічні прийоми і дидактичні ігри; у них достатньо розвинені комунікативні здібності. Дошкільники цього рівня демонструють організаторські вміння щодо колективної ігрової діяльності, спрямованої на формування логічного мислення, та достатньо доброзичливо ставляться до інших людей. Вони схильні до самоаналізу та самооцінки своїх якостей і дій; достатньо володіють методами психолого-педагогічної оцінки, а також добре оцінюють

досягнуті результати і здебільшого вміють оцінити й виправити допущені помилки під час формування логічного мислення.

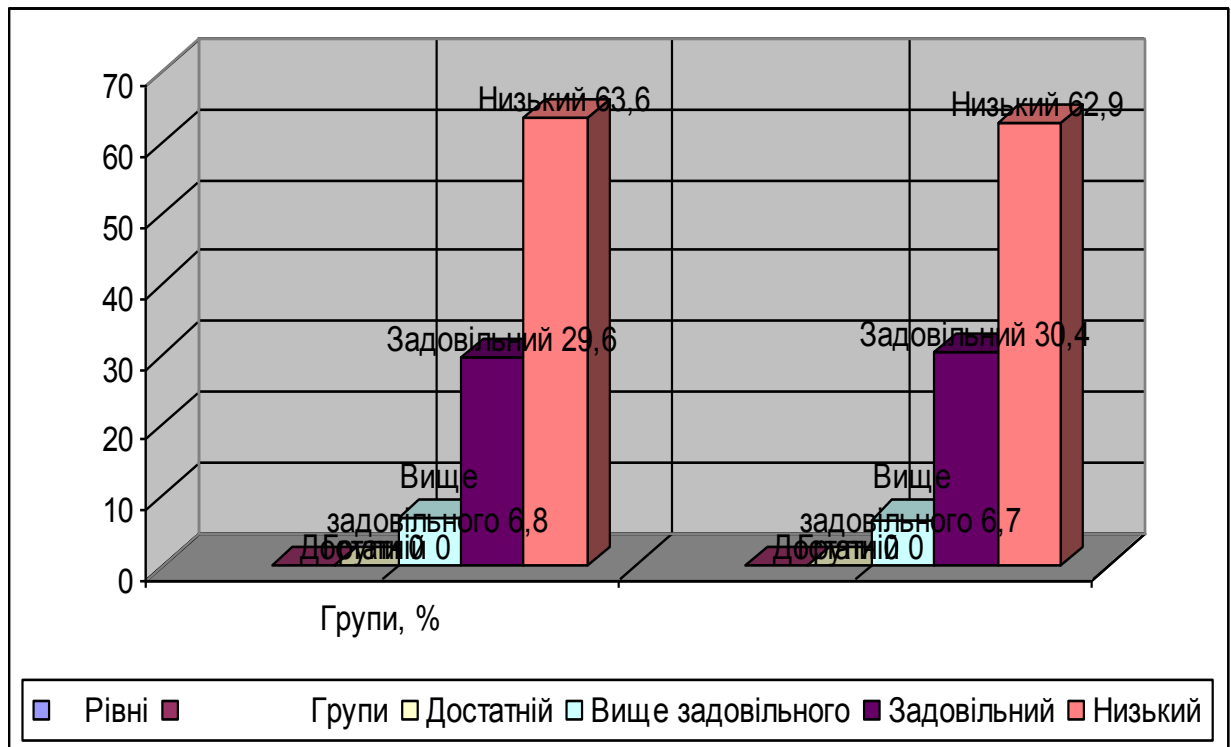
До задовільного рівня розвитку логічного мислення віднесено 29,6% дітей ЕГ і 30,4% дітей КГ. У таких дошкільників інтерес до цінностей педагогічної діяльності має епізодичний характер. Діти, віднесені до цього рівня спрямовані на педагогічну діяльність, але їхні бажання мінливі і здебільшого залежать від обставин. Вони не завжди прагнуть до самовдосконалення, самовираження; а до виконання завдань ставляться не завжди відповідально. Ці діти не виявляють відповідного рівня загальних інтелектуальних здібностей; їхня творча ініціатива й активність виражена не яскраво, щодо здійснення логічних операцій та визначення логічних закономірностей демонструють поверхові знання. Вони не впевнені у важливості пізнавальної активності у формуванні логічного мислення та відчують труднощі під час застосування на практиці логічних прийомів і дидактичних ігор; здобувають нові знання лише з необхідності. Старші дошкільники цього рівня здебільшого намагаються діяти наодинці, не зацікавлені в розвитку своїх комунікативних здібностей; відчують труднощі в організації колективної ігрової діяльності; питанням планування й організації своєї діяльності приділяють увагу під контролем інших. Стосунки з довколишніми людьми у таких дошкільників мають нестійкий характер, подекуди виявляється байдужість. Самоаналіз та самооцінка особистісних якостей і професійних дій носять необ'єктивний характер, часто завищений; знання щодо методів психолого-педагогічної оцінки поверхові. Досить часто в оцінці досягнутих результатів діти, віднесені до задовільного рівня, припускаються помилок та не володіють навичками їх виявлення й виправлення.

Низький рівень розвитку логічного мислення виявлено у 63,6% старших дошкільників ЕГ і 62,9% старших дошкільників КГ. Це діти, які проявляють пасивність в навчанні; не виявляють інтересу до цінностей

педагогічної діяльності; не спрямовані на педагогічну діяльність; не зацікавлені в самовдосконаленні, самовираженні; безвідповідально ставляться до виконання завдань. Такі діти не виявляють відповідного рівня загальних інтелектуальних здібностей; творча ініціатива й активність у них не сформовані; їм важко здійснювати логічні операції й визначати логічні закономірності. Старші дошкільники, віднесені до низького рівня, зазнають значних труднощів у застосуванні на практиці логічних прийомів і дидактичних ігор та не відчують необхідності у здобутті нових знань. Їхнє спілкування носить формальний характер. Такі діти не зацікавлені в розвитку своїх комунікативних здібностей; не спроможні організувати колективну ігрову діяльність, а також спланувати й організувати свою діяльність; відчують труднощі в налагодженні стосунків з іншими людьми. Дошкільники з низьким рівнем розвитку логічного мислення не здатні до самоаналізу й самооцінки особистісних якостей і професійних дій. У них відсутні знання щодо методів психолого-педагогічної оцінки, в оцінці досягнутих результатів не об'єктивні, а також зазнають труднощів у виявленні й виправленні допущених помилок.

Розподіл старших дошкільників за рівнями розвитку логічного мислення представлено на рис. 2.2.

Підсумовуючи результати констатувального етапу експериментальної роботи, зауважимо, що стан розвитку логічного мислення у старших дошкільників можна схарактеризувати як недостатній. Потребують визначення та обґрунтування педагогічні умови ефективного розвитку логічного мислення у старших дошкільників; розробка й апробація моделі й експериментальної методики розвитку логічного мислення у старших дошкільників; вдосконалення роботи з професійної підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів до процесу розвитку в дітей логічного мислення; налагодження роботи дошкільних навчальних закладів із сім'ями з метою надання батькам допомоги у цьому процесі.

Рис. 2.2. Розподіл старших дошкільників за рівнями розвитку логічного мислення, %

Отже, організовуючи життєдіяльність старших дошкільників у родині та в дошкільному закладі, слід сміливіше вдаватися до експериментування, дослідництва; надавати дитині право самостійно приймати рішення, виробляти елементарні гіпотези, доводити, обґрунтовувати та відстоювати власну точку зору. Слід пропонувати батькам конкретні прийоми та способи розвитку в дитини допитливості, здатності творчо переробляти життєві враження, збагачувати індивідуальний досвід, розширювати асоціативний ряд, втілювати творчу уяву в реальній дійсності, розв'язувати нескладні життєві проблеми.

2.2. Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників

Відповідно до порушеної проблематики здійснено пошук ефективних умов розвитку логічного мислення у старших дошкільників. При їх доборі ми

опиралися на результати констатувального етапу дослідження, наукові дослідження в галузі дошкільної педагогіки й узагальнення досвіду роботи дошкільних навчальних закладів, що слугували базою дослідження.

Обґрунтовуючи педагогічні умови, що забезпечують розвиток логічного мислення у старших дошкільників, перш за все, з'ясуємо сутність поняття «педагогічні умови», яке в межах започаткованого дослідження є ключовим.

Словникові джерела тлумачать «умови» як необхідні, обов'язкові обставини, передумови, що визначають, зумовлюють існування, здійснення чого-небудь [311, с. 278]. Педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і педагогічних прийомів матеріально-просторового середовища, спрямовані на досягнення поставленої мети [311, с. 134]; сукупність чинників, що забезпечують організацію, регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу, спрямованого на ефективний розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку у процесі їхньої діяльності [311, с. 134].

Загальною рисою усіх визначень поняття «педагогічні умови» є спрямованість умов на вдосконалення взаємодії учасників педагогічного процесу у процесі вирішення конкретних дидактичних завдань. Таким чином, педагогічні умови визначимо як сукупність чинників, що забезпечують організацію, регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу, спрямованого на ефективний розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку у процесі образотворчої діяльності.

Отже, під педагогічними умовами розвитку логічного мислення будемо розуміти обставини, що забезпечують врахування стійких зв'язків компонентів навчального процесу, що забезпечують досягнення оптимальних результатів розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Експериментальній перевірці підлягала висунута дослідницька гіпотеза, що розвиток логічного мислення у старших дошкільників буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- взаємозв'язок змісту пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей;
- наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення дітей;
- занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність (рис. 2.3).

Рис.2.3. Умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників

Головна умова розвитку логічного мислення — це взаємозв'язок пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей. Мовленнєва супроводжує дитину на протязі навчання, виховання. Дитина доводить правильність своїх суджень, пояснює поетапне виконання своїх дій., розмірковує використовуючи мовлення. Важливим новим фактом емоційної сфери дошкільника стає переживання з приводу можливої реакції дорослих на його дії, вчинки та результати діяльності: «що скаже вихователь?», «як оцінять мою роботу». Таким чином, емоції дошкільника включаються у внутрішні механізми забезпечення супідрядності мотивів як важливий їх компонент, що супроводжує всі види діяльності дитини старшого дошкільного віку. Завдяки мовленнєво-емоційному супроводу розвиток логічного мислення набуває для дитини самоцінного характеру, вона прагне до досягнення позитивного результату. Відмітною особливістю естетичних та інтелектуальних емоцій дитини є їх стимулювальний вплив на досягнення

позитивного результату у процесі діяльності. Дитина повинна розуміти зміст та значення вивчаючого матеріалу. Для цього вихователь повинен поставити перед собою педагогічно чітку мету: в чому він повинен сьогодні переконати дітей, як розкрити їм значення даного питання у наш час і у майбутньому. Необхідно забезпечити наявність нового як у змісті матеріалу, який вивчається, так і в самому підході до його розгляду. Для покращення роботи з розвитку логічного мислення у дітей необхідно проводити формувальні, закріплюючі та контрольні заняття, розвивальні ігри з розширення й узагальнення знань, продуктивні і репродуктивні справи на розвиток предметних і розумових дій, завдання для самостійної та індивідуальної роботи дітей. Ураховуючи принципи побудови навчально-виховного процесу, його дидактичну логіку вихователі пропонують завдання, які передбачають:

- 1) поступове ускладнення матеріалу;
- 2) узгодження нового матеріалу з раніше вивченим;
- 3) систематичне повторення вже знайомого навчального матеріалу з метою його міцного і повного засвоєння;
- 4) відповідність навчального матеріалу певній навчальній темі;
- 5) поєднання з іншими видами діяльності (інтегрованість);
- 6) самостійне і творче використання вивченого матеріалу дітьми з обов'язковим промовлянням власних думок у вигляді міркувань та умовиводів [75].

Відкриваючи нові властивості предметів, знаходячи пояснення для таємничих та незрозумілих явищ у довкіллі та зображенні їх на папері чи інших виробках наприклад образотворчої діяльності, дитина переживає захоплення, радість відкриття, здивування в ситуаціях успіху у процесі щодо здобути результатів, що стають надбанням її досвіду на все життя. На протязі всього дитинства у житті дітей взаємодіють різні види діяльності: пізнавальна, художня, образотворча, ігрова, трудова. Слід зазначити, що

взаємодія – це взаємний зв'язок різних видів діяльності, що супроводжують життя дитини і в яких дитина діє і живе: ігрова, образотворча, пізнавальна, художня, музична, мовленнєва, комунікативна, навчально-мовленнєва, навчальна, побутова, трудова.

Заняття не замінюються ніяким іншим видом діяльності, навіть грою, особливо у старшому дошкільному віці, оскільки для переходу дитини від одного виду провідної діяльності до іншого необхідне формування певного рівня готовності. Тому головна роль відводиться заняттям. Ігрова діяльність на заняттях у старшому дошкільному віці не повинна займати більшу частину заняття, навіть у тому випадку, коли ігри добираються на закріплення навчального матеріалу і забезпечують математичну підготовку дитини. Головним засобом організації навчання старших дошкільників є пізнавальні завдання і вправи з формування, закріплення та розширення знань, а також проблемні завдання, що сприяють розвитку навичок використання отриманих знань у нових практичних умовах.

Крім того, розроблені спеціальні проблемні ситуації дидактичні вправи-таблиці, спрямовують увагу дітей на розвиток логічного мислення. Діти вчаться міркувати, доводити свою думку, обґрунтовувати її, робити висновки. Самостійне придумування розповідей за картинками, складання казок дітьми, надає простору дитячій уяві, сприяє розвитку мови, логічного мислення.

Спеціально організована діяльність старшого дошкільника, мета якої – формування психологічної готовності до оволодіння навчальною діяльністю, повинна базуватися на провідній діяльності цього віку – грі. І вже до неї варто послідовно додавати основні елементи навчальної діяльності. Нова діяльність не виникає одразу в усій своїй структурній цілісності, а складається поступово. При цьому одні компоненти з'являються раніше, інші – пізніше. Окремі компоненти навчальної діяльності включаються в ігрову та утворюють у своїй єдності якісно своєрідне ціле, комбіновану форму – навчально-ігрову діяльність. Проте основи розвитку логічного мислення

зкладаються ще в дошкільному дитинстві. У процесі гри дитина не помічає навчального процесу, легко запам'ятовує нові слова, описує свої дії, що значно покращує засвоєння мовлення. У дитячих іграх яскраво відображається взаємозв'язок національної культури народу і його мови, взаємозв'язок пізнання, спілкування і діяльності дитини, що і становить сутність мовленнєво-ігрової діяльності. В ігровій діяльності відбувається пошук предметів-замінників і символічне зображення предметних дій, що передають характер відносин між людьми, форми і типи їхнього спілкування. У дитячих іграх яскраво відображується взаємозв'язок національної культури народу і його мови, взаємозв'язок пізнання, спілкування і діяльності дитини, що і становить сутність мовленнєво-ігрової діяльності. Граючись, дитина пізнає навколишній світ і формує свій внутрішній, вчиться перемагати і програвати. І що частіше дитина наслідує, переймає ігри, запропоновані дорослими у молодшому дошкільному віці, то активніше вона береться за створення своїх власних ігор – у старшому. Під час гри діти виконують конкретні дії, які зумовлюють мовленнєву активність і спрямовують на розвиток самої гри. Граючись дитина називає свої дії і чітко дає їм визначення, через слово вона виражає свої думки, почуття. В процесі гри у дітей з'являється насичений мовленнєвий зв'язок. У взаємозв'язку мовлення та гри виконуються такі функції:

- Освітня: тісне поєднання гри з навчанням. Під час гри у дитини формується самостійне мислення, адекватне ставлення до навколишнього середовища, взаємодопомога і партнерство між дітьми у грі, та покращується мовлення.

- Виховна функція: формування моральних ставлень, норми поведінки, запам'ятовування правил поведінки та спілкування з оточуючими людьми.

- Естетична функція безпосереднє використання в процесі гри текстів, віршів, прислів'я, приказки, скоромовок, лічилок. Діти легко їх запам'ятовують і збагачують власне мовлення.

- Експресивна функція – дитина виражається у грі за допомогою

індивідуального мовлення та рухів.

– Культуроносна функція – для кожної культури характерний розвиток мовлення, який відбувається в різноманітних іграх.

Граючись діти активно користуються діалогічним та монологічним мовленням це є мовленнєвим спрямуванням. Мовленнєві дії виступають і засобом творчого мовленнєвого самовираження [24, С. 18].

У процесі гри дитина не помічає навчального процесу, легко запам'ятовує нові слова, описує свої дії, що значно покращує засвоєння мовлення. У дитячих іграх яскраво відображається взаємозв'язок національної культури народу і його мови, взаємозв'язок пізнання, спілкування і діяльності дитини, що і становить сутність мовленнєво-ігрової діяльності. Констатуємо, ігрова і мовленнєва діяльність та спілкування взаємозалежні між собою, використовуючи їх у комплексі можна отримати високий рівень мовленнєвих досягнень. Отже, для успішної роботи з розвитку логічного мислення необхідні взаємозв'язок пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей Мислення є найважливішою функцією мозку людини. Саме тому так важливо сформувані в малюків основи образного та логічного мислення ще до того, як вони розпочнуть навчання у школі. Досягти мети допоможе запропонована добірка інтелектуальних ігор для дітей 5-6 років. Гра — це своєрідна чарівна паличка, яка вмить перетворює процес навчання дошкільняти з сухого, нудного й формального заняття на яскраву, цікаву, захоплюючу пригоду. У грі дитина вчиться керувати своєю поведінкою, підкоряючись правилам ролі, яку взяла на себе, починає оволодівати своїми психічними процесами (вчиться запам'ятовувати цілеспрямовано, у відповідності до задуму гри розвивати її сюжет і т. п.). Граючи в ігри для тренування образного та логічного мислення, вміщені в цьому виданні, малюк легко та непомітно для себе засвоїть такі складні мовленнєві операції, як порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація, змістове співвідношення, планувати власні дії.

Друга важлива умова — це наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення дітей. У дошкільному навчальному закладі дитина вступає в різноманітні контакти з однолітками та педагогами. Однією з провідних характеристик колективу є його психологічний клімат, який впливає на всебічний розвиток дитини в цілому. В основі такого клімату — шанобливе ставлення до особистості, турбота про кожного, довірливі стосунки між дорослими та дітьми, батьками та педагогами, забезпечення взаємозв'язку складових особистості — фізичного, психічного та соціального. Якщо дитині буде комфортно у дитячому колективі, вільно спілкуватиметься з дорослими — все це буде наслідком ефективного розвитку основних розумових операцій.

Для вирішення другої умови нами був розроблений навчально-методичний посібник «Розвиток логічного мислення у старших дошкільників», де розкрито педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників, виходячи з завдань «Концепції розвитку дошкільної освіти 2010-2016 років». Розкрито створення умов та ігрових ситуацій, як засіб впливу на розвиток логіки дитини в дошкільному віці. Містяться методичні рекомендації та поради з організації розвивально-виховного процесу в дошкільному закладі протягом дня, креативного, емоційно-ціннісного, мовленнєвого, художньо-естетичного, соціально-морального та пізнавального розвитку дитини, як творчої особистості майбутнього громадянина України.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість у нього комунікативної компетенції. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт з довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як засвідчує практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними і дітям дошкільного віку як у сім'ї, так і в

дошкільних закладах, обмежують безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва. Зазначимо, що мовленнєва компетенція є однією з провідних базисних характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства. Своєчасний і якісний розвиток мовлення – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника дошкільного навчального закладу.

Під час перебування дітей в дошкільному навчальному закладі ми використовуємо активні методи навчання та ігрового моделювання. Вибудовуємо цілісний педагогічний процес шляхом логічного структурування змісту навчально-виховної програми, включати різноманітні завдання для розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

У спільній діяльності з іншими дітьми старший дошкільник оволодіває взаємовідносинами, які прийняті у суспільстві. Від того, як дорослі вміють організовувати спільну діяльність дітей, залежить процес формування особистості. В результаті безпосереднього знайомства з оточуючою дійсністю і спеціально організованого навчання у дошкільників складається система уявлень про оточуючий світ. Розумові здібності дитини досягають рівня розвитку, необхідного для подальшого навчання у школі. Успіх роботи дитини значною мірою залежить від її здатності контролювати й оцінювати свої дії. Тож вона має навчитися працювати за вказівкою педагога й спрямовувати свою увагу не лише на результат, а й на сам процес. Цьому сприяють такі завдання, як-от: «Пройди лабіринт за схемою», «Знайди пару», «Намалюй таку саму фігуру», «Я почну, а ти закінчи», «Дзеркальний малюнок», «Продовж ряд», вправи на кодування тощо.

Третя умова – це занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність. Необхідно стимулювати дітей до пошуку відповідей на запитання дітей причинного характеру. Залучати старших дошкільників до простих дослідів. Пошуково-дослідницька діяльність найближче підводить дитину до

проблеми, а винагородою за активність та допитливість малюків є їх самостійні «відкриття» у світі природи. Адже під час досліду дитина сама розв'язує пізнавальне завдання за допомогою наявних у неї знань, умінь і навичок, виконуючи різні перетворюючі дії. У результаті знаходить правильні шляхи його розв'язання, а також подібних завдань з варіативністю змісту й ознак. Досліди найчастіше нагадують фокуси, вони посилені та цікаві для дошкільнят. Треба прагнути, щоб здобуті знання викликали у дітей емоційний відгук, активізували їхні моральні, інтелектуальні та естетичні почуття. Використання дослідів цінне тим, що вони мають велику переконуючу силу, знання, яких набувають діти, мають особливу доказовість, повноту і міцність. Під час проведення дослідів забезпечується чуттєве сприймання, практична діяльність дітей і словесне обґрунтування. Такий органічний зв'язок і сприяє максимальній активізації розумової діяльності дітей, оскільки відповідає характеру мислення дошкільників.

Пізнавальна діяльність має за мету не лише здобуття нової інформації з різноманітних джерел, але й сприяє розвитку логічного мислення старших дошкільників, передбачаючи володіння ними такими логічними операціями, як аналіз, синтез, узагальнення, умовисновки.

Особливості формування логічного мислення у старших дошкільників, забезпечення повноти та цілісності формування окреслених аспектів теоретичних знань видавалося можливим шляхом упровадження різних типів завдань, а саме:

- дослідницьких (спостереження, дослідництво, підготовка експерименту, пошуки відповіді в науковій літературі, екскурсії та експедиції з метою збирання матеріалу);
- порівняльних (від простіших до складних порівнянь, що виявляють подібність або відмінність понять, складних явищ);
- на впорядкування мисленнєвих дій (використання алгоритмів або самостійне їх складання), що пов'язане з аналізом і узагальненням ознак щодо

виокремлення явища в певний клас чи вид [136].

У процесі проблемного навчання, яке передбачає розв'язання питань логічного мислення, використовуються такі методи: проблемний виклад, частково-пошуковий чи метод евристичної бесіди, дослідницький метод, метод доцільних задач; різні прийоми створення проблемних ситуацій: розглядання явищ з різних позицій, підведення до суперечностей, зіставлення фактів, вирішення проблемних задач із недостатніми чи надлишковими даними, з невизначеністю в постановці питання, зі свідомо припущеними помилками, з обмеженим часом вирішення, на подолання «психологічної інерції» тощо (інтелектуальний та діяльнісний компоненти) [136].

2.3. Модель та експериментальна методика розвитку логічного мислення у старших дошкільників

У відповідності до принципів системності, поетапності та послідовності експериментальна робота відбувалась упродовж кількох взаємообумовлених і взаємодоповнюючих етапів. Було розроблено експериментальну модель розвитку логічного мислення у старших дошкільників (див. рис. 2.4). Опишемо їх.

Модель відображає поетапний процес розвитку логічного мислення у старших дошкільників під впливом сукупності педагогічних умов, що обіймає чотири етапи.

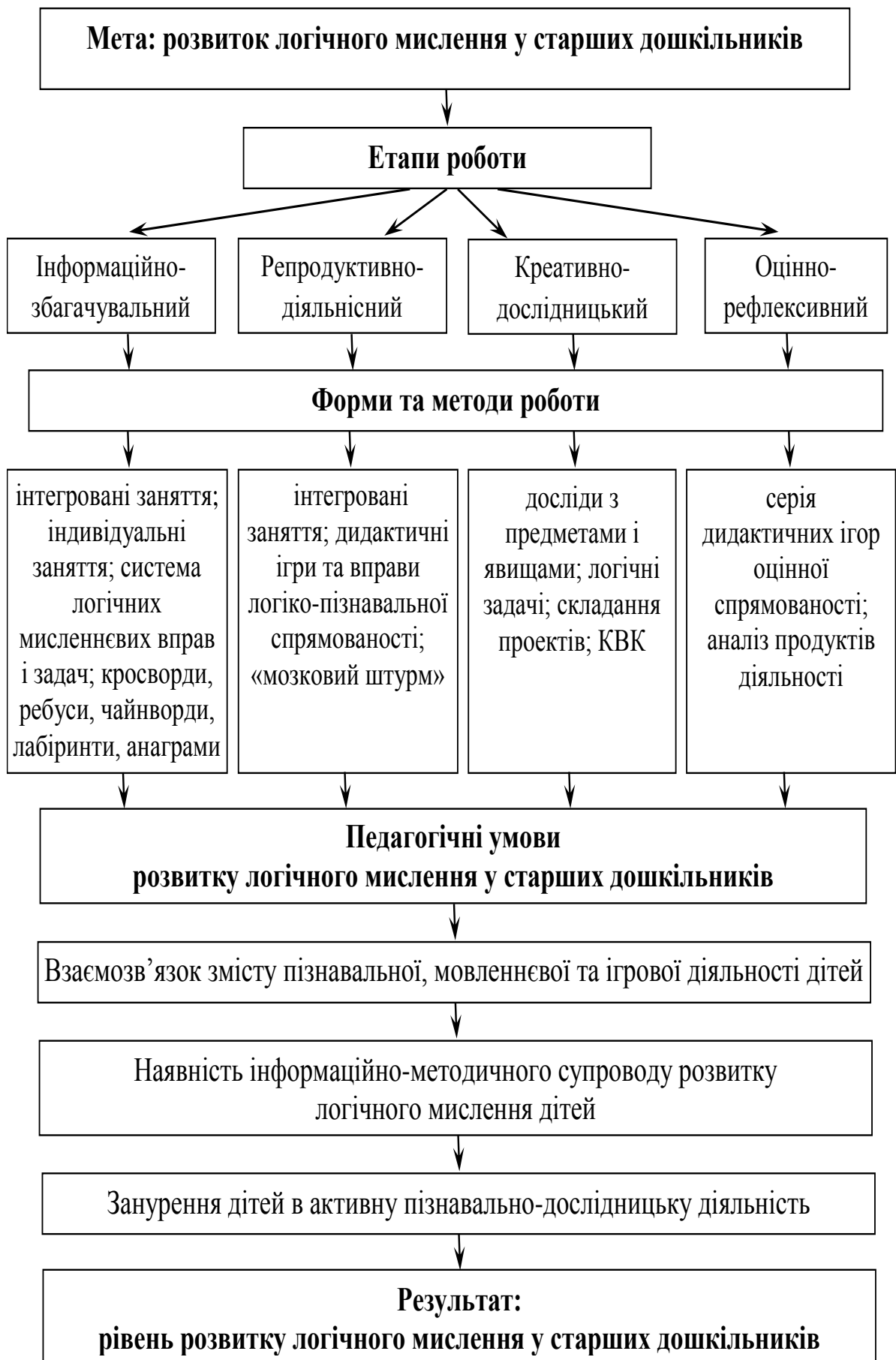

Рис. 2.4. Модель розвитку логічного мислення у старших дошкільників

Перший етап – *інформаційно-збагачувальний* – передбачав пропедевтику розвитку логічного мислення у старших дошкільників; розвиток комунікативних умінь; підготовку до формування мисленнєвих умінь. Цей етап передбачав реалізацію педагогічної умови – взаємозв'язок змісту пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей. Провідною формою роботи виступили інтегровані заняття з різних розділів програми (ознайомлення з довкіллям, художня література, математика, музика т. ін.). Змістовий аспект передбачав використання таких методів і прийомів: індивідуальні заняття; система логічних мисленнєвих вправ і задач; кросворди, ребуси, чайнворди, лабіринти, анаграми тощо.

Метою другого етапу – *репродуктивно-діяльнісного* – було викликати інтерес та спрямувати діяльність дітей на розвиток у них основних розумових операцій – зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація, спостережливість, планування, абстрагування, конкретизація, аналіз, синтез, узагальнення, а також уміння складати розповіді-доведення, розповіді-порівняння, розповіді-планування та розповіді-міркування (роздуми). На цьому етапі реалізовувалась педагогічна умова – наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення у дітей. Провідною формою роботи виступили інтегровані заняття з різних розділів програми (розвиток мовлення, математика, художня література, малювання т. ін.). Змістова лінія цього етапу полягала у застосуванні таких методів і прийомів: дидактичні ігри та вправи логіко-пізнавальної спрямованості; «мозковий штурм» тощо.

Третій етап – *креативно-дослідницький* – був спрямований на розвиток інтересу до результатів власної діяльності; розвиток уміння самостійного виконання дослідження за поданим алгоритмом дій. На цьому етапі реалізовувалась педагогічна умова – занурення дітей в активну пізнавальну діяльність. Змістова лінія полягала в застосуванні таких видів роботи: досліді з предметами і явищами; логічні задачі; складання проектів; КВК та ін.

Четвертий етап – *оцінно-рефлексивний* – мав за мету навчити дітей адекватно оцінювати власні можливості та можливості своїх однолітків і давати їм мотивовану оцінку; розвиток уміння самостійно планувати діяльність, спрямовану на розвиток логічного мислення; закріплення логічних мисленневих умінь. Змістова лінія цього етапу полягала у застосуванні таких методів і прийомів: дидактичні ігри оцінної спрямованості, аналіз продуктів діяльності тощо.

Висвітливо зміст роботи на кожному етапі.

Інформаційно-збагачувальний етап

Експериментальну роботу з розвитку логічного мислення у старших дошкільників на першому – **інформаційно-збагачувальному** – етапі було розпочато із *консультативно-просвітницької роботи з вихователями дошкільних навчальних закладів* і реалізовано через організацію *консультаційного центру «Розвиток логічного мислення у старших дошкільників»*, мета якого полягала в усвідомленні педагогами сутності поняття «логічний розвиток у старших дошкільників»; їх підготовці до роботи за експериментальною методикою з метою розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Реалізація мети здійснювалася через різноманітні форми взаємодії з педагогічним колективом: лекції, семінари-практикуми, тренінги, методичні консультації тощо.

Діяльність консультаційного центру була спрямована на вирішення таких завдань: розширити знання і уявлення вихователів про психолого-педагогічні засади розвитку логічного мислення у старших дошкільників; забезпечити усвідомлення вихователями необхідності створення педагогічних умов, що сприятимуть розвитку у дітей логічного мислення; пошук ефективних методів та форм роботи зі старшими дошкільниками з метою розвитку у них логічного мислення, апробація моделі та експериментальної методики розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Робота з вихователями експериментальних дошкільних навчальних закладів розпочалась із *лекції* «Особливості мислення старших дошкільників», що мала за мету сформувати у вихователів уявлення про особливості і розвиток мислення у дітей дошкільного віку; сприяти усвідомленню вихователями важливості перших семи років життя дитини для розвитку у них логічного мислення. З цією ж метою з вихователями було організовано та проведено *дискурс* «То який же він – старший дошкільник?», що передбачав участь педагогів у аналізі вікових та індивідуальних психологічних особливостей та педагогічних умов розвитку старшого дошкільника.

Також було проведено серію лекцій, що дозволили познайомити з умовами розвитку у старших дошкільників логічного мислення: «Взаємозв'язок пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей як умова розвитку у них логічного мислення», «Інформаційно-методичний супровід розвитку логічного мислення дітей», «Занурення дітей в активну пізнавальну діяльність»

Практикум «Компетентний педагог – компетентна дитина», проведений для вихователів експериментальних груп передбачав підготовку педагогів до розвитку логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку; підвищення рівня їхньої психолого-педагогічної компетентності щодо реалізації завдань із розвитку логічного мислення дошкільників.

Наступним кроком консультативно-просвітницької роботи з вихователями було проведення *семінару-практикуму* «Роль сім'ї у розвитку логічного мислення у дітей» мав за мету переконати педагогів у необхідності взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї й активному залученню батьків у процес розвитку логічного мислення у дітей.

Проведений з вихователями *тренінг* «Як навчити дитину вчитися» допоміг вихователям набути практичних умінь організації навчально-виховного процесу з метою розвитку у дітей логічного мислення через

вирішення педагогічних ситуацій та задач. Педагоги мали, не користуючись готовими шаблонами, знаходити власні варіанти виходу із тієї чи тієї ситуації.

Сприяли підготовці вихователів до розвитку у старших дошкільників логічного мислення і *консультації* з тем: «Формуємо самооцінку дитини», «Роль дослідів у креативно-дослідницькій діяльності дітей», «Ігри, що сприяють розвитку логічного мислення у дітей» та ін.

Завершальне заняття «Перевір себе» включало *анкетування, тестування* вихователів із метою перевірки їхньої готовності до розвитку у старших дошкільників логічного мислення.

Робота з сім'ями мала за мету переконати батьків у необхідності їхньої співпраці з дошкільним навчальним закладом у процесі розвитку у дітей логічного мислення і реалізувалася через застосування індивідуальних і колективних форм організації педагогічного процесу; спонукати бути демократичними й обрати гуманістичний стиль спілкування з дітьми та іншими членами родини, виключали авторитарність і примусовість. Враховуючи зайнятість батьків, перевага надавалася традиційним видам і формам роботи з батьками: колективні батьківські збори, консультації, лекції, бесіди, конференції та ін.

На першому етапі роботу з батьками було розпочато зі встановлення довір'я та контакту з сім'єю та визначення реальних виховних можливостей кожної сім'ї. З цією метою було проведено батьківські збори «Яка вона – моя сім'я?» та «Роль батьків у вихованні та розвитку дитини». Батькам було запропоновано розповісти про свою сім'ю: взаємини між батьками і дітьми, між дорослими членами родини, ступінь батьківського авторитету, увага батьків до дітей, методи виховання, засоби заохочення тощо. А також яку інформацію вони хотіли б отримати на батьківських зборах; які питання навчання, виховання і розвитку дітей їх особливо хвилюють; чим вони можуть допомогти вихователю в роботі з дітьми; на що вихователю слід

звернути увагу в роботі з їхньою дитиною тощо.

Перший етап сприяв плануванню подальшої роботи з батьками: підбір тематики подальших батьківських зборів, лекцій, бесід, консультацій, матеріалів для «батьківських куточків» тощо.

На першому етапі батькам було запропоновано *відвідати заняття та інші режимні моменти* у дошкільному навчальному закладі, під час яких вони мали змогу побачили свою дитину в колективі (можливо, відкрити її з нового для них боку), роботу дошкільного закладу, ознайомилися з методами навчання і виховання дітей, які потім використовували у сімейному вихованні.

Окрім згаданих форм роботи, на першому етапі, було проведено *презентацію родин*, що мали за мету встановлення тісного співробітництва між дошкільним закладом і родиною; покращенню взаємин між членами родини; сприяння розумінню дитиною значущості родини та родинних зв'язків; виховання у дітей поваги до членів родини. Презентація включала виставку сімейних фотографій; виставку спільних робіт дитини й членів родини; розповідь батьків чи дитини про свою родину, про її традиції тощо.

Проведені для батьків *лекції* «Потенціал сім'ї у формуванні особистості дитини», «Як не втратити у дитину довіру?», «Роль сім'ї у розвитку логічного мислення у дитини» сприяли розумінню батьками виховного потенціалу батьків у формуванні особистості дитини; основних умов встановлення довірливих взаємин дорослого з дитиною; причин неповаги дитини до батьків; необхідності у розвитку у дитини логічного мислення та ролі родини у цьому процесі.

Організуючи освітньо-виховний процес у дошкільному навчальному закладі, було помічено, що діти більш зацікавлюються і менше стомлюються на заняттях з ігровими сюжетами, з використанням логічних ігор (ребуси, кросворди, чайворди, лабіринти, анаграми і т.ін.), логічних вправ. Враховуючи вищеозначене, реалізацію моделі та експериментальної

методики розвитку логічного мислення у старших дошкільників було здійснено через авторську програму освітньо-виховної роботи «Розвиток логічного мислення у старших дошкільників» (розвиток логічного мислення через сфери життєдіяльності) (додаток А). За основу послуговували Концепція розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр. та програма виховання і навчання дітей від двох до семи років «Я у світі».

Мету першого етапу – пропедевтику розвитку логічного мислення у старших дошкільників, розвиток їхніх комунікативних умінь, підготовка до формування мисленнєвих умінь – було реалізовано через інтегровані заняття з різних розділів програми (ознайомлення з довкіллям, художня література, математика, розвиток мовлення, рідна природа і т. ін.), індивідуальні заняття, систему логічних мисленнєвих вправ і задач, кросворди, ребуси, чайнворди, лабіринти, анаграми тощо.

Опишемо фрагменти роботи першого етапу.

Фрагмент інтегрованого заняття «Моя родина» (ознайомлення з довкіллям, розвиток мовлення)

Мета: розвивати логічне мислення, увагу, зосередженість, пам'ять. Виховувати любов та повагу до своїх рідних. Закріпити знання дітей про ім'я, прізвище та по батькові усіх членів родини. Формувати розуміння того, що кожна людина — частинка свого роду, та українського народу. Застосовувати інтерактивний метод «Мікрофон», з метою допомогти дитині подолати психологічний бар'єр, встановити контакт, вільно спілкуватися.

Хід заняття:

Кожна дитина отримує серединку квітки, на якій зображена літера «Я», або фотознімок дитини та пелюстки до квітки (із фотознімками родичів).

Завдання: скласти свою родинну квітку.

Потім діти по черзі в мікрофон називають прізвище, ім'я, по батькові своїх рідних.

- Кожна квітка — це ваша родина. Це найближчі вам люди, які належать

до одного роду. А разом усі наші родини становлять український народ.

Фрагмент інтегрованого заняття «Чи можна змінити порядок у природі?» (розвиток мовлення, художня література, рідна природа, математика) (додаток Б).

Мета: розвивати у дітей логічне мислення, зв'язне та діалогічне мовлення, пам'ять, увагу; підвести дітей до розуміння, що в природі все має свій порядок, який не можна змінити; продовжувати вчити дітей розв'язувати приклади в межах 7; закріпити вміння порівнювати форму предмета з геометричною фігурою; вправляти в умінні аргументовано доводити свої думки.

Хід заняття:

Вихователь читає дітям твір В.Сухомлинського «Пташина комора» і пропонує відповісти на запитання: «Чому дивувалася горобина ранньої осені? Про що вона запитала у дрозда? Яку дав відповідь дрізд? Коли саме знадобилися гілки горобини для пташок?»

- Тож запам'ятайте, дітки, – у нашому житті на все є свій час. Настане час – ви підростете і підете до школи, потім будете навчатися у вузах, а потім – працюватимете, як і ваші батьки.

Ігрова вправа «Спочатку-потім»

Вихователь називає пору року, а діти мають назвати по-порядку наступні. Наприклад: зима – весна – літо – осінь; осінь – зима – весна – літо.

Дидактична вправа «Веселі сніжинки»

Вихователь розкладає сніжинки на килимку, діти беруть по одній у руки й разом із вихователем розв'язують логічні завдання, написані на зворотній частині:

- Чи може зима зривати листочки з дерев? (*Узимку на деревах немає листочків*).

- Цієї зими зацвіла спочатку одна абрикоса, а потім чотири яблуні і одна слива. Скільки дерев зацвіло? (*Узимку дерева не цвітуть*).

- Узимку змагалися з бігу вовк і лисиця. Хто яке місце посів, якщо

лисиця була передостанньою? (*Лисиця – перше, вовк – друге*).

- Назвіть три дні підряд, не вживаючи чисел і назв днів тижня. (*Учора, сьогодні, завтра*).

Дидактична гра «Квіткова галявина»

Вихователь пропонує взяти кожній дитині по квіточці, розглянути пелюстки й подумати, яка з них зайва і чому. Потім усі квіточки діти викладають на одному килимку, утворюючи квіткову галявину.

- Діти, послухайте історію. Була зима. Наближався Новий рік. Надворі йшов сніг, шумів зимовий вітер, а в теплиці було затишно й тепло. Одного сонячного ранку зацвів бузок. Відкрила бузкова квітка блакитні оченята, побачила білу хризантему й питає здивовано: «Ти ж осіння квітка, хризантемо. Чом ти цвітеш?». Хризантема каже: «А ти ж – весняна квітка. Чом ти цвітеш? Надворі ж лютий мороз». Глянула бузкова квітка – справді надворі зима.

- Діти, чи знайома вам ця історія? Так, це оповідання В. Сухомлинського «Осіння квітка і весняна квітка», яке ми з вами читали. Діти, ми з вами говорили про те, що все у світі має свій порядок. А виходить, що його можна змінювати? Діти, чому осіння і весняна квітка зацвіли взимку? Чи може таке бути? Коли саме?

- Як бачите, діти, у штучних умовах порядок змінити можна, а у природі – ніколи. Нехай все довкола у природі йде своєю чергою, за своїм порядком.

Крім занять на цьому етапі широко використовувалися логічні мисленнєві вправи і задачі, кросворди, ребуси, чайнворди, лабіринти, анаграми тощо. Наведемо приклади такої роботи.

Гра «Батьки і діти»

Мета: розвивати мовлення, пам'ять, логічне мислення, увагу; виховувати бажання пізнавати народну творчість, дружні стосунки;

закріпити вміння дітей бігти в розтіч, не наштовхуючись один на одного.

Хід гри. Грище ділиться на половину. На одній – гурт дітей, на другій – сидить «батько». Діти тихенько домовляються, який рух будуть виконувати перед «батьком», тому що мають йому сказати де були і що робили.

Гравці шеренгою ідуть до «батька», зупиняються перед ним і тричі кланяються. «Батько» віддає поклін і питає:

*Розкажіть, гей, мої діти,
Що чули й де були?*

Діти хором відповідають:

*По широкому світі блукали
І щастя шукали,
Багато ми там бачили –
Аж у Києві спочивали.*

На це «батько» каже:

*Розкажіть, гей, мої діти,
Що ж ви там робили?*

Діти:

*Уважай і вгадай,
Наш батьку дорогий:
Ось так, ось так
Ми всі там робили.*

Після цих слів усі наслідують певний рух, а батько має назвати, що це було. Коли відгадає, діти тікають, а він їх доганяє. Спійманий перед лінією поділу стає новим батьком і учасники придумують нові рухи. Якщо батько до трьох разів не відгадає, то на його місце вибирають іншого.

Логічні мисленнєві вправи

Мета: пропедевтика розвитку у старших дошкільників уміння логічно мислити

Процедура виконання. Дітям пропонують послухати і відповісти на запитання:

- На яке дерево сідає галка після дощу? (*Мокре.*)

- На яблуні висіло п'ять груш, а на ялинці — лише дві. Скільки всього груш виросло? (*Жодного. На цих деревах груші не ростуть.*)
- Що станеться з білою хусткою, якщо її занурити в Чорне море? (*Вона стане мокрою.*)
- У лютому в нашому дворі розквітли три троянди та дві ромашки. Скільки всього разом розквітло квіток? (*Аніскільки. У лютому квіти не ростуть.*)
- Діти ліпили сніговита. Після цього на батареї сушилося шість рукавичок. Скільки дітей ліпили сніговита? (*Троє.*)
- Скільки кінців в однієї палиці? А в половини палиці? (*Два кінці.*)
- Андрій та Сергій, граючись у дворі, знайшли п'ять копійок. Скільки копійок знайшов би один хлопчик? (*Також п'ять копійок.*)
- Під яким кушем сидить заєць у дощову погоду? (*Під мокрим.*)
- Якою косою не можна косити? (*Дівочою.*)

Гра «Несподіване військо»

Мета: пропедевтика розвитку логічного мислення у старших дошкільників, підготовка до формування мисленневих умінь.

Матеріал: картка із зображенням помідора, по 2-3 предметні картки для кожної дитини із зображенням овочів та фруктів.

Процедура виконання. Вихователь повідомляє дітям, що помідор вирішив зібрати військо з овочів та фруктів. Але, перша вимога, за якою можна потрапити до війська – зібрати фрукти й овочі, які можна їсти сирими. Діти виставляють на дошку малюнки із зображенням таких овочів і фруктів. Після чого всі разом перевіряють виконання завдання.

Кількість вимог, за якими збиратимуть «військо» для помідора, вихователь формулює самостійно або за допомогою дітей. Наприклад: «Збираються рослини, однакові за формою», «Збираються рослини, за допомогою яких можна приготувати салат (суп, компот)», «Збираються рослини, за допомогою яких можна приготувати соки» тощо.

Реалізацію мети першого етапу формувального експерименту сприяли

завдання типу «Обведи малюнок по пунктирних лініях і розфарбуй його» (додаток 3).

З цією ж метою дітям пропонувалися логічні вправи типу «Лабіринт»: «Допоможи пташечці долетіти до свого гнізда так, щоб не стати здобиччю грізних орлів», «Допоможи спортсмену забрати свої гантелі», «Підкажи Тимкові правильний шлях до загубленого м'ячика» та ін.; **кросворди, ребуси, чайнворди, анаграми** тощо (додаток 3).

На цьому етапі ми вважали за доцільне навчити дитину вивчити себе, свої почуття й емоції та навчитися керувати ними; сформувати почуття власної значущості та самоцінності, а також розвивали вміння розпізнавати і характеризувати емоційний стан іншої людини та розуміти причини, що можуть його викликати.

Задля реалізації цього завдання з дітьми було проведено заняття «Ми та наші емоції»; ігри «Як ти сьогодні відчуваєшся?», «Хвилина пустощів», «Я відчуваю», «Дзеркало», «Карта», «Чому ми так поведимося»; вправи «Відгадай тварину та її настрій», «Який у мене настрій»; ігри-інсценування «У королівстві Емоцій» тощо. Проілюструємо це прикладами.

Фрагмент інтегрованого заняття «Ми та наші емоції»
(ознайомлення з довкіллям, розвиток мовлення)

Мета: розширити уявлення дітей про різні емоції (радості, смутку, здивування, злості (гніву), страху); розвивати інтерес до самого себе; підвищувати самооцінку; розвивати комунікативні здібності, вміння складати розповіді та здатність логічно мислити.

Обладнання: маски емоцій, іграшки, піктограми.

Хід заняття:

Розминка «Ми – жителі королівства Емоцій»

Діти об'єднуються у пари і, тримаючи маски перед обличчям, розповідають, як називається кожна маска, які у неї є хороші якості. Потім діти в парах обмінюються масками, намагаючись повторити те, що почули, зберігаючи інтонацію товариша. Згодом усі разом складають історію про

жителів королівства.

Якщо дітям складно вигадати сюжет казки, вихователь допомагає їм придумати початок.

Гра «Згадаймо емоції»

Вихователь пропонує дітям обрати по одній піктограмі, дібрати до неї малюнок казкового персонажа. Після виконання завдання діти називають обрану емоцію і придумують по одній ситуації, що спричиняє появу цього настрою.

Гра-інсценування «У королівстві Емоцій»

Вихователь розкладає по колу піктограми всіх відомих дітям емоцій.

- Сьогодні, діти, ви потрапили у королівство Емоцій. Як ви гадаєте, які емоції можуть подружитися одна з одною, а які назавжди залишаться самі?

Після відповідей дітей вихователь пропонує кожній дитині «подружити» емоції за допомогою якої-небудь історії. Той, хто швидко впорається із завданням, починає розповідати свою розповідь-казку, решта дітей уважно слухають.

Гра «Музика емоцій»

Мета: учити дітей передавати емоційний стан, мислити образно й логічно; розвивати комунікативні уміння та уміння складати розповіді.

Процедура виконання. Дітям пропонують прослухати музичні уривки і розповісти про настрій музики, описавши її за шкалою: весела-сумна, задоволена-сердита, смілива-боягузлива, святкова-буденна, задушевна-відчужена, бадьора-стомлена, спокійна-схвильована, повільна-швидка, тепла-холодна, ясна-похмура.

Розігрування етюдів за розповідями В.Осеевої

Мета: сприяти усвідомленню залежності характеру взаємин персонажів від їх емоційного стану, удосконалювати вміння передавати емоційний стан персонажів за допомогою засобів експресії; розвивати комунікативні уміння та уміння складати розповіді.

Процедура виконання. Діти повинні вибрати епізод своєї розповіді і

запропонувати етюд. Наприклад: «Маша і Таня йдуть під дощем. Маша – в плащі, а Таня – в сукні», «Вихователь розмовляє з дівчатками. Дівчаткам соромно», «Хлопчик допомагає Тетянці»; «Оленка просить у Каті олівець. Катя відмовляє»; «Оля і Маша сперечаються»; «Собаки накидаються на Жука. Маша тікає. Оленка захищає Жука». Якщо діти легко справляються із завданням, їм пропонують уявити, що діти можуть влаштувати зустріч героїв з різних оповідань.

Репродуктивно-діяльнісний етап

Задля реалізації мети другого етапу – **репродуктивно-діяльнісного** – викликати інтерес та спрямувати діяльність дітей на основні розумові операції – зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація, спостережливість, планування, абстрагування, конкретизація, аналіз, синтез, узагальнення, а також підготовку до уміння складати розповіді-доведення, розповіді-порівняння, розповіді-планування та розповіді-міркування (роздуми). На цьому етапі реалізовувалась педагогічна умова – наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення у дітей. Провідною формою роботи виступили інтегровані заняття з різних розділів програми (розвиток мовлення, математика, художня література, малювання т. ін.). Змістова лінія цього етапу полягала у застосуванні таких методів і прийомів: дидактичні ігри та вправи логіко-пізнавальної спрямованості; «мозковий штурм» тощо.

Проілюструємо окремі фрагменти роботи.

Фрагмент заняття «Про пташок ми дбаємо, їх оберігаємо» (розвиток мовлення, художня література, рідна природа)

Мета: розвивати пізнавальні здібності; вміння аналізувати, класифікувати, робити висновки; спостережливість, фонематичний слух; логічне мислення, пам'ять, просторову уяву, фантазію, вміння шукати та приймати колективне рішення, відгадувати загадки. Учити встановлювати зв'язок між зникненням комах (корму) та відльотом птахів; диференціювати

знайоме і незнайоме; виявляти елементи винахідництва під час конструювання з паперу. Формувати вміння бачити у листку паперу образ предмета – птаха, що летить; стійку зацікавленість до результатів власної роботи. Закріпити вміння дітей мислити нестандартно, виділяти головне, стимулювати дітей до самостійних висловів. Формувати уміння складати невеликі розповіді – описи птахів (від першої особи, за незначної допомоги вихователя); прищеплювати навички пояснювального мовлення.

Словник: активізувати вживання назв птахів, вводити узагальнюючі слова.

Хід заняття:

- Яка зараз пора року? По чому видно, що настала весна?

Сьогодні ми з вами поведемо мову про птахів, про те, як вони живуть, чим живляться, як ми можемо їм допомогти, захистити їх. Відгадайте загадки:

- Його називають санітаром лісу (Дятел).
- Як називають птахів, які відлітають на зиму? (Перелітні);
- Чому птахи відлітають у теплі краї? (Стає холодно і немає корму).
- За назвою якого птаха називають дерев'яні будиночки для птахів?

(Шпака)

- Яку пташку називають плетухою – скрекотухою? (Сороку).
- Яким гребінцем не розчешеш голову? (Що у півника)
- На яке дерево сідає галка після дощу? (Мокре).
- Молодці! З ваших відповідей я зрозуміла, що ви дещо знаєте про

птахів. З давніх-давен людей дивувало, що повернення птахів завжди чітко збігається з початком весни на їхній батьківщині. Чому вони прилітають саме у цей час? І чому це відбувається не одночасно, а з великою перервою і в певному порядку? Це пов'язано з тим, що навесні з'являється пожива, корм, необхідний самій пташці та її майбутнім діткам. Першими прилітають водоплаваючі птахи. Чому, як ви гадаєте? Тому, що найперше тане крига на

річках, озерах, і птахи можуть знайти собі їжу. Пізніше прилітають шпаки і жайворонки, повідомляючи про своє прибуття дзвінкою піснею. Останніми повертаються птахи, які живляться двокрилими комахами, мухами і комарами. Це ластівки, стрижі (юрики), мухоловки.

Птахи приносять величезну користь. А яку саме користь приносять птахи?

Птахи знищують безліч шкідливих комах, які розмножуються з неймовірною швидкістю. Ненажерливість цих маленьких істот просто вражає. Хто мені підкаже яка сама ненажерлива пташка? (Синиця) Вона за день може з'їсти стільки комах, скільки важать самі. Якби в людини був такий апетит, то вона з'їдала б щодня по 40 буханок хліба.

Скажіть будь – ласка, чим відрізняються птахи від інших тварин? (Всі вони ходять на двох лапах, у є них крила. Всі птахи вкриті пір'ям.)

Гра «Визволимо птахів з біди»

Перед дітьми клітка з птахами. Щоб «визволити» пташку, потрібно відгадати загадку про неї, знайти її серед інших птахів і пересилити на зимове чи літнє дерево.

*Голос має хрипуватий
Колір пір'я сіруватий.
Це розумна каркарона,
Звати пташку цю ... (Ворона)*

*До нас прилетять у холодну годину,
Як сніг закружляє у ріднім дворі.
Люблять їсти горобину червоногруді.... (Снігурі)*

*Які ноги заввишки –
Такий дзьоб завдовжки
Хату на хаті тримає,
Всім жабам рахунок має. (Лелека)*

*До вікна мого летить
Пташка невеличка,
Животик жовтенський,
Голівка чорненька.*

*Любить сала дзьобати,
У вікно зазирати.
І ця пташка невеличка
називається... (Синичка)*

- Отже, яку користь приносять пташки? Чим ми можемо допомогти птахам? І от, на наступний раз, ми разом з батьками будемо виготовляти шпаківні, та будемо милуватися співом пташок. То ж давайте берегти все живе, і тоді для нас будуть цвісти квіти, співати птахи і світити сонечко.

Крім занять, на другому етапі з дітьми проводилися дидактичні ігри і вправи логічної спрямованості, «мозковий штурм», вирішувалися проблемні ситуації тощо. Проілюструємо це прикладами.

Серія дидактичних ігор «Схожість та відмінність»

Мета: закріпити уміння у дітей знаходити закономірності на основі виявлення схожості та відмінності; розвивати спостережливість; логічне мислення; виховувати дисциплінованість.

Процедура виконання.

1) Подивіться один на одного. Скажіть, що між вами усіма спільного? – Водночас, кожен має свої відмінності. У чому вони полягають?

2) Порівняння пар предметів:

- 2 яйця різного розміру;
- 2 шнурка від чобіт різного кольору;
- 2 паперові смужки різного кольору та розміру?
- 2 склянки з різною кількістю води.

3) Встановлення закономірностей між зовні не пов'язаними об'єктами:

Набір іграшок: ведмедик, лялька, вантажівка, конструктор, іграшковий стілець.

Предмети: ложка, металева коробка, металева ручка.

Числа: 1, 9, 2, 8, 3 ...

Дітям пропонується знайти закономірність та доповнити ряд.

Вправа «Переконливі докази»

Мета: формувати уміння підбирати аргументи, структурувати

відповідь; розвивати аналітичні вміння.

Процедура виконання. Дітям пропонується подумати і відповісти у якому випадку докази є переконливими?

- Мені сподобався фільм, тому що повітряні хлоп'я були смачними.
- Мені сподобався фільм, тому що він був кольоровим.
- Мені сподобався фільм, тому що був гарний кінець.
- Мені сподобався фільм, тому що я пройшла безкоштовно.

Вправа «Будування висловлювань»

Мета: вправляти дітей в умінні будувати висловлювання, формувати уміння структурувати відповідь; розвивати аналітичні вміння.

Процедура виконання. Вихователь демонструє зразки розмірковувань, а потім пропонує продовжити розмірковування дітям за такою схемою: «Я вважаю... Тому що... Наприклад... Отже...».

Логічна задача «Закони буття»

Мета: учити встановлювати зв'язок «причина-наслідок»; прогнозувати можливі наслідки подій; розвивати творче мислення.

Процедура виконання. Дітям пропонують закінчити речення:

- Якщо сьогодні ввечері піде сніг, то завтра...
- Якщо папір згорить, то з'явиться ...
- Якщо поллеш дерево, то воно...
- Якщо тобі п'ять років, то наступного року буде...

Гра «Наш розум»

Мета: спонукати дітей до роздумів; розвивати мислення, мовлення, взаєморозуміння; спонукати до складання розповідей-міркувань.

Процедура виконання. Вихователь пропонує дітям поміркувати і перелічити все хороше і добре, що може дати людині розум. Згодом перерахувати все погане, до чого може призвести людину незнання.

Після цього діти разом із дорослим придумують казку, як розумна порада (книга, фільм, людина ін.) допомогла людині позбавитися незнання.

Проблемні ситуації

Мета: спрямувати діяльність дітей на основні розумові операції – зацікавленість, допитливість, порівняння, узагальнення; вправляти у складанні розповідей-доведень та розповідей-порівнянь.

Процедура виконання. Вихователь пропонує дітям послухати дві історії.

1. Андрійко грався у дворі у футбол дуже близько від будинку. Йому пояснили, що м'яч може влучити у вікно і розбити його. Але хлопчик не послухався. Через деякий час він невдало кинув м'яч і, дійсно, влучив у вікно. Скло розбилося.

2. Іванко хотів допомогти мамі помити посуд. До полиці, де стояв чайний сервіз, він не зміг дістати, тому вирішив скористатися стільцем. Іванко акуратно підставив стілець і поставив помитий посуд на полицю. Коли почав злазити зі стільця, то зачепив чайник. Чайник упав і розбився.

Вихователь повідомляє дітям, що в обох ситуаціях хлопчики почувалися винуватими. Далі запитує дітей: «Як ви гадаєте, у якій ситуації хлопчик був дійсно винуватий, а у якій – його відчуття провини було неогрунтованим. Чому?»

Розігрування та аналіз проблемної ситуації «Знайди вихід»

Мета: вчити дитину аналізувати ситуацію і знаходити ти вихід із неї.

Процедура виконання. Дітям пропонувалося послухати розповідь і зайти власний вихід.

- Даринка сама вдома. Раптом дівчинка чує, як хтось намагається зламати замок на входних дверях...

- Олежка, Тетянка і Василько граються в піджмурки. «Найкраще гратися на будівництві», – сказав Василько. – «І за цеглою можна сховатися, і під підйомною машиною...»

- Дмитрик запрошує Вітю: «Давай ввечері нишком попускаємо петарди біля комори. Мені подарував їх старший брат. Вони дуже гарні, буде весело. Зробимо сюрприз нашим батькам!»...

- «Дівчинко», - звернувся до Світланки водій машини, - «Я не знаю, як проїхати до твоєї школи. Сідай, я тебе підвезу, а ти вкажеш мені дорогу...»

Логічне завдання «Долаємо проблему разом»

Мета: виховувати вміння дитини класифікувати поведінку дорослого з позиції «безпечно-небезпечно».

Процедура виконання. Педагог пропонував послухати розповідь про поведінку дорослого і визначити чи правильно він себе дорослий і чому?

- Оленка зайшла в під'їзд і побачила незнайомця, який заходив у ліфт.

– Заходь, дівчинко, поїдемо разом, не бійся мене. Я знаю твого татка.

- Маринка гуляла на вулиці до неї підійшла чужа тітонька і сказала: «Твоя мама чекає за рогом з тяжкою валізою і просила, щоб ти прийшла їй на допомогу»...

«Ярославе», – звернувся до хлопчика чужий дядько. – «Пішли мерщій до тебе додому, бо твій татко попросив, щоб ти через мене передав йому велику сумку. Він придбав тобі дуже великий подарунок, а довести ні в чому...»

- Вітько почув, що в двері дзвонять. Він подивився у вічко, і побачив, що там стоїть лікар в білому халаті – «Це лікар з поліклініки», - озвалася жінка, - «Принесла ліки для бабусі з сусідньої квартири, відчини двері, забери ліки і передай сусідці, коли вона прийде додому»...

Аналітична вправа «Правильно- неправильно»

Мета: вміння класифікувати дії за певними ознаками, міркувати, пояснювати та обґрунтовувати свою думку, спираючись на знання соціальних норм безпечної поведінки.

Процедура виконання: Дітей поділено на декілька підгруп. Вихователь зачитував висловлення. Діти після обговорення у групі піднімали голубу фішку (згодні з висловленням), або чорну (не згодні з висловленням). Та група, яка підняла найперша правильно фішку мала змогу аргументувати відповідь і отримати додаткові бали.

- З чужими цікаво про все говорити (неправильно, бо незнайомі особи можуть виявитися лихими людьми);
- Ліфт не для розваг (правильно, бо ігри в ліфті можуть призвести до поломки ліфта);
- В машині кататися так цікаво, навіть якщо нею керує незнайома людина (неправильно, водій - незнайомець може завдати шкоди);
- На високу березу вилазити не можна, а на вишню можна (неправильно – не можна вилазити на високі дерева);
- Якщо в тебе забрали іграшку, треба відібрати її силою, штовхнувши дитину (неправильно – треба чемно попросити віддати іграшку, або запропонувати погратися нею разом).

Дидактична гра «Одягнемо Галинку та Іванка»

Мета: розвивати логічне мислення, увагу, естетичний смак, пам'ять. Вчити дітей відповідати повними реченнями, узгоджуючи слова в часі та відмінку.

Матеріал: площинні ляльки – українка та українець; предмети національного вбрання (з паперу).

Хід гри. Кожна дитина отримує площинні ляльки – українку та українця, а також набори предметів жіночого та чоловічого національного вбрання (з паперу). Потрібно вибрати потрібний одяг та вдягнути ляльок. Виконавши завдання, діти називають, що саме вони вдягнули лялькам.

Дидактична вправа «Яка професія у Івана?»

Мета: викликати інтерес та спрямувати діяльність дітей на розвиток у них основних розумових операцій – зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація, спостережливість.

Матеріал: предметні картинки із зображенням сокири, рубанку, молотка, кельми, будівельного шолому, цегли, чайника, мішка з цементом тощо.

Процедура виконання. Дітям пропонують уважно розглянути картинки і визначити для якої професії вони підходять. Потім пропонують праворуч розмістити картинки із зображенням предметів, які не потрібні у визначеній

професійній діяльності; ліворуч – необхідні.

Логічна вправа «Зимові та літні види спорту»

Мета: спрямувати діяльність дітей на розвиток у них основних розумових операцій, уміння складати логічні розповіді.

Матеріал: малюнок із зображенням спорядження для спорту; червоний, зелений та синій олівці.

Процедура виконання. Дітям пропонують обвести синім олівцем спорядження для зимових видів спорту, зеленим – для літніх, червоним – для тих, якими можна займатися на протязі всього року. Після виконання завдання дітям пропонується розповісти про свій улюблений вид спорту.

Дидактична гра «Хто де живе? Що де росте?»

Мета: розвивати у дітей основні розумові операції – абстрагування, конкретизація, аналіз, синтез, узагальнення, а також уміння складати розповіді-міркування (роздуми).

Матеріал: картки із зображенням різних місцевостей та рослин і тварин, що у них проживають.

Процедура виконання. Вихователь звертається до дітей: «У вас на столах лежать картки: у когось – із малюнками різних місцевостей, у когось – із зображенням рослин чи тварин, які проживають у цих місцевостях. Вам потрібно об'єднатися в групи за наявністю тварин або рослин у лісі, степу, горах, водоймищах та луках». Після виконання завдання дітям пропонується скласти розповідь про вподобану тварину.

Індивідуальна гра «Хто живе в Африці?»

Мета: спрямувати діяльність дітей на розвиток у них основних розумових операцій; уміння складати розповіді-доведення.

Матеріал: предметні картинки із зображенням тварин.

Процедура виконання. Дитині пропонують уважно розглянути картинки і визначити хто із зображених тварин – лисиця, жираф, слон, бурий ведмідь, тигр, вовк, заєць, олень, білий ведмідь – живе в Африці. Після

виконання завдання дитині пропонується аргументувати свій вибір.

Тривала робота з батьками. Так, з метою підготовки батьків до розвитку логічного мислення у дітей, було організовано *тренінг* «Розвиваємо у дітей вміння логічно мислити», під час якого використовувалися ігри, дискусії, аналіз ситуацій, вправи тощо. Разом з батьками було розроблено *поради* з розвитку логічного мислення у старших дошкільників (додаток В).

З цією ж метою з батьками було проведено серію *бесід*: «Як не зашкодити самооцінці дитини», «Виховуємо маленьких чомусиків» та *консультацій*: «Роль книги у розвитку логічного мислення дитини», «Вплив мікроклімату сім'ї на розвиток дитини» та ін.

Креативно-дослідницький етап

Третій етап – **креативно-дослідницький** – був спрямований на розвиток інтересу до результатів власної діяльності; розвиток уміння самостійного виконання дослідження за поданим алгоритмом дій. На цьому етапі реалізовувалася педагогічна умова – занурення дітей в активну пізнавальну діяльність. Змістова лінія полягала в застосуванні таких видів роботи: досліді з предметами і явищами; логічні задачі; складання проєктів; КВК та ін. Наведемо приклади такої роботи.

Логічна задача «Якщо...»

Мета: учити встановлювати зв'язок «причина-наслідок»; прогнозувати можливі наслідки подій; розвивати логічне мислення.

Процедура виконання. Дітям повідомляють, що слово «якщо» допомагає нам не тільки встановлювати наслідки явищ, а й фантазувати й навіть складати казки, і пропонують скласти невеличке оповідання за допомогою цього слова : «Якщо б хмари можна було дістати рукою, то...», «Якщо б Сонце вранці забулося прокинутися, то...», «Якщо не було б зими, тоді...».

Дослід «Образливі слова»

Мета: розвиток інтересу до результатів власної діяльності; розвиток уміння самостійного виконання дослідження за поданим алгоритмом дій.

Матеріал: склянка води, грудочка землі (для кожної дитини).

Процедура виконання: Дітей підводять до розуміння, що все образливе, сказане ними, залишає у серці ображеного глибокий слід. Вихователь пропонує дітям уявити, що склянка з водою – це інша дитина: «Вода чиста і прозора – настрій у неї гарний, її серце переповнене бажанням гратися з вами. Грудочка землі – це ваші образливі слова, адресовані вашому товаришу. Кинемо грудочку у воду. Бачите, вона розчиняється і забруднює воду у чорний колір. Так і ваші слова розчиняються у іншій людині, засмучують її, залишають на серці чорний осад.

Якщо хтось із вас колись образив іншу людину негарними словами і можливо тепер і хотів би повернути їх назад, але, як бачите, вони розчинилися і повернути їх неможливо. Вони осіли у серці ображеного. Тому спершу треба подумати, а вже потім казати». В кінці досліду дітям пропнується розповісти, які образи вони чинили своїм товаришам, як їх самих ображали, що вони відчували в цей час.

З метою формування уміння будувати власні висловлювання, під час навчання дітей складанню розповідей, їм пропонувався алгоритм побудови словесного міркування (За Н. В. Гавриш): «Я вважаю... Тому що... Наприклад... Отже...»; зразки побудови висловлювань: «Почни відповідь зі слів: Можливо... Припустимо... Я вважаю...».

Складання проектів передбачало поєднання фронтальної та індивідуальної роботи. Діти працювали над створенням спільного проекту, де кожен виконував свою частину роботи самостійно, діючи за вербальним алгоритмом, наданим педагогом. Дітей підводили до розуміння, що вони, виконуючи однакові завдання, об'єднуються й утворюють спільний проект. Так, діти працювали над складанням проектів «Наша казкова група», у межах якого було створено поле, у якому кожна дитина зобразила себе в образі якогось казкового героя; «Моє ім'я», у якому кожна дитина зробила незвичайним своє ім'я тощо. Виконання проектів викликало підвищений інтерес дошкільників до власної творчої діяльності, вольові прояви та

позитивні емоції від процесу виконання завдання.

Ще одним, цікавим для дітей, виявився *соціально-ігровий макропроект* із розподілом праці ««Макдональдс» у нашому садочку». Виконання цього проекту тривало впродовж одного місяця. Мета проекту – створення моделі «Макдональдс» за власним задумом. Діяльність, що була виконана дітьми в межах цього проекту, була різноплановою: моделювання та дизайнерське оформлення приміщення (художня праця та основи дизайну), пошук рецептів страв для кафе, ознайомлення з професіями (трудове навчання), рольові ігри. Варто відзначити надзвичайну захопленість дітей процесом гри. Виконання цього проекту сприяло розвитку у дітей логічного мислення.

Окрім ігрових макропроектів, дітям пропонувалося створення *мовленнєвих проектів*, представлених літературною серією, що передбачали створення сценаріїв казок та оповідань, збірок сімейних традицій та обрядів тощо. Створюючи книжки з історіями за різними сюжетами, діти набували досвіду в мовленнєвій діяльності, відбувався розвиток творчого мислення, уяви. Так, з метою реалізації мети цього етапу формувального експерименту, у роботі з дітьми застосовувався *метод словесної творчості на матеріалі художніх творів*. Так, використовуючи добре знайомі дітям казки та оповідання, що використовувалися для читання з подальшим обговоренням на першому етапі, за допомогою прийомів творчої заміни кінцівки літературних творів, перенесення героя в незвичні умови, введення у знайому казку нового героя, зміни сюжету казки можна придумувати разом із дітьми нові варіанти виходу зі складних ситуацій, в які потрапили герої казок та розіграти їх.

Наведемо приклад такої роботи.

Зміна сюжету казки «Як Зайчик образився на свою маму» (за О. Г. Бутенко)

Мета: закріпити уявлення дітей про шанобливе ставлення до матері та вміння самостійно знаходити варіант вирішення моральної ситуації; розвивати логічне мислення, уміння складати розповіді.

Процедура виконання.

- Діти, ви пам'ятаєте, ми з вами читали казочку про неслухняного Зайчика, який образився на свою маму? Як називається ця казка? Чому Зайчик образився на маму? Як він себе повів, коли мама насварилася на нього? Чому він так зробив? Як почувалася мама Зайчика? Зайчик зробив гарний вчинок чи поганий? Чому ви так думаєте? Як би ви поступили на місці Зайчика? Я пропоную вам змінити сюжет казки. Давайте придумаємо таку казочку, у якій би Зайчик був слухняним, не ображався на маму і не засмучував її своєю поведінкою Згодні? Тоді сідайте зручніше, і ще раз послухайте початок казки.

У затишній хатинці на лісовій галявині мешкав Зайчик зі своєю мамою. Одного разу захотілося йому пограти на сонячній галявині. «Мамо, можна я піду погуляти з друзями?» – запитав він. «Звісно можна, – відповіла мама, – тільки не запізнися на обід. Коли зозуля прокує тричі, повертайся додому, а то я хвилюватимусь». «Я обов'язково повернуся вчасно» – запевнив Зайчик і побіг гуляти.

На лісовій галявині яскраво світило сонечко і звірята весело грали в різні ігри... (Діти придумують казку) Як назвемо нову казочку про Зайчика? (Варіанти відповідей дітей).

Також дітям пропонувалося скласти продовження сюжету твору або за заданою схемою чи темою придумати етюд і розіграти його в групах. При цьому діти повинні були розподілити ролі, домовитися про способи реалізації задуму, вибрати засоби передачі експресії. По мірі розвитку у дошкільників необхідних умінь, на останніх заняттях цього етапу дітям надавалася велика свобода і самостійність, зменшувалася кількість порад з боку вихователя.

Реалізація поставлених завдань здійснювалася за допомогою етюдів «Допомога малюкам», «Порятунок», «Допомога одноліткам», «Бажання інших дітей»), програвання ситуацій із моральним змістом, необхідності брати участь як у реальних (під час підготовки до інсценування етюду), так і

ігрових взаєминах. Наведмо приклади такої роботи.

Вправа «Придумаймо казку»

Мета: розвивати у дітей інтерес до результатів власної діяльності, вправляти у складанні розповідей-планувань.

Процедура виконання. Вихователь пропонує дітям придумати спільну казку. Усі сідають у коло. Історію починає вихователь. Діти по колу продовжують почату розповідь.

Вправа «Подорож у минуле»

Мета: розвиток у дітей інтересу до результатів власної діяльності, вправляння в складанні роздумів.

Процедура виконання. Ваші батьки, бабусі і дідусі, тьоті і дяді, колись, як і ви, були маленькими. Вони також ходили до дитячого садочка, любили бавитися іграшками, пустувати, кататися на каруселях. Дорослі розповідали вам коли-небудь про своє дитинство? Давайте ми з вами сьогодні помандруємо у минуле і уявимо, що ми – це наші матусі, татусі, дяді, тьоті, бабусі, дідусі в дитинстві – маленькі дітки. Розкажіть, який ви тато-хлопчик чи бабуся-дівчинка (дитина обирає персонажа самостійно): як виглядаєте, що любите, що вам не подобається, що відчуваєте?

Вправа «Одне і те ж по-різному»

Мета: сприяти розвитку інтересу до результатів власної діяльності та розвитку логічного мислення у дошкільників.

Процедура виконання. Дітям пропонується придумати і показати кілька варіантів поведінки «Людина йде». Діти діляться на 2-3 творчі групи, і кожна отримує завдання: йти по дорозі, навколо калюжа і бруд, йти з відрами, йти з важкими відрами, йти по кризі, йти по колоді або вузькому містку, йти по палубі корабля. У процесі розігрування етюдів, основна увага приділялася формуванню вміння передбачати наслідки власних дій і усвідомлювати їх вплив на інших людей.

Для більш повного усвідомлення і прийняття відповідного характеру взаємин, дітям пропонувалися для порівняння моделі поведінки, що

включали відсутність реакцій на емоційне неблагополуччя іншої людини, на розуміння потреб і внутрішнього стану партнера по спілкуванню.

Приклад реалізації цього напрямки роботи.

Вправа «Образа» (за казкою О.Уайльда «Хлопчик-зірка»)

Мета: розвивати уміння самостійного виконання дослідження за поданим алгоритмом дій; сприяти усвідомленню впливу характеру відносин на власне емоційне самопочуття.

Процедура виконання. Дітям пропонують уявити ситуацію, коли вони прийшли на день народження до однолітка, а більше ніхто не прийшов. Діти діляться на пари. За допомогою лічилки вибирається «іменинник», який запрошує дітей на свій день народження. Інша дитина з пари – «гість», який приходить на день народження. Необхідно відстежити, на кого спрямована поведінка дитини під час гри: на себе, на однолітка, на ситуацію, чи проявляє «дарувальник» якісь емоції щодо однолітка, чи відчуває складності у виборі подарунка. Потім діти в парі міняються місцями.

З метою формування нестереотипного, творчого логічного мислення, дітям пропонувалися завдання придумати і розіграти сцену зустрічі героїв з різних оповідань, визначити характер їх взаємовідносин, емоційні та вербальні реакції на поведінку один одного. Наприклад, при розігруванні етюдів за творами В.Осеєвої «Подарунок», «На ковзанці», «Дівчинка з лялькою», дітям пропонувалося подумати чи поступився б Вітя місцем дівчинці в автобусі, а якби поступився, то як би він себе повів після того, як пасажери засміялися? Як Юрко повів би себе на ковзанці? А як Сашко? А як Вітя?

Наведемо приклади реалізації цього напрямку роботи.

Переказ за творами В.Осеєвої «До першого дощу», «Синє листя», «Хто господар»

Мета: сприяти розвитку інтересу до результатів власної діяльності.

Процедура виконання. Діти сидять у колі, вихователь пропонує їм згадати розповідь В.Осеєвої. Умовою переказу є заміна статі персонажів на

протилежну: два хлопчики дуже товаришували, разом ходили в дитячий садочок і т.д. Необхідно, щоб діти продовжували розповідь по-черзі, промовляючи по одній-дві репліки. Після переказу дітей запитували, чи сподобалися їм оповідання, що нового в оповіданнях з'явилося, і найголовніше, які розповіді вони хотіли б передати в драматизація; чи вплинула зміна статі персонажів на характер їх взаємовідносин. Відзначте, чи змінювали діти сюжет, висловлювання, вчинки персонажів після зміни їх статі, і як вони це робили.

На цьому етапі широко використовувалася *дослідницько-пошукова робота* (додаток Б).

Для вироблення у батьків педагогічних умінь розвитку у дітей логічного мислення, ефективного вирішення педагогічних ситуацій провели *семінари-практикуми* «Вправляння дитини в уміння складання розповідей» та «Помірковані батьки – розумні діти». Під час практикумів батьки мали змогу закріпити інформацію та свідомо використовувати отримані знання у вирішенні завдань розвитку логічного мислення у дітей, що передбачає самостійне читання педагогічної літератури та виконання певних завдань-рекомендацій.

Задля поглиблення і закріплення знань про розвиток дітей, спільними зусиллями батьків і педагогічного колективу було організовано та проведено *конференцію* «Сила людини – в її розумі». Тема конференції повідомлялася заздалегідь і передбачала активну участь у ній батьків. Проведення конференції супроводжувалося виставкою дитячих робіт та педагогічною літературою для батьків, їхніми виступами, концертами художньої самодіяльності дітей, розповсюдженням пам'яток для батьків, педагогів та дітей.

Оцінно-рефлексивний етап

Четвертий етап – **оцінно-рефлексивний** – мав за мету навчити дітей адекватно оцінювати власні можливості та можливості своїх однолітків і

давати їм мотивовану оцінку; розвиток уміння самостійно планувати діяльність, спрямовану на розвиток логічного мислення; закріплення логічних мисленневих умінь. На цьому етапі широко використовувалися дидактичні ігри оцінної спрямованості, аналіз продуктів діяльності тощо.

Для формування у дітей умінь адекватної оцінки поведінки героїв ми відібрали серію казок: «Колобок», «Червона шапочка», «Івасик-Телесик», «Котик та Півник», «Вовк і семеро козенят», «Троє поросят». Аналізуючи зрозумілі приклади поведінки героїв казок, діти зіставляли зі своїм досвідом та вчинками своїх однолітків, а мораль казки допомагала зробити висновок і усвідомити норми поведінки у світі людей, оцінювати вчинки не лише головних героїв казки, а й власну поведінку і вчинки довколишніх. Систематична робота в цьому на цьому етапі сприяла тому, що діти навчилися різнобічно і диференційовано оцінювати ситуації та визначати самостійно як конструктивно діяти в них.

Опишемо фрагменти роботи на цьому етапі.

Дидактична гра «А який вибір зробиш ти?»

Мета: вправляти дітей в умінні адекватно оцінювати власні можливості та можливості своїх однолітків і давати їм мотивовану оцінку; закріплення логічних мисленневих умінь.

Матеріал: картинки із зображенням позитивних і негативних ситуацій.

Процедура виконання. Дітям пропонувалося розглянути картинки: дівчинка допомагає виховательці прибирати в ігровій кімнаті; хлопчик вередує в іграшковому магазині, вимагаючи купити йому іграшку; дівчинка сидить на сидінні в автобусі, а поряд стоїть бабуся і тримає важку сумку; хлопчик допомагає дідусю збирати овочі на грядці; мама проводить дівчинку до школи і несе їй рюкзак; хлопчик пригощає дівчинку цукеркою. Необхідно розкласти картинки так, щоб з одного боку лежали ті, на яких зображені добрі вчинки, з другого – негативні. Після виконання завдання діти мали скласти розповідь за однією із картинок за пропонованим планом (Що зображено на картинці? Чому ти відніс цю картинку до тих, на яких

зображено добрі (погані) вчинки дітей? Що дитина зробила правильно (неправильно)? Що відчули дорослі в цей час? Як би ти вчинив у такій ситуації?)

Дидактична гра «Чому так сталося?»

Мета: закріпити у дітей логічні мисленнєві операції; уміння передбачати причини, що можуть викликати той чи той емоційний настрій довколишніх.

Процедура виконання. Дорослий розповідає ситуацію і просить дитину поміркувати і розповісти, яка, на її думку, причина могла викликати даний настрій виховательки:

Ситуація 1. Вихователька зайшла в спальну кімнату і насупила брови. Чому вона це зробила?

Ситуація 2. Вихователька зустріла вранці маленького Сергійка, який прийшов до дитячого садочка і, побачивши хлопчика, була неприємно вражена. Чому?

Ситуація 3. Вихователька щиро пораділа за дітей. Чому?

Ситуація 4. Вихователька дивилася на дітей із захопленням. Чому?

Читання літературних творів з наступним їх обговоренням

Мета: навчити дітей давати мотивовану оцінку вчинкам героїв, розвивати уміння самостійно планувати діяльність, спрямовану на розвиток логічного мислення.

Матеріал. Твори «Великодушний син» і «Дикі лебеді».

Процедура виконання. Дітям пропонується послухати літературний твір. Відзначаються реакції дитини (вербальні, мімічні, пантомімічні). Після прослуховування дітям задаються питання для обговорення: «Чи правильно вчинив герой? Чому ти так вважаєш? Як би ти вчинив на місці головного героя казки?». Порівнюється отримана відповідь із реакціями, продемонстрованими дитиною під час читання казки.

Аналіз поведінки героя

Мета: закріплення логічних мисленнєвих умінь. вправляти дітей в

умінні адекватно оцінювати продемонстровану поведінку героя, обґрунтувати її правильність чи неправильність; розвиток уміння самостійно планувати діяльність, спрямовану на розвиток логічного мислення.

Ситуація. Іринка переглядала вий улюблений мультфільм «Маша і Ведмідь». «Доню, - звернулася до неї мама. – Допоможи мені, будь ласка, витерти посуд.» «Зараз допоможу» - з небажанням відповіла Іринка і навіть не підвела голову. Через деякий час мама нагадала доні: «Іринко, я тебе просила щось зробити.» «Ну, зачекай, мамо. Ти ж бачиш, що я зайнята. Допоможу пізніше» – незадоволено пробурмотіла дівчинка. Мама сама взяла рушничок і витерла посуд.

Запитання до дітей: Оцініть поведінку Іринки. Вона вам сподобалась? Чи можна назвати дівчинку слухняною? Як би ви вчинили, будучи на місці Іринки?

Словесна творчість. Вправа «Закінчи історію»

Мета: закріпити логічні мисленнєві уміння дітей, уміння оцінювати вчинки своїх однолітків та давати їм мотивовану оцінку; розвиток уміння самостійно планувати діяльність, спрямовану на розвиток логічного мислення.

Процедура виконання. Дитині пропонувались незакінчені історії, у яких герої опинялися перед вибором учинку. Завдання дітей – придумати кінцівку історії.

Історія 1. Вихователька розмовляла з мамою Іринки, а Сергійкові дуже хотілося показати виховательці, якого гарного коника він щойно намалював. Тоді Сергійко... Що зробив Сергійко?

Історія 2. Оленка принесла в садочок цукерки і, ні з ким не поділившись, почала їх їсти. «Смачні цукерки?», – запитала у Оленки Наталочка. – «Я також такі дуже люблю». Оленка подивилася на цукерки і ... Що відповіла Оленка?

Історія 3. Даринка бавилася іграшками. Бабуся несла в корзинці яблука. Раптом корзинка впала і всі яблука висипалися на землю... Як відреагувала

Даринка?

Історія 4. Іванко зі своїм маленьким братиком гралися гарною дорогою машинкою, яку вчора купив тато, і зламав її. В кімнату ввійшов засмучений тато і запитав: «Хто зламав іграшку?»... Що відповів Іванко?

Окрім зазначених видів роботи, з метою закріплення умінь у дошкільників адекватно оцінювати власні можливості та можливості своїх однолітків і давати їм мотивовану оцінку використовувався *метод аналізу продуктів діяльності*. Так, після кожного заняття з малювання, ліплення, художньої праці дітям пропонувалося оцінити як власні роботи, так і роботи інших дітей. З цією ж метою з дітьми було проведено серію екскурсій в картинну галерею, краєзнавчий музей, дендрологічний парк. Під час таких походів дітей знайомили з творами декоративно-прикладного та паркового мистецтва, і підводили до оцінки їх естетичної та культурної цінностей.

На цьому етапі, з метою узагальнення, систематизації та закріплення показників розвитку логічного мислення у старших дошкільників, інтеграції сімейного і родинного виховання, формування в сім'ях вихованців клімату доброзичливості та взаєморозуміння, було проведено за участю батьків *родинні свята* «Сім раз подумай – один відріж», «З мамою і татком навчатись веселіше».

У роботі з батьками було використано комплекс наочних засобів: стенди, сатирична стінгазета, «Куточок для батьків». На *стендах* розміщувалися вирізки з газет і журналів («Пам'ятка батькам про розвиток дитини», «На шляху до логічного розвитку» тощо). У *«Куточках для батьків»* розміщувалися короткі тексти на педагогічні теми, консультації, відповіді на запитання батьків, списки рекомендованої дитячої та педагогічної літератури, що сприяло розвитку у дітей логічного мислення.

2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи

Метою прикінцевого зрізу експериментальної роботи було з'ясування

ефективності розроблених моделі та експериментальної методики розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Для перевірки достовірності здобутих під час педагогічного експерименту висновків як за окремими критеріями, так і в цілому здійснено статистичний аналіз, виконаний за допомогою табличного процесора Excel з використанням вбудованих у ньому статистичних функцій [154]. Зокрема, для кожного критерію логічного мислення у старших дошкільників були обчислені їхні середні значення і дисперсія.

При розрахунках рівні логічного мислення кожного дошкільника оцінювалися за чотирибальною системою: 4 бали відповідали достатньому рівню, 3 бали – вище задовільного, 2 бали – задовільному, 1 бал – низькому. Середнє значення показника рівня логічного мислення у кожній досліджуваній групі обчислювалось за формулою:

$$D = \frac{1 - \bar{x}^2 n_1 + 2 - \bar{x}^2 n_2 + 3 - \bar{x}^2 n_3 + 4 - \bar{x}^2 n_4}{n_1 + n_2 + n_3 + n_4}. \quad (2)$$

Для виявлення, чи є відмінності у середніх значеннях рівнів логічного мислення у старших дошкільників в експериментальній і контрольній групах на констатувальному етапі та прикінцевому зрізі дослідження суттєвими, чи вони є випадковими, були підраховані відношення:

$$t = \frac{|\bar{x}_{до} - \bar{x}_{після}|}{\sqrt{\frac{D_{до}}{n_{до}} + \frac{D_{після}}{n_{після}}}}, \quad (3)$$

де $\bar{x}_{до}, \bar{x}_{після}$ – середні показники рівнів логічного мислення у старших дошкільників до і після експерименту, $D_{до}$ і $D_{після}$ – відповідні їм дисперсії, $n_{до} = n_{після} = 150$ – кількість дошкільників у експериментальній і контрольній

групах до і після експерименту. Далі, задавши ймовірність значущості висновків про характер відмінностей середніх значень досліджуваних рівнів до і після експерименту 99%, знаходимо з таблиці [289], яка пов'язує t з інтегралом ймовірності, критичне значення $t_{кр}=2,576$, що відповідає заданій ймовірності. Згідно з висновками математичної статистики, при $t > t_{кр}$ відмінність між $\bar{x}_{дд}$ і $x_{ізнєу}$ слід вважати суттєвою, тоді як при $t < t_{кр}$ вона швидше є випадковою.

Опишемо результати роботи.

Порівняльні рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників за гносеологічним критерієм до і після формувального експерименту подано в таблиці 2.11.

Як видно з таблиці 2.11, після формувального експерименту середні значення рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників за гносеологічним критерієм зросли від 1,43 до 2,88 у експериментальній групі і від 1,45 до 2,00 у контрольній групі. Оскільки в усіх випадках $t > t_{кр}$, таке зростання є не випадковим, причому більший ріст рівня розвитку логічного мислення у експериментальній групі порівняно з контрольною можна пов'язати з проведеною в експериментальній групі роботою. Тут і нижче показники 1) $t_{\hat{A}\hat{A}}$, 2) $t_{\hat{E}\hat{A}}$, 3) $t_{\hat{A}\hat{E}, ізнєу}$ відповідають порівнянню середніх рівнів для: 1) експериментальної групи до і після формувального експерименту; 2) контрольної групи до і після формувального експерименту; 3) експериментальної і контрольної груп після формувального експерименту.

Достатній рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників за гносеологічним критерієм продемонстрували 14,0% дітей ЕГ і 4,5% дітей КГ. До формувального експерименту цього рівня розвитку логічного мислення за гносеологічним критерієм у дошкільників виявлено не було.

Таблиця 2.11

**Порівняльні рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників за гносеологічним критерієм
до і після формувального експерименту**

Показник	Рівні, %															
	до формувального експерименту						після формувального експерименту									
	Достатній		Вище задовільного		Задовільний		Низький		Достатній		Вище задовільного		Задовільний		Низький	
ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	
Зацікавленість	–	–	8	8	28	30	64	62	18	6	68	24	12	36	2	34
Допитливість	–	–	10	8	34	36	56	56	12	4	60	14	24	56	4	26
Порівняння	–	–	8	10	24	24	68	66	12	4	60	18	24	52	4	26
Класифікація	–	–	6	6	22	24	72	70	14	34	64	22	18	48	4	26
Всього за критерієм	–	–	8,0	8,0	27,0	28,5	65,0	63,5	14,0	4,5	63,0	19,5	19,5	48,0	3,5	28,0
Середній рівень:	$\bar{x}_{EG, до} = 1,43$		$\bar{x}_{EG, після} = 2,88$		$\bar{x}_{КГ, до} = 1,45$		$\bar{x}_{КГ, після} = 2,88$		$\bar{x}_{EG, після} = 2,88$		$\bar{x}_{КГ, після} = 2,00$					
Дисперсія:	$D_{EG, до} = 0,41$		$D_{EG, після} = 0,46$		$D_{КГ, до} = 0,41$		$D_{КГ, після} = 0,46$		$D_{EG, після} = 0,46$		$D_{КГ, після} = 0,65$					
Показник t :	$t_{EG} = 38,1$		$t_{EG, після} = 20,3$		$t_{КГ} = 13,2$		$t_{КГ, після} = 20,3$		$t_{EG, після} = 20,3$		$t_{КГ, після} = 20,3$					

Зафіксовано значне зростання у експериментальних групах кількості дітей із рівнем вище задовільного за гносеологічним критерієм із 8,0% до формуального експерименту до 63,0% після його завершення. У контрольній групі цей показник зріс із 8,0% до формуального експерименту до 19,5% після його завершення.

Також зафіксовано зменшення кількості дітей в експериментальних групах із задовільним та низьким рівнями розвитку логічного мислення за гносеологічним критерієм. Так, після формуального експерименту до задовільного рівня було віднесено 19,5% дітей (до формуального експерименту – 27,0%), до низького рівня – 3,5% (до формуального експерименту – 65%). У контрольній групі кількість дітей, віднесених до задовільного рівня розвитку логічного мислення за гносеологічним критерієм, збільшилася із 28,5% до формуального експерименту до 48,0% після його завершення. Кількість дітей контрольної групи із низьким рівнем розвитку логічного мислення за гносеологічним критерієм зменшилася відповідно із 63,5% до 28%.

Порівняльні рівні розвинутої логічного мислення у старших дошкільників за конструктивним критерієм до і після формуального експерименту подано в таблиці 2.12.

Як видно з таблиці 2.11, після формуального експерименту середні значення рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників за гносеологічним критерієм зросли від 1,43 до 2,88 у експериментальній групі і від 1,45 до 2,00 у контрольній групі. Оскільки в усіх випадках $t > t_{кр}$, таке зростання є не випадковим, причому більший ріст рівня розвитку логічного мислення у експериментальній групі порівняно з контрольною можна пов'язати з проведеною в експериментальній групі роботою. Тут і нижче показники 1) $t_{\hat{A}\hat{A}}$, 2) $t_{\hat{E}\hat{A}}$, 3) $t_{\hat{A}\hat{E}, i \text{ зм'єу}}$ відповідають порівнянню середніх рівнів для: 1) експериментальної групи до і після формуального експерименту; 2) контрольної групи до і після формуального експерименту; 3) експериментальної і контрольної груп після формуального експерименту.

Таблиця 2.12

**Порівняльні рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників за конструктивним критерієм
до і після формувального експерименту**

Показник	Рівні, %															
	до формувального експерименту						після формувального експерименту									
	Достатній		Вище за-довільного		Задовільний		Низький		Достатній		Вище за-довільного		Задовільний		Низький	
ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	
Спостережливість	-	-	8	8	32	34	60	58	16	6	50	16	34	60	-	18
Планування	-	-	4	2	24	26	72	72	10	2	44	8	42	58	4	32
Абстрагування	-	-	8	8	30	32	62	60	12	2	48	20	38	50	2	28
Конкретизація	-	-	6	6	34	34	60	60	14	4	48	24	36	40	2	32
Всього за критерієм	-	-	6,5	6,0	30,0	31,5	63,5	62,5	13,0	3,5	47,5	17,0	37,5	52,0	2,0	27,5
Середній рівень:	$\bar{x}_{EG, \partial o} = 1,43$		$\bar{x}_{K2, \partial o} = 1,44$		$\bar{x}_{EG, \text{після}} = 2,72$		$\bar{x}_{K2, \text{після}} = 1,97$									
Дисперсія:	$D_{EG, \partial o} = 0,38$		$D_{K2, \partial o} = 0,37$		$D_{EG, \text{після}} = 0,50$		$D_{K2, \text{після}} = 0,58$									
Показник t :	$t_{EG} = 33,6$		$t_{K2} = 13,3$		$t_{EK, \text{після}} = 17,6$		-									

Згідно з таблицею 2.12, рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників за конструктивним критерієм після формувального експерименту зріс у експериментальній групі від 1,43 до 2,72 і у контрольній групі від 1,44 до 1,97. При цьому $t > t_{кр}$, тому таке зростання слід вважати не випадковим.

Таблиця 2.12 засвідчує, що, якщо до формувального експерименту достатній рівень розвитку логічного мислення за конструктивним критерієм у старших дошкільників був відсутній, то після його проведення до цього рівня було віднесено 13,0% дітей ЕГ і 3,5% дітей КГ.

Якщо до початку експерименту рівень вище задовільного розвитку логічного мислення за конструктивним критерієм було зафіксовано у 6,5% дітей ЕГ і у 6% дітей КГ, то після його завершення ці показники зросли відповідно до 47,5% у дітей ЕГ і 17,0% у дітей КГ.

Задовільний рівень розвитку логічного мислення за конструктивним критерієм після формувального експерименту у дітей, віднесених нами до експериментальних груп зріс із 30% до 37,5%; у контрольній групі – із 31,5% до 52,0%.

Значно зменшилася кількість дітей із низьким рівнем розвитку логічного мислення за конструктивним критерієм. Так, якщо до формувального експерименту цей рівень продемонстрували 63,5% дітей ЕГ і 62,5% дітей КГ, то після формувального експерименту – 2,0% дітей ЕГ і 27,5% дітей КГ.

Порівняльні рівні розвинутої логічного мислення у старших дошкільників за оцінно-рефлексивним критерієм до і після формувального експерименту подано в таблиці 2.13.

Як видно з таблиці 2.13, після формувального експерименту середні значення рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників за оцінно-рефлексивним критерієм зросли від 1,46 до 2,77 у експериментальній групі і від 1,49 до 2,01 у контрольній групі. В усіх випадках $t > t_{кр}$, тому таке зростання є закономірним.

Таблиця 2.13

Порівняльні рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників за оцінно-рефлексивним критерієм до і після формувального експерименту

Показник	Рівні, %																	
	до формувального експерименту						після формувального експерименту											
	Достатній		Вище задовільного		Задовільний		Низький		Достатній		Вище задовільного		Задовільний		Низький			
ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ			
Аналіз	-	-	8	6	32	34	60	60	12	2	52	16	34	54	2	28		
Синтез	-	-	6	8	28	30	66	62	12	2	56	24	28	48	5	26		
Узагальнення	-	-	8	8	34	36	58	56	16	4	50	26	34	44	-	26		
Всього за критерієм	-	-	7,3	7,3	31,3	33,3	61,3	59,3	13,3	2,7	52,7	22,0	32,0	48,7	2,0	26,7		
Середній рівень:	$\bar{x}_{EG, до} = 1,46$						$\bar{x}_{EG, після} = 2,77$						$\bar{x}_{КГ, після} = 2,01$					
Дисперсія:	$D_{EG, до} = 0,40$						$D_{EG, після} = 0,48$						$D_{КГ, після} = 0,59$					
Показник t :	$t_{EG} = 29,7$						$t_{КГ} = 11,2$						$t_{EG, після} = 18,1$					

Достатній рівень розвитку логічного мислення за оцінно-рефлексивним критерієм старші дошкільники до формувального експерименту не продемонстрували. Після його завершення до цього рівня нами було віднесено 13,3% дітей ЕГ і 2,7% дітей КГ.

Позитивною динамікою відзначилася кількість дітей, віднесених до рівня вище задовільного розвитку логічного мислення за оцінно-рефлексивним критерієм. Так, до формувального експерименту рівень вище задовільного було зафіксовано у 7,3% дітей і експериментальних, і контрольної груп. Після формувального експерименту цей показник зріс до 52,7% у дітей ЕГ і до 22,0% у дітей КГ.

Задовільний рівень розвитку логічного мислення за оцінно-рефлексивним критерієм зафіксовано у 32,0% дітей ЕГ (до формувального експерименту – 31,3%) і у 48,7% дітей КГ (до формувального експерименту – 33,3%).

Значно зменшилася частка дітей експериментальних груп (2,0%), порівняно з початком експерименту (61,3%) із низьким рівнем розвитку логічного мислення за оцінно-рефлексивним критерієм. У контрольній групі цей відсоток зменшився із 59,3% до 26,7%.

Порівняльні рівні розвинутої логічного мислення у старших дошкільників за мовленнєво-мисленнєвим критерієм до і після формувального експерименту подано в таблиці 2.14.

Згідно з таблицею 2.14, рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників за мовленнєво-мисленнєвим критерієм після формувального експерименту зріс у експериментальній групі від 1,42 до 2,83 і у контрольній групі від 1,42 до 2,00. Як і в попередніх випадках, виявлено, що $t > t_{кр}$, що свідчить про не випадковий характер його зростання.

Після формувального експерименту достатній рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників за мовленнєво-мисленнєвим критерієм (таблиця 2.14) продемонстрували 10,5% дітей ЕГ і 2,5% дітей КГ. До формувального експерименту цього рівня розвитку логічного мислення за мовленнєво-мисленнєвим критерієм у дошкільників виявлено не було.

Значне зростання у експериментальних групах помічено у кількості дітей із рівнем вище задовільного за за мовленнєво-мисленнєвим критерієм – із 6,0% у ЕГ і КГ (до формувального експерименту) до 64% у ЕГ і 22% у КГ (після формувального експерименту).

Зафіксовано зменшення кількості дітей в експериментальних групах із задовільним та низьким рівнями розвитку логічного мислення за мовленнєво-мисленнєвим критерієм. Так, до формувального експерименту до задовільного рівня розвитку логічного мислення за мовленнєво-мисленнєвим критерієм було віднесено 29,5% дітей, після формувального експерименту – 23,5%. До низького рівня розвитку логічного мислення за мовленнєво-мисленнєвим критерієм до формувального експерименту було віднесено 64,5% дітей, після його завершення – 2,0%. У контрольній групі кількість дітей, віднесених до задовільного рівня розвитку логічного мислення за мовленнєво-мисленнєвим критерієм, збільшилася із 29,5% до формувального експерименту до 48,0% після його завершення. Кількість дітей контрольної групи із низьким рівнем розвитку логічного мислення за мовленнєво-мисленнєвим критерієм зменшилася відповідно із 64,5% до 27,5%.

Узагальнені дані щодо рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників до і після формувального експерименту подано в таблиці 2.15.

Як видно з таблиці 2.15, кількісні показники достатнього рівня розвитку логічного мислення у старших дошкільників експериментальних груп після формувального експерименту значно перевищують показники дітей контрольної групи і відповідні показники, здобуті під час констатувального етапу експерименту. Якщо на етапі констатувального експерименту середні показники рівнів розвитку логічного мислення в обох групах були майже однакові ($\bar{x}_{ЕГ, до} = 1,43$; $\bar{x}_{КГ, до} = 1,44$), причому їх відмінність є випадковою ($t_{ЕК, до} = 0,08 < t_{кр}$), то після формувального експерименту середній рівень розвитку логічного мислення в експериментальній групі ($\bar{x}_{ЕГ, після} = 2,80$), суттєво перевищив відповідний рівень у контрольній групі

($\bar{x}_{КГ, після} = 2,00$), і це перевищення не є випадковим, оскільки $t_{ЕК, після} = 9,6 > t_{кр}$). Закономірним слід також вважати зростання рівня розвитку логічного мислення в експериментальній групі ($\bar{x}_{ЕК, після} > \bar{x}_{ЕК, до}$), оскільки $t_{ЕК, після} = 18,4 > t_{кр}$. Цей результат може бути пов'язаний з проведеною в експериментальній групі роботою по формуванню логічного мислення і свідчить про ефективність пропонованої в дисертації методики та достовірність зроблених в ході експерименту висновків.

Таблиця 2.15

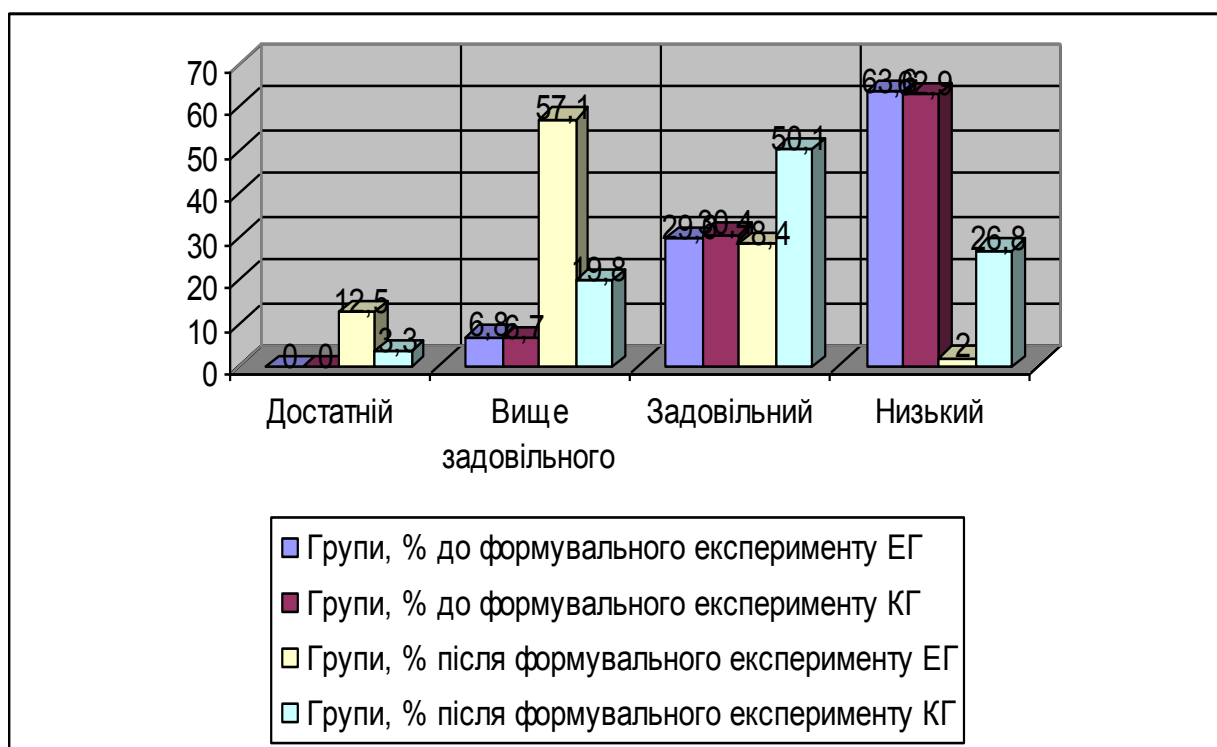
**Рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників
до і після формувального експерименту**

Рівні Групи	Групи, %			
	до формувального експерименту		після формувального експерименту	
	ЕК	КГ	ЕК	КГ
Достатній	-	-	12,5	3,3
Вище задовільного	6,8	6,7	57,1	19,8
Задовільний	29,6	30,4	28,4	50,1
Низький	63,6	62,9	2	26,8
Середній рівень	1,43	1,44	2,80	2,00
Дисперсія	0,38	0,38	0,45	0,60

Достатнього рівня розвитку логічного мислення досягли 12,5% дітей експериментальних груп (до формувального експерименту таких дітей не виявлено; показник зріс на 12,5%). Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення зафіксовано у 57,1% дітей експериментальних груп (до формувального експерименту – 6,8%; показник зріс на 50,3%). Задовільний рівень розвитку логічного мислення проявили 28,4% дітей експериментальних груп (до формувального експерименту – 29,6%; показник зменшився на 1,2%). На низькому рівні розвитку логічного мислення залишилося 2% дітей старшого дошкільного віку, віднесених до експериментальних груп (було – 63,6%; показник зменшився на 61,6%).

У контрольній групі достатнього рівня розвитку логічного мислення досягли 3,3% дітей (до формувального експерименту таких дітей не виявилось; показник зріс на 3,3%). Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення зафіксовано у 19,8% дітей контрольної групи (до формувального експерименту – 6,7%; показник зріс на 12,1%). Задовільний рівень розвитку логічного мислення виявлено у 50,1% дітей контрольної групи (було – 30,4%; показник зріс на 19,7%). На низькому рівні розвитку логічного мислення залишилося 26,8% дітей контрольної групи (було – 62,9%; показник зменшився на 36,1%).

Динаміку рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників представлено на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Динаміка рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників

Таким чином, реалізація експериментальної моделі шляхом упровадження окреслених вище педагогічних умов сприяла значному підвищенню ефективності розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Підтвердженням цього є статистичні дані, зафіксована динаміка підвищення рівнів розвитку логічного мислення у старших

дошкільників до формувального експерименту і після його завершення, а також позитивні відгуки вихователів дошкільних навчальних закладів.

Основні положення даного розділу дослідження висвітлені у таких авторських публікаціях: [188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201].

Висновки з розділу 2

З метою з'ясування реального стану розвитку в дітей старшого дошкільного віку логічного мислення, отримання базових даних для створення методики формувального експерименту проводився констатувальний експеримент. Методика констатувального етапу дослідження включала роботу з вихователями дошкільних навчальних закладів, роботу з батьками та роботу з дітьми.

Дослідно-експериментальна робота проводилася і визначалася критеріями та показниками розвитку логічного мислення у старших дошкільників: *гносеологічний критерій* (показники: наявність розумових операцій – зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація); *конструктивний критерій* (показники: наявність розумових операцій – спостережливість, планування, абстрагування, конкретизація); *мовленнєво-мисленнєвий критерій* (показники: уміння складати розповіді-планування, розповіді-міркування, розповіді-порівняння, розповіді-доведення); *оцінно-рефлексивний критерій* (показники: наявність розумових операцій аналізу, синтезу, узагальнення).

На основі вищезазначених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні розвитку логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку (достатній, вище задовільного, задовільний, низький).

Достовірність і об'єктивність показників констатувального етапу експерименту забезпечило використання комплексу різноманітних взаємодоповнюючих методів, зокрема педагогічного спостереження за

роботою вихователів, батьками та дітьми в різних видах діяльності; аналізу програмно-методичного забезпечення та навчальних планів вихователів дошкільних навчальних закладах; індивідуальних бесід; анкетування; створення уявних і реальних проблемних ситуацій; аналізу розв'язання ігрових завдань; бесід з дітьми, батьками та педагогами; кількісної та якісної обробки й узагальнення отриманих результатів.

Узагальнюючі результати даних констатувального етапу дослідницької роботи дали можливість виявити часткову обізнаність педагогів та батьків щодо сутності поняття «логічне мислення» та методів його ефективного виховання, а також недостатнє налагодження роботи дошкільних навчальних закладів із сім'ями з метою надання їм допомоги у процесі розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Дослідження рівня розвитку логічного мислення у старших дошкільників відбувалося за кожним із виокремлених критеріїв. Задля цього було розроблено та дібрано серію діагностувальних завдань до кожного показника.

За результатами діагностування було визначено, що дошкільникам, в основному, притаманний низький (63,6% дітей ЕГ і 62,9% дітей КГ) та задовільний (29,6% дітей ЕГ і 30,4% дітей КГ) рівні розвитку логічного мислення. Рівень вище задовільного було виявлено у 6,8% дітей ЕГ і 6,7% дітей КГ. Достатнього рівня розвитку логічного мислення у старших дошкільників не зафіксовано.

Експериментальній перевірці підлягала висунута дослідницька гіпотеза, що розвиток логічного мислення у старших дошкільників буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні *умови*: взаємозв'язок змісту пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей; наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення дітей; занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність

У відповідності до принципів системності, поетапності та послідовності експериментальна робота відбувалась упродовж кількох

взаємообумовлених і взаємодоповнюючих етапів. Було розроблено експериментальну модель розвитку логічного мислення у старших дошкільників, що відображає поетапний процес розвитку логічного мислення у старших дошкільників під впливом сукупності педагогічних умов, що обіймає чотири етапи: інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, креативно-дослідницький і оцінно-рефлексивний.

Експериментальну роботу з розвитку логічного мислення у старших дошкільників було розпочато із *консультативно-просвітницької роботи з вихователями* дошкільних навчальних закладів і реалізовано через організацію *консультаційного центру «Розвиток логічного мислення у старших дошкільників»*, мета якого полягала в усвідомленні педагогами сутності поняття «логічний розвиток у старших дошкільників»; їх підготовці до роботи за експериментальною методикою з метою розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Було проведено *роботу з батьками*, що мала за мету усунути прогалини у розвитку логічного мислення у старших дошкільників в умовах сім'ї.

Прикінцевий зріз і здійснений порівняльний аналіз рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників підтвердив, що проведена цілеспрямована педагогічна робота в експериментальних групах призвела до позитивних змін. Кількісні показники достатнього рівня розвитку логічного мислення у старших дошкільників експериментальних груп після формувального експерименту значно перевищують показники дітей контрольної групи і відповідні показники, здобуті під час констатувального етапу експерименту.

Достатнього рівня розвитку логічного мислення досягли 12,5% дітей експериментальних груп (до формувального експерименту таких дітей не виявлено; показник зріс на 12,5%). Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення зафіксовано у 57,1% дітей експериментальних груп (до формувального експерименту – 6,8%; показник зріс на 50,3%). Задовільний

рівень розвитку логічного мислення проявили 28,4% дітей експериментальних груп (до формувального експерименту – 29,6%; показник зменшився на 1,2%). На низькому рівні розвитку логічного мислення залишилося 2% дітей старшого дошкільного віку, віднесених до експериментальних груп (було – 63,6%; показник зменшився на 61,6%).

У контрольній групі достатнього рівня розвитку логічного мислення досягли 3,3% дітей (до формувального експерименту таких дітей не виявилось; показник зріс на 3,3%). Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення зафіксовано у 19,8% дітей контрольної групи (до формувального експерименту – 6,7%; показник зріс на 12,1%). Задовільний рівень розвитку логічного мислення виявлено у 50,1% дітей контрольної групи (було – 30,4%; показник зріс на 19,7%). На низькому рівні розвитку логічного мислення залишилося 26,8% дітей контрольної групи (було – 62,9%; показник зменшився на 36,1%).

Таким чином, реалізація експериментальної моделі шляхом упровадження окреслених вище педагогічних умов сприяла значному підвищенню ефективності розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Підтвердженням цього є статистичні дані, зафіксована динаміка підвищення рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників до формувального експерименту і після його завершення, а також позитивні відгуки вихователів дошкільних навчальних закладів.

ВИСНОВКИ

Дослідження присвячено проблемі розвитку логічного мислення у старших дошкільників, у якому обґрунтовано й апробовано педагогічні умови, модель і експериментальну методику їх реалізації.

1. Визначено сутність поняття «логічне мислення у старших дошкільників», під яким розуміємо процес формування логічних прийомів мислення в пізнавальній діяльності старших дошкільників для активного здобування ними знань, вміння застосовувати їх у творчому перетворенні дійсності; розвиток у них таких якостей, як уміння виділяти суть питання (висловлення), відмежовувати від неістотних деталей (абстрагування), переходити від конкретної ситуації до схематичної (створювати простішу модель), виділяти із загального твердження часткове, доходити логічних висновків з посилай і застосовувати ці висновки тощо.

2. Виявлено критерії, показники та схарактеризовано рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Уточнено зміст поняття «розумові операції», це один із способів інтелектуальної діяльності, за допомогою якого людина буде вирішувати ті чи інші завдання. Підставою для оцінки рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників було визначено гносеологічний, конструктивний, оцінно-рефлексивний і мовленнєво-мислительний критерії. Відповідно до критеріїв і показників (наявність у старших дошкільників розумових операцій: зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація, спостережливість, планування, абстрагування, конкретизація, аналіз, синтез, узагальнення; уміння складати розповіді-доведення, розповіді-порівняння, розповіді-планування, розповіді-міркування (роздуми)) розвиненість логічного мислення у старших дошкільників проявляється на достатньому, вище задовільного, задовільному і низькому рівнях.

3. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективний розвиток логічного мислення у старших дошкільників такі як:

взаємозв'язок змісту пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей; наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення у дітей; занурення дітей в активну пізнавальну діяльність.

4. Розроблено та апробовано модель та експериментальну методику розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Складовими моделі розвитку логічного мислення у дітей 5-6 років є мета, етапи роботи, форми та методи роботи, педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників, результат (рівень) розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Етапи експериментальної методики (інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, креативно-дослідницький, оцінно-рефлексивний) передбачали реалізацію педагогічних умов розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Перший етап – *інформаційно-збагачувальний* – передбачав пропедевтику розвитку логічного мислення у старших дошкільників; розвиток комунікативних умінь; підготовку до формування мисленнєвих умінь. Цей етап передбачав реалізацію педагогічної умови – взаємозв'язок змісту пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей. Провідною формою роботи виступили інтегровані заняття з різних розділів програми (ознайомлення з довкіллям, художня література, математика, музика т. ін.). Змістовий аспект передбачав використання таких методів і прийомів: індивідуальні заняття; система логічних мисленнєвих вправ і задач; кросворди, ребуси, чайнворди, лабіринти, анаграми тощо.

Метою другого етапу – *репродуктивно-діялісного* – було викликати інтерес та спрямувати діяльність дітей на розвиток у них основних розумових операцій – зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація, спостережливість, планування, абстрагування, конкретизація, аналіз, синтез, узагальнення, а також уміння складати розповіді-доведення, розповіді-порівняння, розповіді-планування та розповіді-міркування (роздуми). На цьому етапі реалізовувалась педагогічна умова – наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення у дітей.

Провідною формою роботи виступили інтегровані заняття з різних розділів програми (розвиток мовлення, математика, художня література, малювання т. ін.). Змістова лінія цього етапу полягала у застосуванні таких методів і прийомів: дидактичні ігри та вправи логіко-пізнавальної спрямованості; «мозковий штурм» тощо.

Третій етап – *креативно-дослідницький* – був спрямований на розвиток інтересу до результатів власної діяльності; розвиток уміння самостійного виконання дослідження за поданим алгоритмом дій. На цьому етапі реалізовувалася педагогічна умова – занурення дітей в активну пізнавальну діяльність. Змістова лінія полягала в застосуванні таких видів роботи: досліді з предметами і явищами; логічні задачі; складання проектів; КВК та ін.

Четвертий етап – *оцінно-рефлексивний* – мав за мету навчити дітей адекватно оцінювати власні можливості та можливості своїх однолітків і давати їм мотивовану оцінку; розвиток уміння самостійно планувати діяльність, спрямовану на розвиток логічного мислення; закріплення логічних мисленнєвих умінь.

За результатами експериментального дослідження доведено, що визначені педагогічні умови забезпечують розвиток логічного мислення у старших дошкільників. Кількісні показники рівня розвитку логічного мислення у старших дошкільників експериментальних груп після формувального експерименту значно перевищують показники дітей контрольної групи і відповідні показники, здобуті під час констатувального етапу експерименту. Кількість дітей, які досягли достатнього рівня розвитку логічного мислення збільшилася в експериментальних групах на 12,5%, рівня вище задовільного – на 50,3%. На 1,2% зменшився відсоток дітей, віднесених до задовільного та на 61,6% – до низького рівнів. У контрольних групах достатній рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників підвищився на 3,3%, рівень вище задовільного – на 12,1%, задовільний рівень – на 19,7%; низький рівень знизився на 36,1%.

Дисертаційне дослідження не є повним і завершеним розв'язанням порушеної проблеми. Зважаючи на вікові та індивідуальні особливості розвитку дошкільників, перспективною є розробка методики розвитку логічного мислення у інших вікових груп, з урахуванням виховних впливів мас-медіа та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аблова В. С. Мышление и философия / Аблова В. С. – М. : Знание, 1999. – 342 с.
2. Айзенк Г. Ю. Проверьте свои способности / Айзенк Г. Ю ; пер. с англ. – СПб. : Лань : Союз, 1996. – 159 с.
3. Актуальні проблеми практичної психології у дослідженнях студентської молоді: матеріали Всеукр. студ. наук. – практ. конф., 18 – 19 травня 2009 р., м. Черкаси / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. – Ч. 2. – 93 с.
4. Актуальные вопросы современной науки: материалы X (юбилейной) Международной научно-практической конференции / под научной ред. доктора пед. наук, профессора Г. Ф. Гребенщикова. – М. : Изд-во Перо, 2010. – 384 с.
5. Акуленко А. І. Система диференційованих вправ з логічним навантаженням як засіб розвитку логічного мислення учнів 5 – 6 класів при вивченні математики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. І. Акуленко. – К., 2000. – 19 с.
6. Алексей Михайлович Матюшкин (1927 – 2004) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.matyushkin.psyhistory.ru/
7. Англо-український та українсько-англійський словник педагогічних та психологічних термінів і понять: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. – 187 с.
8. Ахужанова С. Развитие речи дошкольников в продуктивных видах деятельности / С. Ахужанова // Дошкольное воспитание. – 1983. – № 6. – С. 34 – 36.

9. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук ; авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л. та ін. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с.
10. Балинска И. Р. Школа для веселых барабашек. Кабинет домоводства / Балинска И. Р. – Донецк : Сталкер, 1997. – 440 с.
11. Баранов С. П. Развитие логики мышления младших школьников / С. П. Баранов, Н. И. Чиркова // Начальная школа. – 2006. – № 12. – С. 22 – 25.
12. Баранов С. П. Сущность процесса обучения / С. П. Баранов. – М.: Просвещение, 1981. – 143 с.
13. Барташнікова І. А. Учись играя: тренінг інтелекту. Ігри та тести для дітей 5 – 7 років / І. А. Барташнікова, А. А. Барташніков. – Харків: Фолио, 1997. – 412 с.
14. Барташніков О. О. Інтелектуальна ігротека: метод. посібник: тренування інтелектуальних і творчих здібностей дітей 6 років. Рівень 1 / О. О. Барташніков, І. А. Барташнікова. – Львів: Оксарт, 1996. – 48 с.
15. Барташнікова І. А. Розвиток наочно-образного та логічного мислення у дітей 5 – 7 років / Барташнікова І. А., Барташніков О. О. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 80 с.
16. Барташнікова І. А. Розвиток наочно-образного та логічного мислення у дітей 5 – 6 років: навчальний посібник / І. А. Барташнікова – 2-е вид., переробл. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 72 с.
17. Барташнікова І. А. Як визначити розумовий рівень розвитку дитини? / І. А. Барташнікова, О. О. Барташніков. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 72 с.
18. Бахметьев А. Очумелые ручки / А. Бахметьев, Т. Кизяков. – М.: РОСМЕН, 1997. – 94 с.
19. Бейлін М. В. Основи наукових досліджень: навч. – метод. посіб. /

- М. В. Бейлін. – Х. : Видавництво ХДАФК, 2012. – 184 с.
20. Белоус В. П. Значение условности в формировании способов логического мышления у дошкольников / В. П. Белоус // Вопросы психологии. – 1978. – № 4. – С. 36 – 46.
21. Белошистая А. В. Развитие логического и алгоритмического мышления младшего школьника / А. В. Белошистая, В. В. Левитес // Начальная школа плюс до и после: научно-методический и психолого-педагогический журнал. – 2006. – № 9. – С. 15 – 22.
22. Блонский П. П. Избранные педагогические произведения / П. П. Блонский ; редкол. Б. П. Есипов, Ф. Ф. Королев, С. А. Фрумов ; сост. Н. И. Блонская, А. Д. Сергеева. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – Гл. IV. – 219 с.
23. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2011. – 704 с.
24. Богуш. А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи / А. М. Богуш, Н. І. Луцан. – К. : Видавничий дім „Слово”, 2008. – 256 с.
25. Бондаренко Л. И. Основные этапы становления сознания: логическое и историческое в генезисе сознания / Бондаренко Л. И. – Киев, 1997. – 200 с.
26. Бондаренко Л. И. У истоков логического мышления / Л. И. Бондаренко. – М. : Знание, 1985. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Философия»; № 7).
27. Бральчук М. Ігрова скарбничка. Дидактичні ігри для дошкільників / М. Бральчук, О. Новицька, Т. Янковська. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 44 с.
28. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта / А. В. Брушлинский. – Москва : Институт психологии РАН, 1994. –

- 109 с.
29. Бугрименко Е. А. Психологические условия организации контроля и самоконтроля у дошкольников: автореф. дис. на соиск ученой степени канд. психол. наук. / Е. А. Бугрименко. – М., 1981. – 17 с.
  30. Бунець О. Так чи не так? / Олег Бунець. – К. : Веселка, 1979. – 16 с.
  31. Бурлаков Ю. А. Механизмы речи и мышления: учебно-методическое пособие / Ю. А. Бурлаков. – М. : Изд-во МГУ, 1995. -64 с.
  32. Бурно М. Е. Клиническая психотерапия / М. Е. Бурно. – М.: Академический Проект, ОППЛ, 2000. – 719 с.
  33. Бутрім В. Логіка – молодшим школярам: дидактичні матеріали з курсу логіки / Валентина Бутрім // Початкова освіта. – 2005. – № 21 (червень). – С. 4 – 47.
  34. Бутрім В. Розвиток логічного мислення школярів на уроках математики / Валентина Бутрім // Початкова освіта. – 2006. – № 15. – Вкл. – С. 1 – 11.
  35. Валлон А. От действия к мышлению / А. Валлон. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 238 с.
  36. Василь Тесля. Складаночка. Розвивальні ігри. Комплект № 1 (ігри 1 – 6) / Василь Тесля. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 8 с.
  37. Василь Тесля. Складаночка. Розвивальні ігри. Комплект № 2 (ігри 7 – 12) / Василь Тесля. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 8 с.
  38. Василь Тесля. Складаночка. Розвивальні ігри. Комплект № 3 (ігри 13 – 18) / Василь Тесля. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 8 с.
  39. Василь Тесля. Складаночка. Розвивальні ігри. Комплект № 4 (ігри 19 – 24) / Василь Тесля. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 8 с.
  40. Веккер Л. М. Психика и реальность : единая теория психических

- процессов / Л. М. Веккер. – М. : Смысл, 1998. – 344 с.
41. Веклерова Х. М. Формирование логических структур у старших дошкольников: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. психол. наук / Х. М. Веклерова. – М., 1974. – 18 с.
  42. Венгер А. А. К вопросу о формировании причинного мышления у детей дошкольного возраста / А. А. Венгер // Доклады АПН РСФСР. – 1957. – № 4. – С. 85 – 89.
  43. Венгер Л. Развитие внимания, памяти и воображения в дошкольном возрасте / Л. Венгер, В. Мухина // Дошкольное воспитание. – 1974. – № 12. – С. 24 – 30.
  44. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Г. Видра. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 112 с.
  45. Вікова психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.
  46. Возрастная и педагогическая психология / под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1973. – 288 с.
  47. Волошенко О. В. Чи готова дитина до школи?: комплекс методик для індивідуального обстеження рівня підготовленості дітей до школи [Електронний ресурс] / О. В. Волошенко, Л. Т. Семиліт. – Черкаси, 2001. – Режим доступу: http://oipopp.ed-sp.net/metod/289/289_1.doc
  48. Воробьева Л. И. Дидактические условия формирования интеллектуальных умений студентов педвузов: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Воробьева Л. И. – М. , 1990. – 280 с.
  49. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л. С. Выготский // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С. 62 – 68.
  50. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь: Проблемы психического развития ребенка /

- Л. С. Выготский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 519 с.
51. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л.С. Выготский // Собрание сочинений: в 6 томах. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – 273 с.
52. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М. : Изд-во ЭКСМО, 2004. – 1136 с.
53. Выготский Л. С. Развитие высших психологических функций / Л. С. Выготский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 500 с.
54. Гаврилина С. Е. Математика система тестов для детей 5 – 7 лет / С. Е. Гаврилина. – М. : Изд-во: «Мозаика-синтез», 2011. – 108 с.
55. Гавриш А. Л. Роль и место упражнений в развитии самостоятельности мышления учащихся: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук / А. Л. Гавриш. – Душанбе , 1973. – 21 с.
56. Гавриш Н. В. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку: навч. – метод. посібник / Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 276 с.
57. Гагаріна Н. П. Різнокольоровий світ творчості: навчально-методичний посібник / Н. П. Гагаріна. – Кіровоград : Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2012. – 52 с.
58. Гайдаржи Г. Х. Развитие логического мышления / Г. Х. Гайдаржи, С. В. Ильченко // Начальная школа. – 2003. – № 5. – С. 93 – 97.
59. Гайштут А. Упражнения по развитию логического мышления: логическая мозаика / Гайштут Александр. – К. , 1994. – 65 с.
60. Гайштут О. Сходінками до розвитку уваги, пам'яті, логіки / О. Гайштут // Початкова школа. – 2005. – № 2. – С. 46 – 55.
61. Гальперин П. Я. К анализу теории Ж. Пиаже о развитии детского мышления [Послесловие к книге Ж. Флейвелла «Генетическая психология Ж. Пиаже» (пер. с англ.)] / П. Я. Гальперин, Д. Б. Эльконин. – М. : Просвещение, 1967. – 623 с.
62. Гальперин П. Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка /

- П. Я. Гальперин // Вопросы психологии. – 1969. – № 1. – С 15 – 26.
63. Гальперин П. Я. Метод «срезов» и метод поэтапного формирования в исследовании детского мышления / П. Я. Гальперин // Вопросы психологии. – 1966. – № 4. – С. 134.
64. Гальперин П. Я. Основные результаты исследований по проблеме «Формирование умственных действий и понятий»: автореф. дис. на соиск. ученой степени д-ра пед. наук / Гальперин П. Я. – М., 1965. – 36 с.
65. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий / Гальперин П. Я. // Исследования мышления в советской психологии. – М.: Наука, 1966. – С. 236 – 277.
66. Гальперин П. Я. Развитие исследований по формированию умственных действий / Гальперин П. Я. // Психологическая наука в СССР. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – Т. 1. – С. 441 – 466.
67. Гальперин П. Я. Управление процессом учения / П. Я. Гальперин // Новые исследования в педагогических науках. – М.: Просвещение, 1965. – Т. 4. – С. 15 – 21.
68. Гетменова А. Д. Логика: учебник / А. Д. Гетменова. – М.: Новая школа, 1995. – 416 с.
69. Гильберт Д. Основания математики: логические исчисления и формализация арифметики / Д. Гильберт, П. Бернайс; под ред. С. И. Адяна. – М., 1982. – 652 с.
70. Гісь О. В Країні Міркувань: посібн. з розвитку логічного і творчого мислення для 1 – 4 кл. / Гісь Ольга, Яцків Олесь. – Львів: Світ, 2001. – 272 с.
71. Голян Л. Мовленнєве спілкування. Старша група. Методичне забезпечення базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / Голян Людмила. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 112 с.

72. Голян Л. Слово до слова – буде розмова. Хрестоматія. Старша група / Голян Людмила, Якименко Світлана. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 168 с.
73. Горішки для розуму. Логічні завдання. 4 / укл. І. Єфімова. – Х. : Торсінг плюс, 2010. – 64 с.
74. Горский Д. П. Вопросы абстракции и образование понятий / Д. П. Горский. – М. : Издательство академии наук СССР, 1961. – 352 с.
75. Гостевич Т. В. Методика формування логічних структур у школьників в досистематическому курсі математики: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Т. В. Гостевич. – Могилев, 2003. – 19 с.
76. Грушко О. Плекаймо критичність мислення / О. Грушко // Дошкільне виховання. – 2009. – № 3. – С. 9 – 11.
77. Давайте поиграем. Математические игры для детей 5 – 6 лет / под ред. Столяра А. А. – М. : Просвещение, 1991. – 86 с.
78. Давыдов В. В. Виды общения в обучении / В. В. Давыдов. – М. : Педагогика, 1992. – 123 с.
79. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: [опыт теоретического и экспериментального психологического исследования] / В. В. Давыдов. – М. : Педагогика, 1986. – 240 с.
80. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов // Межд. Асоц. «Развивающее обучение». – М. : Интор, 1996. – 544 с.
81. Джеджелей О. В. Помогайка: книга для взрослых и детей / худож. В. Сергеев. – М. : АО «Столетие», 1994. – 192 с., ил.
82. Дитина замовляє розвиток: з досвіду роботи дошкільного навчального закладу № 43, м. Кіровограда: навчально-методичний посібник. – Кіровоград: Видавництво КОППО імені Василя Сухомлинського, 2011. – 68 с.

83. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленька [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
84. Доналдсон М. Мыслительная деятельность детей / М. Доналдсон ; под ред. В. И. Лубовского ; пер. с англ. – М. : Педагогика, 1985. – 192 с.
85. Дружинин В. Н. Психология интеллекта / В. Н. Дружинин // Педагогика. – 1998. – № 2. – С. 32 – 38.
86. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб., 2002. – 368 с.
87. Друзь Б. Н. Упражнения для развития логического мышления учащихся / Б. Н. Друзь // Початкова школа. – 1972. – № 4. – С. 31 – 35.
88. Друзь Ю. Позитивна мотивація як умова успішної навчально-ігрової діяльності студентів / Ю. Друзь // Рідна школа. – 2000. – № 7. – С. 56 – 57.
89. Дубинка М. Подорожі до джерел думки і слова / М. Дубинка // Дошкільне виховання. – 1998. – № 7. – С. 22 – 23.
90. Дубравська Д. М. Основи психології: навч. посібник / Д. М. Дубравська. – Львів : Світ, 2001. – 280 с.
91. Дудко Л. Розв'язування текстових задач / Л. Дудко, В. Московченко // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 16 – 18.
92. Дудко Л. Складання і розв'язування задач з логічним навантаженням (3 та 4 класи) / Л. Дудко, В. Московченко // Початкова школа. – 2005. – № 2. – С. 15 – 18.
93. Думати, мислити, дивуватись: Працюємо за В. Сухомлинським (ранній вік) / упор. Т. Вороніна. – К. : Шкільний світ, 2008. – 112 с.

94. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навчальний посібник / Т. В. Дуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 392 с.
95. Дьон Д. Психология и педагогика мышления / Д. Дьон ; пер. с англ. Н. М. Никольской. – М. : Совершенство, 1997. – 208 с.
96. Егорина В. С. Формирование логического мышления младших школьников в процессе обучения: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / В. С. Егорина. – Брянск, 2001. – 21 с.
97. Експериментальні педагогічні дослідження в закладах освіти міста Києва: інформаційний збірник / під заг. ред. Жебровського Б. М., Ващенко Л. М. – К. : Школяр, 1998. – 45 с.
98. Енгельс Ф. Анти-Дюрінг / Ф. Енгельс. – М. : Политиздат, 1978. – 257 с.
99. Жалдак Н. Н. Развитие логического мышления у младших школьников / Н. Н. Жалдак // Начальная школа. – № 7. – С. 77 – 82.
100. Желтухина В. Н. Мы учимся мыслить и радоваться этому / В. Н. Желтухина // Начальная школа. – 2000. – № 2. – С. 79 – 82.
101. Жигірь В. І. Професійна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Жигірь, О. А. Чернега. – К. : Кондор, 2012. – 338 с.
102. Жиденко Н. І. Розвиток логічного мислення учнів початкових класів на позакласних заняттях із математики / Н. І. Жиденко // Початкове навчання та виховання. – 2007. – № 13. – С. 2.
103. Жинеренко И. К. Логическое мышление детей 7 – 10 лет и его развитие / И. К. Жинеренко // Вестник Омского университета. – 1997. – Вып. 2. – С. 98 – 100.
104. Жир Н. Дитина і навколишній світ. Людина і суспільство. Старша група / Жир Наталія. – Тернопіль Навчальна книга – Богдан, 2010. – 44 с.
105. Жосан О. Е. Планування діяльності загальноосвітнього навчального закладу: [навч. – метод. посіб. для системи післядипл. освіти] /

- О. Е. Жосан. – Кіровоград : Вид-во КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2012. – 152 с.
106. Жукова С. Розвиток логічного мислення учнів початкових класів шляхом вивчення формальної логіки / С. Жукова // Початкова школа. – 2001. – № 2. – С. 47 – 52.
107. З досвіду роботи В. О. Сухомлинського: розвиток мислення дитини // Вісник наук. лабораторії В. О. Сухомлинського і школа ХХІ ст. / за ред. В. Г. Кузя. – Умань : АЛМІ, 2009. – Випуск VIII. – С. 49 – 56.
108. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук [та ін.]. – К. : Каравела, 2011. – 464 с.
109. Задесенець М. П. Вікові особливості розвитку дітей і формування їх особистості / М. П. Задесенець. – К. : Вища школа, 1978. – 264 с.
110. Зак А. З. Различия в мышлении детей: учеб. – метод. пособие / А. З. Зак ; Рос. открытый ун-т. – М. : [б. и.], 1992. – 128 с.
111. Занков Л. В. Избранные педагогические труды / Л. В. Занков. – М. : Педагогика, 1990. – 418 с.
112. Запорожец А. В. Развитие логического мышления у детей дошкольного возраста / А. В. Запорожец // Вопросы психологии детей дошкольного возраста. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – С. 81 – 92.
113. Запорожец А. В. Развитие рассуждений у ребенка младшего возраста / А. В. Запорожец, Г. Д. Луков // Научные записки Харьковского гос. пед. института (Про розвиток міркування у дитини молодшого віку. – 1941. – Т. VI.
114. Зимин П. П. Вопросы психологии мышления в трудах классиков русской философии XIX в. / П. П. Зимин. – Ташкент : Изд-во «ФАН», 1966. – 292 с.
115. Иванов Е. А. Логика: учебник / Е. А. Иванов. – М. : Издательство БЕК, 1998. – 309 с.

116. Ивлев Ю. В. Учебник логики: Семестровый курс: учебник / Ю. В. Ивлев. – М. : Дело, 2003. – 208 с.
117. Игры и упражнения по развитию умственных способностей у детей дошкольного возраста: кн. для воспитателя дет. сада / Л. А. Венгер, О. М. Дьяченко, Р. И. Говорова, Л. И. Цеханская ; сост. Л. А. Венгер, О. М. Дьяченко. – М. : Просвещение, 1989. – 127 с.: ил.
118. Инельдер Б. Применение генетического метода в экспериментальной психологии / Б. Инельдер // XVIII Международный психологический конгресс, (4–11 августа 1966 года, Москва). – М. : Наука, 1969. – С. 197–201.
119. Иванова І. П. Індивідуальні відмінності в мислительних процесах / Иванова І. П. // Початкова школа. – 1985. – № 3. – С. 49–53.
120. Івін О. А. Логіка: експеримент. навч. посібник для факультативних курсів / О. А. Івін. – К. : Арт Ек, 1996. – 232 с.
121. Ідеї К. Д. Ушинського в контексті сучасної педагогічної науки та освіти: 1991–2009 рр. (до 185-річчя від дня народження): біобібліогр. покажч. / Нац. акад. пед. наук України, Держ. науково-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – О. : Черкасов М. П., 2010. – 124 с.
122. Изюмченко Л. Вчимося мислити логічно / Л. Изюмченко // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 14–16.
123. Інтелектуальний тренінг школярів: метод. матеріали. – Луцьк, 1995. – 17 с.
124. Кабанова-Меллер Е. Н. Психология формирования знаний и навыков у школьников: проблема приемов умственной деятельности / Е. Н. Кабанова-Меллер. – М. : АПН РСФСР, 1962. – 367 с.
125. Кабанова-Меллер Е. Н. Учебная деятельность и развивающее обучение / Е. Н. Кабанова-Меллер. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
126. Кагальняк А. Развивать мышление детей / А. Кагальняк // Дошкольное воспитание. – 1963. – № 1. – С. 63–65.

127. Калмыкова З. И. Психологические принципы развивающего обучения / З. И. Калмыкова. – М. : Знание, 1979. – 212 с.
128. Кальба Я. Психологія мас: навчальний посібник / Ярослава Кальба. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 208 с.
129. Камалова Т. К. Логические упражнения: [задания для учащихся 1 – 3 классов] / Т. К. Камалова, И. Л. Никольская. – М. : НИИ СиМО АПН СРСР, 1980. – 26 с.
130. Карпенко Н. В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Карпенко. – К. : Каравела, 2010. – 247 с.
131. Карпов Ю. В. Критерии интеллектуального развития детей / Ю. В. Карпов, Н. Ф. Талызина // Вопросы психологи. – 1985. – № 2. – С. 17 – 26.
132. Карпова С. Н. Игра и нравственное развитие дошкольников / С. Н. Карпова, Л. Г. Лысюк. – М. : Издательство Московского университета, 1988. – 104 с.
133. Кириллов В. И. Логика: [уч. для юрид. вузов и фак.] / В. И. Кириллов, А. А. Старченко. – М. : Высшая школа, 1982. – 263 с.
134. Кириллова О. С. Педагогические условия активизации художественно-познавательной деятельности студентов на занятиях по книжной графике (На примере художественно-графических факультетов педагогических вузов): дис.... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Кириллова Ольга Сергеевна. – Москва , 2004. – 211 с.
135. Ковалёва Н. А. Подготовка студентов к обучению технике чтения детей 6 – 7 лет: дис... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Ковалёва Наталья Александровна. – Одесса , 2000. – 218 с.
136. Колмакова Н. А. Формирование готовности студентов педвуза к развитию логического мышления младших школьников (на примере математических дисциплин): дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.08 / Колмакова Надежда Афанасьевна. – Шадринск, 2000. – 230 с.

137. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 720 с.
138. Кондорсэ Ж. А. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума / Кондорсэ Ж. А. – М. : Соцэкгиз, 1936. – 264 с.
139. Кондратова В. В. Чарівний світ мистецтва. Завдання з мистецтва для учнів 1 класу / В. В. Кондратова, О. В. Калашнікова, І. М. Гриценко. – Кіровоград : Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2010. – 76 с.
140. Копець Л. В. Класичні експерименти в психології: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Копець. – К. : Києво-Могилянська академія, 2010. – 283 с.
141. Коротун І. В. Упровадження методу шести капелюхів мислення в роботі вчителя початкових класів / І. В. Коротун // Початкове навчання та виховання. – 2011. – № 1. – С. 2 – 5.
142. Косма Т. В. Мислення учнів молодшого шкільного віку / Т. В. Косма. – К. : Радянська школа, 1968. – 206 с.
143. Костюк В. И. Методология научного исследования / В. И. Костюк. – Киев; 1976. – 179 с.
144. Котетешвили Н. В. Сенсорно-мнемические задачи и индивидуально-личностные особенности / Н. В. Котетешвили // Психологический журнал. – 1997. – № 5. – С. 27 – 31.
145. Кошова А. Урок логіки у 2 класі / А. Кошова // Початкова школа. – 2003. – № 12. – С. 25 – 27.
146. Кравцова Е. Е. Разбуди в ребенке волшебника: кн. для воспитателя детского сада и родителей / Е. Е. Кравцова. – М. : Просвещение, 1996. – 160 с.
147. Краевский В. В. Проблемы научного обоснования обучения: [методологический анализ] / В. В. Краевский. – М. : Педагогіка, 1977. – 264 с.

148. Крамаренко В. Ю. Интеллект человека / В. Ю. Крамаренко, В. Е. Никитин, Г. Г. Андреев. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1990. – 184 с.
149. Крутецкий В. Д. Любознательность: педагогическая энциклопедия: в 4-х т. / В. Д. Крутецкий. – М. , 1965. – Т. 2. – 696 с.
150. Крутецкий В. Д. Психология математических способностей / В. Д. Крутецкий. – М. : Просвещение, 1968. – 432 с.
151. Крэйг Г. Психология развития / Г. Крэйг. – СПб. : Изд-во Питер, 2000. – 992 с.
152. Кудрина Т. С. Развитие логического мышления в диалоге: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. психол. наук / Т. С. Кудрина. – М. , 1987. – 20 с.
153. Кудрявцева Е. А. Педагогические условия обучения старших дошкольников сравнению: автореф. дис. на соиск. ученой степени д-ра. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Е. А. Кудрявцева. – Одесса , 1993. – 51 с.
154. Кузьменко В. Мислення / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 1997. – № 9. – С. 18 – 21.
155. Кулачківська С. Є. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку) / С. Є. Кулачківська, С. О. Ладивір. – К. : Нора-прінт, 1996. – 108 с.
156. Курбело В. Ф. Соотношение логических приемов мышления в обучении: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. психол. наук / В. Ф. Курбело. – М. , 1990. – 19 с.
157. Кутьина Е. В. Влияние решения задач разными способами на развитие логического мышления учащихся начальной школы [Электронный ресурс] / Е. В. Кутьина // Режим доступа: <http://findiplom.com/works/4983/?bxaajaxid=41d5a4805b538219f31483078269cf4a>.
158. Кучай А. І. Розвиток базових якостей дітей старшого дошкільного віку,

- через твори В. О. Сухомлинського / А. І. Кучай. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2009. – 270 с.
159. Кучинский Г. М. Диалог в процессе решения мыслительных задач: автореф. дис. на соиск. ученой степ. канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / Г. М. Кучинский. – М. , 1980. – 24 с.
160. Ладенко И. С. Интеллект и логика / И. С. Ладенко. – Красноярськ: Изд-во Красноярського университета, 1985. – 145 с.
161. Лебеда Н. А. Використання елементів навчального розвивального курсу «Логіки світу» у всебічному розвитку дитини / Н. А. Лебеда // БВДС. – 2005. – № 17 – 18. – С. 1 – 35.
162. Лебідь Г. В. Дослідження особливостей мислення молодших школярів / Г. В. Лебідь, Р. М. Хмурич // Початкова школа. – 1996. – № 4. – С. 7 – 9.
163. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление: 1930 / Л. Леви-Брюль. – М. : Книга по Требованию, 2012. – 533 с.
164. Лейтес Н. С. Способности и одаренность в детские годы / Н. С. Лейтес. – М. : Знание, 1984. – 79 с.
165. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1975. – 303 с.
166. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: [в 2 т.] / А.Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 1. – 116 с.
167. Леонтьев А. Н. Об историческом подходе к изучению психики человека / А. Н. Леонтьев // Проблемы развития психики. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1959. – С. 267 – 319.
168. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – 4-е изд. М. : МГУ, 1981. – 584 с.
169. Лич П. Младенец и ребенок: От рождения до пяти лет / П. Лич ; пер. с англ. – Красноярск : Кн. изд-во, 1992. – 368 с.
170. Логика / С. Е. Гаврилина, Н. Л. Кутявина, И. Г. Топоркова, С. В. Щербинина. – М. : Эксмо, 2005. – 64 с.

171. Логіко-математична діяльність. Старша група / упор. О. В. Бороздіна, А.В. Яковлева. – Тернопіль : Навчальна книга, 2010. – 120 с.
172. Лопатина А. Азбука мудрости / А. Лопатина, М. Скребцова. – М. : Сфера, 1999. – 576 с.
173. Лошкарева Н. А. Формирование общих учебных умений и навыков у учащихся средней школы: автореф. дис. на соиск. ученой степени докт. пед. наук / Н. А. Лошкарева. – М. , 1982. – 22 с.
174. Лурия А. Р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.koob.ru/luria/#books>
175. Люблинская А. А. Детская психология: учебное пособие для студентов педагогических ин-тов [Электронный ресурс] / А. А. Люблинская. – М. : Просвещение, 1971. – Режим доступа: <http://www.detskiysad.ru/ped/psihologiya54.html>
176. Любченко И. И. Развитие логического мышления у старших дошкольников / И. И. Любченко // Материалы X (юбилейной) Международной научно-практической конференции, (30 декабря 2010 г.) / под научной ред. доктора пед. наук, проф. Г. В. Гребенщикова. – М. : Изд-во Перо, 2010. – С. 227-232.
177. Любченко І. І. До проблеми розвитку логічного мислення у дитинстві: змістовий аспект / І. І. Любченко // Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки. – Черкаси , 2011. – Вип. 196. – С. 100-103.
178. Любченко І. І. Педагогічні засади розвитку логічного мислення у старших дошкільників, інноваційні підходи виконання концепції розвитку дошкільної освіти 2010 – 2016 р. : навчально-метод. посібник для вихователів, студентів вищих навчальних закладів, батьків / І. І. Любченко. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2011. – 134 с.
179. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення у старших дошкільників: до постановки проблеми / І. І. Любченко // Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки. – Черкаси , 2010. – Вип. 186. – С. 82-85.

180. Любченко И. И. К проблеме развития логического мышления / И. И. Любченко // Парадигмы современной науки : материалы III междунар. науч. конф. молодых ученых, (30 мая 2011 г.). – Караганда : Центр гуманитарных исследований «Тезис», 2011. – С. 75-79.
181. Любченко И. И. Логическое мышление как неотъемлемый аспект развития ребенка в современном обществе / И. И. Любченко // IX Miedzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji «Nauka i inowacja – 2013» Volume 10. Pedagogiczne nauki. – Przemysl : Nauka i studia, 2013. – S. 47-49.
182. Любченко И. И. Логическое мышление как неотъемлемый аспект развития ребенка в современном обществе / И. И. Любченко // Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы. – 2014. – № 1. – С. 59-62.
183. Любченко И. И. Развитие логического мышления у старших дошкольников: к постановке проблемы / И. И. Любченко // Новейшие достижения европейской науки : материалы IX международной научно-практической конференции, (17-25 июня 2013 г.). Том 11. Педагогічні науки. – Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2013. – С. 16-18.
184. Любченко І. І. Використання ТРВЗ у роботі з дітьми раннього віку / Інна Любченко // Інноваційна діяльність педагога в сучасному освітньому просторі : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, (м. Умань, 28 листопада 2012 р.). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 38-41.
185. Любченко І. І. До проблеми розвитку логічного мислення старших дошкільників / Інна Любченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол.: Побірченко Н. С. (та ін). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2009. – Випуск 30. – С. 121-125.
186. Любченко І. І. Дошкільне дитинство – період розвитку логічного

- мислення / Інна Любченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол.: Побірченко Н. С. (та ін). – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Випуск 45. – С. 171-179.
187. Любченко І. І. Екологічне виховання за творчою спадщиною В. О. Сухомлинського / І. І. Любченко // Вплив навколишнього середовища на формування особистості : матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих учених та студентів, (м. Умань, 16 квітня 2014 р.) / ред. кол.: О. В. Чепка [та ін.]. – Умань : Алмі, 2014. – С. 71-73.
188. Любченко І. І. Інноваційні підходи до розвитку логічного мислення у дітей / Інна Любченко // Інноваційна діяльність педагога в сучасному освітньому просторі : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, (м. Умань, 30 жовтня 2013 р.). – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – С. 124-126.
189. Любченко І. І. Інноваційні підходи до розвитку логічного мислення у дітей / І. І. Любченко // *Materiały IX mezinárodní vědecko-praktická conference «Efektivní nastroje moderní vědy – 2013»*. Díl 22. Pedagogika. – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2013. – S. 64-66.
190. Любченко І. І. Інноваційні технології навчання: минуле та сучасність / І. І. Любченко // *Методичні аспекти інклюзивної педагогіки : матеріали регіонального семінару, (м. Умань, 14 травня 2014 р.)* / ред. кол.: І. І. Демченко [та ін.]. – Умань : Алмі, 2014. – С. 45-48
191. Любченко І. І. Логічне мислення як невід'ємний аспект розвитку дитини у сучасному соціумі / Інна Любченко // *Вісник інституту розвитку дитини (додаток): методичні та практичні матеріали.* – Київ , 2012. – Вип. 3. – С. 255-257.
192. Любченко І. І. Нетрадиційна народна медицина – здорове майбутнє українців / І. І. Любченко // *Здоров'я дитини – основа майбутнього*

- життя людини : матеріали всеукраїнської наукової конференції, (м. Умань, 17 квітня 2013 р.). – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – С. 92-95.
193. Любченко І. І. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні / І. І. Любченко // Сучасні тенденції розвитку корекційної освіти в Україні : матеріали регіонального науково-практичного семінару, (м. Умань, 28 лютого 2014 р.) / ред. кол.: О. В. Чепка [та ін.]. – Умань : Алмі, 2014. – С. 31-33.
194. Любченко І. І. Організація здоров'язберігаючих технологій освітньо-виховного процесу на засадах особистісно-орієнтованого підходу до дітей / І. І. Любченко // Здоров'язберігаючі основи формування майбутнього громадянина України : матеріали міжвузівської студентської науково-практичної конференції, (м. Умань, 26 квітня 2012 р.) / ред. кол.: О. В. Чепка [та ін.]. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – С. 52-54.
195. Любченко І. І. Особливості розвитку логічного мислення у початковій ланці шкільництва / І. І. Любченко // Збірник наукових праць Харківського педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Теорія та методика навчання та виховання» : зб. наук. пр. / за заг. редакцією член-кор. НАПН України А. В. Троцько. – Харків : ХНПУ, 2011. – Вип. 30. – С. 79-86.
196. Любченко І. І. Педагогічні засади розвитку логічного мислення в старших дошкільників / Інна Любченко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред.: Мартинюк М. Т. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2010. – Ч. I. – С. 166-171.
197. Любченко І. І. Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників / І. І. Любченко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла

- Тичини / гол. ред.: Мартинюк М. Т. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – Ч. 3. – С. 146-152.
198. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення в початковій ланці освіти / І. І. Любченко // Наступність у навчально-виховній роботі суміжних ланок освіти: дошкільної та початкової : матеріали міжвузівської науково-методичної конференції студентів, аспірантів, молодих науковців, (м. Умань, 23 квітня 2008 р.) / гол. ред. Чепка О. В. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2008. – С. 48-55.
199. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення у старших дошкільників, інноваційні підходи виконання концепції розвитку дошкільної освіти 2010–2016 р. : навчально-метод. посібник для вихователів, студентів вищих навчальних закладів, батьків / І. І. Любченко. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2011. – 134 с.
200. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення у старших дошкільників: запорука успішного навчання і виховання / І. І. Любченко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред.: Мартинюк М. Т. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2010. – Ч. 4. – С. 158-163.
201. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення у старших дошкільників / І. І. Любченко // Наукові обрії – 2011 : збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, (17 липня 2011 р.). – Миколаїв : Барви України, 2011. – С. 40-43.
202. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення, якодин із аспектів гуманного виховання старших дошкільників / Інна Любченко // Гуманне виховання як формуюча складова сучасного змісту освіти : матеріали міжвузівської науково-методичної конференції, (м. Умань, 4 квітня 2012 р.). – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – С. 137-139.
203. Майрук Михайло. Цікавинки від Алінки. Загадки, прислів'я та

- приказки, скоромовки в дитячому садку / Михайло Майрук. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 96 с.
204. Максаков А. И. Учите играя: игры и упражнения со звучащим словом / А. И. Максаков, Г. А. Тумакова. – М. : Просвещение, 1983. – 144 с.
205. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.
206. Максименко С. Д. Индивидуальные особенности мышления ребенка / С. Д. Максименко. – К. : Товариство «Знання» Української РСР, 1977. – 50 с.
207. Маланюк Е. П. О формировании логической грамотности школьника / Е. П. Маланюк, М. П. Маланюк // Советская педагогика. – 1979. – № 7. – С. 69 – 74.
208. Маланюк Е. П. Формирование логической грамотности учащихся 1 – 5 классов в процессе обучения математике: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Е. П. Маланюк. – К. , 1979. – 24 с.
209. Матвеева А. С. Развитие логического и образного мышления учащихся в процессе обучения лексической синонимии в 4 классе коррекционной школы: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения» / А. С. Матвеева. – Самара, 2003. – 17 с.
210. Материали 9-ой международной научно-практической конференции «Новейшие достижения европейской науки». – Том 11. Педагогические науки. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2013. – 88 с.
211. Мацько Н. Уява, фантазія, мислення / Н. Мацько // Дошкільне виховання. – 1993. – № 1. – С. 18 – 19.
212. Мелешко В. Формування логічних умінь як компонента алгоритмічної культури молодшого школяра / В. Мелешко, Ю. Мельник // Початкова школа. – 2006. – № 11. – С. 55 – 58.

213. Мельник Н. В. Развитие логического мышления при изучении математики / Н. В. Мельник // Начальная школа. – 1997. – № 5. – С. 63 – 66.
214. Мельник О. Інтелектуальна гра з логіки / О. Мельник // Початкова школа. – 2006. – № 11. – С. 27 – 32.
215. Мельниченко Г. В. Педагогічні засади модельної технології навчання у формуванні професійної компетенції майбутніх учителів англійської мови і літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. В. Мельниченко. – Одеса, 2004. – 273 с.
216. Мендельсон Э. Введение в математическую логику / Э. Мендельсон. – М. : Наука, 1970. – 320 с.
217. Менчинская Н. А. Обучение и умственное развитие / Н. А. Менчинская // Обучение и развитие. – М. : Просвещение, 1966. – 230 с.
218. Менчинская Н. А. Проблемы учения и умственного развития школьника: избранные психологические труды / Н. А. Менчинская. – М. : Педагогика, 1989. – 224 с.
219. Менчинская Н. А. Психическое развитие ребенка от рождения до 10 лет / Н. А. Менчинская. – М. : Институт практической психологии, 1996. – 185 с.
220. Менчинская Н. А. Психология усвоения знаний в школе / Н. А. Менчинская, Н. Д. Богоявленский. – М. : Издво АПН РСФСР, 1959. – 347 с.
221. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. кер. проекту: В. О. Огнев'юк; наук. ред. Н. В. Кудикіна, В. У. Кузьменко [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-е вид., доопр. та доп. – К. : Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 400 с.

222. Методы логических исследований: сборник / АН ГССР, Ин-т философии ; [отв. ред. З. Н. Микеладзе]. – Тбилиси : Изд-во «Мецниереба», 1987. – 151 с.
223. Мислення дитини / упоряд.: С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. – К. : Главник, 2004. – 112 с.
224. Мислення. Словничок психолога / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 1997. – № 9. – С. 18.
225. Митник О. Курс «Логіка» в системі загальної середньої освіти: програма, календарне планування, методичний інструментарій, поняттєвий апарат / О. Митник // Початкова школа. – 2007. – № 10. – С. 29 – 36.
226. Митник О. Логіка у 4 класі: методичні рекомендації / О. Митник // Початкова школа. – 2005. – № 2. – С. 18 – 24.
227. Митник О. Логіка як навчальний предмет освітнього проекту «Перспективна освіта» / Олександр Митник // Початкова школа. – 2005. – № 7. – С. 57 – 59.
228. Михайлова З. А. Игровые занимательные задачи для дошкольников / З. А. Михайлова. – М. : Просвещение, 1985. – 95 с.
229. Михайлова Н. Н. Становление системы развития логического мышления младших школьников в процессе обучения математике в истории российского образования (XIX–XX вв.): дис... кандидата пед. наук: 13.00.01, 13.00.02 / Михайлова Наталья Николаевна. – Курск, 2003. – 190 с.
230. Мобільність, креативність, творчість. Освітня лінія «Дитина у природному довкіллі» посіб. для вихователя дошк. навч. закл. / [упорядкув. І. О. Антонюк ; голов. ред. Богдан Будний]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 128 с.
231. Мозгова В. Логіка: граємось, навчаємось, творимо / В. Мозгова // Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-

- виховного процесу в закладах освіти Київщини в 2003 – 2004 н.р.] / за заг. ред. Н. І. Клокар. – Біла Церква : КОІПОПК, 2003. – С. 416 – 434.
232. Морозова Е. В. Формирование готовности школьников к развитию логического мышления и рефлексии: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Морозова Елена Валентиновна. – Смоленск , 2002. – 181 с.
233. Музика Ю. О. Гра як засіб розвитку логічного мислення молодших школярів / Ю. О. Музика // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса , 2005. – № 9 – 10. – С. 87 – 92.
234. Музика Ю. О. Діагностика рівнів готовності майбутніх учителів до формування логічного мислення молодших школярів / Ю. О. Музика // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. пр. – Рівне , 2007. – № 36. – С. 145 – 148.
235. Музика Ю. О. До питання щодо формування логічного мислення молодших школярів / Ю. О. Музика // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса , 2005. – № 1 – 2. – С. 79 – 84.
236. Музика Ю. О. До проблеми розвитку логічного мислення молодших школярів у процесі навчання математики / Ю. О. Музика // Науковий потенціал України: матер. першої Всеукр. наук. – практ. інтернет-конф. – К. , 2005. – С. 27 – 28.
237. Музика Ю. О. Підготовка майбутніх учителів до формування логічного мислення молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ю. О. Музика. – Одеса , 2009. – 21 с.
238. Музика Ю. О. Функції дидактичної гри / Ю. О. Музика // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2006. – № 3 – 4. – С. 66 – 73.

239. Мухина В. С. Детская психология: учеб. для студентов пед. ин-тов / В. С. Мухина ; под ред. Л. А. Венгера. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1985. – 272 с., ил.
240. Мухина В. С. Психология дошкольника: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов и учащихся пед. училищ / В. С. Мухина ; под ред. Л. А. Венгера. – М. : Просвещение, 1975. – 239 с.
241. Мышление в деятельности младших школьников / под ред. Г. С. Костюка, Г. А. Балла. – К. : Радянська школа, 1981. – 160 с.
242. Мышление и речь / под ред. Н. И. Жинкина, Ф. Н. Шемакина. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 271 с.
243. Назаренко Г. А. Організаційно-педагогічні умови забезпечення наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. А. Назаренко. – Кривий Ріг , 2002. – 18 с.
244. Наступність у навчально-виховній роботі суміжних ланок освіти: дошкільної та початкової / гол. ред. Чепка О. В. – Умань : «Візаві», 2008. – 124 с.
245. Наука: теорія та практика: зб. тез доповідей Всеукр. наук. – практ. заочної конф., (м. Черкаси, 21 верес. 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, ННІ економіки. – Черкаси : Маклаут, 2012. – 100 с.
246. Наукові записки Львівського державного університету. Серія історична. – 1949. – Т. XVII. – Вип. 4. – 190 с.
247. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Венниченка, 2008. – Випуск 78 (1). – 276 с.
248. Науково-методичне забезпечення модернізації системи освіти: методичний вісник / укладачі А. Б. Іванко, А. С. Бик. – Кіровоград : Видавництво обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2012. – № 48. – 320 с.

249. Науково-методичне забезпечення освітньої діяльності в області: методичний вісник / укладачі А. Б. Іванко, А. С. Бик. – Кіровоград : Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2013. – № 49. – 362 с.
250. Недоспалова В. А. О некоторых особенностях перехода от игровой деятельности к учебной / В. А. Недоспалова // Проблемы периодизации развития психики в онтогенезе. – М. , 1976. – С. 28 – 31.
251. Недоспалова В. А. Психологический механизм преодоления центрации в мышлении детей дошкольного возраста: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Недоспалова В. А. – М. , 1972. – 154 с.
252. Немов Р. С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн. Кн. 1: Общие основы психологии / Р. С. Немов. – 4-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 688 с.
253. Никитин Б. П. Развивающие игры / Б. П. Никитин. – М. : Педагогика, 1981. – 115 с.
254. Новлянская З. Н. Почему дети фантазируют / З. Н. Новлянская. – М. : Педагогика, 1987. – 48 с.
255. Обухов Л. Ф. Этапы развития детского мышления / Л. Ф. Обухов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 150 с.
256. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. д-ра филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – 13-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1981. – 816 с.
257. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації: навч. посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Чернівці : Книги-XXI, 2010. – 528 с.
258. Павелків Р. В. Вікова психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 470 с.
259. Павелкін Р. В. Дитяча психологія: навч. посіб. / Р. В. Павелкін, О. П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2008. – 432 с. – (Альма-матер).
260. Павлов В. Т. Об'єктивні основи форм і законів логічного мислення /

- В. Т. Павлов. – К. : Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1957. – 45 с.
261. Парадигмы современной науки: материалы III междунар. науч. конф. молодых ученых. – Караганда : Центр гуманитарных исследований «Тезис», 2011. – 170 с.
262. Петров Ю. А. Азбука логического мышления / Ю. А. Петров. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 103 с.
263. Петров Ю. А. Культура мышления: методологические проблемы научно-педагогической работы / Ю. А. Петров. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 118 с.
264. Пиаже Ж. Генезис элементарных логических структур. Классификации и сериации / Ж. Пиаже, Б. Инельдер ; пер. с фр. Э. М. Пчелкина ; послесл. А. Н. Леонтьева и О. К. Тихомирова. – М. : Изд-во иностр. лит., 1963. – 448 с.
265. Пиаже Ж. Как дети образуют математические понятия / Ж. Пиаже // Вопросы психологии. – 1966. – № 4. – С. 121 – 127.
266. Пиаже Ж. Проблемы генетической психологии / Ж. Пиаже // Вопросы психологии. – 1956. – № 3. – С. 38.
267. Пиаже Ж. Развитие ребенка: [материалы симпозиума] / Ж. Пиаже, Б. Инельдер ; под ред. А. В. Запорожца и Л. А. Венгера ; пер. с англ. – М. : Просвещение, 1968. – 188 с.
268. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. – М. – Л. : Учпедгиз, 1932. – 412 с.
269. Пиаже Ж. Роль действия в формировании мышления / Ж. Пиаже // Вопросы психологии. – 1965. – № 6. – С. 33 – 51.
270. Пиаже Ж. Структуры интеллекта и операторные структуры мышления / Ж. Пиаже // Преподавание математики: пособие для учителей / перев. с франц. – М. : Учпедгиз, 1960. – 1030 с.
271. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже. – М. : Просвещение, 1969. – 659 с.

272. Планування навчально-виховної роботи з музичного розвитку дітей дошкільного віку: розробка авторської моделі / упоряд. Н. П. Гагаріна. – Кіровоград : Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2013. – 36 с.
273. Платонов К. К. Психология: учебное пособие / К. К. Платонов, Г. Г. Голубев. – М. : Высшая школа, 1977. – 247 с.
274. Подгорецкая Н. А. Изучение логических приемов мышления у взрослых: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. психол. наук / Н. А. Подгорецкая. – М., 1975. – 20 с.
275. Поддьяков Н. Н. Мышление дошкольника / Н. Н. Поддьяков. – М. : Педагогика, 1977. – 277 с.
276. Поніманська Т. І. Перетворюємо світ: система інтегрованих занять з дітьми 6-7 років життя. Методичний посібник. Гриф МОН України. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 400 с.
277. Поніманська Т. І. Проблема взаємозв'язку виховання і розвитку у програмах дошкільних навчальних закладах: збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. – Бердянськ : БДПУ, 2010. - № 3 – С. 39-43.
278. Поніманська Т. І. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні. Колективна монографія. / Т. І. Поніманська. – К. : Київський університет ім. Бориса Грінченка, 2011. – 232 с.
279. Пономарев Я. А. Знания, мышление и умственное развитие / Я. А. Пономарев. – М. : Просвещение, 1967. – 264 с.
280. Поспелов Н. Н. Формирование мыслительных операций у старшекласников / Н. Н. Поспелов, И. Н. Поспелов. – М. : Педагогика, 1989. – 152 с.
281. Проблемы диагностики умственного развития учащихся / под ред. З. И. Калмыковой. – М. : Педагогика, 1975. – 208 с.
282. Пузанов В. А. Вопросы развития логического мышления: учебно-

- методическое пособие для слушателей педагогического факультета и преподавателей сельскохозяйственных техникумов / В. А. Пузанов. – М. : МСХА, 1974. – 82 с.
283. Работы советских психологов периода 1946 – 1980 гг.: хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / под ред. И. И. Ильясова, В. Я. Ляудиса. – М. : Изд. Моск. Ун-та, 1981. – 304 с.
284. Развитие логического мышления учащихся на уроках и во внеклассной работе по математике / под ред. Шмаковой Н. А. – Свердловск : Свердл. гос. пед. ин-т, 1974. – 255 с.
285. Розвиток мислення дитини на уроках математики в початковій школі: методичні рекомендації. – Умань : АЛМІ, 2005. – 56 с.
286. Российские универсальные энциклопедии Брокгауз-Ефрон и Большая Советская Энциклопедия объединенный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gatchina3000.ru/big/>
287. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1958. – 147 с.
288. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – изд. 2. – М. : Учпедгиз, 1946. – 720 с.
289. Румшинский Л. З. Математическая обработка результатов эксперимента / Л. З. Румшинский. – М. : Наука, 1971. – 192 с.
290. Савчин М. В. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2011. – 464 с.
291. Сербина Е. В. Математика для малышей (от 3 до 5 лет) / Е. В. Сербина. – М. : Просвещение, 1992. – 80 с.
292. Серпневі конференції – 2012: методичні рекомендації / укладачі О. В. Половенко, Л. М. Кірішко, А. Г. Вареха. – Кіровоград: Видавництво Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2012. – 44 с.
293. Сеченов И. М. Избранные философские и психологические произведения / И. М. Сеченов. – М. – Л. : Госполитиздат, 1947. – 647 с.

294. Слободчиков В. И. Вопросы теории и диагностики психического развития / В. И. Слободчиков // Вопросы психологии. – 1982. – № 1. – С. 19 – 28.
295. Стадненко Н. М. Методика діагностики готовності до навчання в школі дітей шестирічного віку / Н. М. Стадненко, Т. Д. Ілляшенко, А. Г. Обухівська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. – 20 с.
296. Старченко В. А. Формування логіко-математичної компетентності у старших дошкільників: навч. – метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у світі» / В. А. Старченко. – К. : Світич, 2009. – 80 с.
297. Степанов О. М. Педагогічна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2011. – 416 с.
298. Степанова Т. М. Систематизація знань як засіб розумового розвитку дошкільників у науковій спадщині М. Поддякова // Т. М. Степанова. Формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу в умовах глобалізації: матеріали V Міжнародних педагогічних читань 2 квітня 2010 року – Херсон , 2010. – С. 157-160.
299. Степанова Т.М. Індивідуалізація і диференціація навчання математики дітей старшого дошкільного віку: монографія / Т.М. Степанова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 209 с.
300. Степанова Т.М. Навчасмо математики дітей старшого дошкільного віку: навчальний посібник / Т.М. Степанова, І.В.Шевченко. – К. : Генеза, 2014. – 146 с.
301. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посіб. / О. Б. Столяренко. – Кам'янець-Поділ. : Медобори, 2012. – 220 с.
302. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1982. – 270 с.
303. Сухомлинський В. А. Духовный мир школьника / В. А. Сухомлинский. – М. , 1946. – 590 с.

304. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 2 / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – 670 с.
305. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Харків : Прапор, 2005. – 640 с.
306. Талызина Н. Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников: кн. для учителя / Н. Ф. Талызина. – М. : Просвещение, 1988. – 175 с.
307. Творческое мышление, развитие мышления, логическое мышление: учебник [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.koob.ru/superlearning/>
308. Тести для дітей. Чи готова ваша дитина до школи? / авт. – упоряд. М. Н. Парамонова, Н. Я. Головньюва. – К. : Школа, 2003. – 336 с.
309. Тихомиров О. К. Психология мышления: учебное пособие / О. К. Тихомиров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 272 с.
310. Тихомирова Л. Ф. Развитие логического мышления детей / Л. Ф. Тихомирова, А. В. Басов. – Ярославль : Академия развития, 1996. – 208 с.
311. Тлумачний словник-довідник моральних та духовних понять і термінів : Навч. посіб. / Уклад.: О. А. Біда, Н. В. Орлова, Л. І. Прокопенко, Ю. В. Тимошенко. [ра ред. Л. І. Прокопенко]. – Черкаси : Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. – 244 с.
312. Толковый словарь русского языка / [под ред. С. Н. Ожегова, Н. Ю. Шведова]. – М, 1996. – 928 с.
313. Тофтул М. Г. Логіка: посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / М. Г. Тофтул. – К. : Вид.центр «Академія», 2003. – 185 с.
314. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М.: Наука, 1976. – 451 с.
315. Узнадзе Д. Н. Теория установки / Д. Н. Узнадзе. – М. : Воронеж, 1997. – 448 с.

316. Український радянський енциклопедичний словник: [в 3-х т.] / редкол.: А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. – 2-ге вид. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1987. – Т. 2. – 736 с.
317. Ульяновка У. В. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://childpsy.ru/lib/authors/id/10645.php>
318. Ушинський К. Д. Дітям: оповідання та казки / К. Д. Ушинський. – К. : Веселка, 1977. – 135 с.
319. Ушинський К. Д. Первые уроки логики / Ушинський К. Д. // Собр. соч. – М. , 1948. – Т. 4. – С. 554 – 578.
320. Федоренко О. І. Формування логічних умінь учнів основної школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / О. І. Федоренко. – К. , 1999. – 17 с.
321. Федоренко О. І. Формування логічних умінь учнів основної школи: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Федоренко О. І. – К. , 1999. – 236 с.
322. Филиппова Е. В. Психологические предпосылки формирования логических операций у детей дошкольного возраста: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. психол. наук. / Филиппова Е. В. – М. , 1977. – 20 с.
323. Филиппова Е. В. Формирование логических операций у шестилетних детей / Филиппова Е. В. // Вопросы психологии. – 1986. – № 2. – С. 43 – 50.
324. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Просвещение, 1986. – 590 с.
325. Флейвелл Д. Х. Генетическая психология Жана Пиаже / Д. Х. Флейвелл. – М. : Просвещение, 1967. – 623 с.
326. Формирование приёмов логического мышления у детей дошкольного возраста и младших школьников // Вопросы психологии. – 1999. – № 5. – С. 23 – 29.

327. Формування міжпредметних компетентностей в контексті роботи з розвитку обдарованості учнів: метод. посіб. / упоряд. Л. Хлань. – Кіровоград.: Вид-во Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2013. – 108 с.
328. Фунтикова О. Модель у навчанні дошкільнят / О. Фунтикова // Дошкільн. виховання: наук. – метод. журн. МОН Укр. для пед. і батьків. – 1999. – № 3 (берез.). – С. 8 – 9: іл.
329. Хрипкова А. Г. Дидактические основы формирования логических операций при изучении научных понятий / А. Г. Хрипкова. – М.: Донарх, 1997. – 122 с.
330. Цибух Л. М. Розвиток і корекція мисленневих операцій у дітей різного віку і статі: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Л. М. Цибух. – Одеса, 2000. – 20 с.
331. Чуб Н. В. Ігри упродовж дня. Вправи для розвитку пам'яті, уваги, мислення, уяви дитини / Н. В. Чуб. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 96 с.
332. Шапиро С. И. От алгоритмов – к суждениям (Эксперименты по обучению элементам математического мышления) / С. И. Шапиро. – М. : Сов. радио, 1973. – 288 с.
333. Швайко Г. С. Игры и игровые упражнения для развития речи / Г. С. Швайко. – М. : Просвещение, 1988. – 64 с.
334. Шведова Л. М. Развитие логического мышления, сообразительности, воображения, интеллекта у детей 5 – 12 лет / Л. М. Шведова. – Донецк: ООО ПКФ «БАО», 2007. – 352 с.
335. Шиманская Г. С. Логические игры и задачи / Г. С. Шиманская, В. Н. Шиманский. – Д. : Сталкер, 1997. – 448 с.
336. Шульдик Г. О. Психологія мислення / Г. О. Шульдик, Н. В. Шульдик. – К. : Интеллект, 1999. – 170 с.

337. Эдвард де Боно. Шесть шляп мышления / Эдвард де Боно. – СПб. : Питер Паблишинг, 1997. – 256 с.
338. Эльконин Д. Б. Детская психология / Д. Б. Эльконин. – М. : Учпедгиз, 1960. – 289 с.
339. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
340. Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника / Д. Б. Эльконин. – М. : Знание, 1974. – 64 с.
341. Ядов В. А. Социологическое исследование: Методология. Программа. Методы. – М. : Наука, 1972. – 266 с.
342. Якиманская И. С. Развивающее обучение / И. С. Якиманская. – М.: Педагогика, 1979. – 144 с.
343. Якименко С. Логіка. Вчимося логічно мислити: навчальний комплект для шестиліток / Світлана Якименко. К. : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 20 с.
344. Яковлева С. Г Развитие у младших школьников логических суждений в процессе освоения учебного материала: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / С. Г. Яковлева. – М. , 2002. – 18 с.
345. Яковлева С. Г. Развитие логических суждений у младших школьников / С. Г. Яковлева // Начальная школа. – 2002. – № 5. – С. 84 – 87.
346. Яковлева С. Г. Развитие у младших школьников логических суждений в процессе освоения учебного материала: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / С. Г. Яковлева. – М. , 2002. – 18 с.
347. Якунин В. А. Педагогическая психология: учеб. пособие / В. А. Якунин / Европ.ин-т экспертов. – СПб. : Изд-во «Полиус», 1998. – 639 с.
348. Ямпольский Л. Т. Измерение продуктивности интеллектуальной деятельности / Л. Т. Ямпольский // Вопросы психологии. – 1984. – № 5. – С. 142 – 147.

349. Яновська Л. Г. Формування професійної усталеності майбутніх учителів історії у процесі навчання у вищих педагогічних закладах: дис. кандидата пед. наук: 13.00.04 / Яновська Лариса Григорівна. – Одеса, 2004. – 160 с.
350. Bruner J. The course of cognitive growth / J. Bruner // *American Psychologist*. – 1964. – Vol. 19. – № 1. – P. 27 – 29.
351. Inhelder B. The growth of logical thinking from child-hood to adolescence / Inhelder B., Piaget J. – New York, 1958. – 226 p.
352. Isaacs N. About «The Child's Conception of Number» by Jean Piaget / N. Isaacs // *National Froebel Foundation «Some aspects of Piaget's work»*. – London, 1955. – P. 23 – 32.
353. *Materialy IX mezinarodni vedecko-prakticka konference «Efektivni nastroje modernich ved – 2013»*. – Dil 22. *Pedagogika*. – Praha: Publishing House – 112 s.

ДОДАТКИ

Додаток А.

**Тематичне планування ігор для розвитку логічного мислення дітей
старшого дошкільного віку (розроблено автором).**

**Тематичне планування ігор для розвитку логічного мислення
дітей старшого дошкільного віку**

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Вересень	Перший	„Дошкільний навчальний заклад”	„Люди”, „Культура”	М.р., П.р., Е-ц., С-м.	„Моя улюблена іграшка”	Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, фантазію, мовлення. Навчати дітей розрізняти моральні і аморальні вчинки. Вчити використовувати іграшки за призначенням, знати і називати їх колір, форму, розмір, матеріал; вирішувати прості завдання. Продовжувати знайомити дітей з різними професіями людей, які оточують.
				Е-ц., С-м. П.р., М.р.	„Давай познайомимось”	Формувати вміння ділитися іграшками, поводитися щедро по відношенню до інших, моральні якості. Спонукаати до дослідницької діяльності. Виховувати дружні стосунки, повагу до людей різних професій.
				С-м, М.р., Е-ц, П.р.	„Хто працює в дитсадку”,	Розвивати логічне мислення, пам’ять, спостережливість. Вчити називати і розрізняти членів сім’ї, називати їх імена, характеризувати їх за картинками, розширювати словниковий запас дітей дієсловами. Формувати вміння дітей робити висновки. Удосконалювати знання про соціальні задачі кожного із членів родини.
				С-м, П.р., Х-е., М.р.	„Добре чи погано”	Виховувати шанобливе ставлення до рідних, турботу і взаємодопомогу в родині.
				К.р., П.р. М.р., Х-е.	„Допоможи Оленці”	
	Другий	„Родина, сім’я”	„Люди”, „Я сам”	С-м, М.р., Е-ц., П.р.	„Родинні стосунки”,	Розвивати логічне мислення, пам’ять, спостережливість. Вчити називати і розрізняти членів сім’ї, називати їх імена, характеризувати їх за картинками, розширювати словниковий запас дітей дієсловами. Формувати вміння дітей робити висновки. Удосконалювати знання про соціальні задачі кожного із членів родини.
				К.р., П.р., М.р., С-м.	„Склади родинне дерево”,	Виховувати шанобливе ставлення до рідних, турботу і взаємодопомогу в родині.
				М.р., П.р., Х-е.р, К.р	„Моя родина”,	
				С-м, П.р., Х-е., М.р.	„На гостини до бабусі”,	
				С-м., М.р, К.р., Х-е.	„Ми помічники” .	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Вересень	Третій	„Рідне місто”	„Люди”, „Культура”	П.р., Х-е., М.р., К.р.	„Склади казку про місто” ,	Розвивати пам’ять, логічне мислення, мову, допитливість; вміння зв’язно, логічно та граматично правильно висловлювати свої думки. Розширювати і закріплювати знання дітей про місто, вулицю, на якій вони живуть; продовжувати вчити застосовувати ці знання. Виховувати любов до свого міста.
				С-м., М.р. П.р., Ф.р.	„Подорожуємо куточками дендропарку „Софіївка” ,	
				М.р., Е-ц., Х-е., К.р.	„Розкажи по картинці” ,	
				К.р., Е-ц., С-м., П.р.	„Склади картинку” ,	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Відгадай та назви” .	
				С-м., П.р., М.р., Е-ц.	„Ми в театрі” ,	
	Четвертий	„Етика вчинків”	„Я сам”, „Культура”	С-м., К.р., М.р., Е-ц.	„Як би ти поступив?”	Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, фантазію, мовлення. Продовжувати вчити етикету поведінки в різних місцях, розрізняти їх у художніх творах, картинах, та створених ситуаціях. Збагачувати словниковий запас дітей. Закріпити вміння робити самооаналіз та висновки. Виховувати моральні якості особистості.
				П.р., С-м., М.р., Е-ц.	„Добери слова вчинкам” ,	
				П.р. М.р., Х-е., С-м.	„Добре чи погано” ,	
				П.р., К.р., М.р., С-м.	„Чого не повинно бути?”	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Жовтень	Перший	„Золота осінь“	„Природа“	П.р., С-м., М.р., К.р.	„Назви кольори осені“	Розвивати мову, логічне та асоціативне мислення, пам'ять. Вчити дітей називати, визначати та розрізняти природні явища. Закріпити вміння дітей складати розповіді, підбирати синоніми, відгадувати загадки, робити умозаключення. Дотримуватися правил природокористування. Виховувати любов та бережне ставлення до природи.
				П.р., М.р., С-м., Х-е.	„Що нам осінь принесла?“	
				П.р., К.р., М.р., Х-е, Е-ц.р.	„Про що сказав жучок“ (<i>складання казки</i>)	
				К.р., П.р., М.р., Е-ц.	„Кольорові асоціації“	
				П.р., Х-е., М.р., С-м. Е-ц.р.	„Відгадай“ (<i>загадки</i>)	
				П.р., Х-е., М.р., Е-ц.	„У саду чи на городі“	
	Другий	„Щедрість садів і полів“	„Природа“, „Люди“	П.р., М.р., С-м., Е-ц.	„Що росте в полі?“	Розвивати логічне мислення, мову, пам'ять, увагу, вміння фантазувати, кругозір. Знайомити з об'єктами природи. Вчити розрізняти їх, використовувати набуті знання при описі та складанні розповіді. Закріпити знання про важливість праці людей в природі, слонукати до дотримання техніки безпеки. Формувати моральні якості, залежність людини і природи. Виховувати працьовитість, прагнення доглядати за тим, що вирощують, повагу до праці людей.
				П.р., Е-ц. М.р., К.р.	„Чарівний мішечок“	
				П.р., М.р., Х-е., С-м. Е-ц.р.	„Вітаміни-це не просто, все потрібно нам для росту“	
				П.р., М.р., С-м., Е-ц.	„Їстівне — не їстівне“	

Продовження						
Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвигтку	Назва гри	Мета, завдання
Жовтень	Третій	„У світі тварин” (<i>ovki, seitsvki</i>)	„Природа”	П.р., М.р., С-м., Е-ц.	„Відшукай дитинчат”	Розвивати увагу, логічне мислення, пам’ять, спостережливість, мову. Вчити орієнтуватися у назвах рослинного і тваринного світу. Вміти відшукувати картинки з тваринами та улюбленою їжею для них, співставляти їх; дитинчат тварин.
				П.р., К.р., Х-е., С-м.	„Що дають нам тварини”	Закріпити знання про продукти переробки.
				П.р., Х-е., С-м., Е-ц.	„На бабусиному подвір’ї”	Збагатити знання дітей про життєдіяльність тварин; словниковий запас дітей. Виховувати бережне відношення до тваринного світу.
				П.р., М.р., Е-ц., С-м.	„Хто чим харчується”	
				П.р., М.р., Е-ц., С-м., К.р.	„Хто в будиночку живе?”	
				П.р., С-м., Х-е., Е-ц.	„Наша природа”	Розвивати пам’ять, мовлення, спостережливість, логічне мислення, увагу.
				П.р., С-м., М.р., Е-ц.	„Природа космосу”	Вчити дітей визначати, розрізняти, називати характерні природні явища, залежність живої і не живої природи.
	Четвертий	„Залежність живої і неживої природи”	„Природа”	П.р., С-м., К.р., Е-ц.	„Логічні ланцюжки”	Закріпити вміння знаходити спільні і відмінні ознаки. Виховувати любов до живої і не живої природи.
				П.р., С-м., Х-е., Е-ц.	„У воді, в повітрі, на суші” (<i>природа, тварини</i>)	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розв'язку	Назва гри	Мета, завдання	
Листопад	Перший	„Предмети життєвої необхідності”	„Люди”, „Культура”	П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Одягни ляльку”	Розвивати логічне мислення, увагу, уяву, пам'ять, естетичний смак, мову. Вчити дітей використовувати набуті знання класифікувати предмети життєвої необхідності. Закріпити вміння дітей складати з частин одне ціле. Спонукаати до самостійної роботи, вміння облаштовувати кімнату, добираги необхідний одяг. Виховувати уміння працювати в колективі, бережне ставлення до речей.	
				П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Облаштуй кімнату”		
				П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Відшукай потрібне” (пазли — професії)		
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„У воді, в повітрі, на суші” (транспорти)		
				П.р., С-м., Е-ц., К.р., М.р.	„Склади з частин ціле” (посуд)		
				П.р., С-м., Х-е., Е-ц.	„Склади картинку”		Розвивати пам'ять, мовлення, спостережливість, логічне мислення, уяву. Вчити дітей складати одне ціле з частин. Закріпити знання про побутову техніку, правила безпечного поводження з побутовою технікою. Удосконалювати вміння дітей розбиратися в хороших і поганих вчинках, які можуть мати різні наслідки. Виховувати моральні якості особистості.
				П.р., С-м., М.р., Е-ц.	„Хто що неправильно робить”		
				П.р., С-м., Х-е., Е-ц.	„Відшукай потрібне”		
				П.р., С-м., К.р., Е-ц.	„Пазли”		
				П.р., С-м., К.р., Е-ц., М.р.	„Знайди смислову пару”		

Продовження						
Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Грудень	Перший	„Зимонька-зима”	„Природа”	П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Продовж думку”	Розвивати пам’ять, мовлення, спостережливість, логічне мислення, уяву. Вчити дітей визначати, розрізняти, називати характерні природні явища, ознаки тварин, рослин. Закріпити знання про пору року — зиму. Закріпити вміння дітей підбирати синоніми, відгадувати загадки, роботи умозаключення. Виховувати моральні якості.
				П.р., К.р., Х-е., Е-ц.	„Добери птахові, тварині хвіст”	
				П.р., К.р., Х-е., Е-ц.	„Добери птахові, тварині хвіст”	
				П.р., К.р., С-м., Е-ц.	„Яку помилку зробив художник”	
				П.р., К.р., Х-е., Е-ц.	„Вечір загадок про зиму”	
	Другий	„Світ рослин і тварин”	„Природа”	П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Рослинний і тваринний світ”	Розвивати увагу, логічне мислення, пам’ять, спостережливість, мову, фонематичний слух. Вчити орієнтуватися у назвах рослинного і тваринного світу, відшукувати відповідні картинки, співставляти їх. Спонукає до міркування вдумливо, не поспішаючи. Збагатити знання дітей про життєдіяльність тварин; словниковий запас дітей. Виховувати бережне відношення до тваринного і рослинного світу.
				П.р., С-м., К.р., М.р.	„Що де росте?”	
				П.р., С-м., К.р., М.р.	„Допоможи птахові, тварині” (<i>лабіринти</i>)	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„З якого дерева листок, плід”	
				П.р., С-м., К.р., М.р., Е-ц.р.	„Знайди сім відмінностей”	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Грудень	Третій	„Екологія довілля”	„Люди”, „Природа”	П.р., С-м., К.р., М.р.	„Де чие гніздечко”	Розвивати пам’ять, мовлення, спостережливість, фонематичний слух, логічне мислення, уяву. Вчити дітей розрізняти і називати рослини і тварини найближчого оточення. Закріпити вміння вирішувати прості завдання, робити умозаключення. Дотримуватися правил екології, природокористування. Формувати еколого доцільну поведінку. Виховувати моральні якості.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Подорож по лісі”	
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„В гостях у братів — місяців”	
				П.р., С-м., К.р., М.р.	„Екологія довілля”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Наша природа”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Джмелик проти необачності”	Розвивати пам’ять, мовлення, спостережливість, логічне мислення, уяву.
	Четвертий	„Наближається Новорічне свято”	„Люди”, „Я сам”	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Іграшка на ялинку”	Вчити дітей поводитися з електроприладами, легкозаймистими предметами. Закріпити навички виготовлення ялинкових прикрас.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Знайди зайвий предмет”	Спонукаати до самостійної роботи.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Накрій святковий стіл”	Удосконалити навички сервірування столу.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Продовж речення”	Збагачувати словниковий запас.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Продовж речення”	Виховувати бажання святкувати, дружні стосунки.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Продовж речення”	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розв'язку	Назва гри	Мета, завдання
Листопад	Третій	„Здоровий спосіб життя“	„має К“	П.р., С-м., М.р., Е-ц.	„Наші органи чуття“	Розвивати пам'ять, мовлення, спостережливість, логічне мислення, уяву. Вчити дітей розрізняти і називати органи чуття, закріпити вміння порівнювати їх з органами тварин, птахів; знаходити відмінне, подібне. Закріпити вміння дітей визначати характерні фізичні особливості людей, вміти порівнювати їх за характерними фізичними особливостями. Формувати бажання вести здоровий спосіб життя. Виховувати бережливе ставлення до самого себе, інтерес до можливостей людського організму.
				П.р., С-м., Х-е., Е-ц.	„Фізичні характеристики дітей“	
				П.р., М.р., Х-е., Е-ц.	„Зberi букет на фіточай“	
				П.р., С-м., Х-е., Е-ц.	„Зберемо в похід Незнайку“	
				П.р., С-м., М.р., Е-ц., К.р.	„Що корисне для твого здоров'я“	
				П.р., С-м., М.р., Е-ц.	„Скажи навпаки“	
				П.р., С-м., Х-е., Е-ц.	„Лісові тварини кличуть всю родину“	
	Четвертий	„Моє світобачення“ (я і світ навколо мене).	„Ліси“ „має К“	П.р., С-м., М.р., Е-ц.	„Знайди зображення і замалюй“	Розвивати пам'ять, мовлення, спостережливість, фонематичний слух, логічне мислення, уяву. Вчити дітей розрізняти і називати рослини і тварини найближчого оточення. Закріпити вміння вирішувати прості завдання. Дотримуватися правил природокористування. Спонукаати до самостійної роботи. Виховувати турботливе ставлення до навколишнього світу.
				П.р., С-м., Х-е., Е-ц.	„Звідки ці рибки?“	
				П.р., С-м., М.р., Е-ц.	„Обведи по пунктирах“	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Січень	Перший	„Зимові розваги”	„Люди”, „Я сам”, „Природа”	П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Розфарбуй малюнок”	Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, фантазію, мовлення. Вчити дітей називати і розрізняти зимові розваги. Закріпити основні кольори та їх відтінки. Спонукаати до самостійної роботи. Удосконалити знання про послідовне та поступове одягання. Виховувати інтерес до пізнання малознайомих зимових розваг.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Знайди два однакових ковзани”	
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Ребуси”	
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Знайди помилку художника”	
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Одягни лижника, фігуриста...”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Знайди пару”	
	Другий	„Народні свята та обряди”	„Люди”, „Культура”	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Склади картинку”	Розвивати увагу, логічне мислення, пам’ять, спостережливість, мову, фонематичний слух. Ознайомити дітей з народними святами, святкуванням, обрядами. Збагачувати словниковий запас дітей. Закріпити знання дітей про Різдвяні гуляння. Удосконалити та збагатити знання про посівки, колядки, щедрівки. Виховувати бажання святкувати, дружні стосунки.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Пригадай прикмети”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Розфарбуй картинку”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Розкажи колядку, щедрівку, посівку”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.		
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.		

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Січень	Третій	„У світі казки”	„Люди”	П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Знайди героя з казки”	Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, фантазію, мовлення, дрібну моторику рук.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Пазли”	Вчити дітей придумувати казку за допомогою малюнків, підбирати щасливий кінець казки. Закріпити знання про персонажів казки. Удосконалити навички складання одного цілого з частин.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Придумай кінець казки”	Збагачувати словниковий запас дітей.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Склади картинку”	Виховувати взаємодопомогу, любов до казки, посидючість, дружні стосунки.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Придумай казку”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Відшукай потрібне”	Розвивати пам’ять, мовлення, спостережливість, увагу, логічне мислення, дрібну моторику рук. Вчити дітей називати і розрізняти частини тіла людини, тварини, птаха, знаходити їх на малюнку, та відшукати чого не вистачає. Закріпити функції всіх частин тіла. Дотримуватися правилами природокористування.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Знайди сім розбіжностей”	Удосконалити вміння знаходити розбіжності.
	Четвертий	„У світі”	„Люди”, „Природа”	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Скажи навпаки”	Збагачувати словниковий запас дітей.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Чарівний стілець”	Виховувати турботливе ставлення до тварин, птахів, що потребують допомоги; дружні стосунки, ввічливість.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Знайди сім розбіжностей”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„З’єднай по крапочках”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.		
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.		
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.		

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвигтку	Назва гри	Мета, завдання
ЛЮТІЙ	Перший	„Народний фольклор”	„Культура”, „Люди”	П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Закінчи прислів'я”	Розвивати увагу, логічне мислення, пам'ять, спостережливість, мову, фонематичний слух. Вчити дітей розрізняти поняття народний фольклор.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„З якої казки?”	Збагатити словниковий запас дітей.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Допоможи казковому герою”	Закріпити знання про народні прислів'я.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Відгадай”	приказки, загадки, казки. Удосконалити вміння дітей знаходити відмінності.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Знайди відмінності”	Виховувати інтерес до народного фольклору.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Веселі небувальщини”	Розвивати увагу, логічне мислення, пам'ять, спостережливість, мову, фонематичний слух. Вчити дітей зіставляти більш складні за логікою пари картинок дії яких межують з діяльністю людей, тварин, птахів, транспорту, предметів. Розуміти поняття: „Я — частинка природи”. Закріпити вміння відгадувати за описом. Збагачувати словниковий запас дітей. Удосконалити вміння дітей знаходити відмінності та подібності. Виховувати моральні якості.
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Подібності і відмінності”	
	Другий	„Я — частинка природи”	„Природа”, „Люди”	П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Наша природа”	Розвивати увагу, логічне мислення, пам'ять, спостережливість, мову, фонематичний слух. Вчити дітей зіставляти більш складні за логікою пари картинок дії яких межують з діяльністю людей, тварин, птахів, транспорту, предметів. Розуміти поняття: „Я — частинка природи”. Закріпити вміння відгадувати за описом. Збагачувати словниковий запас дітей. Удосконалити вміння дітей знаходити відмінності та подібності. Виховувати моральні якості.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Відгадай за описом”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Знайди відмінності”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Подібності і відмінності”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Відгадай за описом”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Наша природа”	
				П.р., С-м., Х-е., М.р.	„Веселі небувальщини”	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Лютий	Третій	„Безпека життєдіяльності“	„Люди“ „Я сам“	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Лабіринти“	Розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, фантазію, мовлення. Вчити дітей дотримувати правил безпечного користування різноманітними предметами. Закріпити навички поведінки в різних життєвих ситуаціях. Удосконалити вміння знаходити правильне рішення при вирішенні різних питань. Виховувати повагу до праці інших, бережне ставлення до себе та навколишніх.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Хто чим займається“	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Якій тварині вдалося налякати мисливця“	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Сам удома“	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Можна, не можна“	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Що кому потрібно для роботи“	
	Четвертий	„Всі професії важливі“	„Люди“	П.р., С-м., К.р., Х-е.	„Я в майбутньому“	Розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, фантазію, мовлення. Вчити дітей самостійно відшукувати картинки із зображенням дій людей, спонукати до техніки безпеки. Закріпити знання про професії, назви кольорів. Удосконалити вміння зображувати на аркуші паперу свою майбутню професію, робити акцент на головних деталях. Виховувати повагу до людей праці.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Професії моїх батьків“	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р., К.р.	„Логічний ланцюжок“ (<i>професії, продукти виробництва</i>)	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Всі професії важливі“	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Березень	Перший	„Жінка — берегиня”	„Люди”, „Культура”	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Яка мама?”	Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, фантазію, мовлення, дрібну моторику, посидючість. Вчити дітей розрізняти родинні стосунки, називати всіх членів сім’ї, розуміти поняття: „Жінка — берегиня”.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Мамині помічники”	Збагатити словниковий запас дітей прикметниками, дієсловами. Формувати вміння дітей робити висновки.
				П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Виготовляємо подарунок мамі”	Удосконалювати знання про соціальні задачі кожного із членів родини. Виховувати шанобливе ставлення до рідних, турботу і взаємодопомогу в родині.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Намалюй маму”	
				П.р., С-м., Е-ц., Ф.р.	„Готуємося до свята”	
				П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Склади автомобіль”	Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, фантазію, мовлення. Вчити дітей розрізняти та називати види наземного транспорту, знаходити необхідні картинки, складати одне ціле з частин. Спонукає до опису складеної картинки. Закріпити знання про легкові, грузові, та автомобілі спеціального призначення. Збагачувати словниковий запас дітей назвами автомобілів, та прикметниками. Виховувати бажання пізнавати оточуючий світ, моральні якості особистості.
	Другий	„Наземний транспорт”	„Люди”, „Культура”	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Знайди сім розбіжностей”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Знайди тінь автомобіля”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Відшукай різні види наземного транспорту”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Пазли” (наземний транспорт)	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.		
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.		

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвигтку	Назва гри	Мета, завдання
Березень	Третій	„Водний та повітряний транспорт”	„Люди”	П.р., С-м., Е-ц., Х-е.	„Знайди відмінності”	Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, фантазію, мовлення, дрібну моторику рук. Вчити дітей розрізняти та називати види водного та повітряного транспорту, знаходити необхідні картинки, складати одне ціле з частин. Спонукаати до опису складеної картинки. Закріпити рахунок чисел, вміти знаходити потрібні цифри. Удосконалити навички орієнтуватися на аркуші паперу. Виховувати інтерес до всіх видів транспорту.
				П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Склади малюнок”	
				П.р., С-м., Е-ц., Х-е.	„Обведи по контуру і розфарбуй”	
				П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Знайди тінь”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„З’єднай цифри по порядку”	
				П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Лабіринти”	
	Четвертий	„Етика спілкування” (допр і зно)	„Культура”, „Люди”	П.р., Х-е., Е-ц., М.р.	„Звідки взявся Джин?”	Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, фантазію, мовлення, уяву, спостережливність. Вчити дітей розрізняти моральні і аморальні вчинки. Закріпити вміння будувати діалог, використовуючи ввічливі слова, говорити повними реченнями. Удосконалити навички орієнтуватися на аркуші паперу, вміння знаходити зайві предмети. Виховувати моральні якості особистості.
				П.р., Х-е., Е-ц., М.р.	„Що переплутав художник?”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Хто що неправильно робить”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Будуємо діалог”	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвигтку	Назва гри	Мета, завдання
Квітень	Перший	„Зв'язок з космосом”	„Люди”, „Природа”	П.р., Х-е, Е-ц., К.р.	„Політ на космічному кораблі”	Розвивати логічне мислення, увагу, уяву, пам'ять, естетичний смак, мову. Вчити дітей використовувати набуті знання вирішувати нескладні завдання. Закріпити знання про космос, сузір'я, космічні кораблі, зірки; вміння складати одне ціле з частин. Спонукаати до опису складеної картинки. Закріпити рахунок чисел, вміння знаходити потрібні цифри. Виховувати бажання пізнавати космічні простори.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Знайди сузір'я”	
				П.р., Х-е, Е-ц., М.р.	„Космічний світ”	
				П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Марсіанин Глюг”	
				П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„З'єднай всі цифри”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Знайди помилку художника”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Домалюй”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Розв'яжи та домалюй”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Допоможи пташці”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Парні картинки”	
Другий	„Весняні явища та зміни в природі”	„Люди”, „Природа”		П.р., С-м., Е-ц., М.р.	Розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, фантазію, мовлення, спостережливість, дрібну моторику рук. Вчити дітей вирішувати прості завдання, помічати зміни в природі.	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	Спонукаати до дослідницької діяльності, використовувати набуті знання. Закріпити знання про весну, весняні явища, весняні зміни у природі. Удосконалити вміння орієнтуватися на аркуші паперу. Виховувати любов до живої і неживої природи.	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розв'язку	Назва гри	Мета, завдання
Квітень	Третій	„У світі цікавого”	„Природа”, „Люди”	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Що з чого зроблено?”	Розвивати увагу, логічне мислення, пам'ять, спостережливість, мову, фонематичний слух.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Відшукай зайвий предмет”	Вчити дітей зіставляти більш складні за логікою пари картинок дії яких межують з діяльністю людей, тварин, птахів, транспорту, предметів. Спонукає до дослідницької діяльності, використовуючи набуті знання. Закріпити вміння дітей співставляти, робити висновки. Збагатити словниковий запас дітей дієсловами.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Склади автомобіль, ...”	Виховувати інтерес до пізнання навколишнього.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Відгадай” (що горить, літає, ...)	Розвивати пам'ять, мовлення, спостережливість, логічне мислення, увагу.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Логічні палички”	Вчити дітей розрізняти і називати органи чуття; знаходити відмінне, подібне.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Впізнай за смаком”	Закріпити знання про лікарські рослини, вміти знаходити їх на картинках, спонукає до опису лікарської рослини. Формувати бажання вести здоровий спосіб життя.
	Четвертий	„Здоровий спосіб життя” (лікарські рослини, вітаміни)	„Природа”, „Люди”	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Око-бачить, вухо-чує, ніс-сприймає, рот-віщує”	Удосконалити набуті знання про догляд за своїм організмом. Виховувати бережливе ставлення до самого себе, інтерес до можливостей людського організму.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Що корисне для твого організму?”	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Травень	Перший	„Моя Батьківщина, мій рідний край”	„Культура”, „Люди”	П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Моя країна — Україна” (пазли)	Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, фантазію, мовлення, спостережливість, дрібну моторику рук; вміння зв’язно, логічно та граматично правильно висловлювати свої думки. Розширювати і закріплювати знання дітей про Україну, рідне місто, вулицю, на якій вони живуть; продовжувати вчити застосовувати ці знання. Закріпити вміння складати з частин одне ціле. Збагатити словниковий запас дітей. Виховувати любов до свого міста.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Скринька запитань”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Одягни в національний костюм”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Визначні місця мого міста”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Готуємо національні страви”	
				П.р., С-м., Е-ц., К.р.	„Мої права і обов’язки”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Парні картинки”	
	Другий	„Про права знай, обов’язки не забувай”	„Культура”, „Люди”	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Склади картинку”	Розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, фантазію, мовлення, спостережливість, дрібну моторику рук. Вчити дітей розрізняти свої права та обов’язки. Закріпити вміння складати з частин одне ціле. Удосконалити вміння зв’язно, логічно та граматично правильно висловлювати свої думки. Виховувати моральні якості особистості.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Добре чи погано”	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Домалюй”	

Продовження

Місяць	Тиждень	Тема	Сфери	Лінії розвитку	Назва гри	Мета, завдання
Травень	Третій	„У світі культури та музики“	„Культура“, „Люди“	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Світ мистецтва“ (народні музичні інструменти)	Розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, фантазію, мовлення, спостережливість, дрібну моторику рук, фонематичний слух. Продовжувати ознайомлювати дітей з музичними інструментами. Закріпити навички лічби, вміння підбирати кольори. Удосконалити вміння зв'язно, логічно та грамагічно правильно висловлювати свої думки. Виховувати моральні якості особистості, цікавість до музичних інструментів.
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Духові, струнні інструменти“	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Парні картинки“	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„З'єднай, та розмалюй“	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Скільки тон важить слон?“	
				П.р., С-м., Е-ц., М.р.	„Продовж ланцюжок“	
				П.р., К.р., Е-ц., М.р.	„Порахуй геометричні фігури“	
	П.р., Х-е., Е-ц., К.р.	„Порахуй і домалюй“				
	П.р., К.р., Е-ц., М.р.	„Правильно-неправильно“				
		Четвертий	„Математичні заморочки“	„Культура“, „Люди“	П.р., С-м., Е-ц., М.р.	Розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, фантазію, мовлення, спостережливість, дрібну моторику рук. Вчити дітей вирішувати нескладні математичні задачі. Закріпити знання дітей про склад числа, про геометричні фігури. Удосконалити вміння зв'язно, логічно та грамагічно правильно висловлювати свої думки. Виховувати моральні якості особистості, бажання пізнавати та творити.
					П.р., С-м., Е-ц., М.р.	

Умовні позначення:

- П.р. — пізнавальний розвиток;
С-м.р. — соціально-моральний розвиток;
Е-ц.р. — емоційно-ціннісний розвиток;
К.р. — креативний розвиток;
Ф.р. — фізичний розвиток;
М.р. — мовленнєвий розвиток;
Х-е. — художньо-естетичний розвиток;

Тематичне планування освітньо-виховної роботи з розвитку логічного мислення у старших дошкільників

Сфера	Вид діяльності	Мета	Місяць
1	2	3	4
Природа	Спостереження з елементами дослідження (проводиться на протязі дня)	Розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість, мову. Вчити вирішувати прості завдання. Виховувати позитивні моральні якості.	Вересень
Природа	Заняття «Осінь щедра і багата» (бінарне)	Розвивати логічне мислення, мовлення, пам'ять, увагу, вміння нестандартно міркувати, обґрунтовуючи свою точку зору шляхом розв'язання логічних завдань. Вправляти в умінні мислити за допомогою прийомів аналізу і синтезу. Закріпити знання про кольори. Вправляти в умінні виконувати завдання, використовуючи правила чергування. Виховувати вміння працювати самостійно, допитливість, інтерес до занять.	Вересень
Природа	Театралізація народної гри «Ходить гарбуз по городу»	Розвивати логічне мислення, увагу, акторські уміння, мову, витримку. Вчити дітей передавати психічні стани, емоції своїх персонажів. Формувати моральні якості. Виховувати позитивні емоції у дітей.	Жовтень
Природа	Логічна гра «Коли це буває?»	Розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, зосередженість. Вчити дітей визначати, називати, і розрізняти природні явища за сюжетними картинками; знати, в яку пору року можуть виникати ті чи інші природні явища, і чому. Виховувати бережне ставлення до природи.	Жовтень
Люди	Свято «Писемності і української мови»	Розвивати логічне мовлення, пам'ять, увагу, пізнавальні та творчі здібності. Познакомити дітей з історією святкування дня писемності та української мови. Прищеплювати цікавість до Батьківщини, рідної мови. Виховувати бажання спілкуватися українською мовою, моральні якості особистості.	Листопад

1	2	3	4
Люди	Створення казок дітьми, з використанням ейдетики	Розвивати логічне мислення, грама-тично правильне мовлення, пам'ять, увагу, уяву, витримку, фантазію. Вчити дітей складати невелику казку 3 – 6 речень за допомогою ейдетики. Формувати моральні якості, почуття задоволення від вдалого прояву своїх знань. Виховувати бажання придумувати казки та розповідати їх іншим.	Листопад
Люди	Розвага «Захисники Вітчизни»	Розвивати логічне мислення, пам'ять, мову. Вчити знаходити найоптимальніший варіант для швидкого вирішення завдання. Закріпити знання про роль родини в житті людей. Виховувати самостійність, взаємодопомогу, турботливе ставлення до старших.	Грудень
Люди	СХД. Виготовлення новорічних прикрас	Розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, уяву, фантазію. Вчити дітей самостійно обирати необхідні речі для виготовлення прикрас (папір, картон, покидьковий матеріал, природній матеріал, бісер, і т.д.). Удосконалити вміння оздоблювати готовий виріб. Закріпити знання послідовного та поступового виконання роботи. Формувати вміння поводитися щедро по відношенню до інших. Виховувати бажання творити.	Грудень
Культура	Екскурсія в «Картинну галерею»	Розвивати логічне мислення, увагу, пам'ять, витримку. Вчити дітей розрізняти і називати жанри зображувальної діяльності. Формувати навички поведіння в галереї. Виховувати бережне ставлення до творів мистецтва.	Січень
Культура	Музично-логічна вікторина «Пори року»	Розвивати логічне мислення, слух, пам'ять, увагу, уяву. Вчити дітей уважно слухати твори Чайковського «Пори року», вміти знаходити та вказувати на зміни в природі на репродукціях картин. Закріпити вміння дітей з кількох частин складати одне ціле. вміти аналізувати та приймати правильне рішення. Виховувати любов до живої і неживої природи.	Січень

1	2	3	4
Культура	Індивідуальна робота	Розвивати логічне мислення, мову, пам'ять, увагу, вміння користуватися прийомами абстрагування, які допомагають виділяти істотні ознаки груп предметів. Вправляти в умінні порівнювати предмети. Виховувати вміння висловлювати власну думку.	Лютий
Я сам	Робота профільної групи гуртка «Умілі ручки» (ліплення з солоного тіста)	Розвивати логічне мислення, дрібні м'язи рук, практичну умілість, вправність, увагу, уяву, вміння орієнтуватися на зразок вихователя. Вчити спів-відносити рухи та зусилля із здобути-ми результатами; змішувати тісто різного кольору, отримуючи змішані кольори. Удосконалювати навички нанесення рельєфних відбитків. Формувати зацікавленість у результатах власної праці. Виховувати самостійність, охайність, зосередженість, бажання ліпити.	Лютий
Люди	Заняття «Світ професій» (комплексне)	Розвивати логічне мислення, мову, пам'ять, спостережливість, увагу. Вчити дітей розповідати про професії своїх батьків. Збагачувати словниково-вий запас дітей. Закріпити знання про різноманітність та необхідність всіх професій. Виховувати чуйність, бажання цікавитися різними професіями, інтерес до логічних завдань, викликати радість пізнання.	Березень
Я сам	Трудове доручення «Висівання насіння»	Розвивати логічне мислення, дрібну моторику рук, пам'ять, мову, увагу, пізнавальний інтерес та здібності дітей. Вчити дітей розпізнавати, називати насіння. Закріпити знання про способи розмноження рослин. Формувати трудові навички. Виховувати бажання працювати.	Березень
Природа	Сюжетно-рольова гра «Космічний політ»	Розвивати логічне мислення, пізнавальні і творчі здібності, спритність. Вчити дітей з декількох частин скласти одне ціле. Прищеплювати цікавість до пізнання космічних просторів. Уточнити знання про космос. Закріпити вміння дітей розвивати сюжет. Виховувати бажання пізнати космос.	Квітень

1	2	3	4
Я сам	Заняття «Визволення Білосніжки» (інтегроване)	Розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу. Вчити дітей міркувати за допомогою прийомів мислення: аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення. Формувати вміння знаходити відмінності та спільні ознаки геометричних фігур різних типів, вибрати та розташувати геометричні фігури за даними правилами. Виховувати вміння застосовувати свої знання під час розв'язання логічних завдань, обґрунтувати свою відповідь, знаходити багато варіантів розв'язку.	Квітень
Люди	Пішохідний перехід з покладанням квітів до обеліска Слави	Розвивати логічне мислення, пам'ять, спостережливість, фізичні якості. Познайомити дітей з історією святкування Дня Перемоги. Формувати вміння відповідати на запитання вихователя, повними реченнями. Викликати радість пізнання. Закріпити навички поводження біля обелісків. Удосконалити навички ходьби різними способами. Виховувати ввічливість, доброту, повагу до ветеранів війни.	Травень
Люди	Малювання на асфальті «Хай завжди буде сонце»	Розвивати логічне мислення, дрібну моторику рук, пам'ять, спостережливість. Вчити дітей обґрунтовувати свою точку зору, шляхом розв'язання завдань. Закріпити назви кольорів. Удосконалити навички користування крейдою. Виховувати дружні стосунки, бажання творити, допомагати товаришам, подільчивість.	Травень

Додаток Б.

Навчально-методичні рекомендації щодо впровадження освітньо-виховної роботи вихователями з «Розвитку логічного мислення у старших дошкільників».

Спостереження з елементами дослідження

(проводиться протягом дня)

Форма роботи: предметно-пошукова (діяльність в довкіллі)

Об'єкт в довкіллі. (Повітря).

Ранок. Наповнення поліетиленового мішечка повітрям.

- Яке на дотик?
- Яке на колір?
- Що таке повітря?
- Для чого потрібне повітря?
- Що утворюється при русі повітря?
- Яке повітря вранці? Визначити вагу (легке).

Гра «Надуй кульку». Дослід: «Занурити квітку у пляшечку».

I. Прогулянка. Експерсія в парк Черняхівського. Спостереження за деревами. Називати деревами.

- Чим відрізняється дуб і каштан?
- Як розташоване гілля?
- Яка кора в берези, ялини?
- Бесіда «Як дерева очищають повітря?» (Використати твір

В.Сухомлинського «Зрубали вербу», «Гроза у лісі»).

- Чому листя тріпоче?

Визначити напрям вітру за допомогою вітрячків та султанчиків.

Сладання літачків (орігамі).

II. Прогулянка. Розгляд картини Шишкіна «дубовий гай».

- Що розміщено на передньому плані картини?

- Які стоять дерева?
- Чи видно на картині рух повітря?
- Як саме?

Пригадати спостереження, що відбулося вранці, порівняти природу парку з зображенням на картині.

- Яке зараз повітря?
- Що сталося з кульками?
- Які вони на дотик?

Випустити повітря з кульки, направити на листочок.

- Що чути при виході повітря?
- Чи може існувати життя без повітря?
- Що сталося з квіткою під пляшечкою?
- Хто очищує повітря?
- Чи має повітря колір?
- Як відрізняється повітря? (Запах, колір).

Вечір. Малювання «Враження від спостереження».

Гра «Біг з вітрячками, запускання вітрячків».

Театралізація народної гри «Ходить гарбуз по городу».

Форма роботи: предметно-пошукова діяльність (оформлення залу з використанням овочів, предметів побуту).

Ранок: підготовка залу до театралізації, розкладання корзинок з овочами, старовинного посуду. з використанням загадок про овочі, посуд. Розгляд сплетених віночків часнику, цибулі, українських оберегів.

- Для чого люди заготовляють овочі на зиму?
- Які ви знаєте овочі?
- Чим вони корисні?
- Дидактична гра «Солоне, солодке, гірке, кисле».

- Як і де можна зберігати овочі?
- Дидактична гра «Відгадай»(загадки).

Використати прислів'я «Світлиця гарна речами, а людина прцею».

I Прогулянка. Плетіння віночків з квітів та листя, виготовлення атрибутів на голівки дітей до театралізації казки.

- Як називають квіти у віночку?
- Що означають рута, м'ята, барвінок, деревій, любисток?
- Чому ці квіти вважають оберегами?
- Які віночки одягали на свято?
- А що одягали на голови кожного дня?

Гра «Підбери квітку».

II Половина дня. Театралізація народної гри «Ходить гарбуз по городу».

Запрошення Господині до залу. Показ казки з використанням народного фольклору. В кінці — роздача святкового короваю.

Логічна гра «Коли це буває»

Форма роботи: пошукова діяльність: використання картин, музичних творів, складання з частин цілого.

Створення атмосфери подорож по порам року. Розміщено експозицію з картин «Пори року». Запис музичних творів Чайковського «4 пори року».

- Яка пора року?
- Чому ви так вважаєте?
- Назвіть характерні ознаки?
- Що спільного?
- Назвіть 3 відмінності.
- Читання вірша, загадування загадок.
- Складання з частин картини, і розповідь про дану пору року.

Мово рідна, слово рідне.*/ Свято «Писемності і української мови» /**Ведуча:* Добрий день вам, люди добрі!

Щиро просимо до господи!

Раді Вас ми всі вітати,

Щастя і добра бажати!

Любі діти і гості! 9 листопада наша країна відзначає знаменне свято, важливе для кожного із нас, її громадян,- День писемності і української мови.

І не лише на цьому святі, а й завжди ми повинні пам'ятати:

Як немає без зірок небозводу,

Як блакиті без сонця нема,

Так і мови нема без народу,

І народу без мови нема.

*/В. Забаиштанський/**Діти /почергово/:* 1. Бог нам гарну мову дав,

Щоб ми не мовчали,

А всі звуки та слова

Легко вимовляли.

2. Кожна літера — це знак,

Кожна загадкова.

Вони з'єднуються так,

Що виходить слово.

3. Мова — наш душевний код,

Даний нам від роду,

А без мови наш народ

Не був би народом.

4. Через відстані віків,

Як сила могутня,

Мова наших прабатьків

Лине у майбутнє.

Пісня «Сяє над полями»

*Сяє над полями сонце золоте,
Україна наша квітне і цвіте,
Україна наша розцвіла, як сад,
Кращої немає в світі для малят.*

Ведуча: Як і коли виникла українська мова? В народі кажуть: «Слово до слова — складеться мова». Мова кожного народу є невід’ємною часткою його життя, основою національної культури. Наша чудова і співуча українська мова існує вже багато тисячоліть і тісно пов’язана з історією нашого народу. Рідне слово, як справжній воїн, допомагало українцям вистояти в часи лихоліття, гартувало душу, закликало до боротьби за волю. Вороги недаремно боялися українських лицарів — козаків, бо їхнє слово відповідало тому, що вони чинили. І в нашому садочку підростають малі козачата

Ведуча: Хто ти хлопчику маленький?

I козачок: Син я України-неньки!

Українцем я зовуся,
Й цею назвою горжуся.

Ведуча: А по чім тебе впізнаю?

II козачок: По вкраїнському звичаю.

В мене вдача щира й сміла,
І відвага духу й тіла,
І душа моя здорова,
Українська в мене мова.

/Ю. Шкрумеляк/

Український таночок.

Ведуча: Багато слів сказали ми про мову, чудову нашу, материнську, калинову, яка для нас — життєвий старт. Українська мова багата, милозвучна. Гарно звучать українською мовою прислів'я, приказки, а також вірші-жарти.

Діти інсценізують вірші-жарти.

Розумна дитина.

- Чого ти плачеш любий синку?
  - Забив об лавку вчора спинку...
  - Чого ж не виплакався вчора?
- Синочок, насупивши чоло, говорить матері:
- Бо вчора нікого дома не було...

Хитрий зуб Я і ти

Ой, болить у мене зуб, – Хто до столу хоче сісти?
 Бо не хоче їсти суп. – Я!
 Хоче меду, хоче грушки, – Хто варення хоче їсти?
 Хоче теплої пампушки. – Я!
 А як ще дасте сметани, – А хто посуд буде мити?
 Вмить боліти перестане. – Ну вже ти відказуй Людо, а
 то: я та й я!

Марічка і звичка

У Марічки гарна звичка —
 Любить все робить Марічка:
 Полежати, потім сісти,
 Потім трішечки поспати

Та на гулі вийти з хати...
 Роботяща в нас Марічка,
 Тільки дивна в неї звичка.

Найкращий друг

Кого в сім'ї найбільше любиш? – Ну в тебе й вибори разючі
 Питає Вовочка Сашка. За що ж це пес любов здобув?
 Сашко зігнув у бублик губи – Він не пита, чому в грязюці,
 Й відразу випалив: — Сірка! І де це я так довго був.

Ведуча: Любов до рідного слова плекається у дитини в родині ще змалку. *Гей, яка чудова, свіжа та багата, українська мова — мова тата й мами.*

Дитина: Рідна мова, рідна мова, що в єдине нас злива:
 Перші матері слова, ніжна пісня колискова.

Пісня «Рідний дубочок»

(слова Г.Грайка, музика І.Шайкіс)

*1. На дубових вітах листячко тріпоче,
 Бо його вітрисько позривати хоче.*

П-в: Жовте листячко тріпоче

З гілки падати не хоче.

Ой тріпоче, ой шепоче,

З гілки падати не хоче.

2. Міцно, міцно кожен держиться листочок-

Це тому, що дуже любить свій дубочок.

П-в той же.

Ведуча: Як ніжно і лагідно звучить пісня, така ж гарна й наша

українська мова. Як іще про неї кажуть? (Солов'їна, чарівна, чудова, багата, рідна, тощо). Справді, українська мова приємна та мелодійна, тому й люблять у світі українські пісні.

Рідна мова (розповідають діти).

1. Коли я чую рідне слово, **2.** Вона як пісня колискова,
То б'є джерелами снага, Звучить крізь долю і роки,
Й прозорить серце веселково Ця українська рідна мова,
Ця мова світла й дорога. Барвиста, наче рушники.
Вишнева, срібно-солов'їна, Її ще змалку рідна мати
Вона у плескоті Дніпра, З любов'ю вишила в пісні,
А для всієї України Щоб як барвіночок хрещатий
Ця мова злагоди й добра. Сплелись ті звуки у мені.

3. Немов пшениця колосиста, Вона в Шевченкових глибинах,
Аж сяє вся вона в красі. В піснях народу й кобзарів.
Дзвінка, чудова, ніжна, чиста — Цвіте, як сонячна калина,
Любіть цю мову, друзі, всі. В проміннях ранньої зорі.

4. І то різниця принципова — Вона розправила вже крила
Чи бути вільною, чи ні. І скрізь відроджується знов,
Ця українська рідна мова Бо в ній живе народна сила,
Дорожча золота мені. Надія наша і любов.

Ведуча: Давайте пограємо у гру. Вам необхідно назвати предмети одним узагальнюючим словом:

- а) калина, ліщина, ... — це
- б) помідор, огірок, капуста, ... — це
- в) ялина, верба, дуб ... — це
- г) курка, гуска, індик ... — це
- д) зима, весна, літо, осінь ... — це

У народі кажуть: «Наша мова калинова». Чому її так називають? (Відповіді дітей). А чи може існувати наша українська держава без української мови? Ні, тому, для кожного з нас українська мова є державною мовою. Погляньте, які китяги калини достигли на нашому майданчику до свята рідної мови. Запросімо їх до танцю.

Танок «Ой єсть в лісі калина».

Ведуча. Український народ любить і шанує свою мову, рідне слово. Про неї й прислів'я складає. Давайте пригадаємо їх.

Діти розказують прислів'я.

«Гостре словечко коле сердечко, лагідне слово — як весняний день».

«Мудре слово — добрий друг у біді».

«Слово — не горобець, вилетить — не впіймаєш».

«Від теплого слова й лід розмерзає».

«Добрі слова лікують, а погані вбивають».

Ведуча. Українська мова оспівана у піснях та прославлена у віршах.

Мово рідна (*розповідають діти*).

Мово рідна, слово рідне, Як ту мову нам забути,

Хто вас забуває, Котрою учила

Той у грудях не серденько, Нас всіх ненька говорити,

А лиш камінь має. Ненька наша мила?!

«Дитячі в нас сердечка, та щирі почуття.

Любити Україну ми будем все життя».

Українська мова

I. Українська мова, знає цілий світ,-

Як трава шовкова, мов калини цвіт.

Не соромся, доню, нею говорить,-
Від Карпат до Дону мова ця дзвенить.

II. Не соромся, сину, мовонька твоя –
Як під небом синім пісня солов'я.

Українська мова — то великий дар.

Мовою твоєю створений «Кобзар».

/Олесь Лупій/

Пісня «Любіть рідну мову»

Мова — краса спілкування,

Мова — як сонце ясне,

Мова — то предків надбання,

Мова — багатство моє,

Мова — багатство моє.

/слова Ф.Пантова, музика М.Ведмедеря/

Рідна мова (розповідають діти).

Ми з нею відомі усюди,

Усе в ній, що треба нам, є.

А хто свою мову забуде,

Той серце забуде своє.

Вона, як зоря пурпурова,

Що сяє з небесних висот.

І там, де звучить рідна мова,

Живе український народ.

Рідна мова

Вона — як сонце у блакиті!

І де б не був, і де б не жив,

Як найдорожчий скарб у світі
 Ти рідну мову бережи.

Бо рідна мова — то криниця,
 Де хлюпає жива вода.
 Хай кожен нею освятиться,
 Щоб оминала нас біда

У ріднім слові Бог витає
 І стереже нас од хули.
 Вустами неньки промовляє,
 Щоб ми щасливими були.

Ведуча. Свято рідної мови святкують восени, тож пропоную провести гру. Переможцем у ній буде той, хто пригадає найбільше слів, які характеризують цю пору року. Починаймо! Осінь яка? (*Золота, рання, лагідна, пізня, дощова, тощо*).

Ведуча. 9 листопада — День української мови. Ми сьогодні багато про неї говорили, співали пісні, розповідали вірші. Але про рідну мову треба пам'ятати не лише у свята, а й щодня. Треба розмовляти нею, плекати її, любити.

Діти (почергово)

1. Не цурайтесь мови — мови тата й мами,
 Мови діда й баби, предків наших всіх,
 Бо її цуратись — сором непошани,
 Бо її цуратись — перед Богом гріх!
2. На землі народів Бог створив багато,
 І подарував їм скарб усяких мов,

А у кожна мову, гарну і багату,
 Вклав свою небесну ніжність і любов.
 3. Всі народи світу — то Господні діти,
 Всіх народів мови — то Господній дар.
 Але мова мами — найрідніша в світі,
 В ній є все: і святість, і краса, і чар.

/Роман Завадович/

Ведуча: Давайте за допомогою лічилки виберемо «Василя», та пограємо в українську народну гру «Ой Василю».

Ведуча: В український народ знає не тільки багато пісень, віршів, прислів'їв, приказок, а й дуже любить загадки. Деякі з них спробуємо відгадати:

1) У вінку зеленолистім, у червоному намисті. (*Калина*).

2) Морква, біб і цибулина,
 бурячок і капустана,
 ще й картопля — шусть у горщик.
 Ну й смачний ми зварим... (*Борицьк*).

3) Довго з тіста їх ліпили,
 у окропі поварили.
 Потім дружно ласували,
 ще й сметанки додавали. (*Вареники*).

4) Що за хліб такий святковий
 на рушник вмовстився новий? (*Коровай*).

Ведуча: А зараз ми побачимо як наші гості вміють розгадувати загадки:

1) Де б не був, воно зі мною,
 я ношу його з собою.
 Знаю, що мене гукають,

коли його називають..(Ім'я).

2) Хтось на біле полотно

чорне висипав пшоно.

Як зумієш позбирати,

зможеш книжку прочитати. (Букви).

3) На уроках, в книжці, в школі

почерпнеш ти їх доволі.

І назавжди у житті

стануть друзями тобі. (Знання).

Любіть Україну у сні й наяву,

Вишневу свою Україну,

Красу її, вічно живу й нову,

І мову її солов'їну.

/В.Сосюра/

Я дитина українська

Я дитина українська, Мене ненька по-українськи

Українського роду, Вчила розмовляти.

Українці — то є назва І як мені України

Слав'янського народу. Щиро не любити?

Україна — то край славний, Мене вчили по-українськи

Аж по Чорне море, Господа молити.

Україна — то лан пишній За свій рідний край і народ

І степи і гори, Я господа молю:

І як мені України Зішли, Боже, Україні

Щиро не кохати? І щастя і долю.

Пісня «Українка я маленька»

1. Яблунька в саду цвіте, зеленіє житечко,

Це мій край, моя земля, а я — україночка.

П-в: Україночка маленька,

як зернятко з колоска,

І летить у ясне небо

Моя пісенька дзвінка.

Грай, грай, дзвінко пісенька лунай / 2р.

2. Я до личка притулю яблуневу гілочку,

Людам, сонцю усміхнусь, бо я україночка.

П-в: той же.

3. Розквітай, моя країно, як весняна квіточка.

Тим пишаюся, що я — щира україночка.

П-в: той же.

/Слова і музика Л. Кім/

Ведуча: А зараз дітки, ви розділитеся на дві команди, підійдете до свого столика, і виконаєте відповідне завдання. (Одна команда складає пазли «Україна», інша виконує завдання «У колі знайомих предметів»). Поки діти працюють, батьки в цей час розгадують ребуси (кожен індивідуально).

У кінці — підведення підсумків, роздача випечених булочок у формі літер, та читання вірша:

РІДНА МОВА

Сію дитині

В серденько ласку.

Сійся-родися

Ніжне «будь ласка»,

Вдячне «спасибі»,

«Вибач» тремтливе, —

Слово у серці —

Як зернятко в ниві.

«Доброго ранку!»,
«Світлої днини!» —
Щедро даруй ти
Людям, дитино!
Мова барвіста,
Мова багата,
Рідна і тепла,
Як батьківська хата.
/В. Гринько/

Тема: «Подорожуємо екологічною стежиною».

(заняття з розвитку мовлення за методикою Н. Гавриш)

Програмовий зміст: розвивати в дітей зв'язне та діалогічне мовлення, логічне мислення, пам'ять, увагу, уявлення про природу планети Земля, мовленнєво-творчу діяльність дітей; спостережливність під час інтерактивного методу «Бінокль» (за методикою Н.В. Гавриш). Виховувати інтерес до довкілля, бережне та турботливе ставлення до навколишнього, повагу та інтерес до творчості В. Сухомлинського. Продовжувати вчити відгадувати загадки за описом зовнішніх ознак, виділяти перший та останній звук в слові та визначати кількість складів, узгоджувати іменник з прикметником; вчити уважно слухати текст та відповідати на запитання до нього, пояснювати свої думки під час дидактичної гри «Добре — погано», використовувати діалогічне мовлення, будувати мовленнєві висловлювання у таких повних формах, які забезпечують взаєморозуміння; створювати передумови для збагачення лексики дитини, для більш розгорнутої і повнішої передачі своїх думок, переживань. Формувати вміння виділяти в довірлі привабливе, гарне; гуманні почуття, товариськість. Закріпити вміння розповідати за картинками /по методиці Н.Гавриш/. Удосконалювати вміння створювати казки за опірними схемами на основі раніше здобутих знань, розрізняти

послідовність сезонних змін у природі; називати позитивні і негативні сторони тої чи іншої дії.

Матеріал: схеми з опірними картками, сюжетні картинки, картки для дидактичної гри «Добре – погано», палички та набір геометричних фігур на кожну дитину, картки із завданням.

Попередня робота: зачування загадок, діти вміють милуватися природою, помічати незвичне; слухали і розповідали багато казок В.Сухомлинського; робота з сірничками, визначення першого та останнього звуків у словах та кількості складів, робота в зошиті по письму.

Хід заняття

1. Вихователь пропонує дітям познайомитися з гостями, відрекомендувати себе.

Дитина: Мене звать... Я люблю...

2. Сьогодні ми з вами відправимося у чарівну країну Зимової чарівниці, але спочатку нам потрібно відгадати загадку:

Прийшла до нас бабуся у білому кожусі.

Поля причепурила, пухнастим снігом вкрила.

Відгадайте, хто вона, бабуся чепурна? (*Зима*).

Вірно ви справилися із завданням, тому ми можемо йти до чарівної країни Природи. Скажіть, які зміни відбулися в природі з настанням зими? Розгляд картини із зимовим пейзажем, з зимовими іграми дітей.

– Що на вашу думку об'єднує ці дві картини? (*відповіді з поясненнями дітей*).

– А чи може сніг сипатись влітку?

– А де поділися листочки з дерев?

– Які зміни відбулися з деревами?

– Що сталося б з птахами, якби вони не відлетіли у теплі краї?

– Поміркуйте, якщо б дерева не засинали взимку, то що могло б статися?

– Давайте подивимось у бінокль і скажемо, хто що помітив цікаве? Про те, що на вашу думку цікаве, будемо повідомляти за допомогою загадок (*діти загадують загадки про зимові явища, іграшки...*).

– Молодці, ви дуже спостережливі.

3. Вихователь пропонує дітям пригадати прізвище педагога, письменника, твори якого багато читали і переповідали.

– Вірно, це В.О. Сухомлинський. Хто пам'ятає назви казок?

– Що на вашу думку означає казка?

– Як називають людей, які складають казки?

4. Вихователь показує дітям заготовлену на нову книгу, яку пропонує написати разом.

– Сьогодні ви будете справжніми маленькими казкарями. Одні дітки будуть працювати з картками, інші – з схемами. Поділимося на дві групи. Перш ніж розпочати роботу у групах вам необхідно:

1). Обрати доповідача (за допомогою лічилки).

2). Домовитися, хто за ким буде розповідати.

3). Після розповіді в групах, доповідачі називають дітей, які найкраще справилися з завданням, та яка з казок була найцікавішою.

– Молодці, всі справилися із завданням. Вихователь звертає увагу на те, що разом вони склали казки. Діти отримують домашнє завдання — намалювати ілюстрації до своєї нової казки.

5. Фізична хвилинка «Віє вітер нам в лице».

6. Педагог пропонує дітям пограти у дидактичну гру «Добре – погано».

На килимі розкладаються картки із зображенням або надрукованим названням слідуючих слів: школа, дощ, комар, курка, квіти, пташки, собака, сонечко, сніг, книга, зошит.

Використовуючи індивідуальний підхід, вихователь пропонує дітям вибрати собі картку, назвати або прочитати слово та відповісти на питання:

«Добре чи погане? І чому?» Також до кожного слова підібрати прикметник.

7. Вправа на релаксацію.

8. Вихователь пропонує пограти у гру «Екологічний ланцюжок».

– Якщо ти не нариваєш великих букетів, то сплесни у долоні над головою.

– Якщо ти ніколи не залишаєш сміття в лісі, то тупни ногою.

– Якщо ти не ламаєш гілок, то підстрибни.

– Якщо саджаєш квіти, працюєш на городі, то підними руку.

– Якщо ти не руйнуєш гнізда пташок, то покружляй.

– Якщо тобі подобаються кімнатні рослини, то посміхнись.

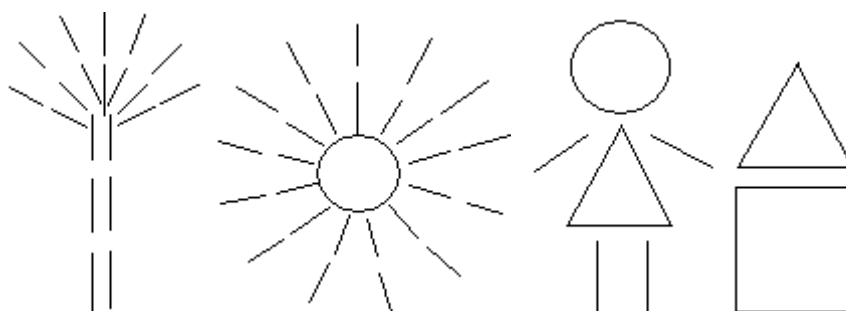
– Якщо ти переконаний, що кожній людині треба піклуватися про все живе — простягни руки своїм сусідам і візьми їх за руки.

– Давайте ось так, як ви дружно взяли за руки, ми будемо єдині у прагненні зберегти нашу матінку природу.

9. Діти проходять і сідають на свої місця.

Діти отримують завдання виложити казочку на аркуші за допомогою паличок та геометричних фігур.

Наприклад:

дерево сонечко дівчинка дім

10. Вихователь звертає увагу на завдання на картках.

1 завдання.

Треба визначити перший та останній звук в слові та позначити на картці.

Слово — природа.

2 завдання.

Порахувати кількість складів у слові та позначити на картці.

3 завдання.

Допомогти своєму казковому герою добратися додому. Діти працюють в зошитах, виконуючи завдання.

- Що найбільше вам сподобалося із сьогоднішньої подорожі?
- Яке домашнє завдання вам потрібно виконати?
- Отож, я бажаю вам завжди пам'ятати, що ви частина природи, тому оберігайте її, шануйте, вивчайте.

Заняття з використанням творів В. Сухомлинського

«Чи можна змінити порядок у природі»

Завдання: розвивати в дітей зв'язне та діалогічне мовлення, логічне мислення, пам'ять, увагу. Виховувати інтерес до довкілля, любов до рідної Батьківщини. Дати дітям знання про порядок як устрій нашого життя; підвести до того, що в природі все має свій порядок, який не можна змінити; продовжувати вчити дітей розрізняти і називати цифри в межах 7, рахувати предмети та розв'язувати приклади в межах 7; закріпити знання про геометричні фігури – коло, квадрат, трикутник, прямокутник, трапеція, овал, ромб; уміння порівнювати форму предмета з геометричною фігурою; вправляти у вмінні аргументовано доводити свої думки під час ігор: «Квіткова галявина», «Веселі сніжинки», «Пори року»; закріпити знання дітей про сезонні зміни в природі, що відбуваються з приходом кожної пори року.

Матеріал: для показу на фланелеграфі – Дід Мороз, чотири доньки – пори року, сорока, квіти (хризантема і бузок); сніжинки з логічними завданнями; книжечки з осінніми дивами та набір цифр у межах 7 на кожну дитину для гри «Порахуй осінні дива»; дерева і квіти з прикладами для гри «Яблуневий сад навесні», та квіти з логічними завданнями для гри «Квіткова галявина».

Хід заняття

Організаційний момент: вихователь збирає дітей біля фланелеграфа й починає розповідати казку, викладаючи героїв.

Вихователь. Якось одного осіннього ранку сидів Дід Мороз у своєму кришталевому кріслі й розмірковував: «Як гарно мати чотирьох доньок-красунь, і не просто доньок, а чарівниць. Як гарно, коли тебе люблять і поважають!»

- А тут звідкіля не візьмись, Сорока-Білобока.

Сорока. Дідусю, Дідусю, таке диво в лісі! Дерево в лісі виростало незвичайне. Саме невисоке, листя пожовкле, ягідки блискучі. Як жар горить!

Дідусь. Та про яке це дерево говориш?

Сорока. та я не знаю як воно називається.

Вихователь. Діти, допоможіть

Беручи до уваги опис дерева, діти з'ясовують, що це горобина.

Сорока. Послухайте, послухайте, Дідусю! Ви ж великий повелитель, дайте телеграму всім пташкам, нехай злітаються до тієї горобини – є чим поживитися!

Дідусь. Зупинись, Сороко-Білобоко! На все свій час.

Сорока. Нічого не розумію!

Вихователь. Діти, поясніть, що хотів сказати цими словами Дід Мороз?

Відповіді дітей.

Вихователь: Діти, а пригадайте, який твір В.Сухомлинського, схожий на цю історію з Сорокою і горобиною, ми з вами читали?

Відповіді дітей.

Вихователь. Так, він називається «Пташина комора». Чому дивувалася горобина ранньої осені?

- Про що вона запитала у дрозда?
- Яку дав відповідь дрізд?
- Коли саме знадобилися гілки горобини для пташок?

Відповіді дітей.

Вихователь. Тож запам'ятай, Сороко, і ви, дітки, – у нашому житті на все є свій час. Настане час, ви підростете і підете до школи, потім будете навчатися у вузах, а потім працюватимете, як і ваші батьки.

Сорока. Я все зрозуміла. *(Прислухається.)* Щось неспокійно стало навкруги. До тебе, Дідусю, хтось іде.

Дід Мороз. Та це ж мої доньки, пори року, вони сперечаються, хто з них буде правити зараз, а хто потім.

Вихователь проводить гру «Спочатку – потім». Діти мають показати порядок пір року незалежно від того, хто править зараз. Наприклад: зима – весна, літо, осінь; осінь – зима – весна – літо...

Вихователь. Так, діти. Пори року мають свій порядок, як і все в нашому житті.

Сорока. Я знаю, чому доньки забули свій порядок правління. Зламався чарівний годинник часу *(вихователь звертає увагу дітей на зламаний пустий годинник)*. Ну якщо ми його полагодимо, то все стане на свої місця.

Дід Мороз. Це станеться, якщо діти допоможуть нам виконати завдання кожної пори року.

Завдання Осені. Дидактична гра «Порахуй осінні дива».

Діти мають розглянути малюнок і порахувати ті предмети, які зображені ліворуч, викладаючи відповідну цифру. Після того, як діти виконають завдання, Осінь дарує їм частину годинника, на якій зображені осінні явища.

Завдання Зими. Дидактична гра «Веселі сніжинки».

Вихователь розкладає сніжинки на килимку, діти беруть по одній у руки й разом із вихователем розв'язують логічні завдання, написані на зворотній частині.

Завдання.

- Чи може зима зривати листочки з дерев? *(Узимку на деревах немає листочків)*.

- Цієї зими зацвіла спочатку одна абрикоса, а потім чотири яблуні і одна слива. Скільки дерев зацвіло? (*Узимку дерева не цвітуть*).

- Узимку змагалися з бігу вовк і лисиця. Хто яке місце посів, якщо лисиця була передостанньою? (*Лисиця – перше, вовк – друге*).

- Назвіть три дні підряд, не вживаючи чисел і назв днів тижня. (*Учора, сьогодні, завтра*).

Завдання Весни. Дидактична гра «Яблуневий сад навесні».

Вихователь пропонує дітям розв'язати приклади на квіточках у межах 7 й покласти на дерево лише ті квіточки, відповідь яких дорівнюватиме цифрі на стовбурі дерева.

Весна також дарує свою частинку годинника.

Завдання Літа. Дидактична гра «Квіткова галявина».

Вихователь пропонує взяти кожній дитині по квіточці, розглянути пелюстки й подумати, яка з них зайва і чому. Потім усі квіточки діти викладають на одному килимку, утворюючи квіткову галявину.

Літо дарує останню частинку годинника.

Вихователь. Ну от і все. Годинник відремонтований, пори року вже ніколи не забудуть про свій порядок. І ви, дітки, пам'ятайте, що все в нашому житті трапляється у свій час: кожен день починається з ранку, а закінчується ніччю; кожна пора року має свої послідовні три місяці; у математиці всі цифри мають свій порядок... Щось ми говоримо тільки про порядок і не помічаємо, як хтось про щось розмовляє поруч.

Вихователь показує фрагмент оповідання В.Сухомлинського «Осінь квітка і весняна квітка» на фланелеграфі.

Вихователь. Була зима. Наближався Новий рік. Надворі йшов сніг, шумів зимовий вітер, а в теплиці було затишно й тепло. Одного сонячного ранку зацвів бузок. Відкрила бузкова квітка блакитні оченята, побачила білу хризантему й питає здивовано:

- Ти ж осіння квітка, хризантемо. Чом ти цвітеш?

Хризантема каже:

- А ти ж весняна квітка. Чом ти цвітеш? надворі ж лютий мороз.

Глянула бузкова квітка – справді надворі зима.

Вихователь. Діти, чи знайома вам ця історія? (*Відповіді дітей.*)

Так, це оповідання В.Сухомлинського «Осіння квітка і весняна квітка», яке ми з вами читали. Діти, ми з вами говорили про те, що все у світі має свій порядок. А виходить, що його можна змінювати.

- Діти, чому осіння і весняна квітка зацвіли взимку? Чи може таке бути? Коли саме? *Відповіді дітей.*

Вихователь. Як бачите, діти, у штучних умовах порядок змінити можна, а у природі – ніколи. Нехай наш чарівний годинник часу ніколи не ламається і все довкола у природі йде своєю чергою, за своїм порядком.

Використанні твори.

Пташина комора.

Ранньої осені у степу не вщухав пташиний щебет. Пташки зліталися на вижате поле, дзьобали зерно. На узліссі стояла Горобина. На ній доспіли червоні грона. Стоїть вона та й дивується, чого до неї пташки не летять. Летів Дрізд, Горобина й питає:

- Дрозде, чого ти не хочеш покуштувати ягід моїх?

- Зачекай, Горобинко, ягоди твої пригодяться у найскрутнішу годину.

На твоїх гілках – наша пташина комора.

Випав сніг. Білим килимом покрив поля. Позамітав траву. Удень і вночі співає свою журливу пісню холодний вітер.

Ранесенько прокинулася Горобина від пташиного щебету. Бачить – прилетіли до неї дрозди і дятли.

- Ось тепер і пташина комора нам знадобилась, – защебетав Дрізд. – Пригощай нас, Горобинко, ягодами своїми.

Осіння квітка і весняна квітка.

У нашій шкільній теплиці зустрілися осіння і весняна квітки. Ось як це

сталось.

Перенесли ми в теплицю осінні квіти – хризантеми. Зацвіли вони – білі, фіолетові, рожеві. А біля них зеленів паросток бузку. наближався Новий рік. надворі йшов сніг, шумів зимовий вітер, а в теплиці було тепло і затишно. Одного затишного ранку зацвів бузок. Відкрила бузкова квітка блакитні оченята, побачила білу Хризантему й питає здивовано:

- Ти ж осіння квітка, хризантемо. Чом ти цвітеш?

Хризантема каже:

- А ти ж весняна квітка. Чом ти цвітеш? надворі ж лютий мороз.

Глянула бузкова квітка – справді надворі зима.

- Це все Оля зробила, – каже Хризантема. – Це вона посадила нас тут. Якби не Оля, ми б і не зустрілися. Не зустрілася б весна з осінню.

Заняття «Про пташок ми знаємо, їх оберігаємо».

Програмовий зміст: розвивати пізнавальні здібності; вміння аналізувати, класифікувати, робити висновки; спостережливість, фонематичний слух; логічне мислення, пам'ять. просторову уяву, фантазію, вміння шукати та приймати колективне рішення.

Виховувати незалежність в висловлюваннях, бережне відношення до природи, відчувати себе частинкою її; вміння відгадувати загадки; охайність, акуратність; бажання своїми виробами приносити задоволення людям.

Учити встановлювати зв'язок між зникненням комах (корму) та відльотом птахів, формувати поняття «птахи перелітні» та ті, що зимують, дати поняття про нагніздних та виводкових птахів, повторити будову птахів, диференціювати знайоме і незнайоме; виявляти елементи винахідництва під час конструювання з паперу. Формувати вміння бачити у листку паперу образ предмета – птахи, що летять; стійку зацікавленість до результатів власної роботи.

Закріпити вміння дітей мислити нестандартно, самостійно готувати

домашнє завдання та доводити його своїм товаришам, вміти виділяти головне, стимулювати дітей до самостійних висловів. Узагальнити знання про користь диких птахів для людей; про взаємозв'язок птахів, рослин та людей. Формувати цілісне уявлення про природу.

Зв'язне мовлення: формувати уміння складати невеликі розповіді – описи птахів (від першої особи), (за незначної допомоги вихователя); прищеплювати навички пояснювального мовлення.

Звукова культура: виробляти уміння правильно вимовляти звуки у словах; закріплювати вміння володіти різним темпом мовлення; формувати вміння розуміти навчальне завдання і самостійно його виконувати.

Грамматика: стимулювати вживання повних речень.

Словник: активізувати вживання назв птахів, вводити узагальнюючі слова.

Обладнання: малюнки птахів, грамзапис співу пташок, паперова клітка з птахами, 2 дерева (літнє і зимове), кольоровий папір, ножиці, клей, клейоночки, серветки, пересувна дошка.

Хід заняття.

Доброго ранку трави росисті
 Доброго ранку квіти душисті,
 Доброго ранку сонечко ясне,
 Доброго ранку прекрасні.

Гарно ми привіталися з нашими гостями. Роздивилися, як багато сьогодні у нас гостей.

Яка зараз пора року? По чому видно, що настала весна?

Стали в коло. Ранкова зустріч в колі.

Весна у коло нас збрала,

Свої звертання надіслала,

Того, хто справа похвалити – молодець,

Того, хто зліва збадьорити – сильним будь!

Всіх, хто пустує – пожурити (всі свар, пальчиком),

Всіх, хто сумує – звеселити (посміхнулись).

Вихователь: З чужої чужини з далекого краю

Пташки прилетіли до нашого гаю.

Гаї, всі і луки піснями озвались,

Весело промінням з небес засміялись

Діти, сьогодні ми з вами поведемо мову про птахів, про те, як вони живуть, чим живляться, як ми можемо їм допомогти, захистити їх. Отже, розпочнемо розминку:

1) Його називають санітаром лісу (Дятел).

2) Як називають птахів, які відлітають на зиму? (Перелітні);

2) Чому птахи відлітають у теплі краї? (Бо стає холодно і немає корму).

3) За назвою якого птаха називають дерев'яні будиночки для птахів?

(Шпака)

4) Яку пташку називають плетухою – скрекотухою? (Сороку).

5) Яким гребінцем не розчешеш голову?

6) На яке дерево сідає галка після дощу? (Мокре).

Молодці! З ваших відповідей я зрозуміла, що ви дещо знаєте про птахів.

Зараз я пропоную вам побути пташенятами. Проводиться релаксація – пробудження пташок, радість зустрічі з сонцем, рідним краєм, відшукуванням домівки.

Давайте пограємо в гру: «Який птах» (назва). Діти створюють вдома, діалог:

- Де живеш? (У гнізді чи дуплі?)
- Якого кольору пір'я?
- Чим харчуєшся?
- Де зимуєш?
- Чим корисний?
- Якого птаха описали?

Давайте спробуємо з вами утворити нові слова. Скажіть мені будь-ласка, як ворона кричить? Вона каркає;

- горобець: цвірінь-цвірінь (цвірінчить);

- зозуля: ку-ку (кує);

- голуб: ворр-ворр (воркує);

- соловей: тьох-тьох (тьохкає).

З давніх – давен людей дивувало, що повернення птахів завжди чітко збігається з початком весни на їхній батьківщині. Чому вони прилітають саме у цей час?

І чому це відбувається не одночасно, а з великою перервою і в певному порядку?

Це пов'язано з тим, що навесні з'являється пожива, корм, необхідний самій пташці та її майбутнім діткам. Першими прилітають водо плаваючі птахи.

Чому, як ви гадаєте? Тому, що найперше тане крига на річках, озерах, і птахи можуть знайти собі їжу. Пізніше прилітають шпаки і жайворонки, повідомляючи про своє прибуття дзвінкою піснею.

Останніми повертаються птахи, які живляться двокрилими комахами, мухами і комарами. Це ластівки, стрижі (юрики), мухоловки.

Птахи – невід'ємна частина природи, окраса будь – якого куточка землі. Недарма поети і композитори всіх часів і народів присвятили птахам, особливо жайворонкові та соловейкові, (пісня «Тане сніг»).

А наш Костік знає вірш **Т.Г. Шевченка «Встала весна»**.

Встала весна, чорну землю

сонну розбудила,

уквітчала її рястом,

барвінком укрила...

(І на полі жайворонок,

соловейко в гаї землю,

*убрану весною,
вранці зустрічає.)*

Птахи приносять величезну користь. А яку саме користь приносять птахи?

Птахи знищують безліч шкідливих комах, які розмножуються з неймовірною швидкістю. Ненажерливість цих маленьких істот просто вражає. Хто мені підкаже яка сама ненажерлива пташка? (Синиця) Вона за день може з'їсти стільки комах, скільки важать самі. Якби в людини був такий апетит, то вона з'їдала б щодня по 40 буханок хліба.

Скажіть будь – ласка, чим відрізняються птахи від інших тварин? (Всі вони ходять на двох лапах, у є них крила. Всі птахи вкриті пір'ям.)

Ідучи до дитячого садка, я зустріла одного нашого знайомого – Джмелика і запитала, куди він так поспішає? Він відповів, що його запрошували на свято птахів, у казковий ліс. І він літав у відрядження, як спеціальний кореспондент журналу «Джміль» і зараз поспішає до редакції, але дещо він мені все таки розповів...

Птахи – це тварини, що народжуються двічі. А чому, як ви гадаєте?

Спочатку на світ з'являється яйце, а вже через деякий час після насиджування, з яйця вилуплюється пташеня.

Птахи поділяються на дві групи: нагніздні та виводкові.

Усі нагніздні птахи народжуються слабенькими і зовсім голими. Перші дні свого життя вони зовсім безпорадні, і єдине, що можуть робити – не дуже багато їсти, від чого швидко ростуть, вони довгий час знаходяться у гнізді, це більша кількість диких птахів. То хто такі нагніздні птахи? Наведіть мені приклад нагніздних птахів. Це родина горобиних, зозулі, дятли, голуби, дику хижі птахи.

Виводкові – це птахи, які виходять із яйця вже добре опушені. Ці пташенята відразу бачать і чують, швидко вкриваються пір'ям. Усі їх добре

знають. Це домашні птахи та водо плаваючі. Назвіть мені будь-ласка, які це птахи? (Каченята, курчата, гусенята, журавлі.)

У птахів є дзьоб, проте немає зубів. Дзьоб кожного птаха пристосований для здобування певного корму, який є звичним саме для нього.

Гра «Визволимо птахів з біди».

Мерщій сюди! Часу негайте Міркуйте та відповідайте. Чому так сумно в лісі стало? Ще вчора тут птахи співали. Не чуть, не видно їх ніде. Що сталось, хто їх нам найде?

Перед дітьми клітка з птахами. Щоб «визволити» пташку, потрібно відгадати загадку про неї, знайти її серед інших птахів і пересилити на зимове чи літнє дерево.

Тож почнемо.

1.Голос має хрипуватий

Колір пір 'я сіруватий. Це розумна каркарона,

Звати пташку цю

(Ворона)

До нас прилетять у холодну годину,

Як сніг закружляє у ріднім дворі.

Люблять їсти горобину червоногруді....

(Снігурі)

Які ноги заввишки. Такий дзьоб завдовжки Хату на хаті тримає,

Всім жабам рахунок має

(Лелека)

. До вікна мого летить

Пташка невеличка,

Животик жовтенський,

Голівка чорненька.

Любить сала дзьобати,

У вікно зазирати.

І ця пташка невеличка

називається....

(Синичка)

Хлопчик невеличкий

сіру свитку має,

Шукає він зернятка, Цвінь- цвірінь співає... (Горобчик)

Чорні гострі крила має,

Дуже швидко скрізь літає.

Над вікном гніздо будує,

В теплом краю зимує...

(Ластівка)

Чорно – білу сукню маю,

Всі новини в лісі знаю.

Блискуче краду ненароком,

А звать усі мене...

(Сорока)

Фізкультхвилинка

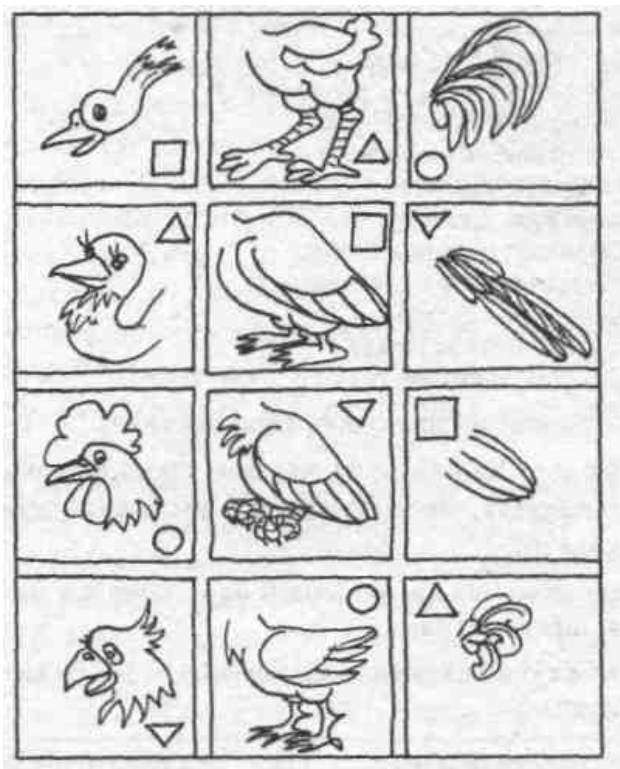
Скік, скік! Всі на гілки. *{Підскоки на місці, на обох ногах.}* Розімнемо трішки спинки, *(Нахили вперед та назад.)*

А тепер іше крилята, *(Колові рухи руками.)*

Щоб могли швидко літати. *(Імітування руху крил птахів.)* Прошу я усіх сідати, *(Діти сідають за столи.)*

Будем далі працювати.

Птахи – справжні господарі неба. Я попросила художника намалювати декілька різних крил та хвостів птахів. Спробуйте здогадатись, кому що належить. (Робота дітей в групах). Ділимося на дві команди (жеребкуванням).

Вихователь. Птахи чудово пристосовані до польотів. По-перше, у них дуже легкі кістки. Для того щоб зменшити вагу, у багатьох птахів усередині тіла є повітряні мішки. Але головний винахід — це, звичайно, пташине пір'я.

Давайте розглянемо пташине пір'я. На що воно схоже? *(Діти розглядають пір'я.)* Яке пір'я на дотик? Пір'я птахів складається з креатину, тобто такої речовини, яка є у складі волосся та ріг.

Є пір'їни махові. А є пухові. Як ви вважаєте, де на тілі птаха розташовано назване пір'я? На крилах — махове, а на тулубі — пухове.

Вихователь. Два крила вкриті особливо міцними маховими пір'їнами. За допомогою крил птахи піднімаються в повітря та літають. Яке значення має пір'я для птахів? Пухове пір'я захищає птахів від холоду, а влітку від перегріву, з пір'я птахи вимощують гнізда, та завдяки йому підтримується однакова температура яєць.

Дослід з пір'ям.

Гра «Хто зайвий», «Кого не вистачає».

А зараз ми з вами виготовимо своїх пташечок з паперу. (Пояснення виконання роботи).

А тепер давайте пограємо у гру «Чия команда першою здує пташок». розділимося на дві команди (жеребкуванням). Кладемо свої пташечки на стіл (кожна команда окремо) і потрібно набрати повні легені повітря, і дути на пташок до тих пір, поки він не злетить зі столу. Виграє та команда, чиї птахи прилетять швидше.

Молодці. Отже, яку користь приносять пташки? Чим ми можемо допомогти птахам? І от, на наступний раз, ми разом з батьками будемо виготовляти шпаківні, та будемо милуватися співом пташок.

То ж давайте берегти все живе, і тоді для нас будуть цвісти квіти, співати птахи і світити сонечко. Даруємо на пам'ять гостям пташок

Додаток В
АНКЕТА ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ

**виявити стан обізнаності та ставлення педагогів до проблеми розвитку
логічного мислення у старших
у дошкільників**

1. Що Ви розумієте під *логічним мисленням*?
2. Які види діяльності, на Вашу думку, сприяють розвитку у дітей логічного мислення?
3. Які методи та прийоми, щодо розвитку логічного мислення у старших дошкільників Ви використовуєте у своїй роботі?
4. Яка методична література з проблеми розвитку логічного мислення є у Вашій групі?
5. Які ігри Ви використовуєте, для розвитку логічного мислення у старших дошкільників?
6. Назвіть чинники, які, на Вашу думку, негативно впливають на розвиток логічного мислення?
7. Чи впливає мікроклімат сім'ї на розвиток логічного мислення у старших дошкільників?
8. Назвіть пропозиції щодо поліпшення організації навчально-виховного процесу задля розвитку логічного мислення у старших дошкільників.
9. Які види роботи у своїй діяльності Ви використовуєте для підвищення ефективності роботи з педагогізації батьків?

Додаток Г**Анкети та тести для батьків для визначення рівня розвитку логічного мислення дитини*****Тест для батьків*****«Наскільки розвинене логічне мислення вашої дитини»****1. Чи задає запитання логічного характеру Вам ваша дитина?**

- а) Так.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ні.

2. Як часто ваша дитина цікавиться ще невідомим їй?

- а) Завжди.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ніколи.

3. Чи пропонує Вам ваша дитина брати участь у розв'язанні особистих логічних розмірковуваннях, задачах, умовисновках?

- а) Так.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ні.

4. Ви провокуєте свою дитину на розв'язання логічних ситуацій вдаючи, що неспроможні вирішити їх самостійно, або не знаєте як?

- а) Завжди.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ніколи.

5. Чи потребує Ваша дитина в оновленні будь-якої гри протягом місяця?

- а) Так.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ні.

6. Як часто ваша дитина цікавиться видами логічних ігор

(пазли, лабіринти, дитячі ребуси, закономірності, відмінності, загадки)?

- а) Завжди.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ніколи.

7. Чи потребує Ваша дитина більш активного розвитку у сфері логічного мислення («Я сам»)?

- а) Так.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ніколи.

8. Як часто Ваша дитина займається самостійною ігровою діяльністю вдома?

- а) Завжди.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ніколи.

9. Чи вважаєте Ви, що логічний розвиток Вашої дитини відповідає її віку?

- а) Так.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ні.

10. Як часто Ваша дитина спрямовує свою увагу на пояснення Вами (батьками) тієї чи іншої ситуації?

- а) Завжди.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ніколи.

11. Чи стимулюєте Ви розвиток логічного мислення Вашої дитини?

- а) Так.
- б) Періодично, інколи.
- в) Ні.

Пояснення зарахованих правильних відповідей.

Якщо більше відповідей А: ваша дитина активно розповідає про себе, свої можливості, є спроможності до логічного мислення та навколишній світ. Прагне як самостійно, так і за допомогою дорослих дізнаватися і цікавитися всім оточуючим, що має логічний зміст. Логічне мислення вашої дитини активно розвивається, що дає змогу формувати її внутрішній план мислення. Допомагайте дитині і надалі.

Якщо більше відповідей Б: розвиток логічного мислення вашої дитини на середньому рівні, що в свою чергу потребує допомоги від батьків. Якщо наприклад, ви пропонуєте дитині щось цікаве, а вона реагує на те пасивно, то можливо потрібно спробувати дещо інше (можливі варіанти), все ж таки Ви, як ніхто інший знаєте свою дитину краще. Хоча можливо і те, що у вас не вистачає часу (різні ситуації). Але для цього непотрібні години — лише декілька хвилин в день (прочитати цікаву невеличку книжку і задати дитині логічне запитання, чи розглянути картинку). Бажаю успіхів.

Якщо більше відповідей В: розвиток логічного мислення вашої дитини на низькому рівні, що потребує активної зацікавленості зі сторони батьків у різних його сферах. Активізуйте дитяче пізнання в навколишньому; допомагайте дитині виробляти в собі бажання логічно розмірковувати, мислити. У кожної дитини є задатки до розвитку у будь-якій сфері чи напрямку, не забувайте і те, що всі діти різні у розвитку. Тому надто не хвилюйтесь і не впадайте у відчай, а з любов'ю і бажанням допомагайте своєму «Сонечку» створювати всі можливі умови для збагачення внутрішнього світу, який має бути наповнений різними цікавими логічними змістами. Бажаю натхнення і хороших результатів.

Анкета для батьків

1. Чи знаєте ви, чим цікавиться ваша дитина?

---

2. Чи уважно ви ставитесь до інтересів вашої дитини?

---

3. Чи вірите ви в свою дитину, в те, що вона досягне успіху?

---

4. Чи звертається до вас дитина зі своїми труднощами та невдачами?

---

5. Чи спонукаєте ви дитину до розв'язання проблемних завдань та ситуацій?

---

6. Чи сварите ви свою дитину за допущені помилки?

---

7. Чи допомагаєте ви виходити дитині із критичних ситуацій?

---

8. Чи надаєте ви дитині можливість самостійно приймати рішення, вибирати?

---

9. Чи сварите ви дитину за безлад у кімнаті або на столі, якщо це не пов'язано з творчим заняттям, з проявами дитячої допитливості, інтересу?

---

10. Чи терпимі ви до дивацтва вашої дитини?

Пояснення нарахованих вами відповідей

Правильні відповіді: *так* — 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10.

ні — 6, 9.

За кожну правильну відповідь — 1 бал.

10 – 8 балів — ви знаєте, чим цікавиться ваша дитина, вболіваєте за її розвиток та виховання.

7 – 5 балів — ви недостатньо приділяєте уваги дитині, через що можуть виникнути проблеми.

4 і нижче балів — ваша дитина розвивається сама по собі. Негайно змініть своє ставлення до неї.

Чи хороші ви батьки?

(тест для батьків)

На питання цього тесту можна відповідати «так», «ні», «не знаю». Отже:

1. На деякі вчинки дитини ви часто реагуєте «вибухом», а потім шкодуєте про це.
2. Інколи ви користуєтеся допомогою або порадами друзів, коли ви не знаєте, як реагувати на поведінку вашої дитини.
3. Ваші інтуїція і досвід — кращі порадики у вихованні дитини.
4. Інколи вам трапляється довіряти дитині секрет, який ви нікому іншому не розповіли б.
5. Вас ображає негативна думка про вашу дитину інших людей.
6. Вам трапляється просити у дитини вибачення за свою поведінку.
7. Ви вважаєте, що дитя не повинне мати секретів від своїх батьків.
8. Ви помічаєте між своїм характером і характером дитини відмінності, які інколи дивують (радують) вас.
9. Ви дуже сильно переживаєте неприємності або невдачі вашої дитини.
10. Ви можете стриматися від покупки цікавої іграшки для дитини (навіть якщо у вас є гроші), бо знаєте, що ними повний будинок.
11. Ви вважаєте, що до певного віку кращий виховний аргумент для дитини — фізичне покарання (ремінь).

12. Ваша дитина саме така про яку ви мріяли.
13. Ваша дитина дістає вам більше клопоту, ніж радості.
14. Інколи вам здається, що дитина учить вас новим думкам і поведінці.
15. У вас конфлікти з власним дитям.

Підрахунки результатів:

За кожну відповідь «так» на питання:

2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, а також «ні» на питання: 1 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15 отримуєте по 10 балів. За кожне «не знаю» отримуєте по 5 балів. Підрахуйте отримані бали.

100 – 150 балів. Ви маєте в своєму розпорядженні великі можливості правильно розуміти власну дитину. Ваші погляди і думки — ваші союзники у вирішенні різних виховних проблем. Якщо цьому на практиці супроводить подібна відкрита поведінка, повна терпимості, вас можна визнати прикладом, гідним для наслідування. Для ідеалу вам не вистачає одного маленького кроку. Їм може стати думка вашої дитини. Ризикнете?

50 – 99 балів. Ви знаходитеся на правильній дорозі до кращого розуміння власної дитини. Свої тимчасові труднощі або проблеми з дитям ви можете вирішити почавши з себе. І не прагніть виправдовуватися браком часу або натурою вашого дитяти. Є декілька проблем, на які ви маєте вплив, тому постарайтеся це використовувати. І не забувайте, що розуміти — це не завжди означає приймати. Не лише дитину, але і власну особу теж.

0 – 49 балів. Здається, можна лише більше співчувати вашому малюку, ніж вам, оскільки він не потрапив до батька – доброго друга і провідника на важкій дорозі здобуття життєвого досвіду. Але ще не все втрачено. Якщо ви дійсно хочете щось зробити для вашого дитяти, спробуйте інакше. Може ви знайдете когось, хто вам допоможе в цьому. Це не буде легко, зате в майбутньому повернеться вдячністю і життям вашого дитяти, що склалося.

Додаток Д

ПОРАДИ З РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

ДЛЯ БАТЬКІВ:

- ❖ не поспішайте задовольняти бажання дитини;
- ❖ не намагайтеся виконувати за сина чи доньку будь-яку справу;
- ❖ давайте дитині постійні доручення. Стежте за їх виконанням;
- ❖ не виконуйте за дитину те, що їй доручено, без поважних причини (такою причиною може бути хвороба);
- ❖ навчіться вислуховувати свою дитину, бути терплячими: не поспішайте закінчити за неї фрази, не перебивайте, не підганяйте
- ❖ не нав'язуйте синові чи доньці свою думку чи волю: краще аргументовано доведіть, що так, як ви пропонуєте, буде краще;
- ❖ привчайте дитину до аргументації своїх вчинків: пропонуйте їй щоразу замислюватися над тим, що вона хоче робити або що робить;
- ❖ спонукайте дитину пізнавати довкілля;
- ❖ створіть навколо маляти безпечні умови для його перебування та пізнання (закрийте розетки, заховайте сірники, приберіть скло, яким можна порізатися, тощо);
- ❖ пояснюйте дитині зрозумілою мовою, але без сюсюкання та зайвого спрощення, призначення та корисність різних речей, правила користування ними);
- ❖ вчасно привчайте дитину до самообслуговування: щоб не викликати протидії вашим домаганням, придумуйте ігрові форми, зацікавлюйте, заохочуйте гарними словами, авансуйте її зусилля;
- ❖ з найменшого віку привчайте дитину шанувати і любити своїх батьків, дідусів і бабусь, братиків чи сестричок: не допускайте її самоствердження за рахунок інших;
- ❖ пам'ятайте: прикладом для дитини насамперед є її батьки;
- ❖ поважайте свою дитину, не принижуйте її гідність брутальними

словами, глузуванням з її незграбності та невмілості, фізичними покараннями;

❖ любіть дітей не сліпою, а мудрою любов'ю, яка допоможе їм вирости гарними людьми, вдячними вам і здатними до самореалізації в різних життєвих умовах.

Додаток Ж

Задачі на розвиток логічного мислення

- * Із якого посуду неможливо нічого з'їсти? *(Із порожнього.)*
- * На яке дерево сідає галка після дощу? *(Мокре.)*
- * Щоб зварити 1 кілограм буряків, треба дві години. Скільки потрібно часу, щоб зварити 2 кілограми буряків? *(Стільки ж.)*
- * У вазі три тюльпани і два нарциси. Скільки тюльпанів у вазі? *(Три тюльпани.)*
- * Андрійко з Тарасом грали у шахи дві години. Скільки часу грав кожен з них? *(Дві години.)*
- * Два зайці пробігли, тримаючись разом, чотири кілометри. Скільки пробіг кожен з них? *(Чотири кілометри.)*
- * На яблуні висіло п'ять груш, а на ялинці — лише дві. Скільки всього груш виросло? *(Жодного. На цих деревах груші не ростуть.)*
- * Що станеться з білою хусткою, якщо її занурити в Чорне море? *(Вона стане мокрою.)*
- * У лютому в нашому дворі розквітли три троянди та дві ромашки. Скільки всього разом розквітло квіток? *(Аніскільки. У лютому квіти не ростуть.)*
- * На ганку гралися п'ятеро мишенят. Прибігла кішка і сіла на ганку. Скільки звірів стало на ганку? *(Одна кішка, мишенята повтікали.)*
- * Скільки горіхів у порожній склянці? *(Жодного. Склянка порожня.)*
- * Яким гребінцем не розчешеш голову? *(Гребінцем півня.)*
- * Поле орали 5 тракторів. У двох закінчилося пальне, і вони зупинилися. Скільки тракторів залишилося у полі? *(П'ять тракторів.)*
- * Бабуся зв'язала онукам на зиму шарфи та рукавички. Всього вона зв'язала три шарфа і шість рукавичок. Скільки онуків у бабусі? *(Троє онуків.)*
- * Діти ліпили сніговита. Після цього на батареї сушилося шість рукавичок. Скільки дітей ліпили сніговита? *(Троє.)*

* У ставку плавало сім качок. Три з них пірнули. Скільки качок залишилося у ставку? (*Сім. Чотири плавають і три під водою.*)

* Гусак важить два кілограми. Скільки він важитиме, якщо стане на одну ногу? (*Два кілограми.*)

* З-під воріт виглядає вісім собачих лап. Скільки собак за воротами? (*Дві собаки.*)

* Скільки кінців в однієї палиці? А в половини палиці? (*Два кінці.*)

* Що важче — кілограм вати чи кілограм каміння? (*Вага однакова.*)

* Андрій та Сергій, граючись у дворі, знайшли п'ять копійок. Скільки копійок знайшов би один хлопчик? (*Також п'ять копійок.*)

* У тварини дві праві лапи, дві ліві лапи, дві задні та дві передні. Скільки лап разом? (*Чотири лапи.*)

* Матуся розрізала шоколадний батончик на три частини. Скільки розрізів їй довелось зробити? (*Два розрізи.*)

* А та І сиділи на трубі. А упала, І пропала, що лишилось на трубі? (*Та, Що.*)

* Під яким кущем сидить заєць у дощову погоду? (*Під мокрим.*)

* Палицю треба розрізати на чотири частини. Скільки розрізів доведеться зробити? (*Три.*)

* Від чого пливе качка? (*Від берега.*)

* Шестеро ніг, дві спини, дві руки і одна голова. (*Людина і стілець.*)

* Чим кінчається літо, й починається осінь? (*Звуком [о].*)

* Чого немає у воді, а є в морі, річці, озері? (*Звука [р].*)

* Чим кінчається день, а починається ніч? (*Звуком [н].*)

* Йшло два батька і два сина, і знайшли три апельсини, а як поділитись, щоб попало по одному. Як вони зуміли поділитись? (*Дід, батько, син.*)

* Дві матері, дві доньки та бабуся з внучкою. Скільки душ у сім'ї? (*Троє.*)

* Сім братів і в кожного одна сестра. Скільки всіх сестер? (*Одна.*)

- * Що є між землею і морем? (*Літера «І».*)
- * В яку бочку не можна будь-чого налити, хоч вона і справна? (*В повну.*)
- * Якою косою не можна косити? (*Дівочою.*)
- * Скільки горобець зробить кроків за сім років? (*Жодного, бо він скаче.*)

Додаток 3

Ігри для розвитку логічного мислення

ГРА «МОЯ РОДИНА»

Програмовий зміст.

Розвивати логічне мислення, увагу, зосередженість, пам'ять. Виховувати любов та повагу до своїх рідних. Закріпити знання дітей про ім'я, прізвище та по батькові усіх членів родини. Формувати розуміння того, що кожна людина — частинка свого роду, та українського народу. Застосовувати інтерактивний метод «Мікрофон», з метою допомогти дитині подолати психологічний бар'єр, встановити контакт, вільно спілкуватися.

Матеріал.

Квітка з пелюстками, фотознімки членів родини дітей.

Хід гри.

Кожна дитина окремо отримує серединку квітки (на якій зображена літера Я, або фотознімок дитини), та пелюстки до квітки (із фотознімками родичів).

Завдання: скласти свою родинну квітку.

Потім діти по черзі в мікрофон називають прізвище, ім'я, по батькові своїх рідних.

Вихователь. Кожна квітка — це ваша родина. Це найближчі вам люди, які належать до одного роду. А разом усі наші родини становлять український народ.

«НА ГОСТИНИ ДО БАБУСІ»

Програмовий зміст.

Розвивати та підтримувати допитливість; вміння висловлювати та відстоювати свою думку, логічне мислення. Закріплювати знання дітей про приготування національних українських страв. Продовжувати формувати уявлення про традиції українського народу, родинні страви, які передаються з давніх-давен. Активізувати та збагатити словник дітей іменниками та прикметниками, учити правильно узгоджувати новоутворені прикметники з іменниками в роді, числі та відмінку, складати з цими словосполученнями причинні складнопідрядні (із займенником тому що) речення. В ході гри застосовувати інтерактивний метод «Мозковий штурм», «Домашнє завдання». Виховувати гостинність, доброзичливість, бажання наслідувати народні звичаї, почуття гордості за українців.

Матеріал.

Ігрове поле-серветка зі схематичними зображеннями баняка, глечика, глибокої та мілкої тарілок, чашки. Картки-фішки із зображенням продуктів

харчування для приготування страв національної кухні: українського борщу, вареників, пампушок, млинців, узвару, кулешу, тощо.

Хід.

«Бабуся» запрошує до себе на обід. Діти допомагають їй: по черзі командами «приготувати» національну страву, розповісти як вона готується (домашнє завдання). З-поміж карток-фішок із зображенням продуктів харчування добирати ті, які необхідні для приготування даної страви. За кожну вірно приготовлену страву, вірну відповідь на запитання, та за вірно сформульоване запитання, «бабуся» дає команді виграшну фішку. Після «приготування» діти відповідають на 1 запитання команди-суперника, та 1 бабусине запитання. Всі запитання повинні бути пов'язані зі стравою, або її приготуванням. Виграє та команда, у якої більше виграшних фішок.

«ОБЕРЕГИ МОГО РОДУ»

Програмовий зміст

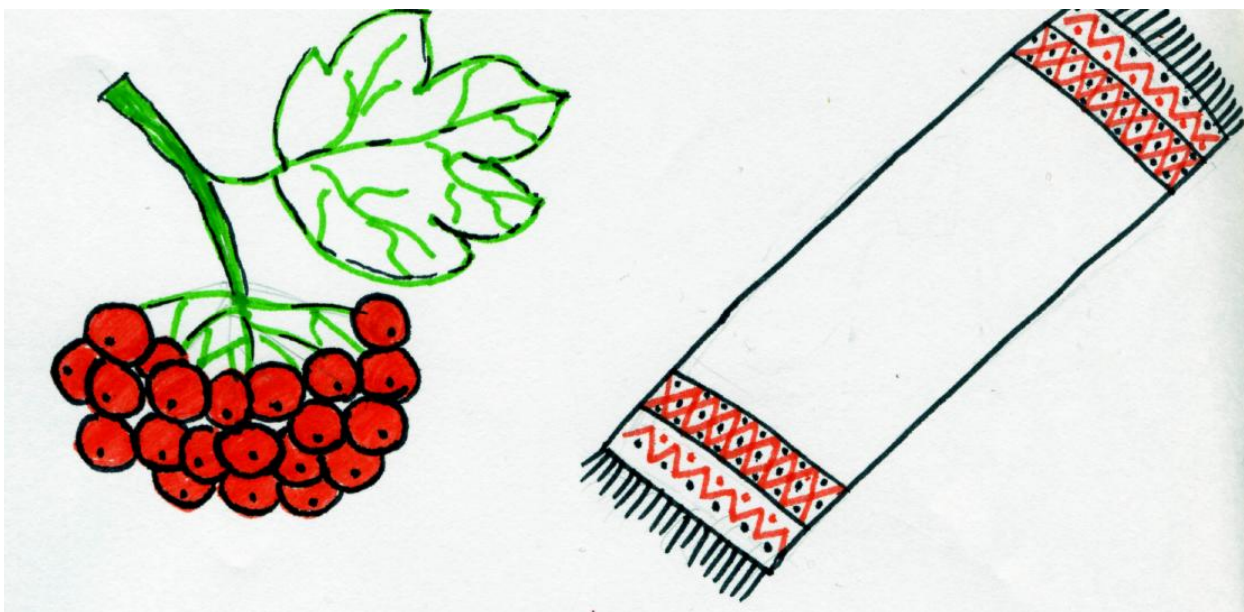
Розвивати мову, логічне мислення, увагу. Поглиблювати знання дітей про обереги рідного краю. Вчити розповідати про них, розуміти їхнє символічне значення. Застосовувати інтерактивний метод «Мікрофон», з метою допомогти подолати дитині психологічний бар'єр, встановити контакт, вільно спілкуватися. Виховувати почуття приналежності до українського народу, до його духовної та матеріальної культури.

Матеріал.

Розрізані на частини зображення калини, верби, рушника, вінка, сорочки-вишиванки.

Хід.

Дітям роздають розрізні картинки — з них треба скласти предмет. Потім кожний розповідає про свій оберег в мікрофон.

«МИ РОДУ УКРАЇНСЬКОГО ДІТИ»

Програмовий зміст.

Розвивати пам'ять, увагу, мову, логічне мислення. Виховувати дружні стосунки, любов до свого народу. Закріпити й уточнити знання дітей про українські символи — народні, державні; про українську хату, її інтер'єр та зовнішній вигляд; про національний одяг та його різновиди; про український посуд та його призначення; про народну іграшку та матеріал з якого вона виготовлена. В ході гри використовувати інтерактивний метод мікрофон, з метою вільного спілкування.

Матеріал.

Великі тематичні картки, поділені на квадрати. На великих тематичних картках зображені: українська хата, тризуб, національний одяг, народні іграшки... На маленьких тематичних картках зображені відповідні символи. Мікрофон.

Хід гри.

Вихователь пропонує дітям прослухати вірш:

*Юні українці, хлопчики й дівчатка,
 Про країну любу хочуть усе знати:
 Про біленьку хату, вироби умільців,
 Іграшку народну, глиняне барильце.
 Про вербу й калину,
 Про Тризуб Державний,
 Прапор синьо-жовтий,
 Для України славний.
 Все це є в нас, діти,
 На картах маленьких.
 А тепер увага!
 Граємо дружненько.*

Перший варіант: ведучий роздає діткам по 1 великій демонстраційній картці, а потім демонструє маленькі. Дитина обравши картку, обґрунтовує свій вибір. Перемагає той, хто швидко і правильно заповнить її, дібравши відповідні предметні картинки.

Другий варіант: діти грають самостійно, у ролі ведучого виступає дитина, яка має добрі знання з даної теми. При потребі, вихователь допомагає.

«БАТЬКО І ДІТИ»

Програмовий зміст.

Розвивати мовлення, пам'ять, логічне мислення, увагу. Виховувати бажання пізнавати народну творчість, дружні стосунки. Познайомити з народною грою «Батьки і діти». Закріпити вміння дітей бігти в розтіч, не наштовхуючись один на одного.

Хід гри.

Грище ділиться на половину. На одній — *гурт дітей*, на другій — сидить «*батько*». Діти тихенько домовляються, який рух будуть виконувати перед батьком, тому що мають йому сказати «де були і що робили».

Гравці шеренгою ідуть до батька, зупиняються перед ним і тричі кланяються. **Батько** віддає поклін і питає:

Розкажіть, гей, мої діти,

Що чули й де були?

Діти хором відповідають:

По широкому світі блукали

І щастя шукали,

Багато ми там бачили –

Аж у Києві спочивали.

На це **батько** каже:

Розкажіть, гей, мої діти,

Що ж ви там робили?

Діти:

Уважай і вгадай,

Наш батьку дорогий:

Ось так, ось так

Ми всі там робили.

Після цих слів усі наслідують певний рух, а батько має назвати, що це було. Коли відгадає, діти тікають, а він їх доганяє. Спійманий перед лінією поділу стає новим батьком і учасники придумують нові рухи. Якщо батько до трьох разів не відгадає, то на його місце вибирають іншого.

«МАНДРУЄМО КУТОЧКАМИ СОФІЇВКИ»

Програмовий зміст.

Розвивати логічне мислення, спостережливість, артикуляційний апарат, мову, уміння відповідати повними реченнями, естетичний смак. Продовжити знайомство з життям родини, батьківщиною якої є місто Умань, та історична пам'ятка дендропарк «Софіївка». Закріпити знання дітей про визначні місця дендропарку та назви пам'ятників, розповідаючи про них міфи та легенди, застосовуючи інтерактивний метод «Мікрофон», з метою налаштування на роботу, встановлення контакту вільного спілкування. Виховувати увагу, повагу до людських надбань, бережне відношення до пам'ятників культури, морально-етичних норм поведінки.

Матеріал: гральне поле, кубик, фішки.

Правила гри.

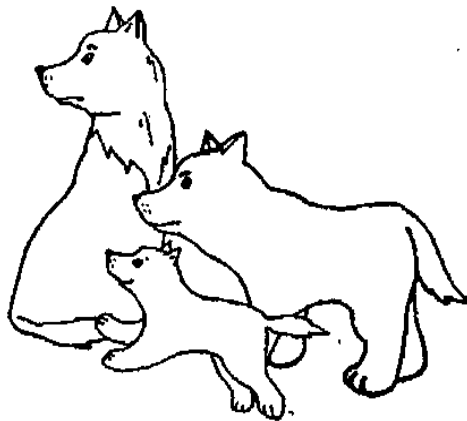
В грі беруть участь двоє і більше гравців. У кожного своя фішка і мікрофон. Під час кожного ходу, розповідати міфи та легенди, про ту частину «Софіївки», на якій фішка. Виграє той, хто першим дійде до вказаної

цілі, отримавши точну кількість очків. Якщо отримали більшу кількість очків, то гравець залишається на місті. Кубик потрібно кидати один раз по черзі на твердій поверхні.

ДИКІ ЗВІРІ

Раз прибігла з лісу **білка: Вовк, вовчиця, вовчеля,**
 Ось про звірів вам лічилка!, **Ведмежатко і ведмідь.**
Лис, лисиця, лисеня, Скільки разом всіх, скажіть?!

Порахуй усіх тварин на малюнках. Скільки їх разом? Назви звіріє та їх дитинчат

Яких ще диких звірів ти знаєш? Згадай, чим дикі звірі відрізняються від свійських. Уважно роздивись малюнки внизу й скажи, хто зі звірів тут зайвий, чому? Які з зображених тварин дикі? Яка тварина свійська ?

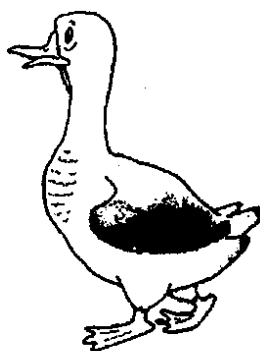
ПТАХИ

Уважно послухай віршик, знайди всіх пташок на малюнках Що ти знаєш про них, чим вони відрізняються від інших, у чому їх особливість? Розпитай про це батьків. Яких ще пташок ти знаєш?

Раз-два-три, раз-два-три! Ластівка,
Скільки пташок знаєш ти? Синиця,
Дятел, Шпак. Гава. Ще сова і горобець.
І гусак, От такий я молодець!

Гава

Гусак

Ластівка

Дятел

Синиця

Горобець

Сова

Шпак

Давай пограємо у гру «Я починаю, а ти продовжуй»:

У дятла дзьоб великий, а в горобця — маленький

У гусака крила білі, а в гави —....

У журавля ноги довгі, а в ластівки —....

Сова спить удень, а....

«ОДЯГНЕМО ГАЛИНКУ ТА ІВАНКА».

Програмовий зміст.

Розвивати логічне мислення, увагу, естетичний смак, пам'ять. Виховувати інтерес до національної культурної спадщини свого народу. Вчити дітей відповідати повними реченнями, узгоджуючи слова в часі та відмінку. Закріплювати назви предметів українського одягу, його різновиди та призначення. Удосконалити вміння послідовного та поступового одягання.

Матеріал.

Площинні ляльки — українка та українець; предмети національного вбрання (з паперу).

Хід гри.

Кожна дитина отримує площинні ляльки — українку та українця, а також набори предметів жіночого та чоловічого національного вбрання (з паперу). Потрібно вибрати потрібний одяг та вдягнути ляльок. Виконавши завдання, діти називають, що саме вони вдягнули лялькам.

Тернопільщина

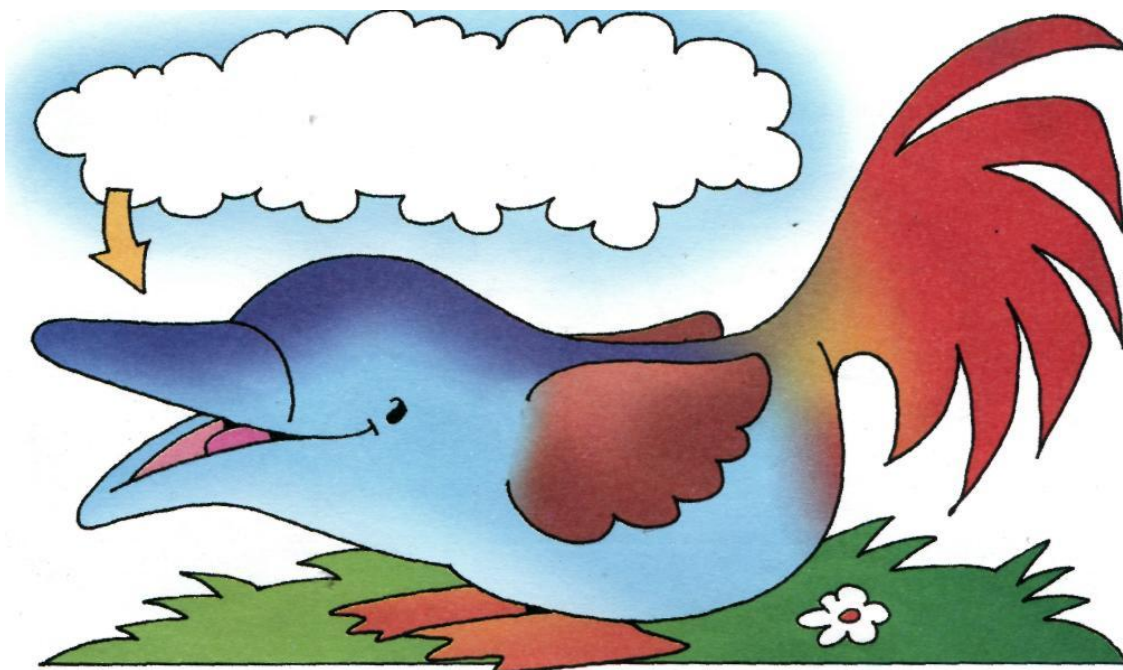
Поділля

Київщина

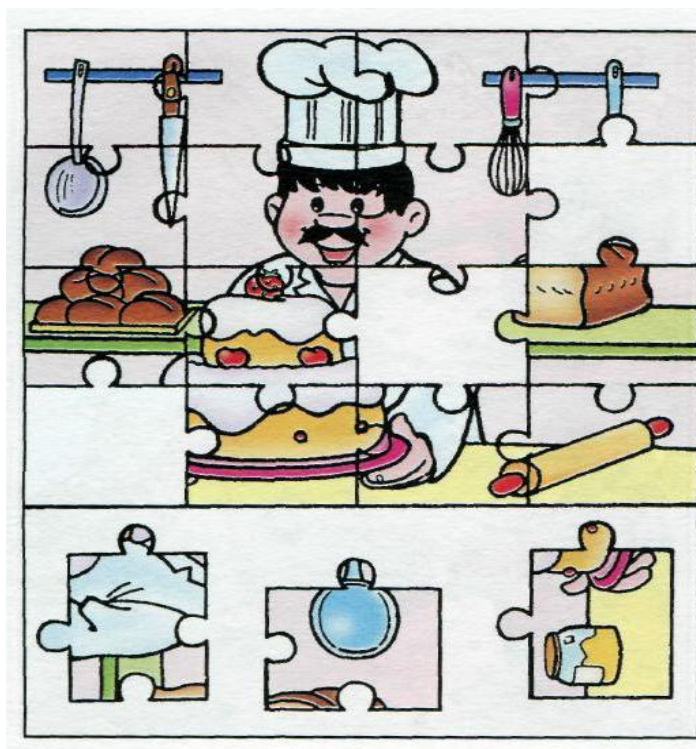
Закарпаття

Яких тварин та птахів нагадує тобі це Створіння?

1. Склади малюнок. Проведи стрілочки від кожного пазла, розташованого внизу, до місця знаходження його на малюнку.

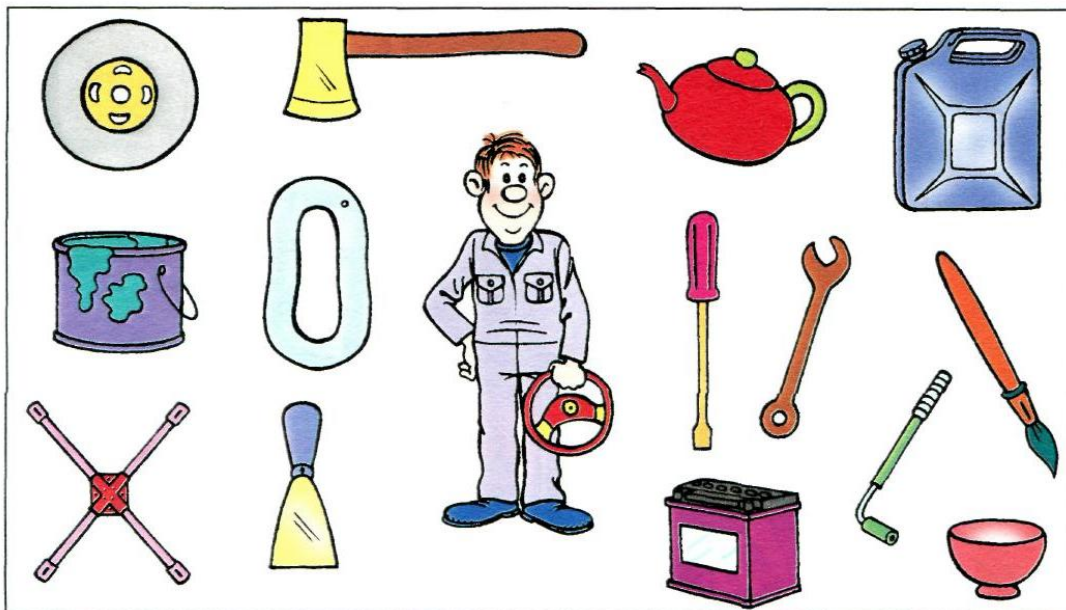

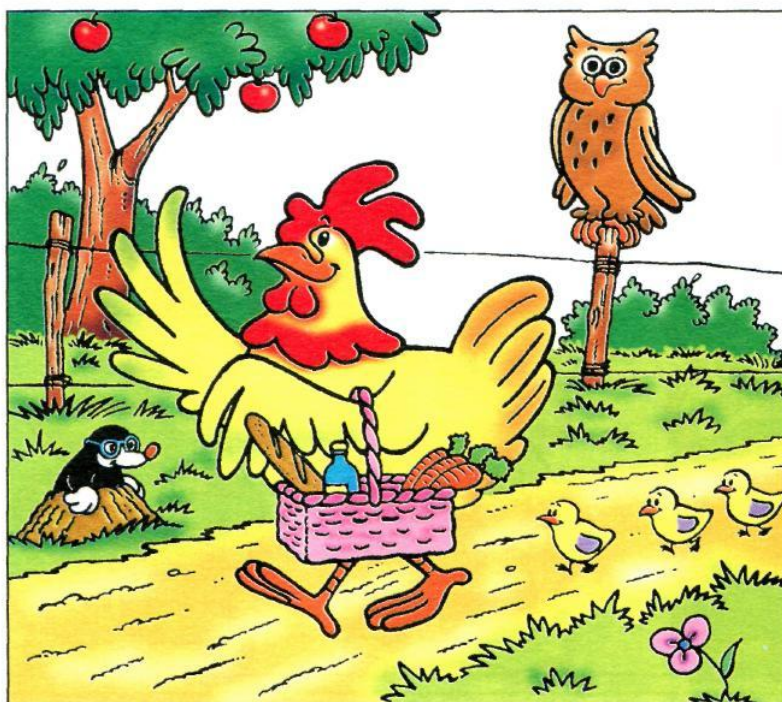
2. На цьому малюнку заховався один із зображених нижче предметів. Знайди його.

3. Яка професія у Івана? Підкресли предмети, які потрібні йому у професійній діяльності.

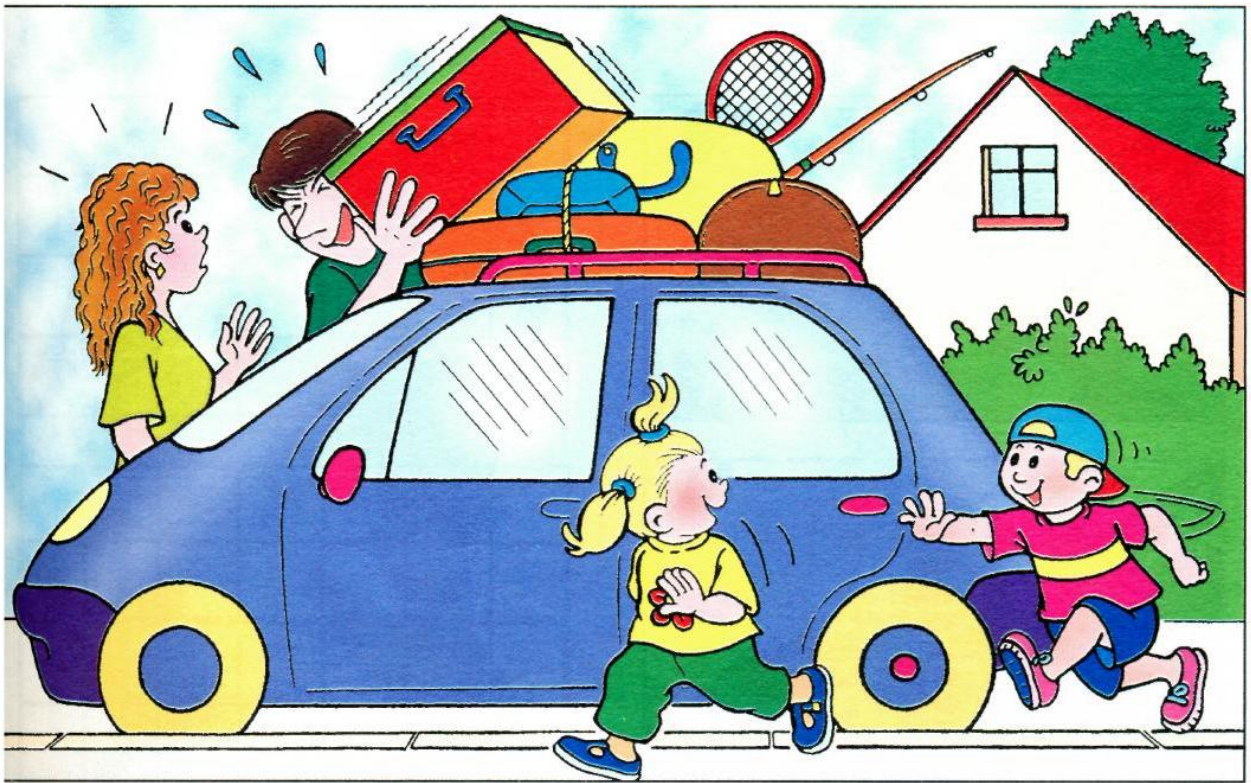
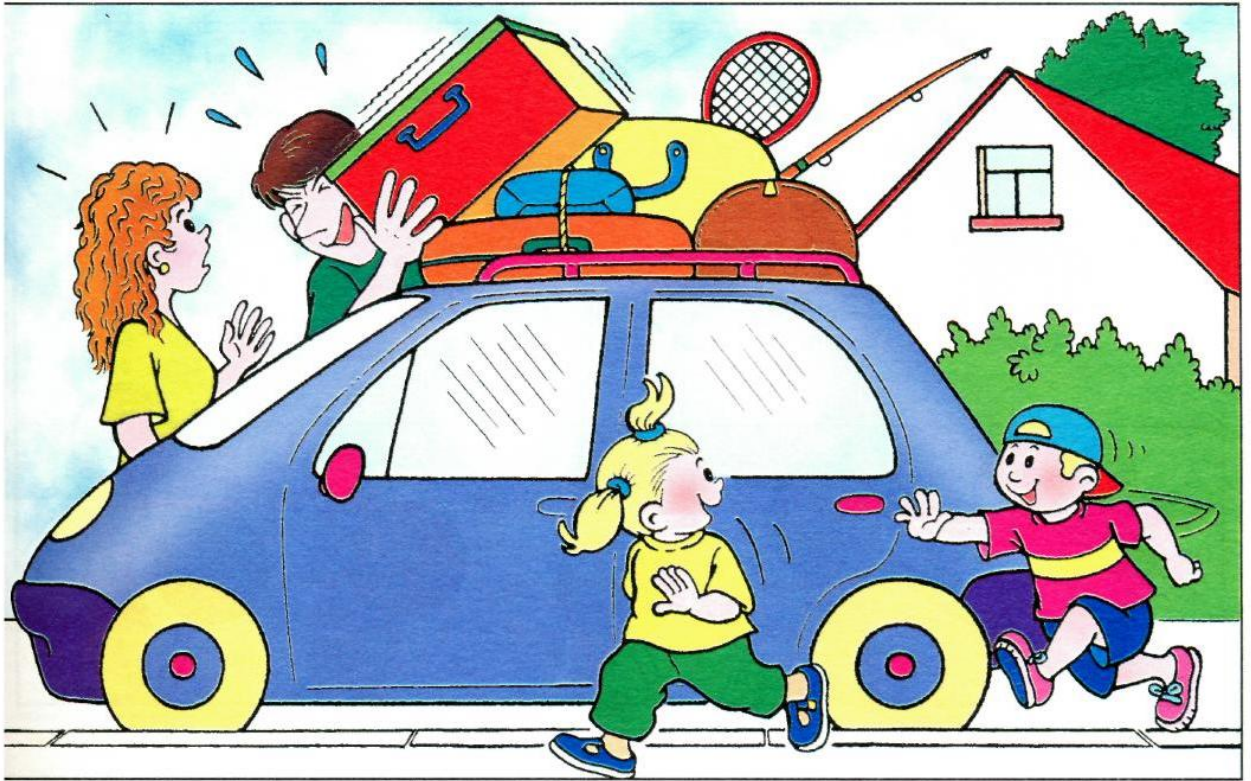
4. Протягом 20 секунд уважно роздивись малюнок. Потім закрій його аркушем паперу і дай відповіді на п'ять запитань.

1. Хто із тварин носить окуляри? 4. Скільки курчат йде за півником?
2. Що лежить у півника в кошику? 5. Скільки пелюсток у квітці?
3. На чому сидить сова?

5. Знайди сім розбіжностей у цих двох малюнках.

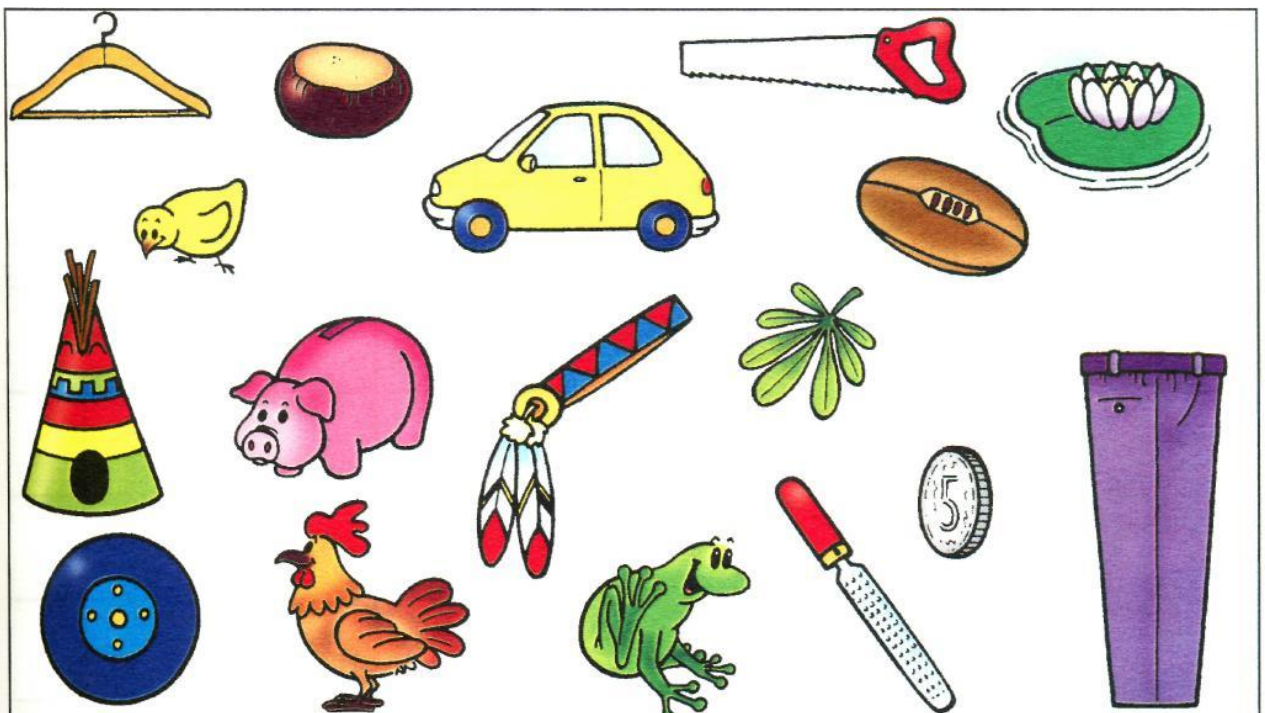

6. Лише двоє із цих тваринок живуть у Африці. Хто це?

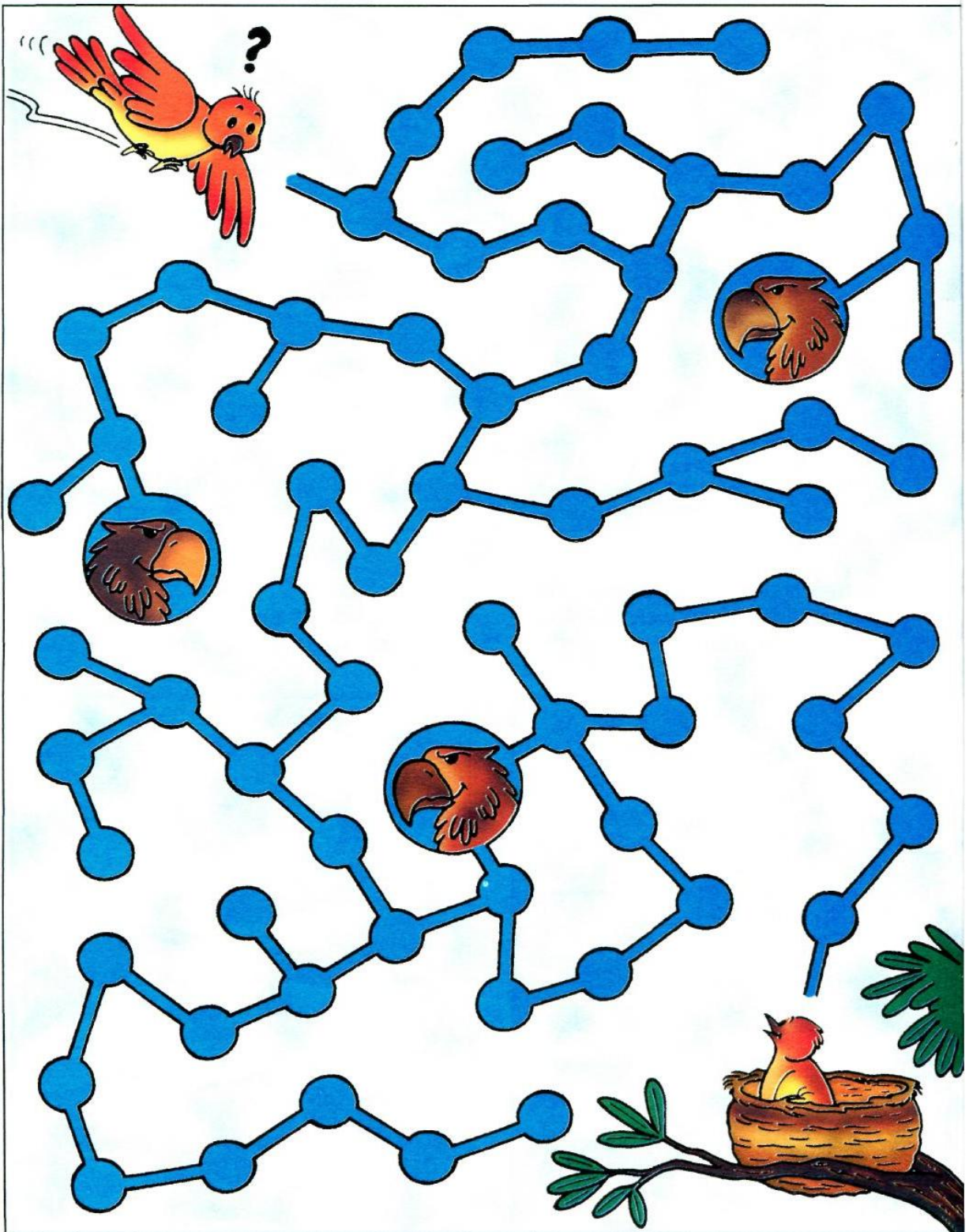

7. У кожного з цих предметів, крім одного, є смислова пара. Що це за предмет

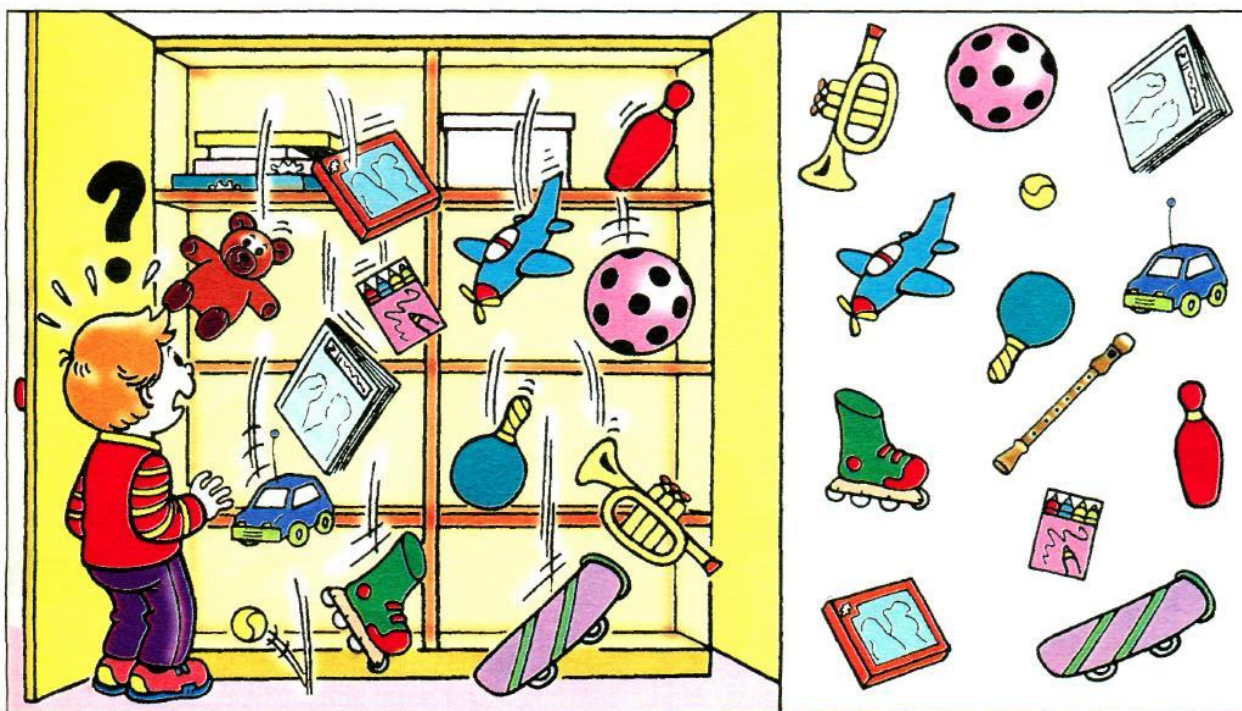

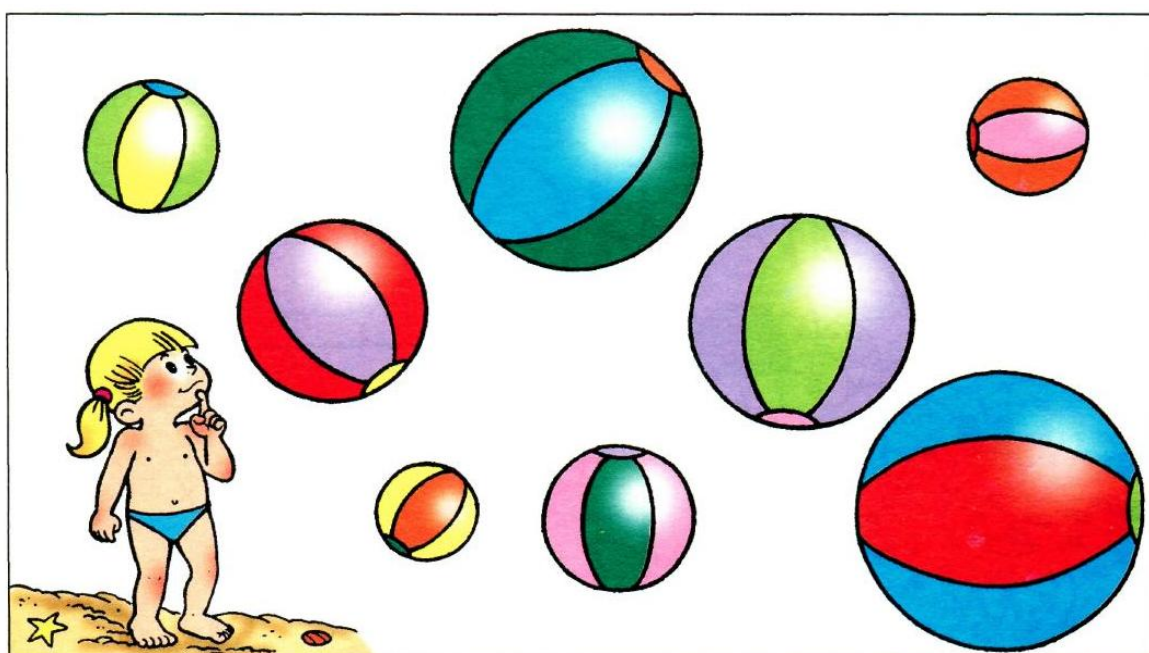
8. Допоможи пташечці долетіти до свого гнізда так, щоб не стати здобиччю грізних орлів. Познач правильний шлях олівцем.

9. Коли Миколка відчинив шафу, всі речі попадали на підлогу. Серед предметів, зображених праворуч, знайди і підкресли той, якого не було у Миколки.

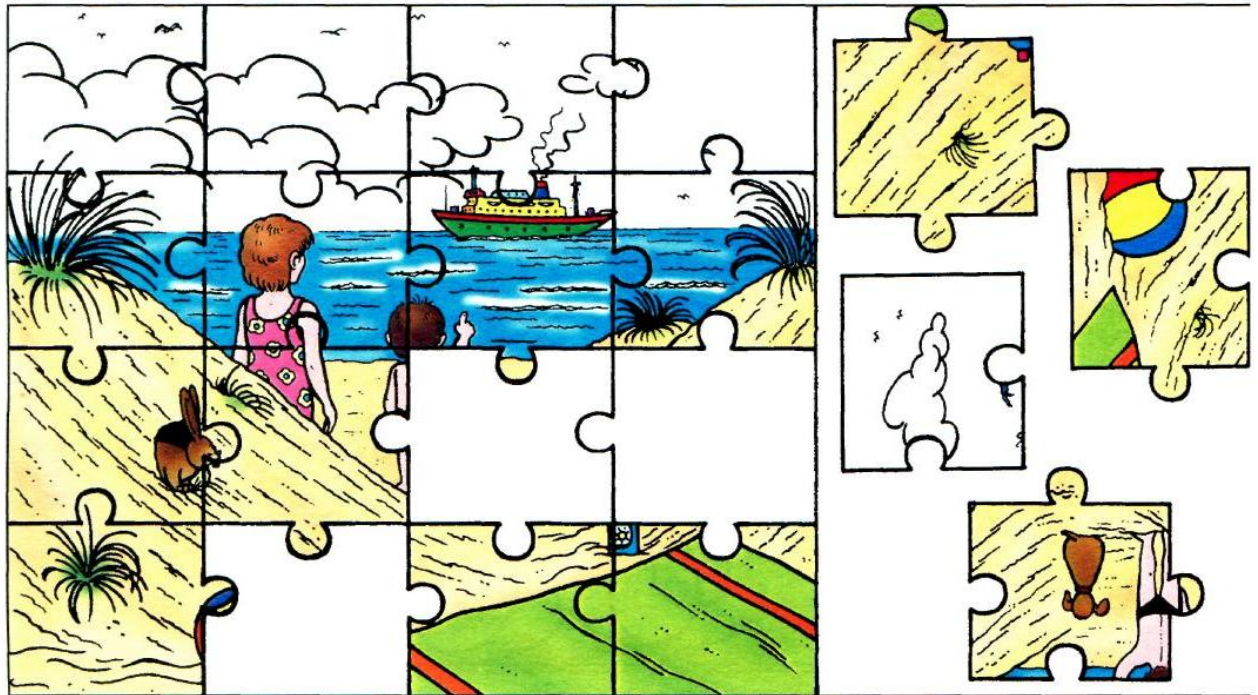

10. Допоможи Аліні розкласти м'ячі в порядку зростання. Пронумеруй їх.

11. Склади малюнок. Проведи стрілочки від кожного пазла, що стоїть праворуч, до місця знаходження його на малюнку.

12. Серед квадратів, що знаходяться праворуч, лише два є частинами малюнка. Знайди та підкресли їх олівцем.

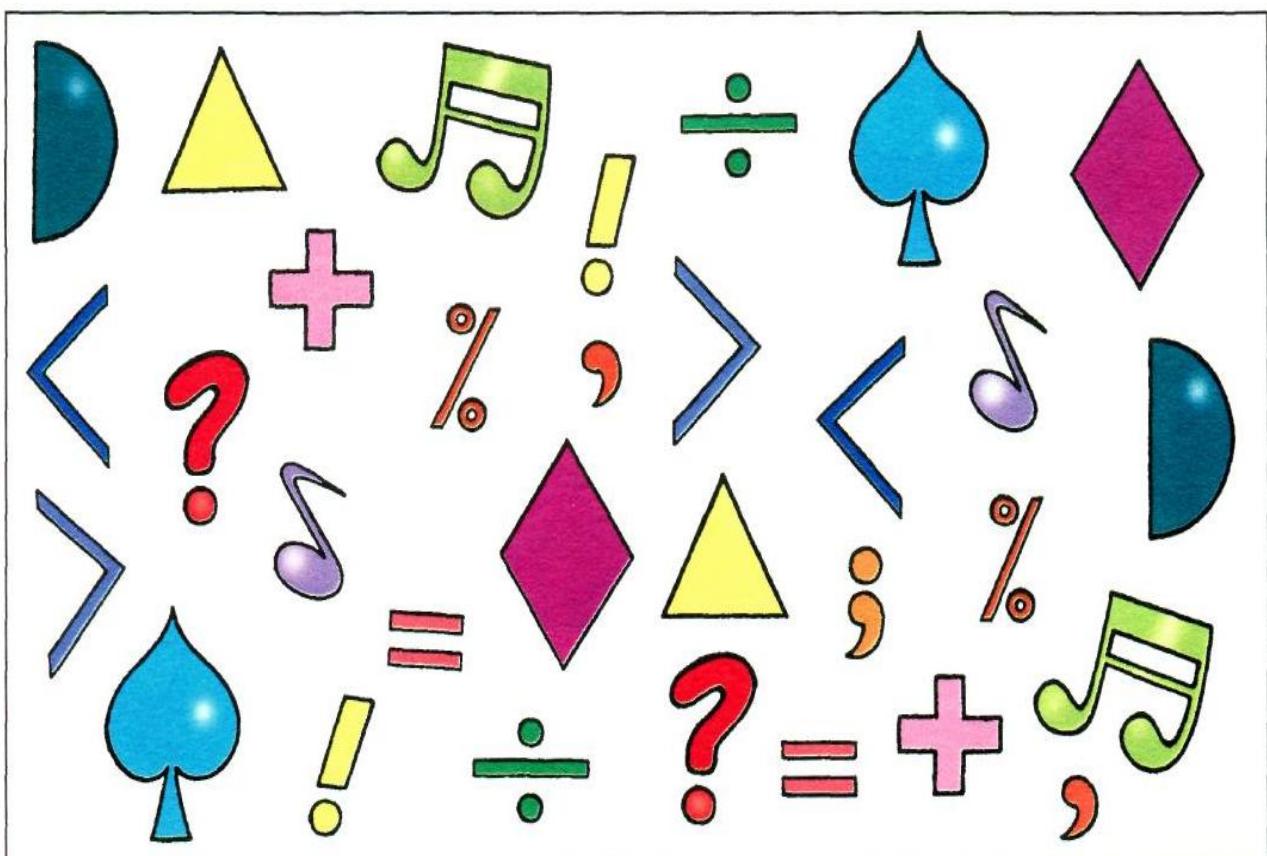

13. Знайди на малюнку п'ять помилок, які зробив художник.

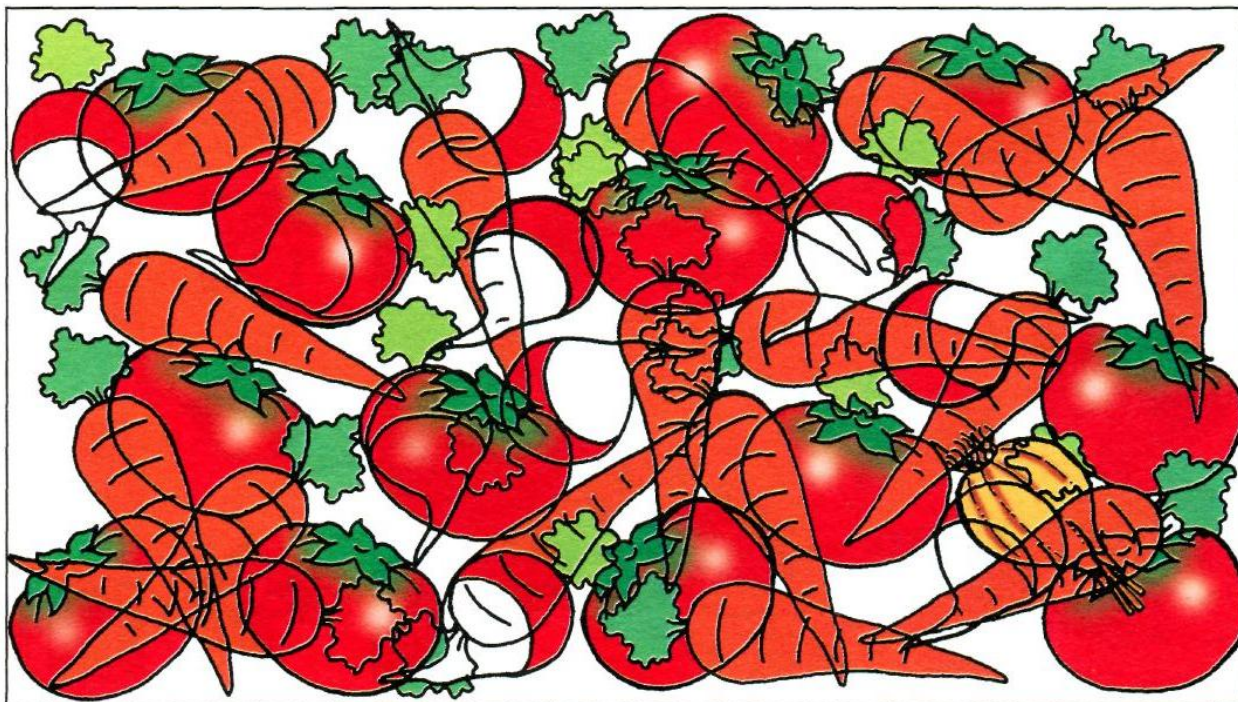

14. Знайди символ, у якого немає пари. Що він означає?

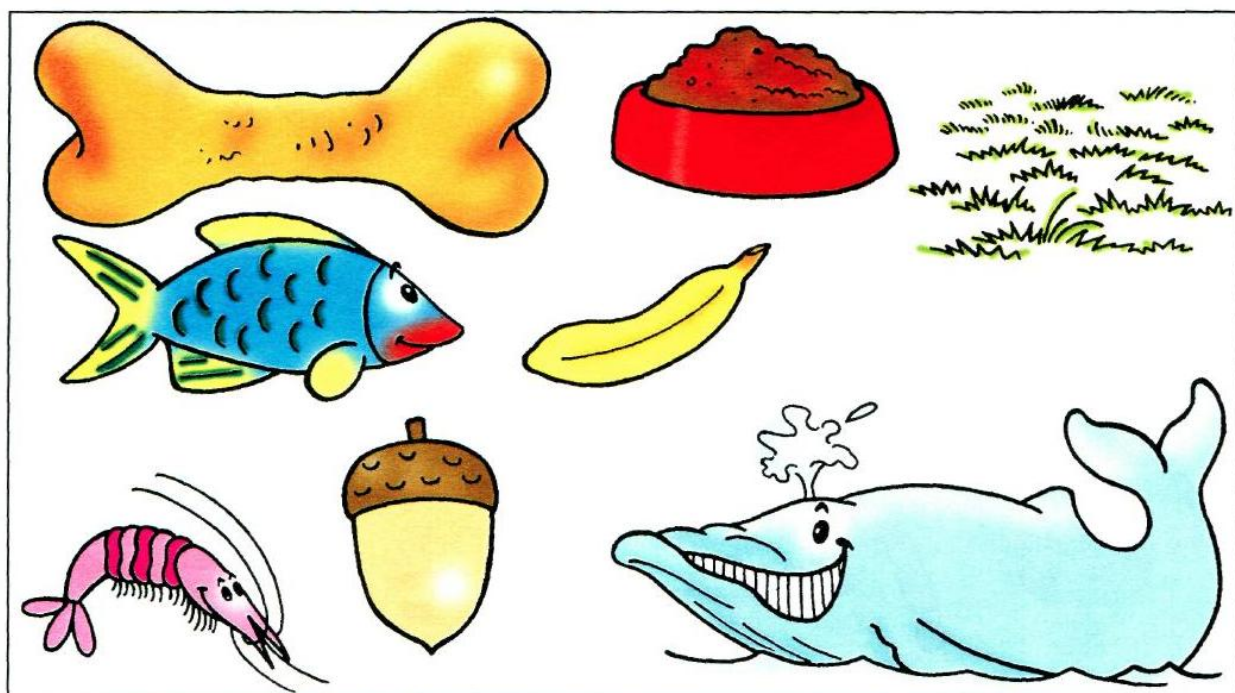

15. Всі овочі, крім одного, зображено на малюнку декілька разів.
Відшукай цей овоч і порахуй решту.

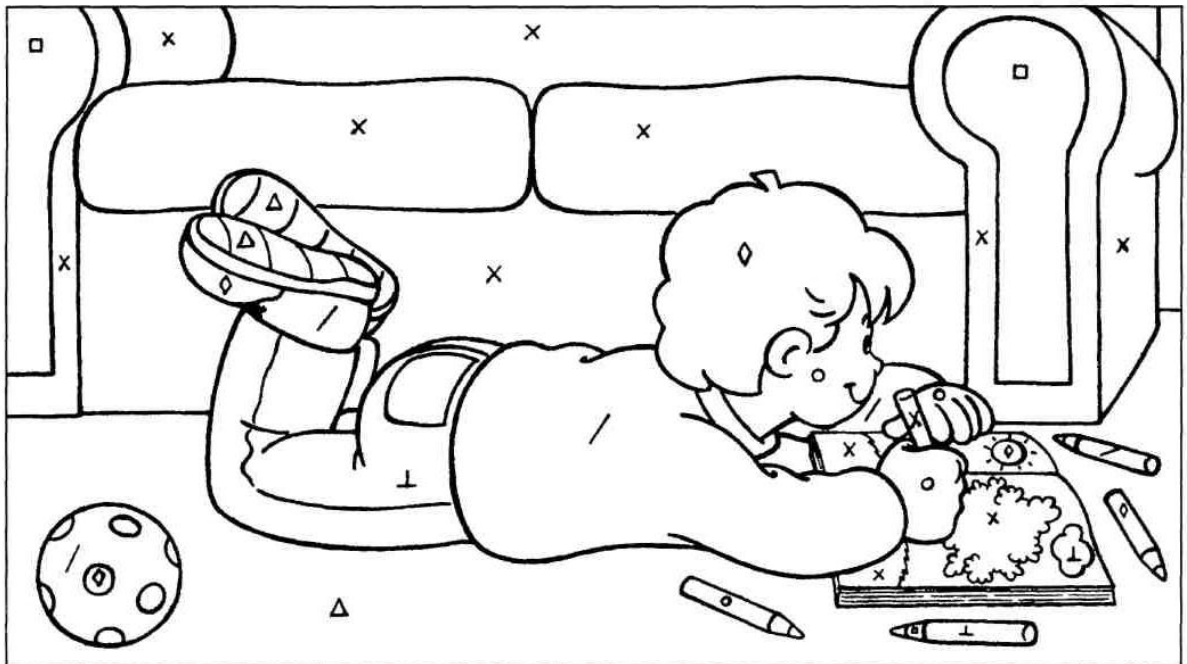
16. Чи знаєш ти, чим харчується кит? Серед предметів, зображених на малюнку, вибери той, який міг би стати цьому велетню обідом.
Підкресли його олівцем.

17. Поміж цих предметів знайди і підкресли ті, що знадобляться садівникові для роботи в саду.

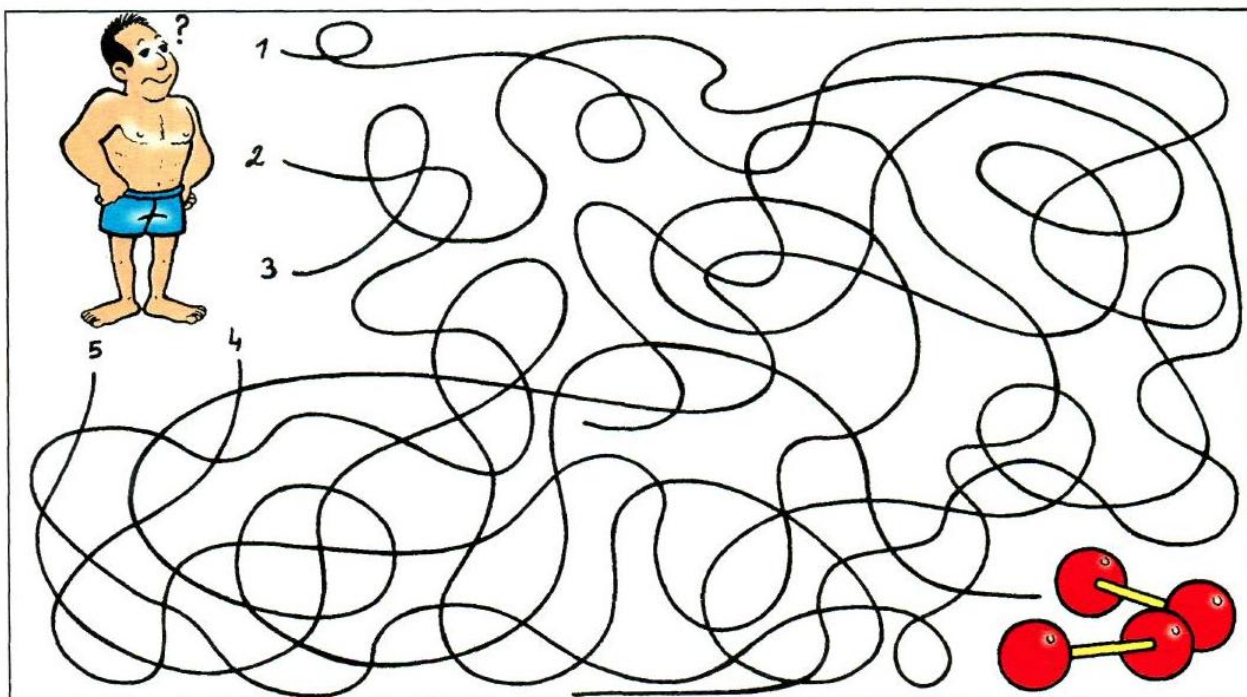

18. Розфарбуй малюнок, використовуючи підказки: о — рожевий колір; □ — коричневий; ◇ — жовтий; / — червоний; × — зелений; ⊥ — блакитний; △ — сірий.

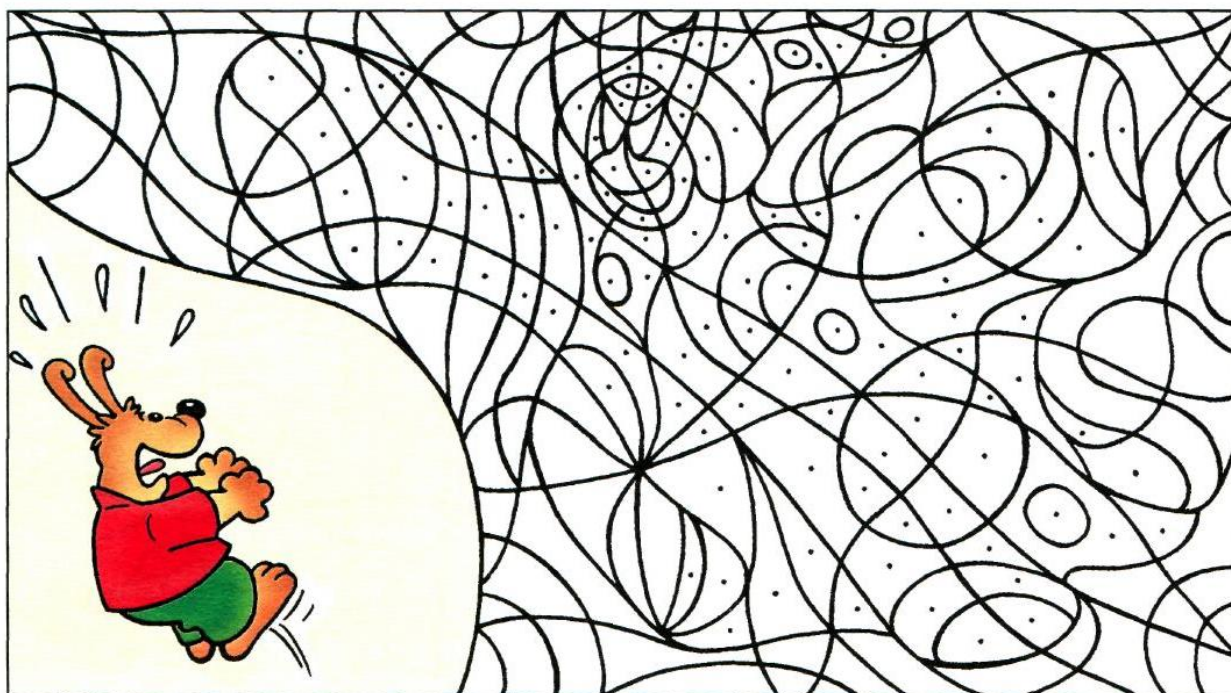

19. Допоможи спортсмену забрати свої гантелі. Відшукай стежинку і познач її кольоровим олівцем.

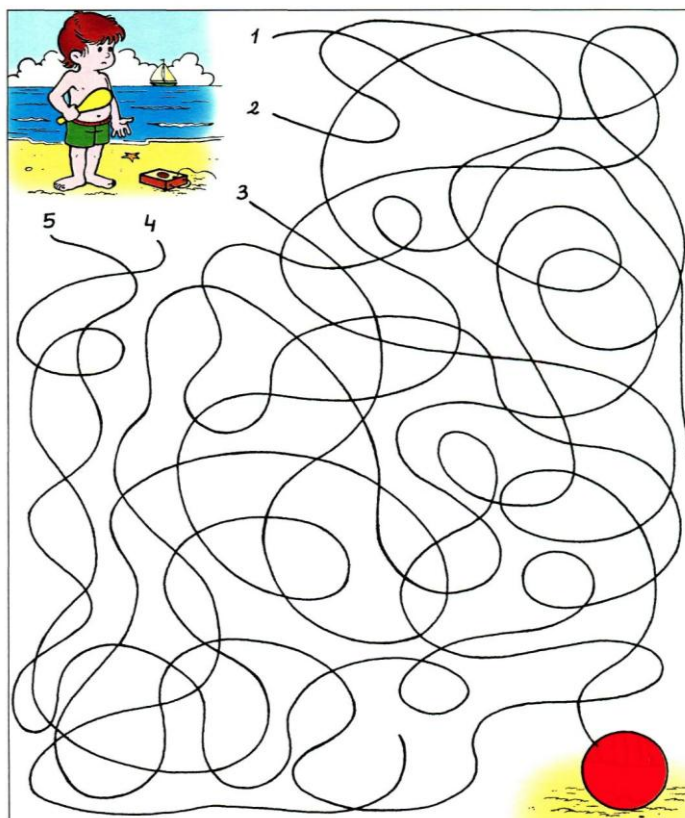
20. Нашого песика хтось дуже сильно налякав. А хто це був, ти дізнаєшся, коли зафарбуєш чорним кольором фрагменти малюнка, позначені крапочками.

21. Щоб дізнатись, яка тваринка залишила такий чудернацький слід, зафарбуй частини малюнка, позначені крапочками.

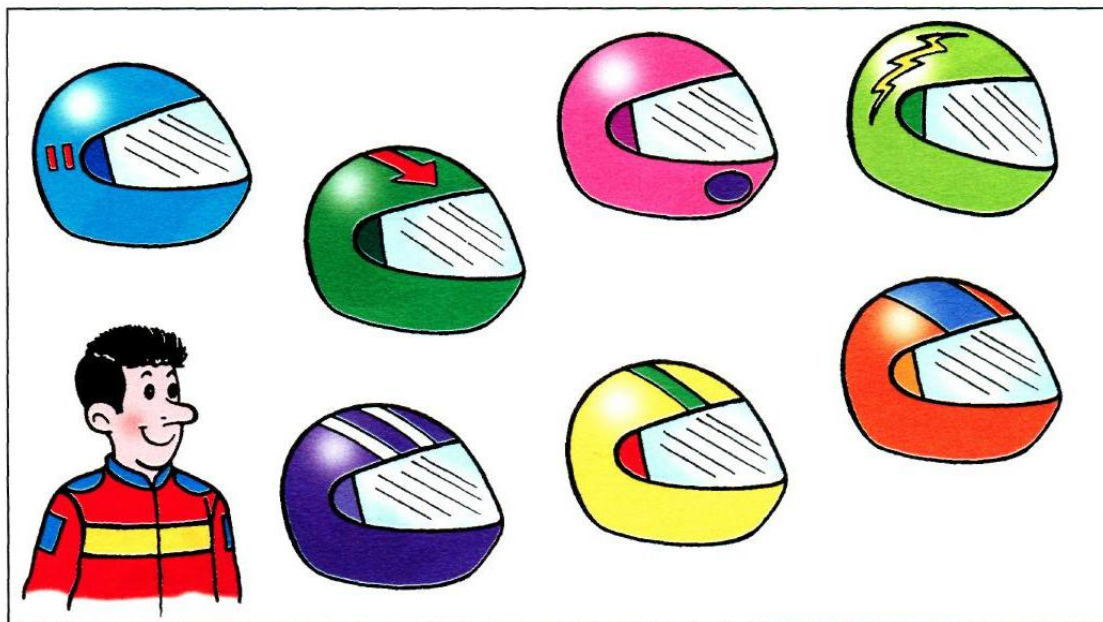

22. Хлопчик Тимко загубив свого м'ячика. Допоможи йому знайти м'яча і підкажи правильний шлях до нього. Познач цей шлях кольоровим олівцем.

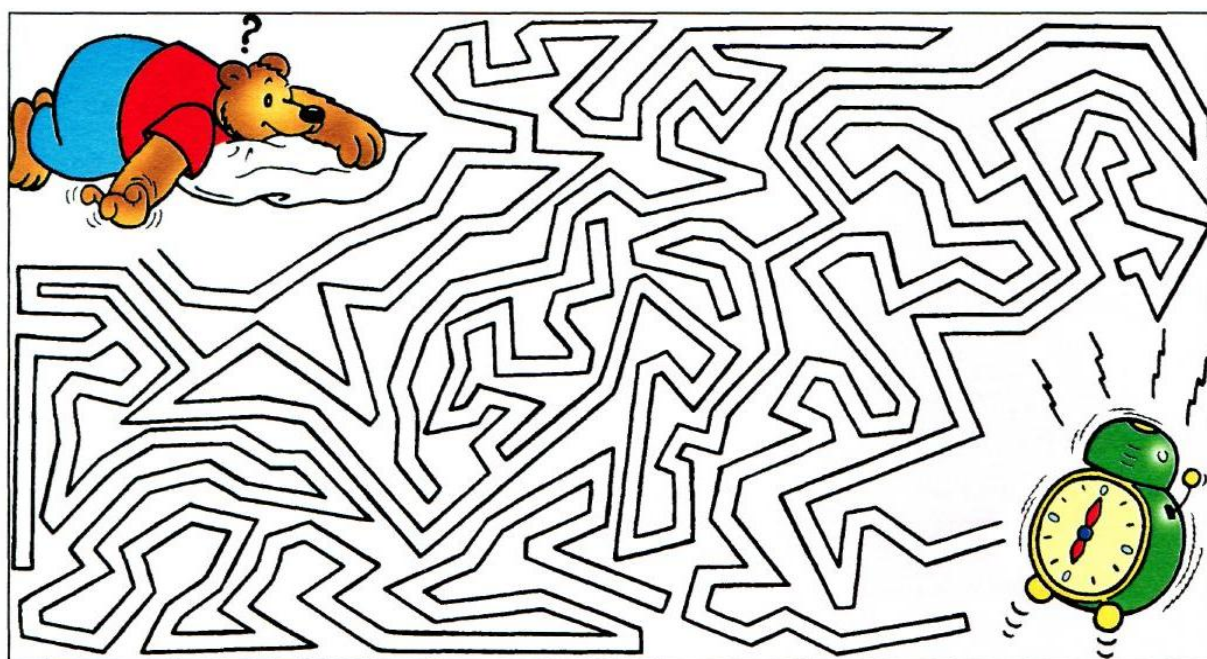

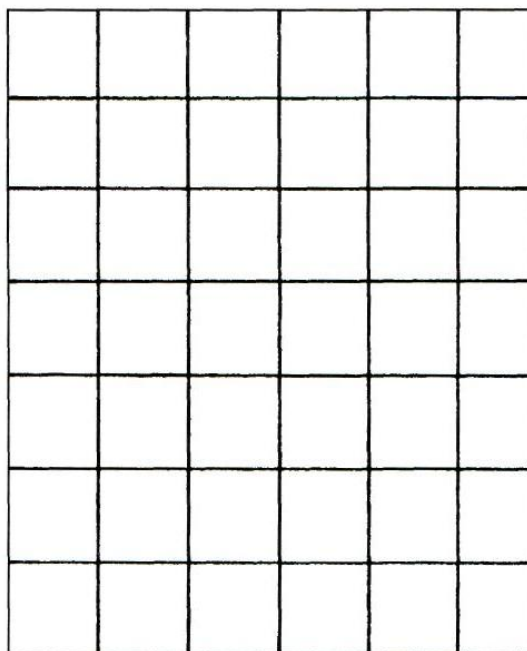
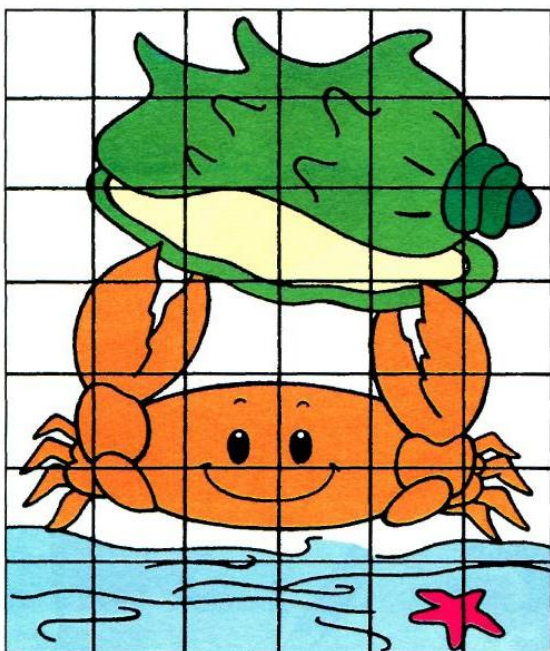
23. Допоможи Андрію знайти його шолом, якщо ти знаєш, що: на ньому не зображено стрілки, овала та маленьких прямокутників, на ньому менше двох смужок, немає зображення блискавки і немає широкої смужки. Підкресли олівцем цей шолом.

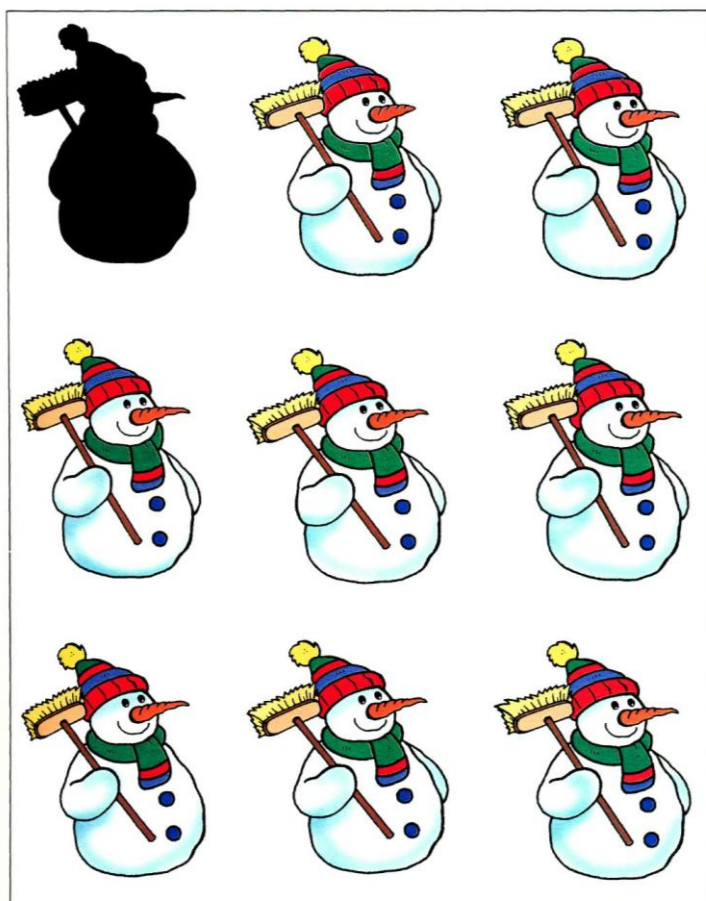
24. Ведмедикові ще хочеться поспати, але надто голосно дзвонить будильник. Допоможи йому відшукати стежинку, щоб вимкнути будильник. Розмалюй цю стежинку кольоровим олівцем.

25. Подивись на картинку і намалюй такого ж самого краба у клітиночках праворуч.

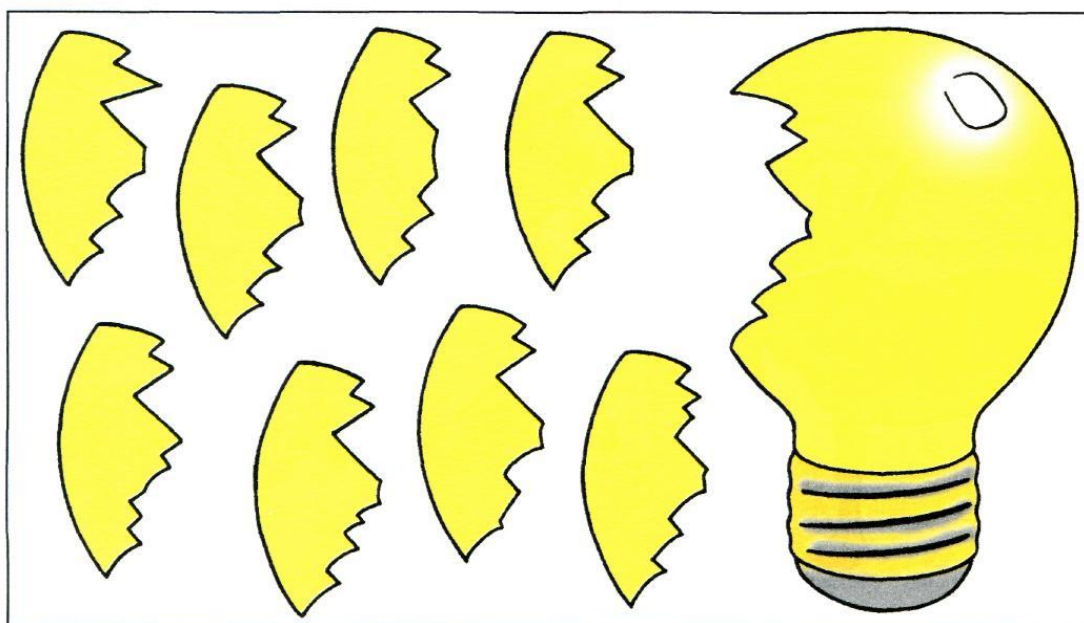

26. Визнач, якій сніговій бабі належить ця тінь, і обведи її олівцем.

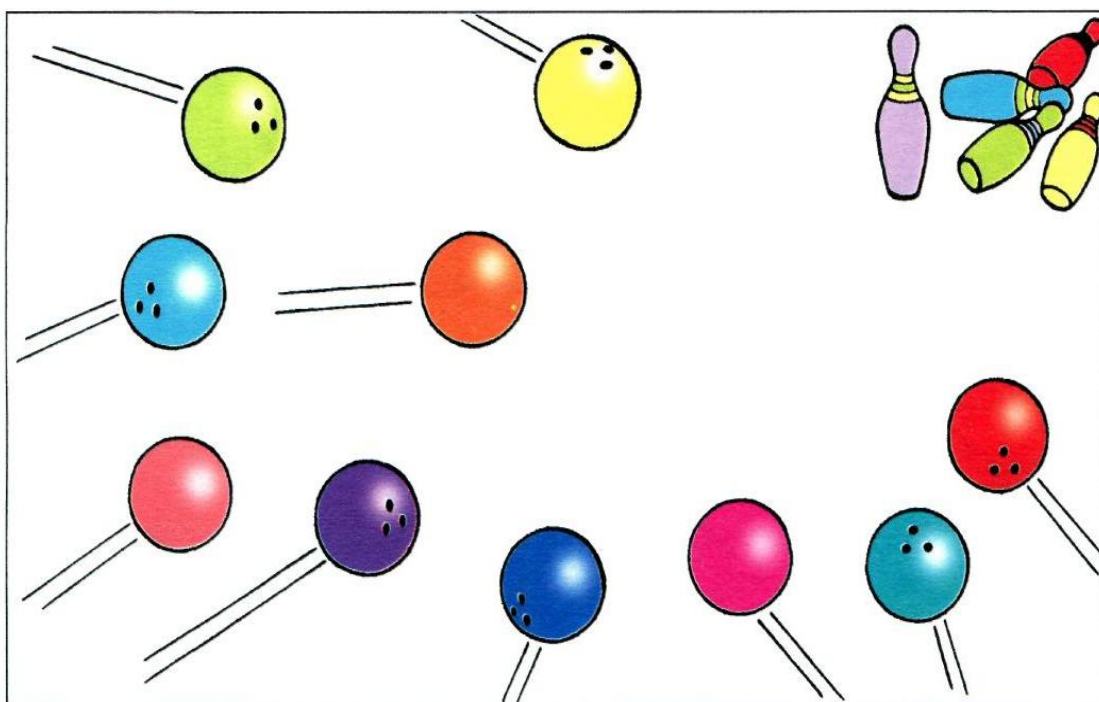

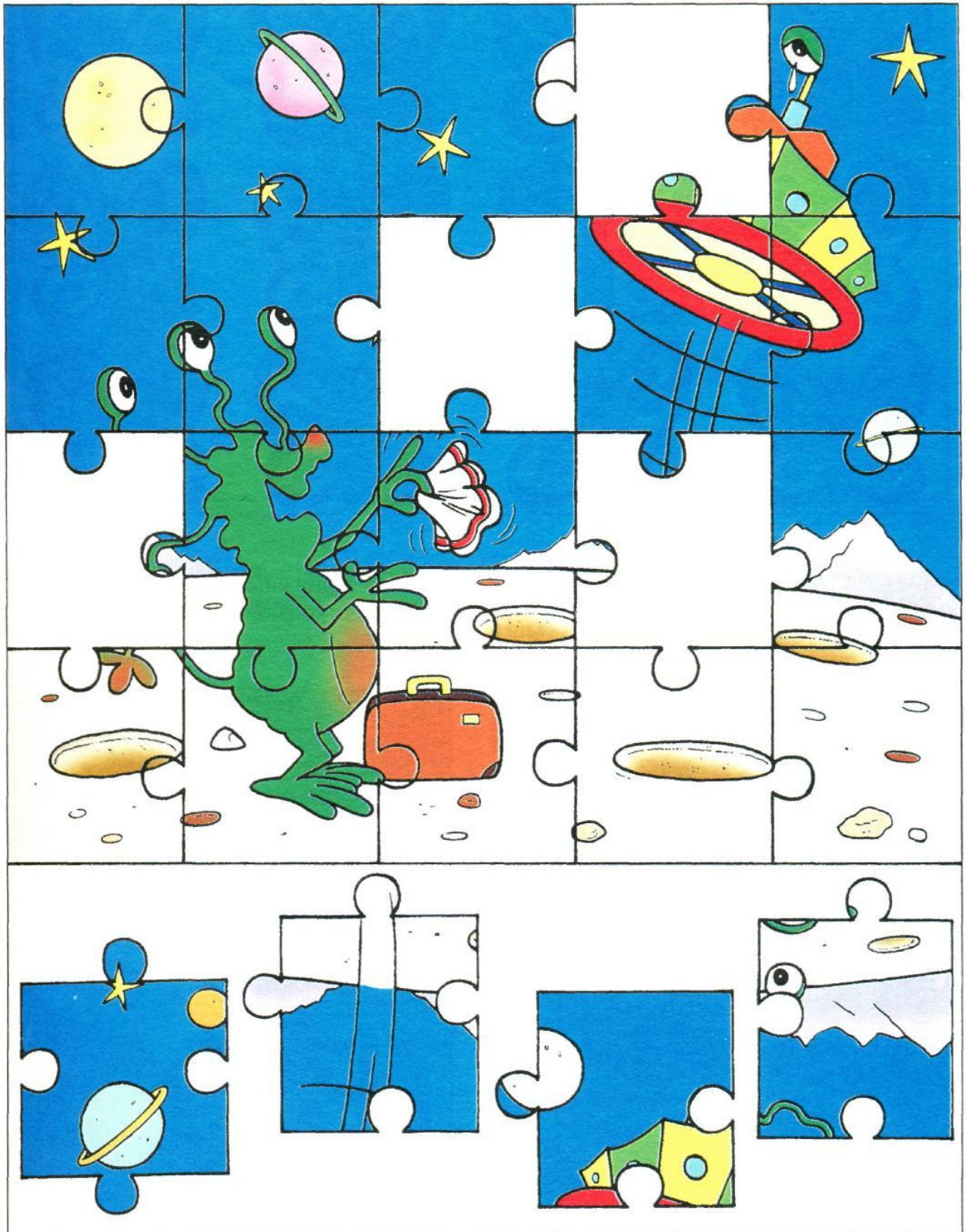
27. Від лампи відколовся шматочок скла. Знайди його на малюнку і підкресли олівцем.

28. Яка з цих куль влучить у кеглю? Продовж шлях кожної з них — і отримаєш відповідь.

29. Склади малюнок, на якому зображено марсіанина Глюпа Проведи стрілочки від кожного пазла, що внизу, до місця знаходження його на малюнку.

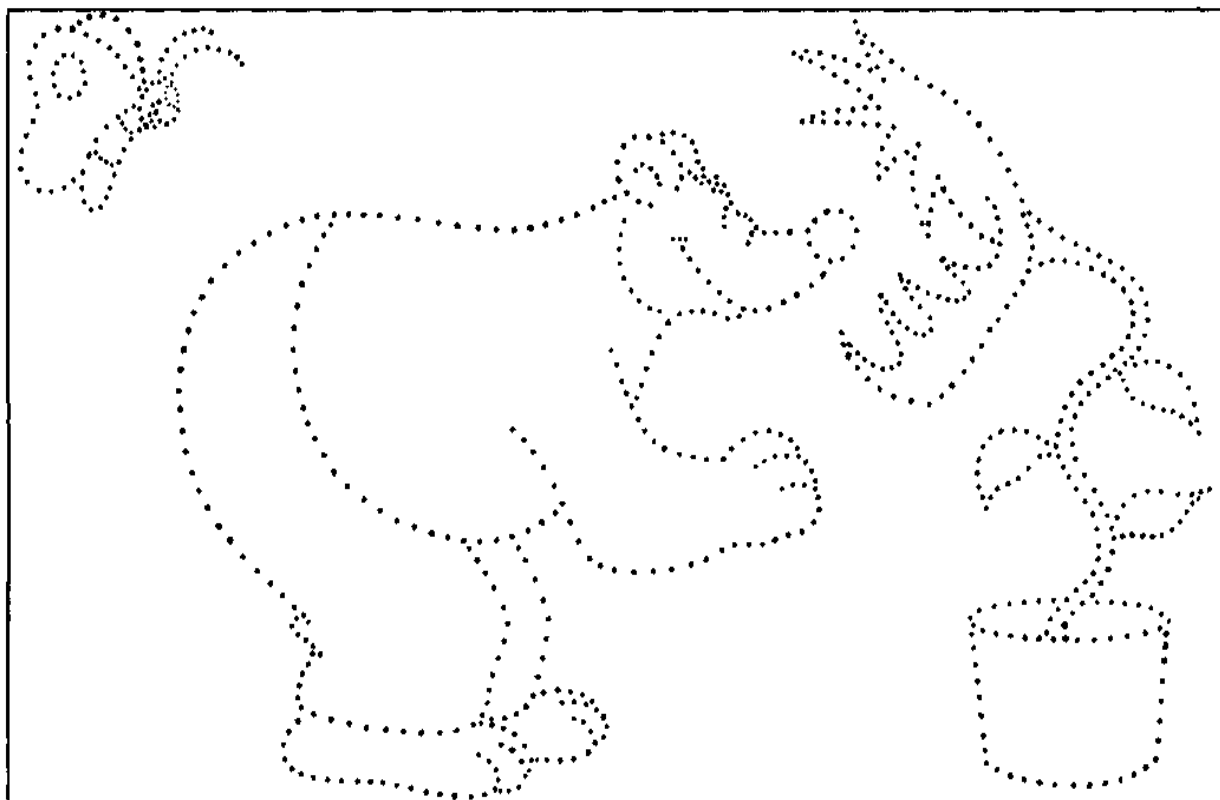

30. Лише два квадрати, які розміщені праворуч, є частинами малюнка.

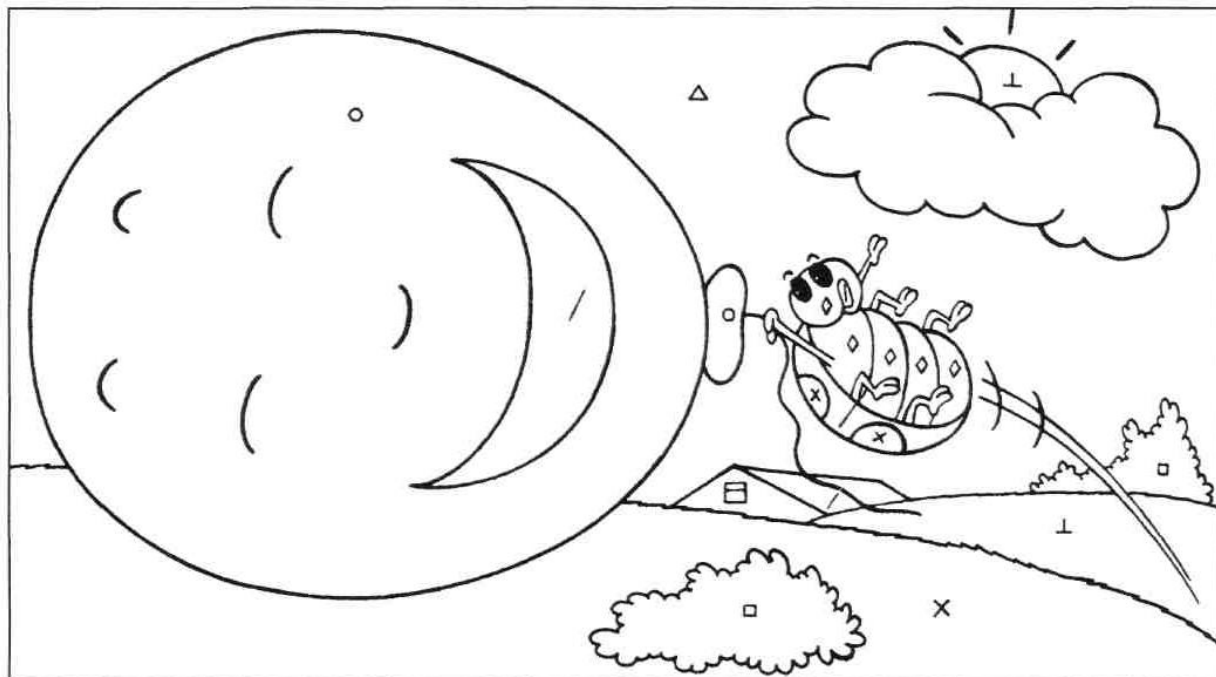
Знайди їх та підкресли олівцем.

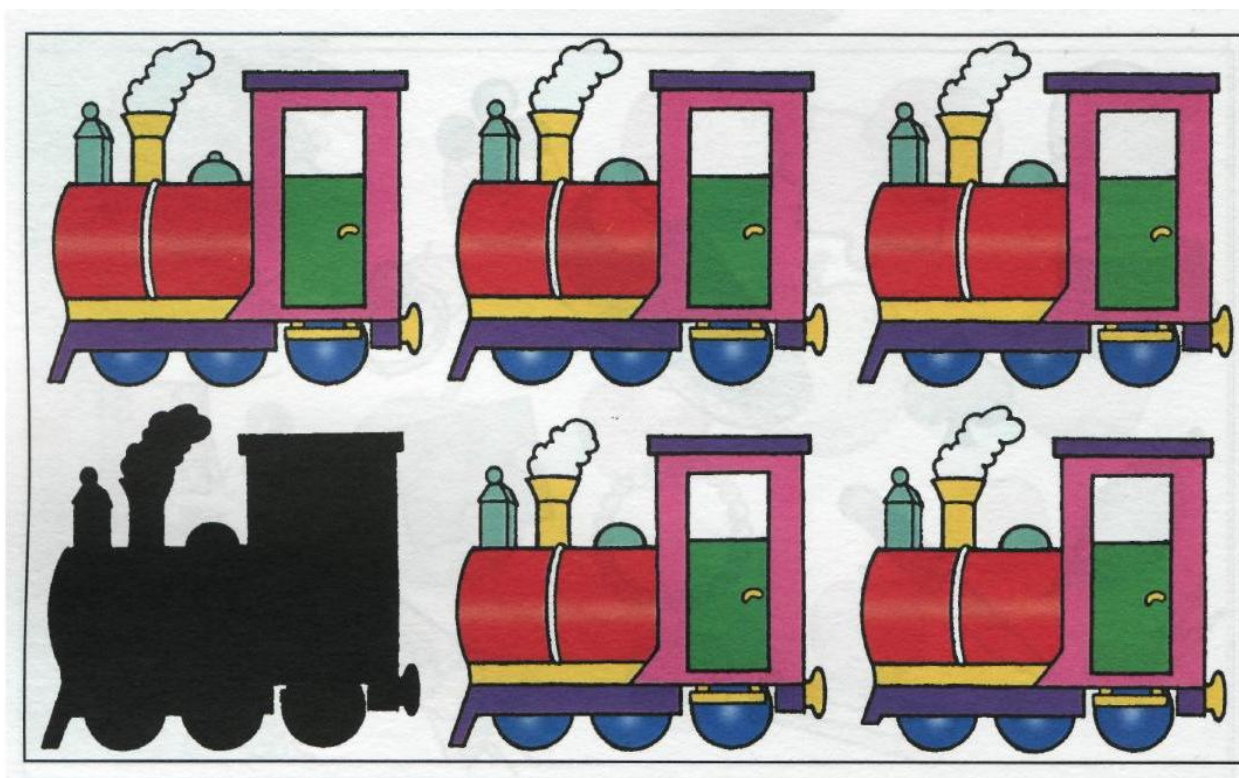
31. Обведи малюнок по пунктирних лініях і розфарбуй його.

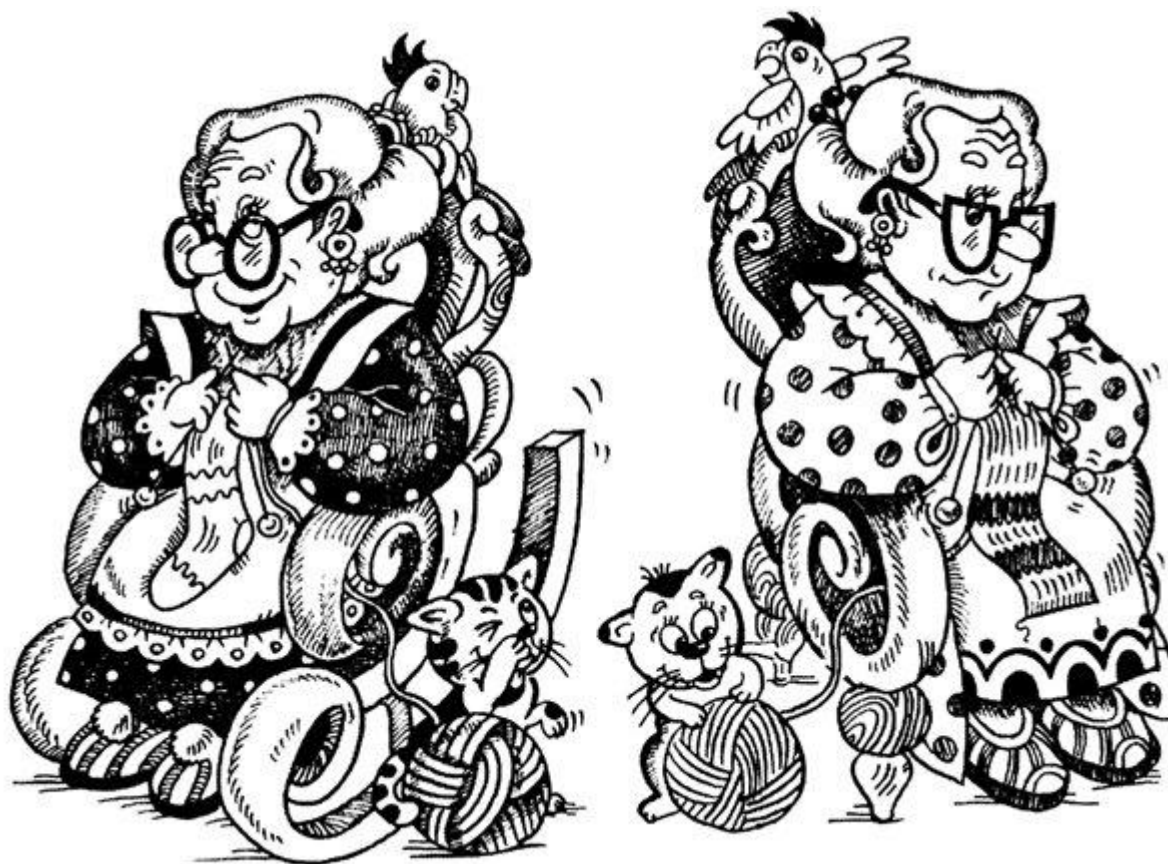
32. Розфарбуй малюнок, використовуючи такі підказки: о — оранжевий колір; □ — темно-зелений; 0 — темно-синій; / — червоний; х — світло-зелений; і — жовтий; А — блакитний.

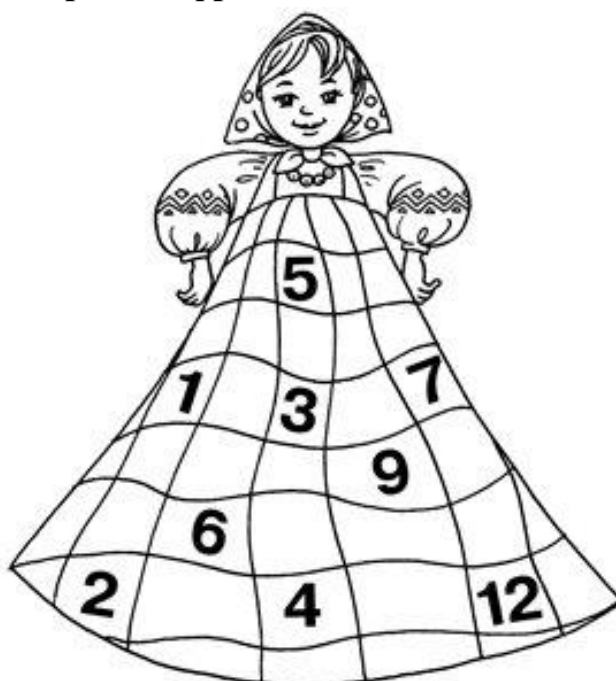
33. Який паровозик залишив таку тінь? Знайди і підкресли його олівцем.

34. Знайди відмінності.

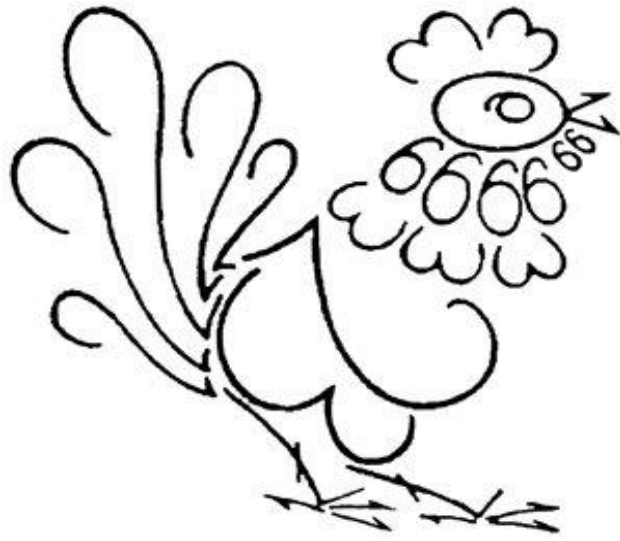
35. Знайди: 1) найбільше (найменше число);
 2) цифру, яка найчастіше зустрічається в казках;
 3) вибери 2 цифри та склади з ними задачу.

36. Які цифри заховалися?

А

Б

В

Г

Д

37. В ході гри (індивідуально або колективно) запропонувати дітям знайти, які букви написані неправильно та викреслить їх червоним олівцем.

А	А	Ї	:-	М	М	У	У	Ь	Ь	Б	Б
Ж	Ж	І	Н	Ф	Ф	І	-	В	В	Й	Й
З	З	О	О	Х	Х	Г	Г	И	И	Р	Р
Г	Г	П	Ц	Ц	Є	Є	Д	Д	Ч	Ч	
Ю	Ю	Е	Е	К	К	С	С	Ш	Ш	Я	Я
Л	Л	Т	Т	Щ	Щ						

38. Зимовий та літній одяг, взуття.

39. Зимові та літні види спорту

Обведіть червоним олівцем спорядження для зимових видів спорту, синім — для літніх. Якими видами спорту можна займатися на протязі всього року?

40. Звуковий годинник

Назвіть предмети, котрі намальовані на циферблаті замість цифр. Знайдіть та покажіть стрілочками:

- назвіть, в яких є звук «ч», «щ», «р», «и», «ш»;
- яке слово найбільше, а яке найменше;
- які слова закінчуються на «ь» (м'який знак), а які починаються з «я».

41. Зберіть слова

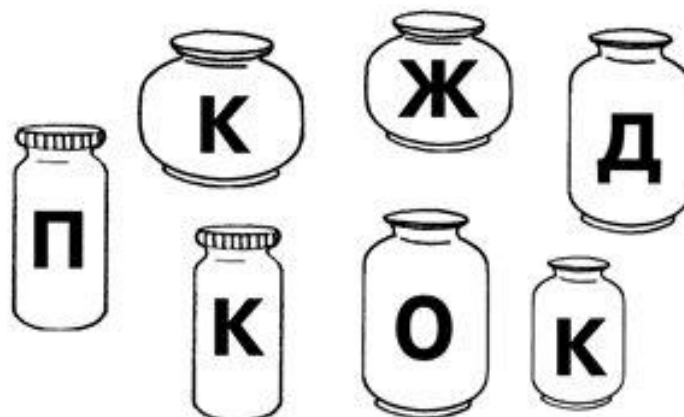
Прочитайте склади, та «зберіть» розсіпані слова.

42. Заготовки на зиму.

По літерах на банках з'ясуйте, які заготовки заготовили на зиму.

Підказка: джем, желе, огірки, кабачки, капуста, помідори.

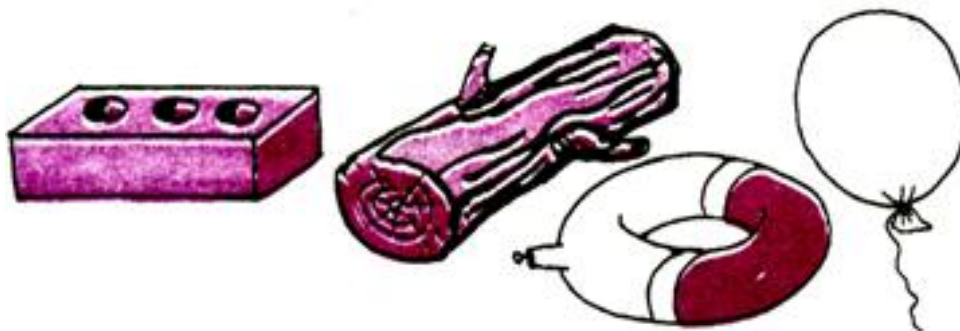

43. Нумо, дзеркальце скажи.

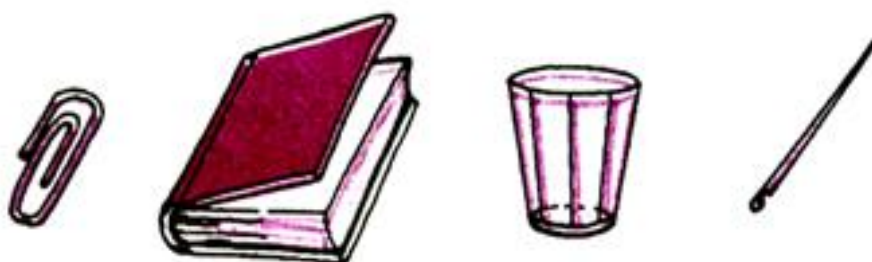
Вчимося читати за допомогою дзеркальця. Спробуйте самі написати кілька слів у дзеркальному відображенні.

ОТІП
АКШІК
ЗАДАКА
МОПОДТР

44. Вибери за ознакою.

1. Які з цих предметів не тонуть у воді?

2. Що притягне до себе магніт?

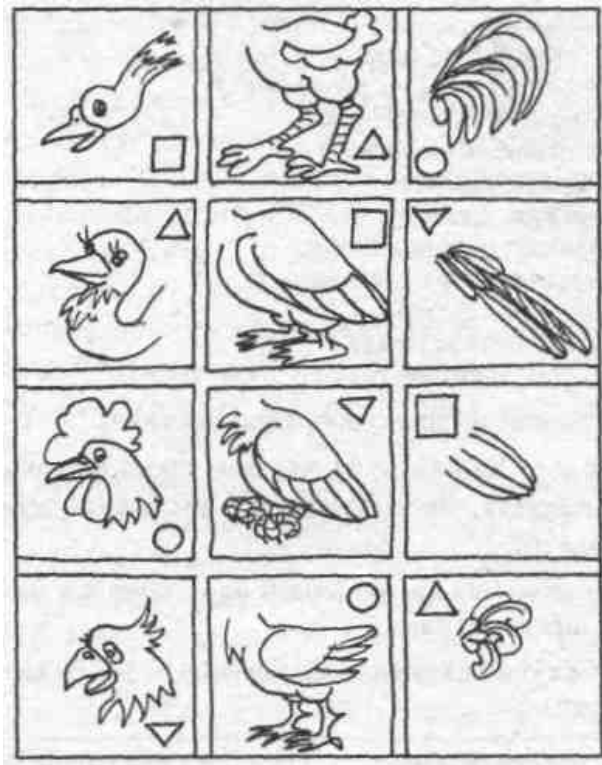

3. Що горить, а що — ні?

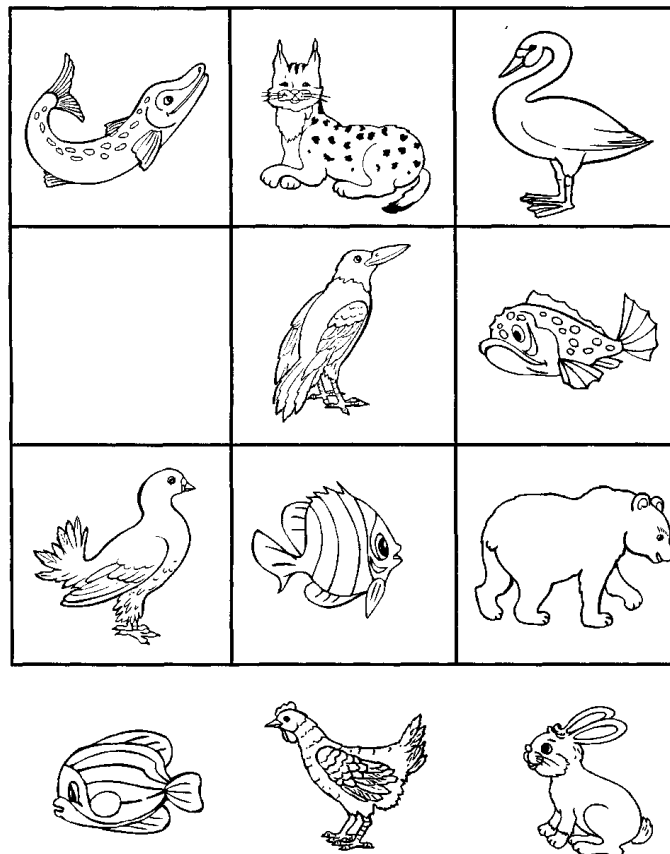

4. Яка з цих тварин уміє плавати?

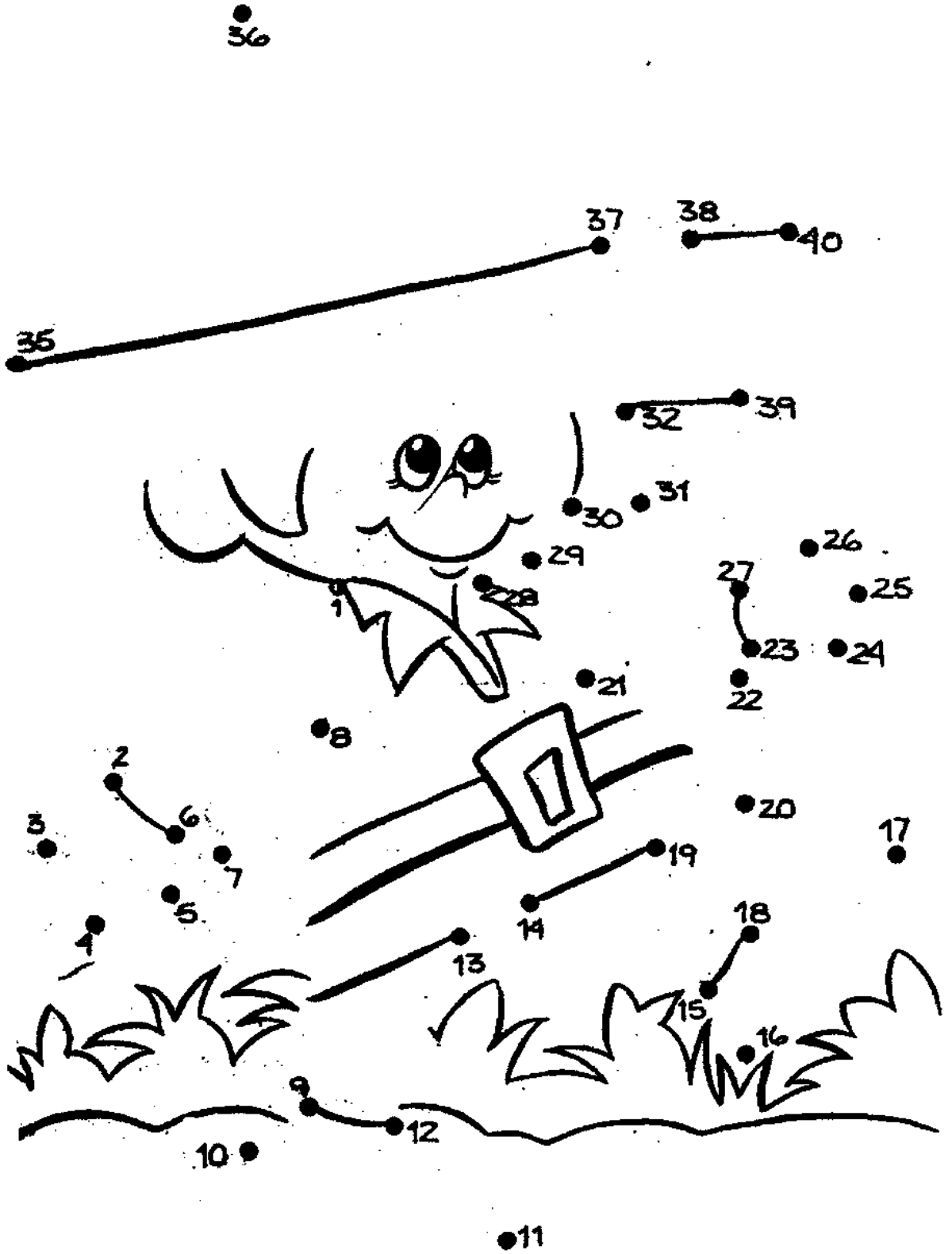
45. Склади птаха.

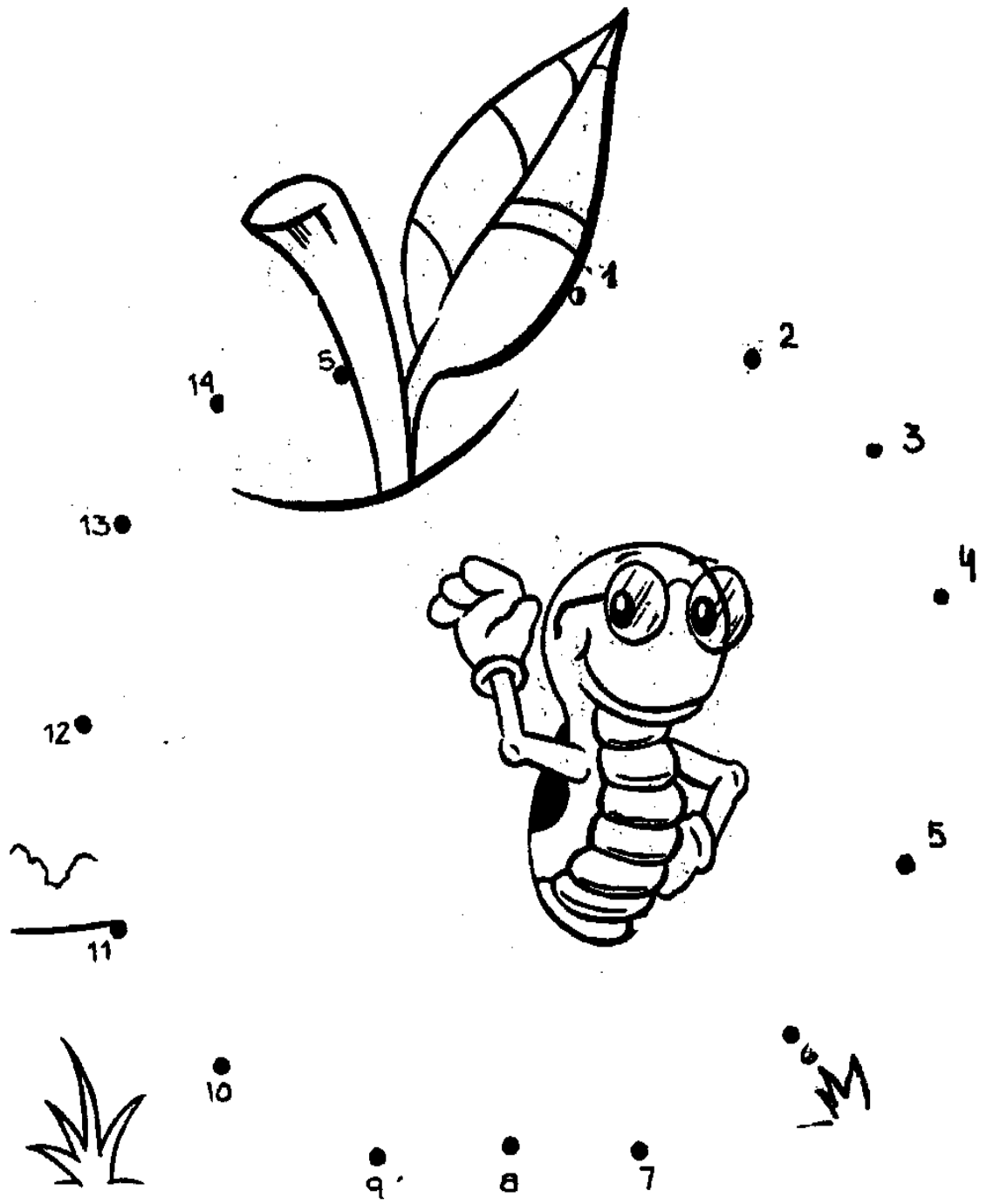

46. Хто має бути у порожній клітинці?

47. Домалюй рисунок.

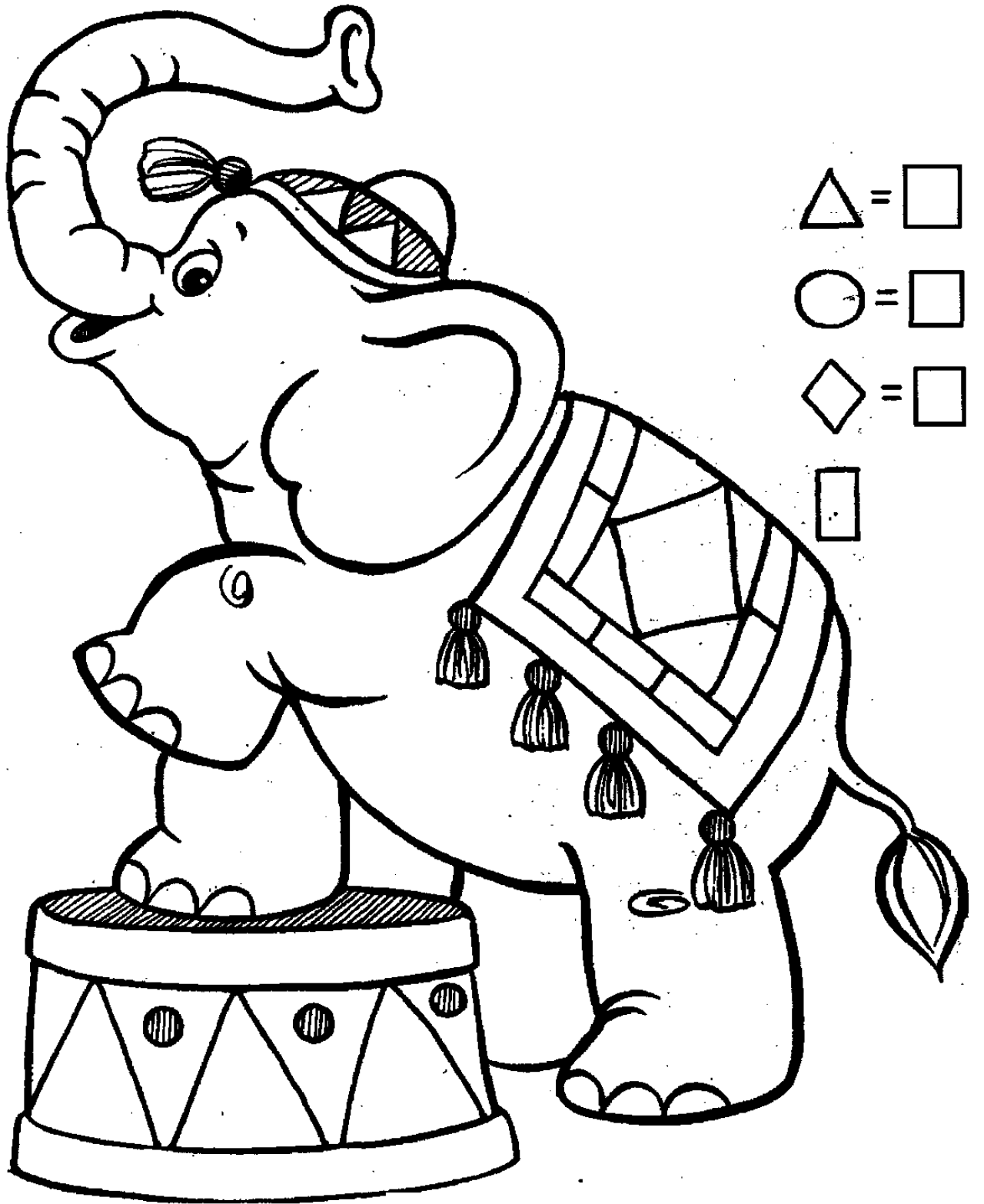

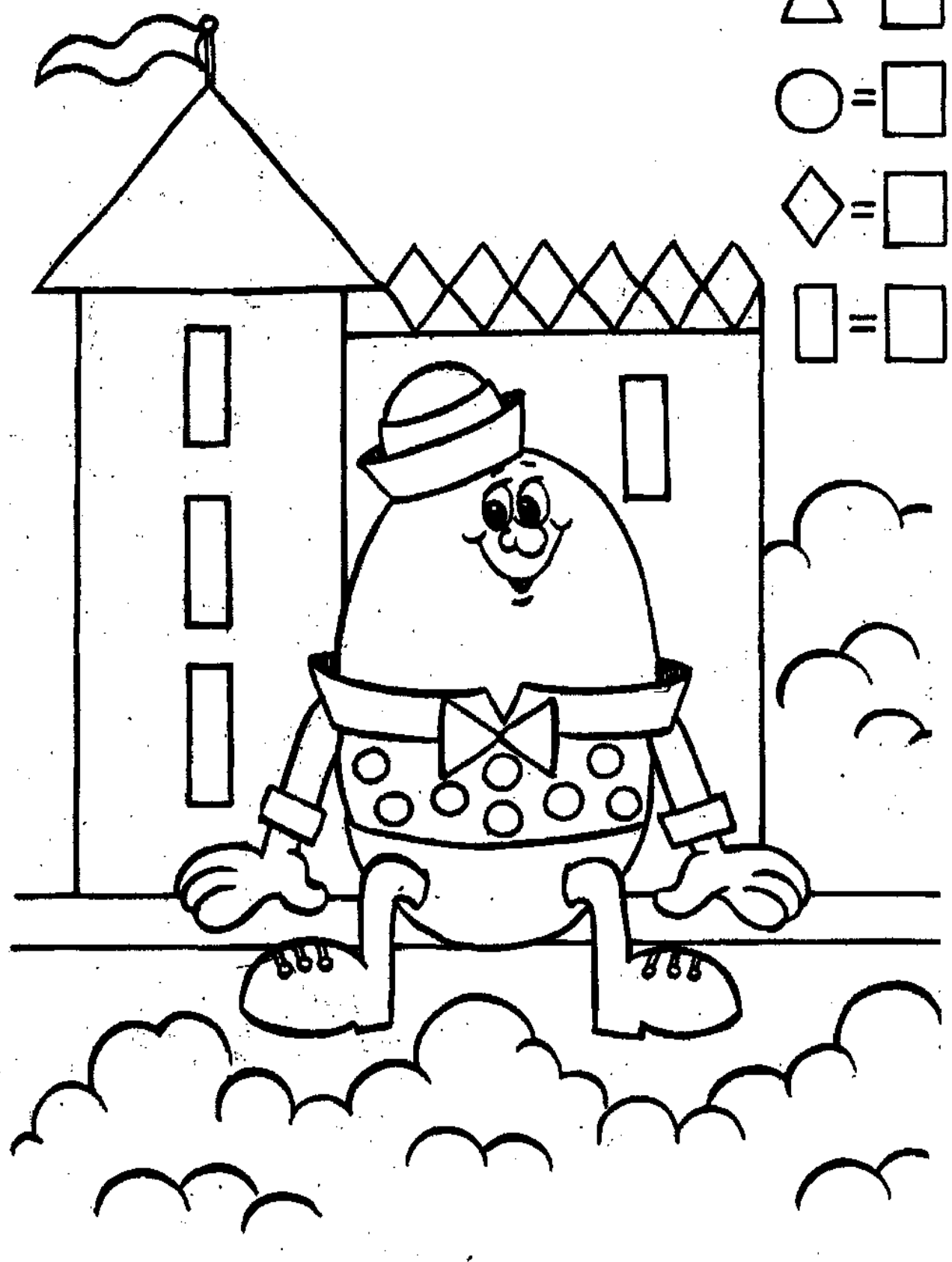
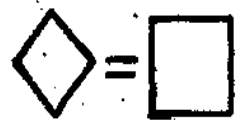
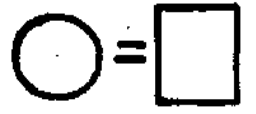
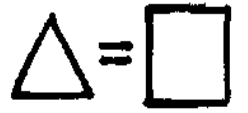

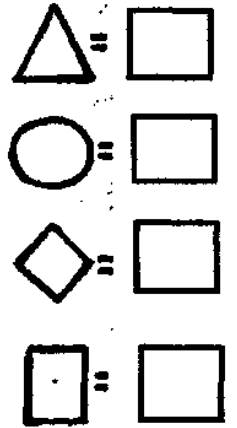

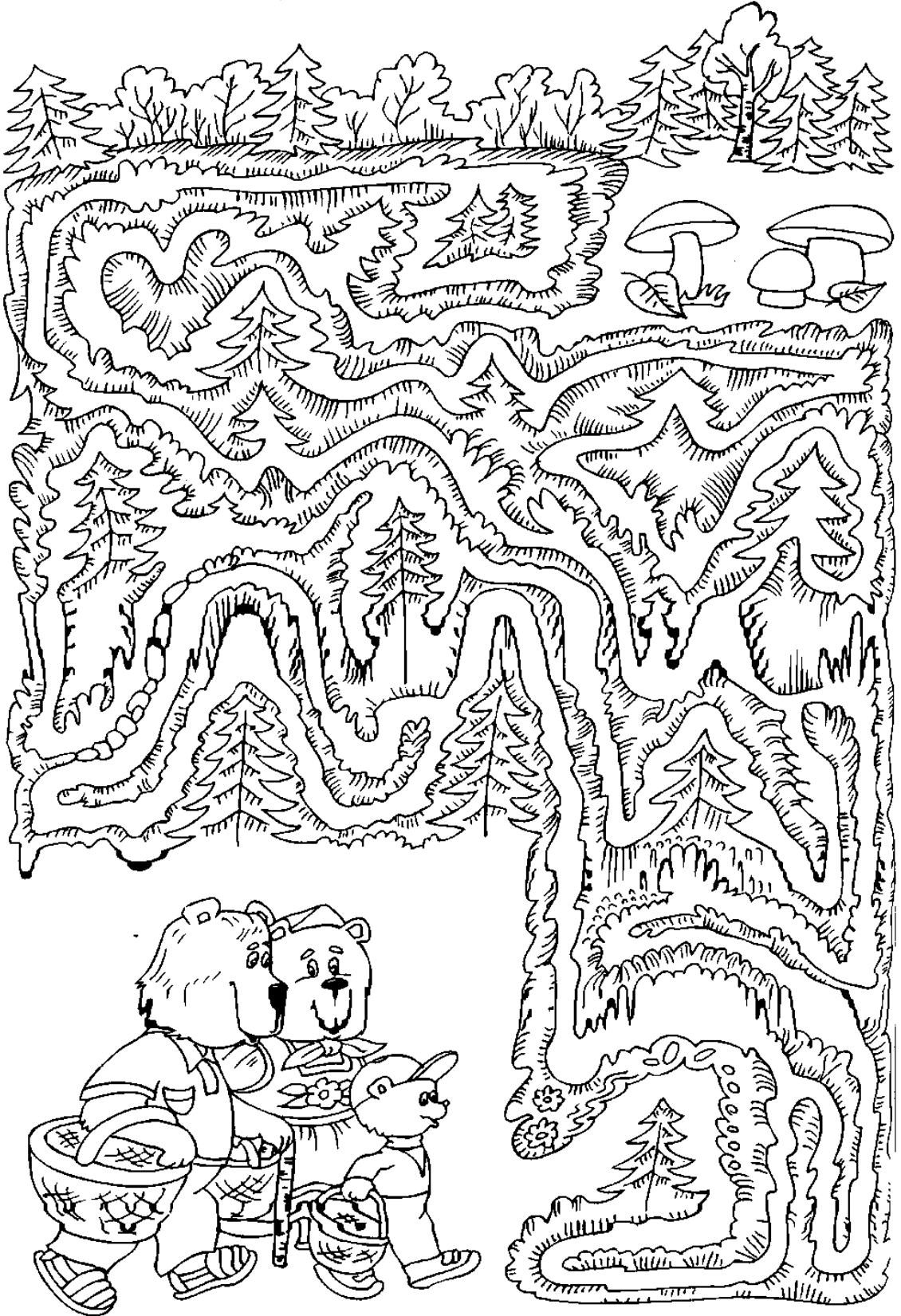

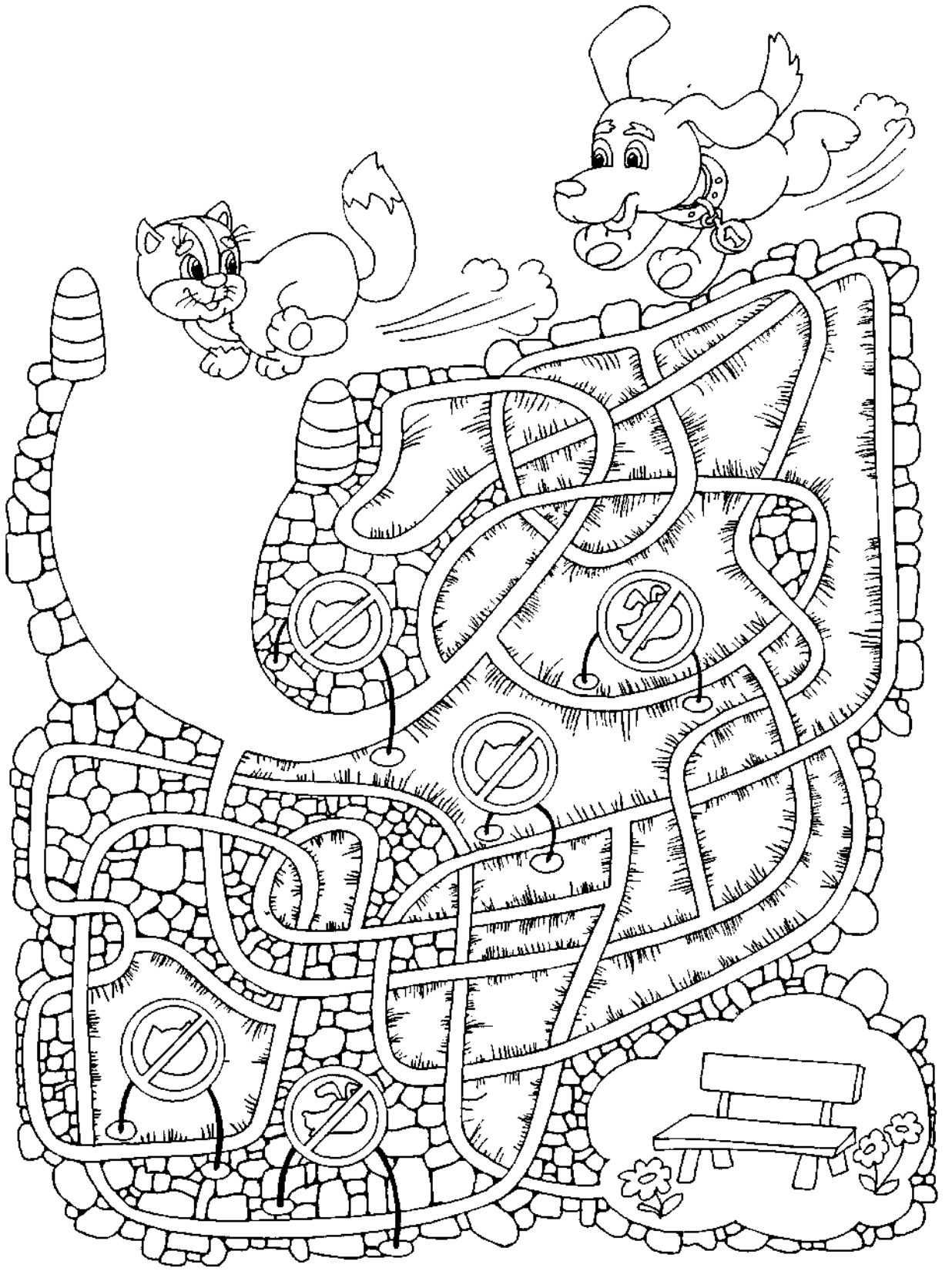

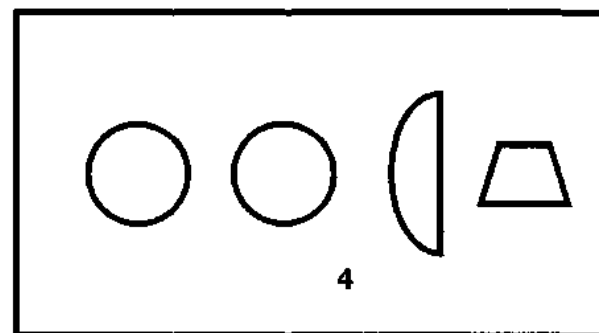
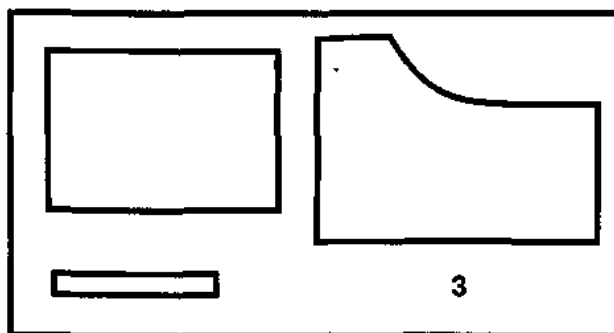
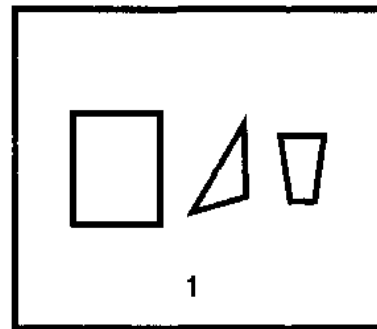
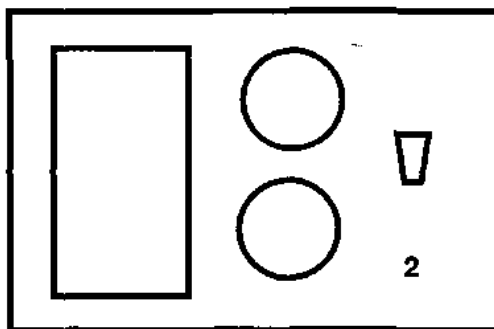
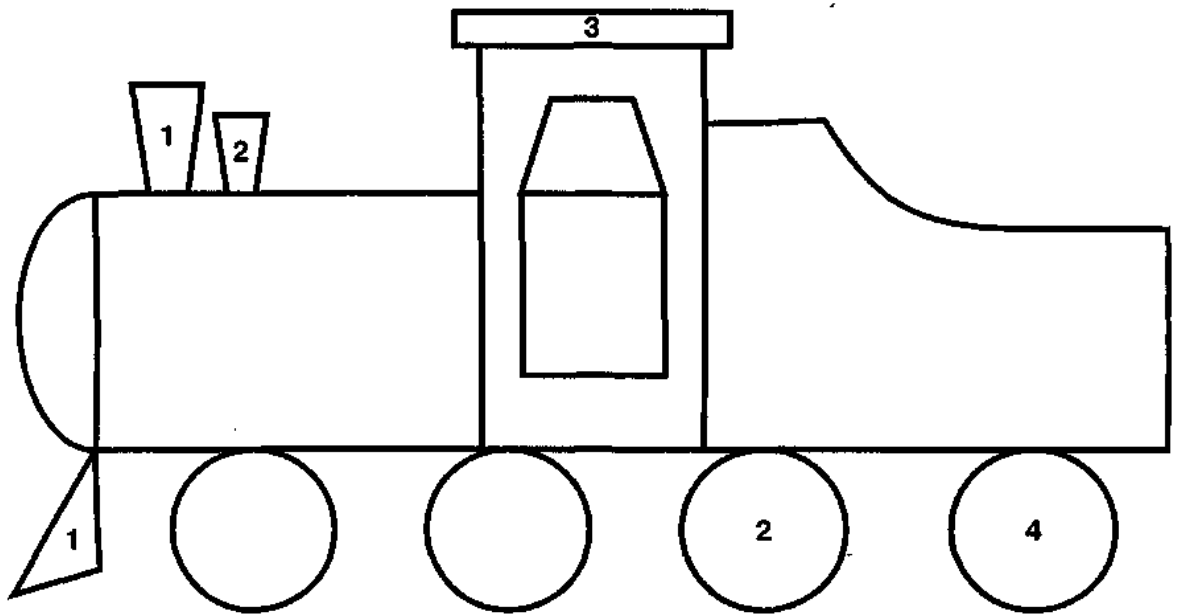
48 Пройди лабіринт

49. Визнач якого кольору деталі паровозика, та розфарбуй малюнок:
 1 — синій, 2 — жовтий, 3 — червоний, 4 — зелений.

50 Гра «Продовж ряд»:

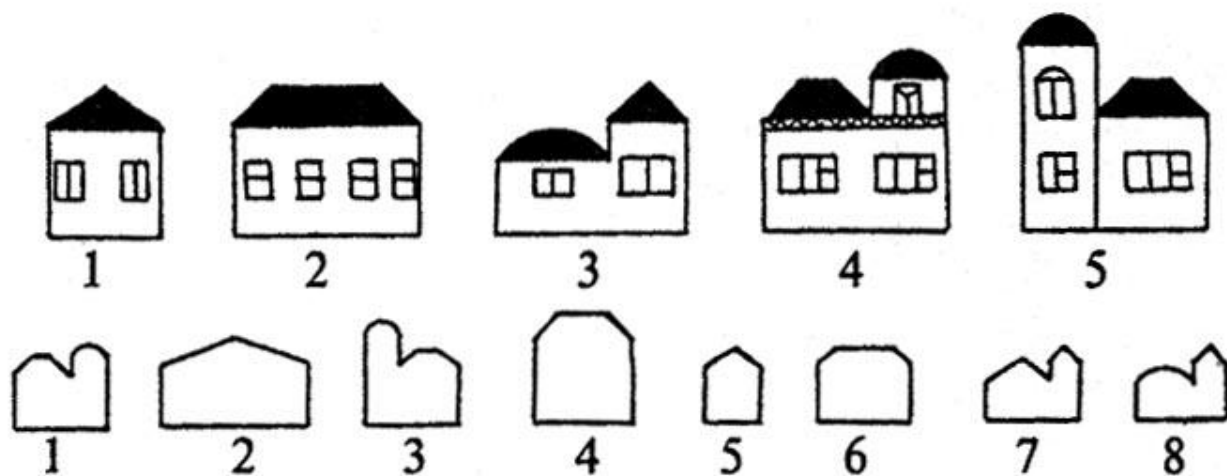

Б)

б) 13579..

в) 1248..

51. Гра «З'єднай будинок з контуром».

Додаток И.

ДАВАЙ ПОЗНАЙОМИМОСЬ

Ти — маленька людина. Як і в усіх людей, у тебе є **руки, ноги, тулуб, голова, очі, ніс, рот, пальці та язик**. Це — твої помічники, які допомагають тобі пізнавати навколишній світ.

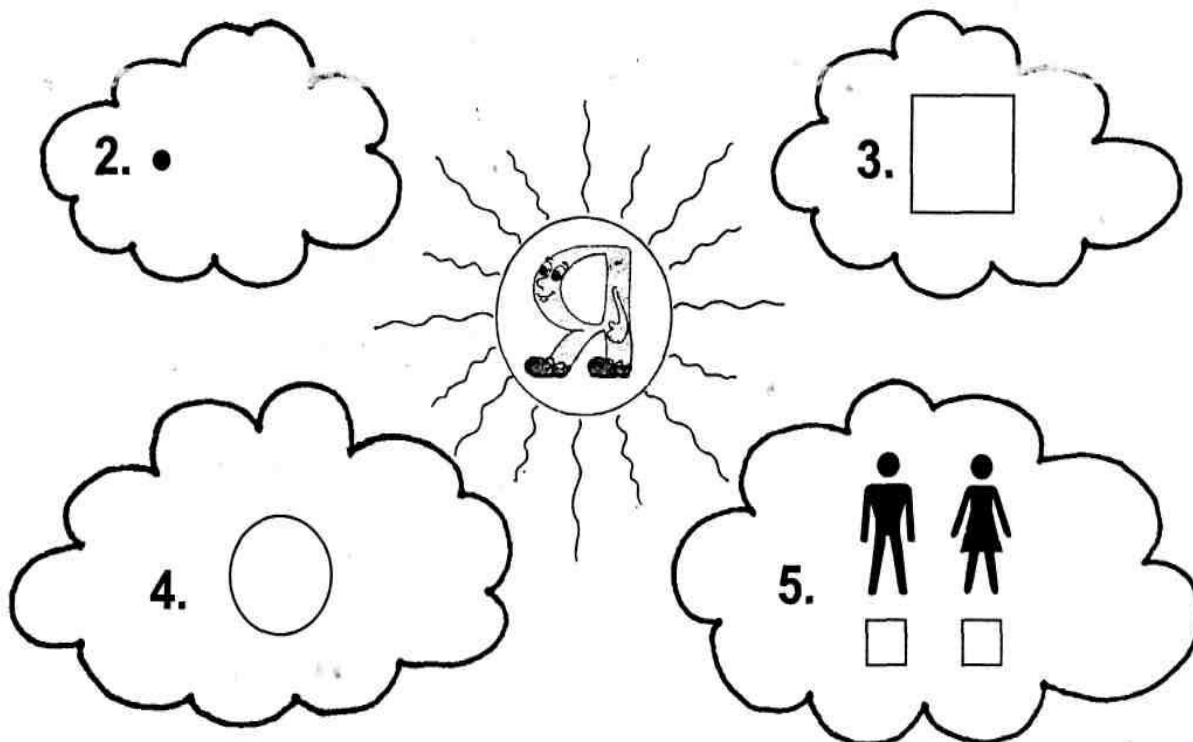

Розкажи про себе. Хлопчик ти чи дівчинка, як тебе звать, скільки тобі років, який ти на зріст, якого кольору твоє волосся, очі?

Уважно заповни цю сторінку разом із дорослими.

1. Наклей свою фотокартку.
2. Домалюй стільки крапок, щоб їх стало стільки ж, скільки тобі років.
3. Якого кольору твоє волосся? Зафарбуй таким кольором квадратик.
4. Якого кольору твої очі? Зафарбуй таким кольором кружечок.
5. Покажи ось такою позначкою , хто ти: хлопчик чи дівчинка.

Разом із батьками запиши свої дані друкованими літерами.

Мене звать _____.

По батькові _____.

Моє прізвище _____.

Мені _____ років.

Які зі слів, наведених нижче, підходять тобі:
веселий, добрий, балакучий, мовчазний, серйозний, пустотливий, сильний, вродливий, хоробрий, непосидливий, вихований, вередливий, допитливий.

Додаток І.

дидактична гра «РОЗВИВАЄМО ІНТЕЛЕКТ»

Мета: Розвиток уваги, логічного мислення, орієнтувальних навичок, лічби, співвідношення кількості і числа. Знайомство з геометричними фігурами (об'ємними та площинними).

Гру можна проводити як індивідуально, так і з групою дітей.

I варіант: (з 1—2 дітьми)

Дорослий видає гравцеві смужку-завдання та 4 картки — як варіанти розв'язання завдань і дає завдання. Дитина виконує завдання і обов'язково пояснює своє рішення. Дорослий оцінює виконання та разом з дитиною перевертає картки зворотною стороною. Якщо завдання виконане правильно, то виходить слово або малюнок (наприклад, «Молодець!», «Супер!» та ін.). Вихователь при необхідності виправляє помилки і пояснює їх.

II варіант передбачає попередню підготовку дітей із даних видів навчальної діяльності та несе в собі функцію контролю рівня розвитку кожної дитини групи. Кількість гравців відповідає кількості обраних смужок-завдань. (Обирає дорослий).

Дорослий роздає гравцям смужки-завдання та пропонує вибрати із загальної кількості усіх карток 4 картки. Дає індивідуальні завдання та оголошує про початок гри: «Виконуй завдання». Діти підбирають відповідні картки та кладуть їх на смужки. Перевірка результату самостійна: діти перевертають картки, а вихователь читає слово, яке вийшло на зворотному боці карток, а при необхідності виправляє помилки, залучаючи інших гравців до оцінювання та контролю.

Смужка-завдання →

Картки-відповіді →

Зворотний бік карток для перевірки →

1. Нагодуй звіряток

Дорослий дає дитині смужку, на якій зображені звірята, яких треба «нагодувати», і видає картки з «їжею». Іншій дитині можна видати смужку з «їжею», а картки з тваринками. Щоб виконати це завдання, малюки повинні спочатку пригадати, хто що їсть, а потім ще й порахувати, щоб кожній тваринці вистачило. Дитина перевіряє себе: «**АМОЛОДЕЦЬ!**» («**ПРЕКРАСНО!**»).

Дітям можна загадати загадки:

*Пухова руденька шуба
Із сосни стриба на дуба.
Хвіст у неї, як мітла,
А сама на зріст мала.
Очі сяють, як намисто,
Мов дві цяточки вогнисті.
В неї хата гарна, тиха,
Взимку повненька горіхів.
В лісі любить вона жити,
Відгадайте, хто це, діти?*

(Білка)

*На дереві все грається,
Угору підіймається,
Кривляється, чіпляється,
На хвосту гойдається.
І зветься це малятко
Веселе... (мавпятко).*

*Я труд поважаю,
Все літо літаю
У поле, до гаю,
Збираю медок із різних квіток.
Кого не злюблю,
Того жалом колю. (Бджола)*

*Я маленький, я вухатий, попелястий, волохатий,
Я стрибаю, я тікаю, дуже куций хвостик маю.*

(Засць)

*У мене шуба з колючок,
У мене сіра спинка.
Ніс, як чорний п'ятачок,
Очі — намистинки.*

(Їжак)

*Хоч у нього й шуба є,
Та як холод настає,
Він не їсть тоді, не п'є
І не ходить, не гуляє,
А улігво спать лягає.*

(Ведмідь)

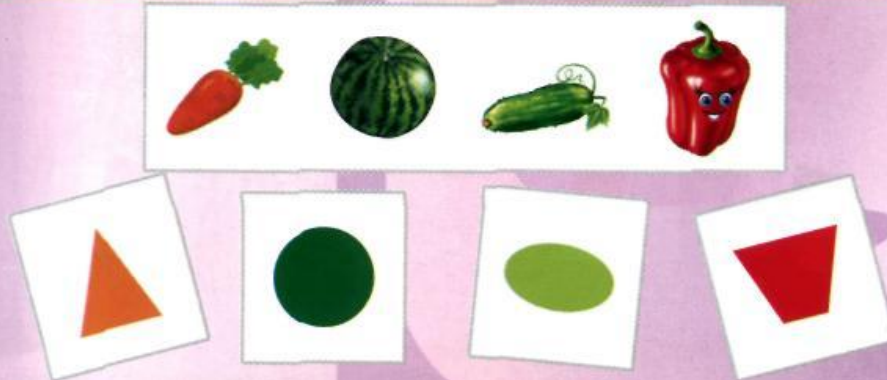
*Краще хатки не бувало,
Але місця стало мало.
То ж піду я прогулятись,
Та й не стану повертатись.
Бо як вийти лиш зібрався,
Дім одразу розламався.*

(Яйце й курча)

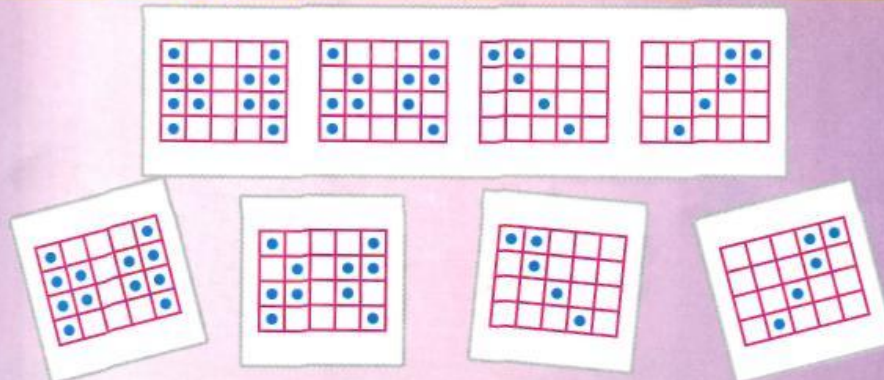
2. Яку фігуру нагадає малюнок

Дорослий дає дитині смужку, на якій зображені овочі та фрукти (на іншій смужці предмети різної форми), та картки із зображенням геометричних фігур. Малюки мають підібрати до овочів та фруктів (предметів) відповідні геометричні фігури та назвати їх, пояснити свій вибір. **(Правильно!)**

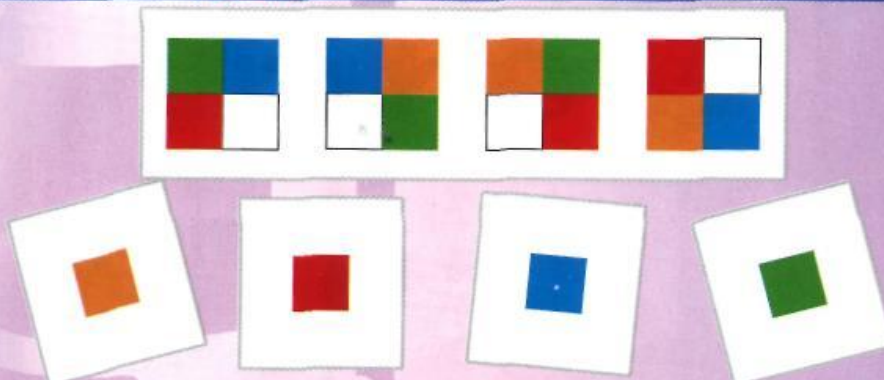
3. Знайди такий самий малюнок

Діти підбирають картку з аналогічним малюнком на смужці, рахуючи кількість крапочок у квадратиках та звертаючи увагу на їх місце розташування. **(СУПЕР!)**

4. Якого кольору не вистачає?

Дитина отримує смужку із зображенням чотирьох різнокольорових квадратиків. Вона повинна підібрати картку з таким кольором, щоб він не повторювався. **(УДА!)**

5. Знайди латку

Діти повинні «залатати» килим відповідною латкою, яка підходить за кольором та візерунком. (ВІРНО!)

6. Відшукай за кольором

Дитина отримує смужку з «кольоровими плямами», до яких повинна підібрати картки, на яких зображено малюнок, що має такі ж кольори (наприклад, зелений, червоний і коричневий — яблуко, жовтий і зелений — кукурудза і т. ін.). (Ти — переможець!)

7. Збери сервіз

Дитина повинна зібрати сервіз до чайника, зображеного на смужці: підібрати чашку з відповідним малюнком. (ВІРНО!)

8. Порахуй колеса

Дитина отримує смужку із зображенням візочка, велосипеда, літака та автомобіля. Вона повинна порахувати їхні колеса і підібрати до кожного малюнка картку з відповідною цифрою оранжевого кольору (наприклад, візок — 1, автомобіль — 4 і т. ін.). (Справжній математик!)

9. Підбери половинку

Діти повинні підібрати до кожного малюнка, зображеного на смужечці, відповідну половинку — «закінчити малюнок». (👤👤👤👤)

10. Яку фігуру нагадує малюнок?

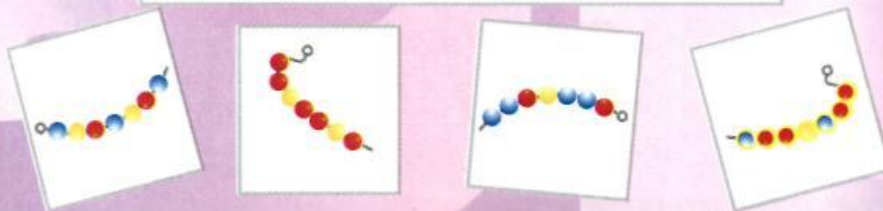
Дитина отримує смужку із зображенням предметів і підбирає картку з фігурою, яка схожа на відповідний малюнок (наприклад, каструля — циліндр, будинок — піраміда та паралелепіпед, кубик — куб, дзиг'а — конус). (Ти — кмітливий!)

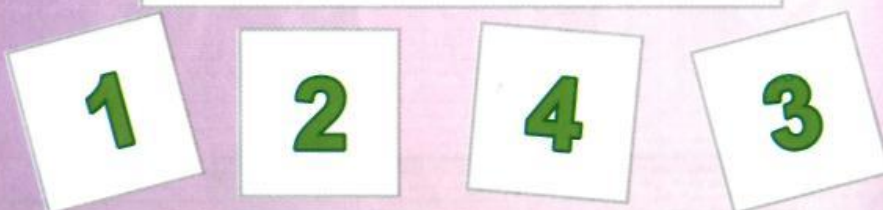
11. Знайди продовження намиста

Завдання на увагу. Дитина повинна звернути увагу на колір намистинок та їх розміщення на ниточці і потім підібрати картку, яка буде продовженням намиста (наприклад, 2 червоних + 1 жовта + 2 червоних + 1 жовта + 1 червона; 1 червона + 1 жовта + 2 червоних + 1 жовта + 2 червоних і т. ін.). (**Намистинки**)

12. Скільки черв'ячків у кожному яблуці?

Діти повинні порахувати, скільки черв'ячків сховалося у кожному яблуці й підібрати картку з відповідною цифрою зеленого кольору (наприклад, 1 черв'ячок — 1 і т. ін.). ( )

13. Підбери пару

Завдання дитини — підібрати пару до кожного черевичка, зображеного на смужці, та пояснити свій вибір. (**Чудово!**)

Два братики-вусатики,
в обох жовтенькі сорочки,
Стоять у кутку,
повисували язички.

(Черевички)

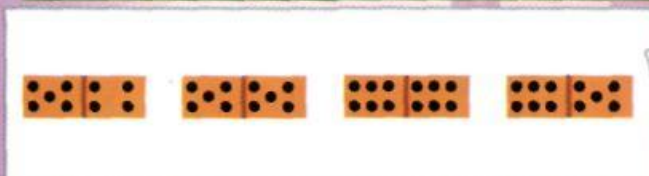

* Завдання підвищеної складності

* 1. Підбери потрібну цифру

Дитина отримує смужку із зображенням доміно і підбирає відповідні картки з цифрами жовтого кольору, орієнтуючись на загальну кількість крапочок (наприклад, 5 та 4 — 9, 6 і 6 — 12 і т. ін.). (**ТАВ ТРИМАТИ!**)

* 2. Менше-більше-дорівнює

Дитина отримує смужку, на якій зображена певна кількість предметів, поряд знак (<, = або >). Малюк рахує кількість зображених предметів, уважно розглядає знак, що стоїть біля них, і знаходить картку з потрібною кількістю предметів (наприклад, у квадратику на смужці 7 повітряних кульок, поряд знак < — знаходимо картку, на якій зображено більше ніж 7 предметів — 9; $9 > \dots 5$ і т. д.). (**Ти — найрозумніший!**)

* 3. Знайди відповідний малюнок

Гравець отримує смужку-завдання, на якій зображено фігури, поділені на певну кількість частин. Завдання дитини підібрати картку так, щоб співпадала кількість частин, на які поділена фігура на смужці і на картці (незважаючи на її форму). (**РОЗУМНИЧОК!**)

* Завдання підвищеної складності

* 4. Знайди фігуру за «паспортом»

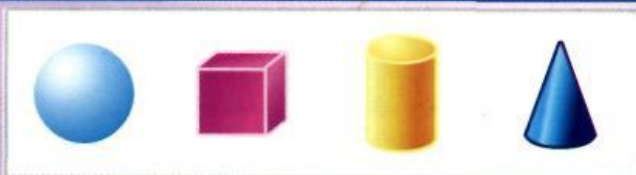
Дитина отримує смужку-завдання, на якій зображено «паспорти» чотирьох фігур (зображення зверху, знизу, збоку — проекції). Завдання дитини — підібрати для кожного «паспорта» відповідну фігуру.

Премудрий

* 5. Знайди «паспорт» фігури

Дитина отримує смужку-завдання, на якій зображено об'ємні фігури і картки з їх «паспортами». Завдання дитини — знайти до кожної фігури відповідний «паспорт».

Ти — мудрий!

Додаток К.

*Загадки – добавлянки**Г.Храпач. Загадка про сніг:*

Я падаю на ваші хати.
 Я білий-білий, волохатий.
 Я прилипаю вам до ніг...
 І називаюсь просто –...

Л.Голубка. Загадка про голку:

Металевий в неї носик
 І льняний у неї хвостик.
 Із шиття не буде толку,
 Якщо ми не візьмем...

Б.Чепурко. Загадка про бамбук:

Такенький маленький,
 Як пальчик тоненький:
 Рибалці – на вудку,
 Мисливцю – на лук.
 А зветься?...

І.Січовик. Загадка про літо:

В небі ластівка летить,
 З вітром листя шелестить.
 Воду п'є лелека.
 Сонце палить. Спека.
 Дозріває жито.
 Яка пора?...

В темнім лісі проживає,
 Довгий хвіст пухнастий має.
 Їй на місці не сидиться,
 А зовуть її... *лисиця*

Пазурастий він, гривастий,
 Як збирається напасти.
 Рявкне – ох, і любить рев...
 Відгадали? Так, це –... *лев*
 Є і чорна, і червона,
 А поживна ж бо яка!
 Зветься цей продукт чудовий
 Не інакше, як... *ікра*

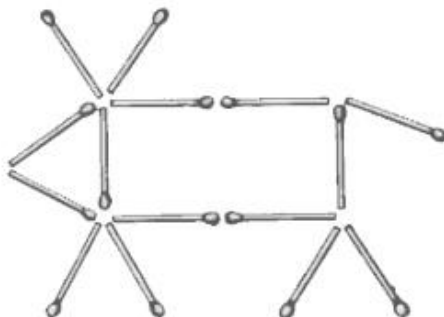
Додаток Л.**Акрівірші.**

1.   **С**троєм – груші, яблунь ряд,
      А у гронах... град? не град! –
      Достигає виноград.
2.   **Н**ебо спить, мов зайченя,
      І маленьке зірчення
      Чорну шибку прочиня.
3.   **Л**инуть хвилі легкокрилі,
      А я – море і не море –
      На мені люд жне і оре.
4.   **Л**іг покіс і сохне шпарко,
      У траві гурчить косарка.
      Гарно літу – повно квіту.
5.   **К**риє криївки від сонця,
      Риє нори без віконця
      І підземні коридори.
      Тільки зверху видно гори.

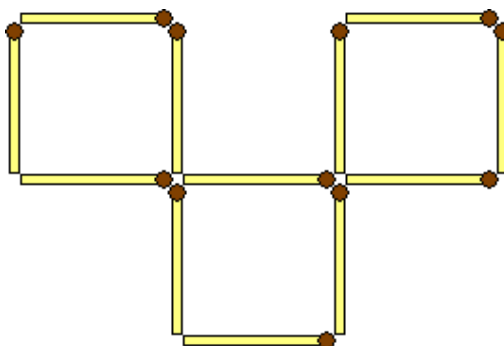
Додаток М.

Ігри із сірниками

1. «Корова на пасовищі». Перекладіть 2 сірники так, щоб корова дивилася вправо.

2. «Чотири квадрата». Перекладіть три сірники із дванадцяти так, щоб отримати чотири квадрати із трьох.

3. «Склади чотири квадрати». Перекладіть чотири сірники, щоб отримати чотири однакові квадрати.

